

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૮૫૬/૨૦૦૫

સાથે

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૫૯ ની ૨૦૦૪

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી સી.કે. બુચ

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી કે.એ. પુજ

=====

- ૧ શું સ્થાનિક અખબારોના અહેવાલકારોને ચુકાદો જોવાની પરવાનગી આપી શકાય?
- ૨ રિપોર્ટરને સંદર્ભિત કરવું કે નહીં ?
- ૩ શું માનનીય ન્યાયમૂર્તિ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા ઇચ્છે છે ?

- ૪ શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણ, ૧૯૫૦ ની વ્યાખ્યા અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગેના કાયદાનો કોઈ મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન સામેલ થાય છે?
- ૫ શું તે સિવિલ જજને પરિપત્રિત કરવું કે નહિ ?

=====

ગુજરાત રાજ્ય – અપીલકર્તા(ઓ)

વિરુદ્ધ

વિરેન્દ્રભાઈ ઉર્ફે નિકુલભાઈ અમૃતભાઈ પટેલ અને ૧ –

સામાવાળા(ઓ)

=====

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૮૫૬/૨૦૦૫ માં હાજરી:

શ્રી કે.ટી. દવે, અતિરિક્ત સરકારી વકીલ અપીલકર્તા(ઓ) નં.૧ માટે

એમઆર અભયકુમાર પી. શાહ પ્રતિવાદી(ઓ) નં.૧ તરફે

એમ.આર. જે.એમ. પંચાલ પ્રતિવાદી(ઓ) નં.૨તરફે

એમઆર કેજે પંચાલ પ્રતિવાદી(ઓ) નં.૨ તરફથી

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૫૯/૨૦૦૪ માં હાજરી

અપીલકર્તા તરફથી શ્રી પી.એમ. ઠક્કર, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ.

શ્રી કે.ટી. દવે, પ્રતિવાદી રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન સરકારી વકીલ.

=====

કોરમ :માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી સી.કે. બુચ

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી કે.એ. પૂજ

તારીખ : ૨૭/૧૨/૨૦૦૬

સી.એ.વી. કોમન જજમેન્ટ

(દ્વારા : માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી સી.કે. બુચ)

૧. આ સી.એ.વી. સામાન્ય ચુકાદા દ્વારા, અમે બે ફોજદારી અપીલો, અર્થાત્ ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૫૯/૨૦૦૪ અને ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૮૫૬/૨૦૦૫, જે સેશન્સ કેસ નં. ૮૫/૨૦૦૦ માં અમદાવાદ (ગ્રામીણ), નવરંગપુરા, અમદાવાદના વિદ્વાન અતિરિક્ત સેશન્સ જજ દ્વારા તા. ૦૯.૦૭.૨૦૦૪ના રોજ આપેલ વાદગ્રસ્ત ચુકાદાને પડકારતી છે, તેમનો વિચાર કરી તેમનો નિકાલ કરીએ છીએ. વિવાદિત ચુકાદા દ્વારા, વિદ્વાન નીચલી અદાલતે શ્રી અમૃતભાઈ ભોળીદાસ પટેલ-મૂળ આરોપી નં. ૧ (ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૫૯/૨૦૦૪ના અપીલકર્તા) ને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ અને ૨૦૧ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ તથા શસ્ત્ર અધિનિયમની કલમ ૩૦ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં દોષિત ઠેરવી, મૂળ આરોપી નં. ૧ અમૃતભાઈ પટેલને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના દંડનીય ગુનામાં આજીવન સખત કેદ ભોગવવા તથા રૂ. ૫૦૦૦/- નો દંડ ભરવા, અને દંડ ન ભરે તો ૧ વર્ષ સાદી કેદ ભોગવવા, તેમજ ૩ વર્ષ સખત કેદ ભોગવવા તથા રૂ. ૨૦૦૦/- નો દંડ ભરવા, અને દંડ ન ભરે તો વધુ ૬ મહિના સાદી કેદ ભોગવવા, તેમજ ૨ મહિના સાદી કેદ ભોગવવા તથા રૂ. ૫૦૦/- નો દંડ ભરવા, અને દંડ ન ભરે તો ૭ દિવસ સાદી કેદ ભોગવવા તેવી સજા ફટકારી હતી. વિવાદિત ચુકાદા દ્વારા, વિદ્વાન નીચલી અદાલતે મૂળ આરોપી નં. ૨ અને ૩ (ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૮૫૬/૨૦૦૫ના પ્રતિવાદીઓ) ને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે કલમ ૩૪ તથા ૫૦૪ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો. મૂળ આરોપી નં. ૧

અમૃતભાઈ પટેલે તેના વિરુદ્ધ વિદ્વાન નીચલી અદાલતે આપેલા દોષારોપણ અને સજાના વિવાદિત આદેશને પડકારતા ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૫૯/૨૦૦૪ દાખલ કરી છે, જ્યારે રાજ્યએ વિવાદિત ચુકાદાને પડકારતા ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૮૫૬/૨૦૦૫ દાખલ કરી છે, જેના દ્વારા વિદ્વાન નીચલી અદાલતે મૂળ આરોપી નં. ૨ અને ૩ ને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો. કારણ કે આ બંને ફોજદારી અપીલો એક જ સંયુક્ત વિચારણામાંથી ઉદ્ભવે છે અને રજૂ કરાયેલા પુરાવા પણ સામાન્ય છે તેમજ એક જ ચુકાદામાંથી ઉદ્ભવે છે, તેથી આ બંને ફોજદારી અપીલોને સાથે સાંભળવામાં આવી છે અને આ સામાન્ય સી.એ.વી. ચુકાદા દ્વારા તેનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

૨. ત્રણેય આરોપીઓ સામે આંક ૨૧ મુજબ આરોપ નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્રણેય આરોપી વ્યક્તિઓ સામે ઘડાયેલા તાત્વિક આરોપનું પુનઃઉત્પાદન કરવું અનુકૂળ રહેશે (ગુજરાતી પ્રાદેશિક ભાષામાંથી મુક્ત અનુવાદ):-

“ કે તા. ૨૦.૦૨.૨૦૦૦ના રોજ, લગભગ ૧૫.૩૦ કલાકે, તમે મકરબા ગામના સીમ વિસ્તારમાં આવેલ અને શાંતિવાન ફાર્મ તરીકે ઓળખાતી સર્વે નં. ૪૩૩/૧ ધરાવતી જમીન પર મજૂરોની મદદથી દીવાલ બાંધવા/ઊભી કરવા ઈચ્છતા હતા અને તે સમયે, આ મુદ્દે, મૃતક અરવિંદભાઈ અમરભાઈ પટેલ સાથે બોલાચાલી (ઉગ્ર વાચિક તકરાર) થઈ હતી અને તે સમયે, તમે આરોપી નં. ૨ અને ૩ એ તમને આરોપી નં. ૧ ને ઉશ્કેર્યા હતા કે આ અરવિંદ અમને હેરાન કરે છે અને આ અવસર પર, આ મુદ્દાનો હવે અંતિમ રીતે નિકાલ કરી દેવો જોઈએ. ત્યારબાદ, તમે આરોપી નં. ૧ એ તમારા લાયસન્સપ્રાપ્ત રિવોલ્વરમાંથી ગોળીબાર કર્યો

અને મૃતક અરવિંદભાઈની છાતી ઉપર ગોળી મારીને, મૃતકનું મૃત્યુ નિપજાવ્યું અને આમ કરીને, તમે આરોપી નં. ૧ એ મૃતક અરવિંદભાઈની હત્યા કરી અને તે દ્વારા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દંડનીય ગુનો કર્યો અને તમે આરોપી નં. ૨ અને ૩ એ, તમારા સામાન્ય હેતુ/ઈરાદાને પૂર્ણ કરવાની મનશા સાથે, ઉપરોક્ત આપરાધિક કૃત્યના અમલીકરણ માટે એકબીજાને પ્રેરણા અને સહાયતા આપી અને તે દ્વારા તમે બંને આરોપી નં. ૨ અને ૩ એ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સહવાંચન કલમ ૩૪ અને ૧૧૪ હેઠળ દંડનીય ગુનો કર્યો, જે આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રમાં વિચારણીય છે.

વધુમાં, એ જ તારીખે, સમયે અને સ્થળે, તમે આરોપી નં. ૨ અને ૩ એ ઈરાદાપૂર્વક ગાળાગાળી કરીને અપમાન કર્યું હતું અને તે દ્વારા મૃતક અરવિંદભાઈને એવી ઉશ્કેરણા આપી હતી કે, એવી ઉશ્કેરણાથી તે જાહેર શાંતિનો ભંગ કરશે અથવા અન્ય કોઈ ગુનો આચરશે તેવી તમારી મનસા હતી અથવા એવી શક્યતા હોવાની તમને જાણ હતી, અને તેથી તમે આરોપી નં. ૨ અને ૩ એ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૫૦૪ હેઠળ દંડનીય એવો ગુનો કર્યો છે, જેનો વિચારણાધિકાર આ અદાલતની અધિકારક્ષેત્રની અંદર આવે છે.

આ ઉપરાંત, એ જ તારીખે, સમયે અને સ્થળે, તમને એ જાણ હોવા છતાં અથવા એવું માનવાનો કારણ હોવા છતાં કે મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કેદથી દંડનીય એવો ગુનો આચરાયો હતો, તમને કાયદેસરની સજાથી બચાવી લેવા ના ઈરાદાથી, તમે આરોપી નં.૧ એ ગુનાના આચરણમાં વપરાયેલ રિવોલ્વર તમારી

સાથે તમારા નિવાસસ્થાને લઈ ગયા અને ગુનાના આચરણમાં વપરાયેલ તે હથિયાર સાફ કર્યું અને ઉક્ત રિવોલ્વરની ફાયરિંગ પિન સાથે ચેડાં કરીને પુરાવા ગાયબ કર્યા (પુરાવાનો નાશ કર્યો) અને તેથી તમે આરોપી નં.૧ એ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૦૧ હેઠળ દંડનીય એવો ગુનો કર્યો છે, જેનો વિચારણા આ અદાલતની અધિકારક્ષેત્રમાં થાય છે.

આ ઉપરાંત, તે જ તારીખે, સમયે અને સ્થળે, તમે આરોપી નં.૧ એ તમારા પરવાનાધારકમાંથી ગોળીબાર કર્યો હતો

લાઈસન્સની શરતો અને નિયમોનો ભંગ કરીને ગેરકાયદેસર રીતે રિવોલ્વર રાખી અને તે દ્વારા તમે આરોપી નં. ૧ એ આર્મ્સ અધિનિયમની કલમ ૩૦ હેઠળ દંડનીય એવો ગુનો કર્યો છે, જેનો વિચારણા આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રમાં આવે છે. ”

૩. ઉપરોક્ત આરોપ, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા એફ.આઈ.આર.માં તેમજ તપાસ પૂર્ણ થયા પછી રજૂ કરાયેલ અંતિમ અહેવાલમાં કરાયેલ મૂળ આક્ષેપોના આધારે ઘડવામાં આવ્યો છે. ફરિયાદ પક્ષનો મૂળ કેસ એવો છે કે ઘટનાના દિવસે બપોરે ૧૨.૦૦ થી સાંજે ૪.૦૦ વાગ્યા દરમિયાન, પોલીસ અધિકારી શ્રી પાડુભાઈ થાવરાભાઈ બોદર અમદાવાદ શહેરના એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના તપાસ દળમાં પી.એસ.આઈ. તરીકે ફરજ બજાવી રહ્યા હતા. તે સમયે ભરતભાઈ નટવરભાઈ પટેલ નામના એક વ્યક્તિ પોલીસ સ્ટેશન પર આવ્યા અને તેમણે તેમને જાણ કરી કે તેમના જમાઈ સ્વ. અરવિંદભાઈને ગોળીબારમાં ઈજા પહોંચી છે અને તેમને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા છે, તેથી તેઓ ત્યાં આવે. આ માહિતી મળતાં જ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદર પ્રેરણા હોસ્પિટલ ગયા અને જરૂરી ગુપ્ત પૂછપરછ કરતાં તેમને જાણવા મળ્યું કે બનેલો ગુનો

સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનની હદમાં થયો છે. ત્યારબાદ એલિસબ્રિજ પોલીસે સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનને જાણ કરી અને સરખેજ પોલીસને શાંતિવાન ફાર્મ પર જવા જણાવાયું અને ત્યારપછી સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનના પી.એસ.આઈ. શ્રી પુરુષોત્તમ ભીમજીભાઈ મેર પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચ્યા, જ્યાં હોસ્પિટલમાં મૃતદેહની બાજુમાં મૃતક અરવિંદભાઈની પત્ની બેઠેલી હતી. ત્યાં તેણીએ બનેલી ઘટનાક્રમની વિગત આપી. પી.એસ.આઈ. શ્રી મેરે તેમની ફરિયાદ નોંધાવી અને ફરિયાદ પક્ષનું કહેવું છે કે ફરિયાદી આર્તીબેનના પતિ અરવિંદભાઈ સવારે અંદાજે ૮.૦૦ વાગ્યે મકરબા ગામે આવેલ શાંતિવાન ફાર્મ પર ગયા હતા. જ્યારે તે ઘરે હતી ત્યારે તેને તેના પતિના માસા અંબાલાલ જેઠીદાસ પટેલનો ટેલિફોન આવ્યો હતો, જેમાં તેમણે જાણ કરી હતી કે તેના સસરા એટલે કે આરોપી નં. ૧ અમૃતભાઈ પટેલ શાંતિવાન ફાર્મમાં કંપાઉન્ડ વોલ બાંધી રહ્યા છે. તે સમયે તેણીએ જવાબ આપ્યો હતો કે તેનો પતિ પહેલેથી જ નીકળી ગયો છે અને શાંતિવાન ફાર્મ પર ગયો છે. અંદાજે બપોરે ૧૨.૩૦ વાગ્યે તેનો પતિ ઘરે પરત આવ્યો અને તેણે જણાવ્યું કે તેણે કંપાઉન્ડ વોલના બાંધકામનો વિરોધ કર્યો છે અને ચૌકીદાર ગુલામનબીને જણાવ્યું છે કે જો તેઓ (આરોપીઓ) દિવાલ બાંધવાનું શરૂ કરે તો તેને જાણ કરવી. ત્યારબાદ, જ્યારે તેનો પતિ આરામ કરી રહ્યો હતો ત્યારે અંદાજે બપોરે ૨.૩૦ વાગ્યે મૃતક અરવિંદભાઈને ચૌકીદાર ગુલામનબીનો ટેલિફોન આવ્યો કે અમૃતભાઈ, વિરેનદ્ર અને ધર્મેન્દ્ર એટલે કે અનુક્રમે આરોપી નં. ૧ થી ૩ ફાર્મહાઉસ પર આવ્યા છે અને દિવાલનું બાંધકામ શરૂ કર્યું છે. આ સાંભળી તેનો પતિ અરવિંદભાઈ પોતાની કોન્ટેસા કારમાં શાંતિવાન ફાર્મ પર ગયો. અંદાજે બપોરે ૩.૩૦ વાગ્યે ડ્રાઈવર દશરથભાઈનો ટેલિફોન આવ્યો કે અમૃતભાઈ, વિરેનદ્ર અને ધર્મેન્દ્રએ દિવાલના બાંધકામ બાબતે અરવિંદભાઈ સાથે ઝઘડો કર્યો હતો અને આરોપી નં. ૧ અમૃતભાઈએ

અરવિંદભાઈ પર ગોળી ચલાવી હતી અને અરવિંદભાઈને હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા છે. ત્યારબાદ તેણે તેના કાકા-સસરા દશરથભાઈ ભોળીદાસ પટેલને જાણ કરી અને તેમણે તેને જણાવ્યું કે અરવિંદભાઈને ડૉક્ટર હાઉસ ખાતે લઈ જવામાં આવ્યા છે અને તેથી તે ડૉક્ટર હાઉસ ગઈ. જ્યારે તે ત્યાં પહોંચી ત્યારે તેણે જોયું કે તેનો દીર વિરેન્દ્ર-આરોપી નં. ૨ અને ધર્મેન્દ્ર-આરોપી નં. ૩ મારુતિ કારમાંથી ઊતરતા હતા અને તે કારમાંથી તેના પતિને સ્ટ્રેચર પર બહાર લાવી રહ્યા હતા. તે સમયે જ્યારે તેણીએ પોતાના પતિનું શરીર જોયું ત્યારે તેને જણાયું કે તેના પતિની છાતીની જમણી બાજુ ગોળીની ઈજા હતી. અરવિંદભાઈને હોસ્પિટલની અંદર લઈ જવામાં આવ્યા જ્યાં તેઓ મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યા. હોસ્પિટલમાં તેના સસરા અમૃતભાઈ પટેલ-આરોપી નં. ૧ પણ હાજર હતા. તેમને દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા અને ફરિયાદ પક્ષનું કહેવું છે કે ત્યારબાદ આરોપી નં. ૧ અમૃતભાઈ પટેલને, એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન દ્વારા પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદરે ઉપલબ્ધ કરાવેલી પોલીસ દેખરેખ હેઠળ, સારવાર માટે કર્ણાવતી હોસ્પિટલ ખાતે લઈ જવામાં આવ્યા હતા. મૃતક અરવિંદભાઈની પત્નીની ફરિયાદના આધારે, પી.એસ.ઓ. શ્રી પી.કે. વાઘેલાએ સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનમાં ગુનો આઈ.સી.આર. નં. ૩૮/૨૦૦૦ તરીકે સાંજે ૧૮.૩૦ કલાકે નોંધ્યો. તપાસ પૂર્ણ થયા બાદ, પોલીસે આંક ૨૧ મુજબના આરોપ અનુસાર ત્રણેય આરોપીઓ વિરુદ્ધ જુદા જુદા ગુનાઓ માટે આરોપપત્ર રજૂ કર્યું અને વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે, વિચારણા પૂર્ણ થયા બાદ, તા. ૦૯.૦૭.૨૦૧૪રોજના વાદગ્રસ્ત ચુકાદા દ્વારા મૂળ આરોપી નં. ૧ ને દોષિત ઠરાવીને ઉપર જણાવ્યા મુજબ સજા ફટકારી અને મૂળ આરોપી નં. ૨ અને ૩ ને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો.

૪. રાજ્યએ મૂળ આરોપી નં. ૨ અને ૩ના નિર્દોષ છૂટકારો નોંધતો આક્ષેપિત ચુકાદો ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૮૫૬/૨૦૦૫ દાખલ કરીને પડકાર્યો છે. અમે મૂળ આરોપી નં. ૨ અને ૩ના હિતમાં નોંધાયેલા નિર્દોષ છૂટકારાના ચુકાદા અને આદેશ સામે રાજ્ય દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી રજૂઆતોના સ્વરૂપ પર વિચાર કર્યો છે, જ્યારે દોષિત ઠરાવવાનો આદેશ અને સજાને મૂળ આરોપી નં. ૧ દ્વારા ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૫૯/૨૦૦૪ દાખલ કરીને પડકારવામાં આવ્યા છે.

૫. બંને અપીલોમાં ગુજરાત રાજ્ય તરફથી ઉપસ્થિત શિ. એ.પી.પી. શ્રી કે.ટી. દવે તથા ત્રણેય આરોપીઓ તરફથી ઉપસ્થિત શિ. વકીલ દ્વારા અમારી સમક્ષ રજૂ કરાયેલ દલીલોનું સ્વરૂપ ધ્યાનમાં લેતાં, અમને મુખ્યત્વે મૂળ આરોપી નં. ૧ દ્વારા તેની વિરુદ્ધ આપવામાં આવેલા દોષિત ઠરાવ તથા સજાના આદેશ વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલી અપીલ, અત્રે અર્થાત્ ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૫૯/૨૦૦૪, નો જ નિવેડો કરવો છે, કારણ કે મૌખિક રજૂઆતો કરતી વખતે શિ. એ.પી.પી. શ્રી દવેએ નિષ્પક્ષપણે સ્વીકાર્યું છે કે મૂળ આરોપી નં. ૨ અને ૩ અંગે આપવામાં આવેલ નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને તર્કવિરુદ્ધ ગણાવવો અથવા તે પુરાવાની સ્પષ્ટપણે ખોટી મૂળવણી પર આધારિત હોવાનું રાજ્ય માટે આક્ષેપ કરવો સહેલો નથી. જોકે, તેમની રજૂઆત એ છે કે પડકાર હેઠળના ચુકાદાનું સમગ્રતયા મૂલવણી થવી જોઈએ અને જો અદાલત એમ માને કે મૂળ આરોપી નં. ૨ અને ૩ સામે નોંધાયેલ નિર્દોષ છૂટકારો ઉલટાવવો જરૂરી છે, તો આ બંને આરોપીઓને પણ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે કલમ ૧૧૪ વાંચી લાગુ પડે તે ગુનામાં દોષિત ઠરાવી શકાય.

૬. કિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૫૯/૨૦૦૪ માં મૂળ આરોપી નં. ૧ માટે હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી પી.એમ. ઠક્કર, જે વિદ્વાન વકીલ શ્રી વાચ.એમ. ઠક્કર તરફથી હાજર રહ્યા હતા, તેમણે પડકારના વિવિધ આધાર રજૂ કર્યા છે અને તે કરતાં તેમણે અમને સમગ્ર ચુકાદો તથા મુકદ્દમા દરમિયાન રજૂ કરાયેલા તમામ સંબંધિત મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા રજૂ કર્યા છે.

(૧) વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કર દ્વારા રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે મૂળ આરોપી નં. ૧ વિરુદ્ધ નોંધાયેલ દોષિતતાનું નિષ્કર્ષ અપીલના મેમોમાં ઉલ્લેખિત વિવિધ આધારોએ ખોટું છે અને એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે તે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે દોરી કાઢેલ અનેક અનુમાનો અને કલ્પનાઓ પર આધારિત છે, અને તે પણ કોઈ કાનૂની અથવા તાર્કિક આધાર વિના. અદાલત અનુમાન દોરી કાઢવા સક્ષમ છે, પરંતુ આવું અનુમાન સીધા, પરોક્ષ અથવા પરિસ્થિતિજન્ય એવા પુરાવા પરથી જ દોરી શકાય, જેને કાયદાની દૃષ્ટિએ કાનૂની અને પુરાવામાં ગ્રાહ્ય કહી શકાય. વર્તમાન કેસમાં, ફરિયાદ પક્ષ આ સિદ્ધાંત સાથે આગળ આવ્યું છે કે એકથી વધુ વ્યક્તિઓએ ઘટના નિહાળી હતી અને તેમમાંથી એકને શાંતિવન ફાર્મ ખાતે કથિત રીતે થયેલી ઝપાઝપીમાં ઈજા પહોંચી હતી, પરંતુ નીચલી અદાલતમાં, કોઈપણ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપ્યો નહોતો. તેથી, શ્રી ઠક્કરના જણાવ્યા મુજબ, ઘટનાનો કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી નથી, કારણ કે ફરિયાદ પક્ષ જેમના પર નિર્ભર રહેવા ઈચ્છતું હતું એવા ત્રણ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ, એટલે કે (૧) મૃતક અરવિંદભાઈના કર્મચારી-ચોકીદાર ગુલામનબી મુબારકખાન, (૨) ડ્રાઈવર દશરથભાઈ શંભુજી ઠાકોર અને (૩) જશીબેન ચંદુજી ઠાકોર, તેમને પ્રતિકૂળ જાહેર કરવામાં આવ્યા છે. ફરિયાદી આરતીબેન

હિતસંબંધિત વ્યક્તિ હોવાથી, તેમણે આ મામલામાં હાજર રહેલા સરકારી વકીલને સહાય થાય તે માટે તમામ વ્યવસ્થા કરી હતી અને તેઓ એકથી વધુ વિશેષ સરકારી વકીલની નિમણૂક કરાવવામાં પણ સક્ષમ રહ્યા હતા. તેમ છતાં, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ પુરાવા નબળા અને ખામીયુક્ત છે અને નીચલી અદાલતે આવા નબળા અને ખામીયુક્ત પ્રકારના પુરાવાના આધારે આરોપી નં. ૧ ને ઉપરોક્ત તમામ ત્રણ ગુનાઓ માટે દોષિત ઠેરવવો યોગ્ય નહોતો. વિરુદ્ધમાં, અદાલત માટે એવું અનુમાન દોરી કાઢવું શક્ય હતું કે આ એવો કેસ છે જેમાં આરોપીને ગુના સાથે સાંકળવા માટે કોઈ કાનૂની અને પૂરતા પ્રમાણનો પુરાવો નથી.

(૨) શ્રી ઠક્કર મુજબ, ત્રણ નજીકના સગાં એટલે કે (૧) ફરિયાદી આર્ટીબેન, (૨) ભરતભાઈ અને (૩) ફરિયાદીની સગીર ભાઈ રાહુલભાઈએ અસ્વાભાવિક રીતે પોતાની સાક્ષી આપી છે અને તેઓ કોઈપણ રીતે ઘટનાના સાક્ષી નથી તે નિર્વિવાદ છે. જ્યારે તેઓ ગુનાસ્થળે હાજર નહોતાં તે નિર્વિવાદ છે, ત્યારે આ સાક્ષીઓની સાક્ષી ઉપર કોઈ વિશ્વાસ મૂકવો જોઈએ નહીં અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈએ જણાવેલ હકીકતોનો ગુનાના આચરણ સાથે કોઈ સીધો સંબંધ નથી અને કથિત ઘટનાસ્થળ અંગે તેમની સાક્ષી શ્રુતિઆધારિત સ્વરૂપની છે. આર્ટીબેનએ પોતાની જુબાનીમાં રજૂ કરેલ વર્ણન ફરિયાદ પક્ષના કેસને વધુ આગળ ધપાવી શકતું નથી અને તેમણે અદાલત સમક્ષ માત્ર એટલું જ જણાવ્યું છે કે સવારે તેમના અવસાન પામેલા પતિ શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે ગયા હતા અને તેમને તેમના પતિના મામાએ, અન્ય બાબતો સાથે, ટેલિફોન ઉપર જાણ કરી હતી કે આરોપી નં.૧ દીવાલનું બાંધકામ કરી રહ્યો છે અને તેમણે આ વિકાસ અંગે પોતાના પતિને જાણ કરવી જોઈએ. ફરિયાદ પક્ષે નામજદ કરેલ આ સંબંધુ શ્રી

અંબાલાલ જેઠીદાસ પટેલ ઉપલબ્ધ હોવા છતાં અને સાક્ષી તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યા હોવા છતાં તેમની પૂછપરછ કરવામાં આવી નથી. તેમણે જણાવ્યું છે કે સાક્ષી અંબાલાલ જેઠીદાસ પટેલને જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો અને બદલામાં એમ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તેમના પતિ અરવિંદભાઈ પહેલેથી જ શાંતિવાન ફાર્મ માટે નીકળી ગયા છે. ત્યારબાદ, તેમના જણાવ્યા મુજબ, તેમના પતિ બપોરે અંદાજે ૧૨.૩૦ વાગ્યે પરત આવ્યા અને પૂછતાં તેમના પતિએ તેમને જણાવ્યું કે ફાર્મ હાઉસમાં દીવાલનું બાંધકામ ચાલી રહ્યું હતું અને તેમણે પાગી એટલે કે ચોકીદાર ગુલામનબીને સૂચના આપી હતી કે જ્યાં સુધી બધું પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી દીવાલ ઉભી ન કરવી અને એમ પણ જણાવ્યું હતું કે જો દીવાલ બાંધવામાં આવે તો તેમને જાણ કરવી. ત્યારબાદ, તેમને કોઈ ઘટના બની હોવા અંગે અને મૃત્યુ પામેલા અરવિંદભાઈને ઈજા પહોંચી હોવા અંગે તથા અરવિંદભાઈને ડૉક્ટર હાઉસમાં ખસેડવામાં આવ્યા હોવા અંગે ટેલિફોનિક સંદેશ મળ્યો હતો. શ્રી ઠક્કર મુજબ, આર્ટીબેન અને અંબાલાલ જેઠીદાસ પટેલ વચ્ચે થયેલી વાતચીત અંગે આર્ટીબેનએ જે કહ્યું છે તે પુરાવામાં ગ્રાહ્ય નથી અને વિજ્ઞાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે પુરાવાના તે ભાગને વિચારણામાંથી બહાર રાખવો જોઈએ હતો. એ જ રીતે, તેમના પતિ શાંતિવાન ફાર્મથી પરત આવ્યા બાદ આર્ટીબેન અને તેમના પતિ અરવિંદભાઈ વચ્ચે થયેલી વાતચીત પણ પુરાવામાં ગ્રાહ્ય નથી, કારણ કે તે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩૨થી આરજાદિત થાય છે, તેમજ સર્વોચ્ચ અદાલતે મનીષ દીક્ષિત વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન, ૨૦૦૦(૭) એસ.સી.સી. ૬૪ના કેસમાં અવલોકન કરેલ મુજબ તે અધિનિયમની કલમ ૬થી પણ સુરક્ષિત નથી. શ્રી ઠક્કરે અમને ઉલ્લેખિત નિર્ણયના સંબંધિત પરિણેદ ૧૧ અને ૧૨ રજૂ કર્યા છે. સહેલાઈથી સંદર્ભ માટે, ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં

સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલ સંબંધિત અવલોકનો નીચે પુનરુત્પન્ન કરવામાં આવે છે (પરિષેદ-૧૨):-

“ઉક્ત મુશ્કેલી દૂર કરવા માટે, નીચલી અદાલતમાં સરકારી વકીલે મિશેલ હેન્સે ગુલશન મખીજના રહેવાસીઓને કરેલ નિવેદનને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૬ના વ્યાપમાં આવતું પુરાવા તરીકે રજૂ કરવાનો નિષ્ફળ પ્રયાસ કર્યો હતો.તે પ્રયાસને નીચલી અદાલતના તબક્કે સફળતા મળી કારણ કે સેશન્સ જજે તે દલીલને માન્યતા આપી હતી. પરંતુ વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે એવી દલીલને સંપૂર્ણ યોગ્ય રીતે નકારી કાઢી છે. રાજ્ય તરફથી હાજર વકીલે એવા નિવેદનને પુરાવામાં ગ્રાહ્ય ઠરાવવા માટે જરા પણ પ્રયાસ કર્યો નહોતો, તેથી તે નિવેદનનો વિચાર કરવાનો કાર્યભાર અમારેથી દૂર થયો છે.”

શ્રી ઠક્કરે એવી રજૂઆત કરી છે કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા દસ્તાવેજીકરણમાં લાવવામાં આવેલા તથ્યોની પૃષ્ઠભૂમિમાં જોવામાં આવે તો એવું નોંધવું યોગ્ય છે કે મૃત્યુ પામેલાના પરિવારના જે સભ્યોની નીચલી અદાલતમાં તપાસ કરવામાં આવી છે, તેઓમાંથી કોઈએ પણ એવો કોઈ પુરાવો રજૂ કર્યો નથી કે જે ફરિયાદ પક્ષને “પ્રશ્નાધીન ગુનો કોને કર્યો તે” સાબિત કરવામાં મદદરૂપ થાય, કે પ્રશ્નાધીન ગુનાના આચરણમાં આરોપી નં. ૧ ને સંડોવે.”

એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે દલીલના હેતુસર પણ જો આર્ટીબેન અને તેમના પતિ અરવિંદભાઈ વચ્ચે થયેલી વાતચીત સંબંધિત પુરાવો સ્વીકારી લેવામાં આવે, તો પણ તે કોઈ રીતે એ સમજાવવામાં સક્ષમ નથી કે ગુનો કેવી રીતે કરવામાં આવ્યો, ગુનો કોણે

કર્ચો, અને મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિના શરીરે મળેલી ઇજા માટે આરોપી નં. ૧ ને કેવી રીતે જવાબદાર ઠરાવી શકાય. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કર દ્વારા રજૂ કરાયેલ દલીલોમાંની એક એવી છે કે આર્ટીબેને જણાવ્યું છે કે બપોરે અંદાજે ૨.૩૦ વાગ્યે વોચમેન ગુલામનબીનો ટેલિફોન આવ્યો હતો અને તેણે અન્ય બાબતો સાથે તેમના પતિને જાણ કરી હતી કે આરોપીઓ ફાર્મ પર આવ્યા છે અને તેઓ દીવાલનું બાંધકામ કરી રહ્યા છે. આર્ટીબેનનો આ પુરાવો, ગુલામનબીએ તપાસ વખતે ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપ્યો નથી એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં, પુરાવા તરીકે ગ્રાહ્ય ગણાવી શકાય તેમ નથી. ઉલટાનું, તેણે આ હકીકતનો ઇનકાર કર્યો છે. તેણે એ પણ સ્વીકાર્યું નથી કે તેણે આવો ટેલિફોન કર્યો હતો. અતએવ, વિજેન્દ્ર વિ./સ્ટેટ ઓફ દિલ્હી, ૧૯૯૭ એસસી (ક્રિ.) ૩૬૫ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલા અવલોકનોના પ્રકાશમાં, ઉપર સંદર્ભિત આર્ટીબેનનો પુરાવો ગ્રાહ્ય પુરાવા તરીકે સ્વીકારવામાં આવી શક્યો હોત નહીં.

શ્રી ઠક્કરે અમને ઉક્ત નિર્ણયના સંબંધિત પરિચ્છેદ-૧૧ તરફ રજૂઆત કરી છે.

ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત નિર્ણયના પરિચ્છેદ-૧૧ માં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલા સંબંધિત અવલોકનો અહીં પુનઃપ્રસ્તુત કરવું અનુકૂળ રહેશે. પરિચ્છેદ-૧૧ નીચે મુજબ છે:-

૧૧. ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી ૫ ની આ સાક્ષી કે રાજુએ તેને વાહનનો નંબર અને ત્રણ અપીલકર્તાઓના નામ દુષ્કૃતિકારીઓ તરીકે આપ્યાં હતા, તે કાયદેસર સ્વીકાર્ય ન હતી, કારણ કે રાજુએ (ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી ૪) એવું જણાવ્યું ન હતું કે તેણે ત્રણ અપીલકર્તાઓને ખુર્શીદનું અપહરણ કરતા જોયા હતા, તેમજ તેણે તે વાહનનો નંબર પણ આપ્યો ન હતો જેમાં ખુર્શીદને લઈ જવામાં આવ્યો હતો. રાજુની (ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી ૪) આવી પ્રત્યક્ષ સાક્ષીના અભાવે, ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી ૫ નું આ હદ સુધીનું નિવેદન પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૬૦ થી પ્રભાવિત થતું હતું. ઉક્ત કલમ, જેટલી હદ સુધી તે આપણી વર્તમાન હેતુ માટે સંબંધિત છે, તે નિર્ધારિત કરે છે કે મૌખિક પુરાવો દરેક પરિસ્થિતિમાં પ્રત્યક્ષ હોવો જોઈએ; અર્થાત્ જો તે એવા તથ્યને સંદર્ભિત કરતો હોય જે જોવામાં આવી શકતો હોય, તો તે એવા સાક્ષીનો પુરાવો હોવો જોઈએ જે કહે કે તેણે તે જોયું હતું (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે). વર્તમાન મામલામાં જે તથ્યો જોવામાં આવી શકતા હતા તે એ હતા કે ખુર્શીદનું અપહરણ થયું હતું, અપીલકર્તાઓએ તેનું અપહરણ કર્યું હતું અને તેનું અપહરણ કાર નં. ડીડીબી ૫૦૬૭ માં કરવામાં આવ્યું હતું, અને તેથી ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી ૪ જ એકમાત્ર વ્યક્તિ હતો (કોઈ અન્ય પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીના અભાવે) જે આ તથ્યો વિશે સાક્ષી આપવા માટે કાયદેસર રીતે સક્ષમ હતો. કારણ કે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી ૪ એ ઉપરોક્ત બે તથ્યો, એટલે કે કારનો નંબર અને તેનું અપહરણ કરનાર વ્યક્તિઓ, અંગે સાક્ષી આપી ન હતી, તેથી ફરિયાદ

પક્ષના સાક્ષી ૫ નું આ નિવેદન કે તેને પણ ઉપરોક્ત બે તથ્યો વિશે જણાવવામાં આવ્યું હતું, તે “સુનાવણી આધારિત” હોવાને કારણે સ્વીકાર્ય ન ગણાય; પરંતુ ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી ૪ એ તેને ખુર્શીદનું અપહરણ થયું હોવાનું કહ્યું હતું તેવી તેની સાક્ષી, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૭ હેઠળ સમર્થનાત્મક પુરાવા તરીકે સ્વીકાર્ય રહેશે. આ મુદ્દે આગળ વધતાં, એટલું ઉલ્લેખ કરવું આવશ્યક છે કે વર્તમાન મામલાની હકીકતોમાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૬ પણ ફરિયાદ પક્ષની સહાયે આવતી નથી.

ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં લેતાં, શ્રી ઠક્કર અનુસાર, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈ, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી રાહુલ અને/અથવા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેનના પુરાવા સંબંધિત ગુનાને સ્થાપિત કરવામાં ફરિયાદ પક્ષને કોઈ પણ રીતે મદદરૂપ થતા નથી.

(૩) અન્ય ડૉક્ટરો સાથે મળીને મૃત્યુ પામેલ અરવિંદભાઈનું મરણોત્તર પરીક્ષણ કરનાર ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી નં. ૫ ડૉ. ભીસેના પુરાવા મુજબ, મૃત્યુનું કારણ મૃતકની જમણી બાજુની છાતી પર મળેલ ફાયર આર્મથી થયેલી ઈજા છે. મરણોત્તર પરીક્ષણ દરમિયાન એક ગોળી ડૉક્ટરોની પેનલે બહાર કાઢી હતી અને મરણોત્તર નોંધોની વિગતોનું મૂલવણી અન્ય નિષ્ણાત શ્રી મોદી, ફોરેન્સિક વૈજ્ઞાનિક, જેઓએ ગોળી આંક-એફ અને મુદ્દામાલ રિવોલ્વર આંક-જે તેમજ પુરાવામાં કે-૧, કે-૨ અને કે-૩ તરીકે ઉલ્લેખિત મુદ્દામાલ કારતૂસોની તપાસ કરી હતી, તેમના અભિપ્રાય પુરાવાની પૃષ્ઠભૂમિમાં કરવાની જરૂર છે. શ્રી ઠક્કરે સૂચવ્યું છે કે મરણોત્તર પરીક્ષણ કરનાર ડૉક્ટરોની પેનલ મુજબ, તેમણે મૃતકના

શરીરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવેલી ગોળીનું માપ લીધું હતું અને તેનું વર્ણન નોંધ્યું હતું, અને વ્યાસ વગેરે દર્શાવતા ચિત્રો સહિત મરણોત્તર નોંધોમાં રહેલી આ વિગતો દર્શાવે છે કે મરણોત્તર નોંધો સાબિત કરનાર ડૉ. ભીસે મુજબ ગોળી ૦.૫ સે.મી.ની હતી અને તે માપ સ્કેલ વડે લેવાયું હતું. ડૉ. ભીસેના મૌખિક પુરાવા અને રજૂ કરાયેલ મરણોત્તર નોંધોમાં કોઈ અનિશ્ચિતતા નથી. જમણી બાજુની છાતી પર મળેલી ગોળીની ઇજાનું માપ પણ લેવામાં આવ્યું હતું અને ગોળીના પ્રવેશ ઘાવનું માપ ૦.૫ સે.મી. હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે. ત્વચાનો એક ભાગ એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતને મોકલવાના હેતુથી કાઢવામાં આવ્યો હતો અને ડૉ. ભીસેએ પોતાના જમા કરેલા નિવેદનમાં કહ્યું છે કે પ્રવેશ ઘાવનું છિદ્ર ૦.૫ સે.મી.નું હતું. તેનો અર્થ એવો થાય છે કે તે શરીરના અંદર પડેલી ગોળીના વ્યાસ જેટલું જ હતું. ફરિયાદ પક્ષના કેસ મુજબ પણ, એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતે શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે, જ્યાં કથિત ગુનો આચરાયો હતો, ત્યાં એક વૃક્ષના થડ પર એક હિટ નિશાન મળ્યું હતું અને વૃક્ષના થડ પરના તે હિટ નિશાનનું માપ લેવામાં આવ્યું હતું અને તે ૨.૦૦ સે.મી. x ૦.૫ સે.મી. હોવાનું જાણવા મળ્યું હતું. શ્રી મોદી – ફોરેન્સિક વૈજ્ઞાનિકના પુરાવાનો વિચાર કરવામાં આવે તો, તેમને તપાસ માટે મળેલી આંક-એફ ગોળી, જે કથિત રીતે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિના શરીરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવી હતી, તેનો વ્યાસ ૦.૭૭૫ સે.મી. હતો. નિષ્ણાતોના બે ભિન્ન સમૂહોના પુરાવામાં જોવા મળેલા આ વિરોધાભાસ પર ફરિયાદ પક્ષ અને માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આધાર મૂક્યો છે અને કોઈ તાર્કિક કાનૂની નિષ્કર્ષ નોંધ્યા વગર એવું ઠરાવ્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષે પોતાનો કેસ વાજબી શંકાથી પરે સંતોષકારક રીતે સાબિત કર્યો છે. વિપરીત રીતે, એવું માનવું જોઈએ હતું કે ફરિયાદ પક્ષે બે જુદી જુદી વાર્તાઓ રજૂ કરી છે. એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાત કહે છે કે મૃતકની હત્યા ૦.૭૭૫ સે.મી. વ્યાસ ધરાવતી

ગોળીથી થઈ હતી અને મરણોત્તર પરીક્ષણ કરનાર ડૉક્ટરો કહે છે કે મૃત્યુ ૦.૫ સે.મી. વ્યાસની ગોળીથી થયું હતું. શ્રી ઠક્કર મુજબ, પ્રમાણભૂત પુસ્તકો અનુસાર, ડૉક્ટરોની ટીમને મળેલી ગોળી ૦.૨૨ કેલિબર રિવોલ્વરમાંથી છોડી શકાય તેવી હતી, જ્યારે એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતોએ જમા કરેલા પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે આરોપી નં.૧ના ઘરેથી જમ કરાચેલ રિવોલ્વર ૦.૩૨ કેલિબરનું રિવોલ્વર હતું અને તે રિવોલ્વરમાંથી આંક-એફ ગોળી છોડવામાં આવી શકે. પુરાવામાં રહેલો આ વિરોધાભાસ ફરિયાદ પક્ષના કેસને શંકાસ્પદ બનાવે છે. સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિ મુજબ, જ્યારે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા એકબીજા સાથે અસંગત કહી શકાય તેવા બે પ્રકારના પુરાવા અદાલત સમક્ષ મૂકવામાં આવે, ત્યારે અદાલત બીજાને નકારીને એક સંભવિત દષ્ટિકોણ એટલે કે એક જ પ્રકારના પુરાવાને સ્વીકારી શકતી નથી. ફરિયાદ પક્ષે વ્યવહારુ સમજૂતી આપી અદાલતને વિશ્વાસમાં લેવી જોઈએ અથવા અદાલતે હકારાત્મક નિષ્કર્ષ પર પહોંચવું જોઈએ કે તે બે પ્રકારના પુરાવામાંથી એકને શા માટે સ્વીકારે છે. અદાલત માટે એવું કહેવું પણ આવશ્યક છે કે ફરિયાદ પક્ષે જે બે પ્રકારના પુરાવા પર આધાર મૂક્યો છે તે કારણોસર અસંગત કહી શકાય નહીં અને તે કારણો પણ નીચલી અદાલતે દર્શાવવા જોઈએ, પરંતુ વર્તમાન કેસમાં નીચલી અદાલતે તે કસરત કર્યા વિના આરોપીને દોષિત ઠરાવ્યો છે. આ દલીલોના સમર્થનમાં, શ્રી ઠક્કરે હરચંદ સિંહ વિ./એસ. સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ એસ.સી. ૩૪૪ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલા કેટલાક અવલોકનો પર આધાર મૂક્યો છે. તેમણે અમને નિર્ણયના સંબંધિત ફક્ત ૯ અને ૧૦ રજૂ કર્યા છે. અદાલતને પૂરી પાડવામાં આવેલા દલીલોના સારાંશમાં, માનનીય વકીલે ઉક્ત નિર્ણયના ફક્ત ૯ અને ૧૦ પુનઃઉતાર્યા છે અને સુવિધા તથા સંક્ષિપ્તતાના હેતુસર, તે નીચે મુજબ પુનઃઉતારવામાં આવે છે:—

૯. ઘટનાના દિવસે અજૈબ સિંહ ઉપર જાનલેવ હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો અને તેના પરિણામે તેનું મરણ થયું હતું, તે બાબત વિવાદાસ્પદ રહી શકતી નથી. ડૉ. શમશેર સિંહ, જેઓએ અજૈબ સિંહને ખત્રા હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો ત્યારે તેની તબીબી તપાસ કરી હતી, તેમજ ડૉ. ગુરભચન સિંહ રંધાવા, જેઓએ મૃતદેહનું મરણોત્તર પરીક્ષણ કર્યું હતું, તેમના પુરાવાથી જણાય છે કે મૃત્યુ પામેલ અજૈબ સિંહને કુલ અઢાર ઈજાઓ પહોંચાડવામાં આવી હતી. તેમાંથી સાત ઈજાઓ ધારદાર હથિયારોથી પહોંચાડવામાં આવી હતી. ડૉ. રંધાવાના મતે, ઈજાઓની સમુચ્ચય અસરના પરિણામે થયેલા આઘાત અને રક્તસ્રાવને કારણે મરણ થયું હતું. ફરિયાદ પક્ષના કેસ મુજબ, બે અપીલકર્તાઓએ મૃત્યુ પામેલ પર થયેલા હુમલામાં ભાગ લીધો હતો અને તેના પરિણામે તેનું મરણ થયું હતું. ફરિયાદ પક્ષે પોતાના કેસના સમર્થનમાં પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના બે સમૂહોની તપાસ કરી હતી. એક સમૂહનો પુરાવો અમરજિત સિંહ, માલ સિંહ અને તેજા સિંહની સાક્ષીથી બનેલો છે. જ્યાં સુધી આ સાક્ષીઓનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી નીચલી અદાલતે એ નિષ્કર્ષ પર આવી હતી કે તેઓ ઘટનાસ્થળની નજીક હાજર નહોતા અને તેમણે ઘટના જોવી નહોતી. નીચલી અદાલતે આ નિષ્કર્ષના સમર્થનમાં જે કારણો આપ્યા છે તે દૃઢ અને મહત્વપૂર્ણ જણાય છે અને અમને ભિન્ન મત લેવાનો કોઈ વિશેષ આધાર જણાતો નથી. રામ અસાનો પુરાવો, જે ફરિયાદ પક્ષના કેસ મુજબ ઘટનાના સમયે મૃત્યુ પામેલ અજૈબ સિંહ સાથે હતો, દર્શાવે છે કે અમરજિત સિંહ, માલ સિંહ અને તેજા સિંહ ઘટનાના સમયે હાજર નહોતા. જો અમરજિત સિંહ, માલ સિંહ અને તેજા સિંહ ઘટનાસ્થળે અથવા તેની આસપાસ હાજર હોત અને તેમણે ખરેખર ઘટના જોઈ હોત, તો

રામ અસા તેમની હાજરીથી અજાણ રહ્યો હોત એવું માનવું મુશ્કેલ છે. અમરજિત સિંહ, માલ સિંહ અને તેજા સિંહના કહેવા મુજબ, તેઓ પોતાના ઘરેથી આવતા હતા ત્યારે તેમણે ઘટના જોઈ હતી. જ્યારે તેમણે બૂમાબૂમ સાંભળી ત્યારે તેઓ ઘટનાસ્થળથી અંદાજે ૬૦ કરમના અંતરે હતા અને નજીક પહોંચતા તેમણે છ આરોપીઓને મૃત્યુ પામેલ અજૈબ સિંહ પર ઇજાઓ પહોંચાડતા જોયા હતા. તેના વિરુદ્ધમાં, મૃત્યુપૂર્વ નિવેદનમાં મૃત્યુ પામેલ અજૈબ સિંહનું વર્ણન એવું હતું કે ઉપરોક્ત ત્રણેય સાક્ષીઓ નજીકના ખેતરમાં કામ કરી રહ્યા હતા ત્યારે આરોપીઓએ તેના પર હુમલો કર્યો હતો. અમરજિત સિંહ, માલ સિંહ અને તેજા સિંહે દાવો કર્યો હતો કે તેઓ નવા નાળાને માટી ભરીને મજબૂત કરવા માટે ટોકરાં અને કાઠીઓ લઈને પોતાના ઘરેથી ફૂવા તરફ જઈ રહ્યા હતા. જો તેઓ ફૂવા તરફ એ હેતુસર જઈ રહ્યા હોત, તો તેઓ ત્યાં પહેલાં પહોંચી ગયા હોત અને કોઈ પણ સ્થિતિમાં મૃત્યુ પામેલ અજૈબ સિંહ પછી તો નહીં જ, જેથી અજૈબ સિંહ ફૂવા પર પરિચય વહીલ ચલાવવાનું શરૂ કરે તે પહેલાં તેઓ નાળો તૈયાર કરી શકે. તેથી અમને એવું જણાય છે કે માત્ર એટલું જ નહીં કે અમરજિત સિંહ, માલ સિંહ અને તેજા સિંહે તે સમયે તેમના પહોંચવા અંગે આપેલી સમજૂતી વિશ્વસનીય નથી, પરંતુ મૃત્યુપૂર્વ નિવેદનમાં મૃત્યુ પામેલ અજૈબ સિંહના વર્ણન અને અમરજિત સિંહ, માલ સિંહ તથા તેજા સિંહ, પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ,ની સાક્ષી વચ્ચે આ સાક્ષીઓ ઘટનાસ્થળે અથવા તેની આસપાસ હાજર હતા કે નહીં તે બાબતે મહત્વપૂર્ણ વિસંગતિ પણ છે. આ બધાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં વધુમાં અમને જણાય છે કે રામ અસાના પુરાવા, જેના પર ફરિયાદ પક્ષે આધાર મૂક્યો છે, તે દર્શાવે છે કે અમરજિત

સિંહ, માલ સિંહ અને તેજા સિંહ ત્યાં નહોતા અને તેમણે ઘટના જોઈ નહોતી.

૧૦. અન્ય એક પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી, જેના નિવેદન પર ફરિયાદ પક્ષે આધાર મૂક્યો છે, તે રામ આસા (ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ૧૪) છે. જ્યાં સુધી આ સાક્ષીનો સંબંધ છે, અમે જાણીએ છીએ કે ખત્રા હોસ્પિટલ ખાતે એએસઆઈ હરભજન સિંહ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ મૃત્યુપૂર્વ નિવેદનમાં મૃતક અજાયબ સિંહે ઘટનાસ્થળે તેની હાજરીનો ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો. રામ આસાના જણાવ્યા મુજબ, જ્યારે ત્રણેય આરોપીઓ ત્યાં આવ્યા અને મૃતક પર હુમલો કર્યો ત્યારે તે ફૂવા પાસે મૃતક સાથે કામ કરી રહ્યો હતો. જો હકીકતમાં ઘટનાના સમયે રામ આસા હાજર હતો અને મૃતક અજાયબ સિંહ સાથે કામ કરી રહ્યો હતો, તો મૃત્યુપૂર્વ નિવેદનમાં મૃતકે તે હકીકતનો ઉલ્લેખ કરવામાં કેમ નિષ્ફળ ગયો, તે સ્પષ્ટ થતું નથી. અમરજીત સિંહ, માલ સિંહ અને તેજા સિંહના પુરાવા, જેના પર ફરિયાદ પક્ષે પણ આધાર મૂક્યો છે, એ દર્શાવે છે કે રામ આસાએ ઘટના જોઈ નહોતી. રામ આસાનું નામ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં સ્વભાવતઃ નોંધાયેલું નહોતું, કારણ કે તે અહેવાલ અજાયબ સિંહના મૃત્યુપૂર્વ નિવેદન પર આધારિત હતો. તેથી એવું પ્રગટ થાય છે કે જે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીના નિવેદનના આધારે ફરિયાદ પક્ષ અપીલકર્તાઓની દોષિત ઠરાવટ કાયમ રાખવા માંગે છે, તે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા અન્ય પુરાવાઓથી અવિશ્વસનીય સાક્ષી તરીકે પ્રસ્તુત થાય છે. વર્તમાન કેસ એવો છે જેમાં ફરિયાદ પક્ષના એક સમૂહના પુરાવા ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા બીજા સમૂહના પુરાવાની નિંદા કરે છે. વર્તમાન કેસ એવો છે જેમાં ફરિયાદ પક્ષના એક સમૂહના પુરાવા ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા બીજા સમૂહના પુરાવાની નિંદા કરે છે. ઉપરોક્ત

પરિસ્થિતિમાં, આરોપી અપીલકર્તાઓને દોષિત ઠરાવવાના આધારરૂપ બની શકે એવો દઢ આધાર મેળવવો અમને મુશ્કેલ જણાય છે.”

જ્યારે આરોપી નં. ૧નું ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળનું નિવેદન નોંધતી વખતે, મૃતકના શરીરમાંથી મળેલી ગોળીના વ્યાસ તથા વૃક્ષના થડ પર મળેલા વાગ્યાના નિશાન અંગે ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલા પુરાવા પર આધાર રાખીને તેને એક કરતાં વધુ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે પણ માનનીય ન્યાયાધીશે એકસાથે આ પણ સ્વીકાર્યું છે કે ગોળીના નિશાન-એફની તપાસ કરનાર એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાત શ્રી મોદીનો પુરાવો પણ ફરિયાદ પક્ષને મદદરૂપ થાય છે. તે સ્પષ્ટ છે કે પોસ્ટમોર્ટમ તપાસ દરમિયાન હકીકતમાં બહાર કાઢવામાં આવેલી મુદામાલ ગોળી એફ.એસ.એલ. અથવા શ્રી મોદી પાસે વિશ્લેષણ માટે પહોંચે તે પહેલાં કોઈક વ્યક્તિએ તેમાં ચેડાં કર્યા છે. જ્યારે ફરિયાદ પક્ષે મૃતકના શરીર પર મળેલી ઈજા, એટલે કે ઈજા નં. ૧૦, જે ૦.૫ સે.મી.ની હતી, તે અંગે પ્રશ્ન કર્યો હતો, ત્યારે તેનો સંબંધ તે ગુનાથી જોડાઈ શક્યો હોત નહીં, જે એફ.એસ.એલ. અનુસાર સંભાવિત રીતે ૦.૭૭૫ સે.મી. વ્યાસ ધરાવતી ગોળીથી થયો હતો, જે ૦.૩૨ કેલિબરના મુદામાલ રિવોલ્વર સાથે અનુરૂપ થાય છે. ફરિયાદ પક્ષ જુદા જુદા કદના અને તે પણ જુદી જુદી દિશામાં દોડતા બે ઘોડાઓ પર સવારી કરી શકતું નથી, અને માત્ર આ એક જ આધારે આરોપી નં. ૧ને નિર્દોષ છૂટકારો મળવો આવશ્યક હતો.

૭. ઉપરોક્ત દલીલોનો વિકાસ કરતાં, વિજ્ઞાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કરે જોરપૂર્વક રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત બે અસંગત પરિસ્થિતિઓનું સામસામે મૂલવણી કરતાં, મુદામાલ ગોળીની સીલબંધ બાબત અંગે પુરાવામાં જોવા મળતી વિસંગતતાઓ કોઈ નાની ખામી કે ગૌણ અસંગતતા પ્રગટ

કરતી નથી, પરંતુ ગંભીર ખામી દર્શાવે છે. વિપરીત રીતે, મુદામાલ ગોળીની સીલબંધ બાબત અંગે પુરાવામાં જણાતી ખામી અત્યંત મહત્વ ધારણ કરે છે અને તે આ બાબતે ગંભીર શંકા ઊભી કરવા સક્ષમ છે કે મૃતકનું મૃત્યુ કઈ ગોળીથી થયું હતું, એટલે કે (એ) મૃતકના શરીરમાંથી મૃત્યુોત્તર પરીક્ષણ કરનાર ડોક્ટરોના પેનલે બહાર કાઢેલી ૦.૫ સેમી ની ગોળી અને/અથવા (બી) ૦.૭૭૫ સેમી વ્યાસ ધરાવતી એવી ગોળી કે જે ૦.૩૨ કેલિબર રિવોલ્વરમાંથી છોડાઈ શકતી હતી. દાતાર સિંહ વિ./સ. પંજાબ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ એસ.સી. ૧૧૯૩ ના કેસના નિર્ણયમાં, ઉપલબ્ધ હકીકતોના સમૂહ પર, સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદાના પરિચ્છેદ-૨૨ માં આ મુજબ નોંધ્યું છે:-

૨૨. અમને એવું લાગે છે કે વડી અદાલતે એવું અનુમાન કર્યું હતું કે બંદૂકમાં મળેલા તે કાર્ટ્રિજ હકીકતમાં એવા પ્રકારના હતા કે જેથી કાળાશ પડવી અથવા દાઝવું અથવા સળગી જવું થતું ન હોત અને આ જ તે કાર્ટ્રિજ હતા જે હત્યારાએ ઉપયોગમાં લીધા હતા. આ મુદ્દે તકનીકી રીતે યોગ્ય પુરાવાની આવશ્યકતાઓનો અભાવ હતો. બચાવ પક્ષના સાક્ષી તરીકે બોલાવવામાં આવેલા બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતને આ મુદ્દે પૂછપરછ પણ કરવામાં આવી નહોતી.

નીચલી અદાલતમાં તપાસવામાં આવેલા નિષ્ણાતોના પુરાવામાં આવેલી આ અસંગતતાનું મૂલવણ એક મહત્વપૂર્ણ પાસાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં કરવું જરૂરી છે, અર્થાત્ પુરાવામાં રહેલી ખામી, કારણ કે ડૉ. ભિસેને મુદ્દામાલ ગોળી નિશાન-એક્ઝ ભૌતિક રીતે બતાવવામાં આવ્યું ન હતું અને ડૉ. ભિસેને એવો કોઈ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો ન હતો કે તેમણે નોંધેલો પ્રવેશ ઘા ગોળી નિશાન-એક્ઝ થી શક્ય છે કે નહીં; તેમજ શીખેલા સરકારી વકીલ દ્વારા ડૉ. ભિસેને મુદ્દામાલ ગોળી-એક્ઝ

બતાવીને એવો પણ કોઈ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો ન હતો કે પોસ્ટમોર્ટમ કરતી વખતે તેમણે બહાર કાઢેલી ગોળી એ જ હતી કે નહીં. નીચલી અદાલતમાં કાર્યવાહી દરમિયાન, મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિની પત્નીની વિનંતિએ, રાજ્ય સરકારે એકથી વધુ વિશેષ સરકારી વકીલોની નિમણૂક કરી હતી અને તેમણે સૌએ અદાલતને સર્વોત્તમ કાર્યક્ષમતા અને પરિશ્રમ સાથે સહાય મળે તે માટે પ્રયત્નો કર્યા હતા. તેથી, શીખેલા સરકારી વકીલ દ્વારા ડૉ. ભિસેને સ્પષ્ટ હકારાત્મક પ્રશ્ન ન પૂછવાની જે વિસંગતિ રહી ગઈ હતી, તેને ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ સિદ્ધાંત માટે ઘાતક ગણવી જોઈએ હતી. બીજી તરફ, ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન નિષ્ણાત શ્રી મોદી તેમના નિવેદનમાં, જ્યારે તેમને તપાસ અધિકારીએ આંક ૫૬ સ્વરૂપે મોકલવામાં આવેલા ફોરવર્ડિંગ પત્રમાં ઉઠાવવામાં આવેલી પૂછપરછ દ્વારા પ્રશ્ન નં. ૭ સંદર્ભે સીધો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો, ત્યારે તેઓ જવાબ આપવા સક્ષમ સ્થિતિમાં નહોતા.

દસ્તાવેજ આંક ૫૬ માં પ્રશ્ન ૭ આ મુજબ વાંચાય છે:— “પ્રશ્ન ૭ શું ચામડીના નિશાન-૧ માંથી ગોળીનું નિશાન-એફ પસાર થયું હતું અને શું ચામડી પર ગોળીના કોઈ કણો હાજર હતા?”

આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં શ્રી મોદી એ પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં અસમર્થતા દર્શાવી છે કે બુલેટ ચિહ્ન-એફ નમૂના ત્વચા ચિહ્ન-આઈમાંથી પસાર થઈ શક્યું હોત કે નહીં. જુબાનીના પરિચ્છેદ-૯ માં, આરોપી ક્રમાંક-૧ માટે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ દ્વારા થયેલ જરૂર દરમિયાન, આ સાક્ષીએ જુબાની આપી છે કે તેણે પોતાના અહેવાલમાં કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો નથી, કારણ કે તે આ નક્કી કરવાની સ્થિતિમાં ન હતો કે બુલેટ ચિહ્ન-એફ ત્વચા ચિહ્ન-આઈ પર મળેલા પ્રવેશ ઘાવમાંથી પસાર થઈ શકે કે નહીં. એ જ રીતે, શ્રી ભિસે એ ગુનો આચરવા માટે વપરાયેલા તે શસ્ત્રની ઓળખ કરી નથી, જેના વડે

મૃતકની હત્યા કરવામાં આવી હતી. તપાસ અધિકારીએ રિવોલ્વર ડૉ. ભિસે અથવા પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર ત્રણ પૈકી કોઈપણ ડૉક્ટર સમક્ષ લઈ જઈ અભિપ્રાયરૂપ પુરાવો મેળવ્યો હતો. આવા પ્રકારના પુરાવાના અભાવે, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એવો નિષ્કર્ષ કરવો જોઈએ હતો કે મુદ્દામાલ રિવોલ્વર અને બુલેટ ચિહ્ન-એફ નો ઉપયોગ કરીને મૃતકની હત્યા કરવામાં આવી હતી તે દર્શાવવા માટે કોઈ વિશ્વસનીય અને દઢ પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી. તેના વિરુદ્ધ, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આરોપીની પૂછપરછ કરતી વખતે, એકબીજાને અસંગત એવા બંને મતોને એમ રાખીને પ્રશ્ન પૂછ્યો છે જાણે બંને એકસાથે અને સ્વતંત્ર રીતે અસ્તિત્વમાં હોય. શ્રી ઠક્કરે અમને દાતાર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૨ અને ૩ ના સંબંધિત ભાગો રજૂ કર્યા છે અને ખાસ કરીને ઉક્ત ચુકાદામાં ઉલ્લેખિત છ પ્રશ્નોમાંથી સંબંધિત પ્રશ્ન નં. ૫ અને ૬ તરફ ધ્યાન દોર્યું છે. અમે નીચે પ્રશ્ન નં. ૫ અને ૬ પુનઃઉત્પાદિત કરવા ઇચ્છીએ છીએ:- (૫) શું કેસના વિવિધ પાસાઓ અંગે, જેમાં બે મતો શક્ય હતા, આરોપીના બદલે ફરિયાદ પક્ષને શંકાનો લાભ આપવામાં આવ્યો હતો?

(૬) ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાની સરખામણીએ બચાવ પક્ષના પુરાવાની વિશ્વસનીયતાનું મૂલવણ કરતાં પુરાવાના જુદા જુદા ધોરણો લાગુ કરવામાં આવ્યા હતા કે કેમ?

સર્વોચ્ચ અદાલતે, ઉપર ઉલ્લેખિત નિર્ણયના ફકરા-૩ માં, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:-

૩. ફોજદારી મામલાઓમાં વાસ્તવિક સત્ય સુધી પહોંચવું કાનૂનની અદાલતો માટે ઘણી વાર મુશ્કેલ બનતું હોય છે. ન્યાયિક પ્રક્રિયા માત્ર નોંધાયેલ હકીકતી અને વિશ્વસનીય

પુરાવાના દઢ આધાર પર જ કાર્ય કરી શકે છે. માત્ર શંકા અથવા શંકાસ્પદ પરિસ્થિતિઓ ફરિયાદ પક્ષને આરોપી વ્યક્તિ વિરુદ્ધનો તેનો કેસ વાજબી શંકાથી પર સાબિત કરવાની તેની પ્રાથમિક ફરજમાંથી મુક્ત કરી શકતી નથી. પિતૃહત્યાના અત્યંત નિંદનીય અપરાધનો આરોપ ધરાવતા વ્યક્તિ વિરુદ્ધની ભાવના અથવા પૂર્વગ્રહથી ન્યાયની અદાલતો પ્રભાવિત થઈ શકતી નથી. નોંધ પર તેના અંગે સંતોષકારક પુરાવાથી તેનો ગુનો સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી, આરોપી વ્યક્તિએ અપરાધ કર્યો છે એવી કોઈ માન્યતા આધારે પણ તેઓ કાર્યવાહી કરી શકતી નથી. ફરિયાદ પક્ષ જે પુરાવાના તુકડાઓ પર પોતાનો કેસ આધારિત રાખવાનું પસંદ કરે છે, તે જો એટલા નબળા હોય કે નજીકથી અને તટસ્થ સમીક્ષાને આધીન કરતાં જ ચકનાચૂર થઈ જાય અને તેના જેવા અસુરક્ષિત પાયા પર ઊભેલું આખું માળખું ધરાશાયી થઈ પડે, તો પછી કેટલીક દોષારોપક પરિસ્થિતિઓનો પુરાવો, જે માત્ર ખામીયુક્ત પુરાવાને ટેકો આપી શક્યો હોત, ફરિયાદ પક્ષના કેસના નિષ્ફળ થવાથી બચાવી શકતો નથી.

૮. વિદ્વાન વકીલ શ્રી ઠક્કરના જણાવ્યા અનુસાર, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે અનેક એવી ખામીઓને અવગણેલી છે, જેણે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાની ગુણવત્તા પર ગંભીર અસર પેદા કરી હતી અને તેના પરિણામે હકીકતો અંગે સ્પષ્ટપણે ખોટા નિષ્કર્ષો આવ્યા છે. શ્રી ઠક્કર અનુસાર, આ ખામીઓ આ મુજબ છે:—

(એ) ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી ભરતભાઈ અને રાહુલભાઈએ તેમની સમગ્ર જુબાની દરમિયાન, તેવા મૂળભૂત તથ્યો અંગે પણ, જે તેમની વિશેષ જાણકારીના ક્ષેત્રમાં આવતાં હોવા અનિવાર્ય હતાં,

સતત સાચા અથવા સ્પષ્ટ અને નિખાલસ જવાબ આપવાનું ટાળ્યું; (બી) ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી પી.એસ.આઈ. બોદારે, પોતે સ્વીકાર્યું હોવા છતાં કે રિવોલ્વર જેવા ઘાતક હથિયારથી આરોપીઓએ હત્યા કરી હોવાથી દંડનીય સંજોય ગુનાની નોંધ થવા પાત્ર ઘટના અંગે તેને જાણ હતી, અને ફરિયાદી (આ સાક્ષી) મુજબ ગુનો કરનાર તમામ આરોપીઓ તેની સમક્ષ હાજર હતા, તેમજ તે ગુનાની તપાસના હેતુસર હોસ્પિટલ ગયો હતો, તેમ છતાં તેણે શક્ય તેટલી વહેલી અવધિએ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં નિષ્ફળ ગયો; (સી) ફરિયાદ પક્ષ મુજબ મૃતક અરવિંદભાઈને ૪:૦૦ વાગ્યે હોસ્પિટલમાં પહોંચતા જ પહેલેથી મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે પી.એસ.આઈ. બોદારે પોલીસ કોન્સ્ટેબલ સબ્દ્રાહેન્ડ સિંહ મારફતે સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનને મોકલેલી જાણમાં એવો ઉદ્દેશ કર્યો હતો કે ગોળીબારમાં એક વ્યક્તિને ઈજાગ્રસ્ત હાલતમાં લાવવામાં આવ્યો હતો (અરવિંદભાઈનું નામ આપ્યા વિના, જ્યારે તેનું નામ તેને પહેલેથી જ જાણાવવામાં આવ્યું હતું).

(તેને પોતાનું નામ જાણીતું હોવા છતાં તે જાહેર કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યો એટલું જ નહીં, પરંતુ તેને અરવિંદભાઈનું અવસાન થઈ ચૂક્યું હતું તે પણ જાણીતું હતું, છતાં તેણે એવો ખોટો નિવેદન આપ્યો કે મૃતકને ઈજા પહોંચી હતી).
નોંધ આંક ૧૦૫ (પર

કાગળપુસ્તકના પાનું ૧૨૩ પરનું) જે સ્ટેશન ડાયરીના પાનું ૬૧, પ્રવેશ નં. ૧૨ (આંક ૧૦૪) ની તેની પ્રમાણિત નકલમાંથી લેવામાં આવ્યું છે) જો મૂળમાં જોવામાં આવે, તો તેમાં પી.એસ.ઓ.ની સહી અંગે ભૂંસી નાખવાના નિશાન દેખાય છે, કદાચ આ કારણસર કે સ્ટેશન ડાયરીમાં

આ પ્રવેશ હકીકતમાં ૭:૧૫ પછી, વધુ સંભવિત રીતે ૮:૦૦ પછી કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ આરોપીનું નામ અતિ પ્રારંભિક સમયે જાહેર થયું હતું એવું દર્શાવવા માટે તેને ૫:૧૦ વાગ્યે પ્રાપ્ત થયેલ હોવાનું પૂર્વસમય બતાવી નોંધવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ જો કોઈ સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનની સ્ટેશન ડાયરી (પાનું ૬૧) જુએ, તો સ્પષ્ટ રીતે જણાશે કે આ ખાસ પ્રવેશ બાબતે સ્ટેશન ડાયરીમાં લખાણ ભિન્ન છે. (કારણ કે આ પ્રવેશ અન્ય પી.એસ.ઓ.એ કર્યો હતો અને પી.એસ.ઓ.ની સહી કાપી નાખવામાં આવી છે). સાક્ષી સ્ટ્રાવિન્સ્કી વાઘેલાએ સ્વીકાર્યું છે કે ફરજ પર માત્ર એક જ પી.એસ.ઓ. હતો અને તેની ફરજ બપોરના ૧૨:૦૦ વાગ્યાથી રાત્રિના ૭.૧૫ સુધી હતી. કારણ કે આ પ્રવેશ સંભવતઃ ૭:૧૫ પછી કરવામાં આવ્યો હતો, તેથી તેનું લખાણ અન્ય પ્રવેશથી ભિન્ન છે અને સહી ભૂંસી નાખવામાં આવી છે.”

૯. શ્રી ઠક્કરે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી રજ સ્ટ્રાવિન્સ્કી ટાઇમશેરિંગ વાઘેલા, પી.એસ.ઓ., સરખેજ (આંક ૧૦૩) ને પૂછાયેલા વિવિધ પ્રશ્નો અંગે અમને રજૂ કર્યું છે અને તેમણે જોરપૂર્વક દલીલ કરી છે કે સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનના તપાસ અધિકારીએ એફ.આઈ.આર.માં પૂર્વસમયની નોંધ મૂકવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. ભિન્ન હસ્તલિપિમાં થયેલ ઉપરલેખન અને નોંધનો ઉમેરો માત્ર ફરિયાદ પક્ષને જ લાભદાયી બને તેવી બાબત છે. એથી એવો નિષ્કર્ષ કાઢવાનો કોઈ અવકાશ નથી કે આરોપીને એફ.આઈ.આર.ની પૂર્વસમયની નોંધમાં કોઈ રસ હતો. મહત્વના સાક્ષીઓ એટલે કે ભારતભાઈ અને રાહુલભાઈએ જરૂર પૂછપરછ દરમિયાન આપેલા જવાબોથી એવો છાપ ઊભો થાય છે કે તેઓને

પૂછાયેલા તમામ સંબંધિત પ્રશ્નોના જવાબ આપવાનું ટાળવામાં રસ હતો અને પૂછાયેલા મોટાભાગના પ્રશ્નોના જવાબમાં તેમણે “તેઓ જાણતા નથી” અથવા “તેઓને યાદ નથી” એમ કહ્યું હતું; અન્યથા, આ બંને સાક્ષીઓએ સંયુક્ત રીતે અથવા અલગથી એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન દ્વારા ફરિયાદની નોંધણી કરવા માટે આગ્રહ કરવો અશક્ય નહોતો. એલિસબ્રિજ પોલીસે “૦” નંબર આપી ફરિયાદ નોંધાવી શકી હોત અને તે પણ સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનમાંથી પોલીસ અધિકારીના આગમન કરતાં ઘણું પહેલાં.

૧૦. શ્રી ઠક્કરે ગંભીર રીતે આક્ષેપ કર્યો છે કે પુરાવામાં જોવા મળેલી કેટલીક અનિયમિતતાઓને જો સમૂહરૂપે જોવામાં અને વિચારવામાં આવે, તો એવો છાપ ઊભો થાય છે કે આરોપી વિરુદ્ધ રસ ધરાવતી કોઈ વ્યક્તિએ સંભાવિત રીતે ગોળી બદલી નાખી હતી અને “ગોળી બદલવા” અંગેની દલીલોને વધુ મજબૂત બનાવવા માટે શ્રી ઠક્કરે મુદામાલ ગોળી આંક-એફની સીલ કરવાની પ્રક્રિયા સંબંધિત પુરાવામાં રહેલી ક્ષતિઓ દર્શાવી છે, એટલે કે; (૧) ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે ડૉ. ભિસેએ, બે અન્ય ડૉક્ટરોની હાજરીમાં મરણોત્તર પરીક્ષણ કરતી વખતે, ગોળી આંક-એફ બહાર કાઢી હતી, જે તેમણે સીલબંધ સ્થિતિમાં પોલીસને સોંપી હતી. તેમણે મરણોત્તર નોંધમાં કરાયેલ સંબંધિત નોંધ અને પોતાના હલફનામા સમાન શપથપૂર્વકના નિવેદનમાં, પોતાના જામીનદાર નિવેદન (ફકરો-૧૦) માં કરેલ કથન તરફ ધ્યાન દોર્યું છે. આ સામગ્રી જ ઉપલબ્ધ એકમાત્ર સામગ્રી છે અને તેથી, મુદામાલ આંક-એફને સીલ કરવા અંગે તે અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી છે. ડૉ. ભિસેના પુરાવામાં એવો કોઈ ઉદ્દેશ નથી કે મુદામાલ આંક-એફને સીલ કરવા માટે કઈ પ્રક્રિયા અનુસરવામાં આવી હતી. ડૉક્ટરોના પેનલ

દ્વારા અને/અથવા ડૉ. ભિસે દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી સીલ કરવાની પ્રક્રિયાની પુષ્ટિ કરતી નાનચંગ દોરવાની બાબતમાં કોઈ પુરાવો નથી.

(૨) મુદ્દામાલ આંક-એફ માટે કોઈ નાનચંગ સ્લીપ ઉપલબ્ધ નહોતી, કારણ કે કોઈ નાનચંગ તૈયાર કરવામાં આવ્યો નહોતો. સીલનું કોઈ વર્ણન ઉપલબ્ધ નહોતું, કારણ કે ડૉ. ભિસેએ એવું જણાવ્યું નથી કે આંક-એફને સીલ કરતી વખતે લગાવવામાં આવેલ સીલ તેમના હોસ્પિટલનું હતું કે વિભાગનું હતું કે તેમનું વ્યક્તિગત સીલ હતું. નમૂનાત્મક સીલ મોકલવામાં આવ્યું હતું તે દર્શાવવા માટે વિશ્વાસાર્થક સ્વરૂપનો કોઈ પુરાવો નથી, કારણ કે ડૉ. ભિસેએ તેમ જણાવ્યું નથી. ન તો તપાસ એજન્સીએ અને ન તો અન્ય કોઈ તંત્રએ નમૂનાત્મક સીલ એફએસએલને મોકલ્યું હતું, તેમજ ડૉ. ભિસે અથવા આઈઓ સહિત કોઈ અન્ય ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીએ પણ આ બાબતે જુબાની આપી નથી.

(૩) રેકૉર્ડ પર એવી સામગ્રી ઉપલબ્ધ છે કે જે દર્શાવે છે કે એફ.એસ.એલ. દ્વારા ઇવાંજેલિક નોનાહ સાથે ચિહ્ન-એફ ધરાવતો કોઈ નમૂનાત્મક સીલ પ્રાપ્ત થયો નહોતો. તેમણે આ સંદર્ભમાં સંબંધિત પુરાવા આંક ૫૧ અને ૫૨ તથા સંબંધિત સાક્ષીઓના જબાનો અમારી સમક્ષ રજૂ કર્યા છે.

(૪) ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા ડૉક્ટરને એવો કોઈ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો નહોતો કે પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલ મુજબ જ્યારે પાંચ વસ્તુઓને સીલ કરવામાં આવી, ત્યારે શું તે અલગ-અલગ વ્યક્તિગત સીલબંધ પેકેટોમાં સીલ કરવામાં આવી હતી કે શું તે એક જ સીલબંધ પેકેટનો ભાગ હતી. ડૉ. ભિસે તરફથી એવો કોઈ પુરાવો નથી કે સીલ કરવાની પ્રક્રિયા અપનાવતી વખતે નાનચાંગ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો અને

તેમણે પોતાની સહી પણ મૂકી હતી તથા પંચ જેવા કોઈ વ્યક્તિની પ્રતિ-સહી મેળવવામાં આવી હતી.

(૫) તેણે મોનોગ્રામ અથવા વ્યક્તિગત સીલ લગાડવા અંગે કંઈ જણાવ્યું નથી, કારણ કે તે મીણની મુદ્રા હતી.

(૬) શું સીલબંધ પેકેટો કોઈ દોરીથી બાંધવામાં આવ્યા હતા અને શું આ દોરી ઉપર કોઈ મોમના સીલથી સીલ કરવામાં આવી હતી?

(૭) અબીદ હુસૈન નામનો જે વ્યક્તિ ડૉક્ટર પાસેથી પોલીસ સ્ટેશન સુધી મુદામાલ માર્ક-એફ કથિત રીતે સીલબંધ હાલતમાં લઈને ગયો હતો, તેની પૂછપરછ કરવામાં આવી નથી; અન્યથા ફરિયાદ પક્ષ માટે એ સાબિત કરવું શક્ય બનતું કે સાક્ષી અબીદ હુસૈને ડૉક્ટર પાસેથી પાર્સલ અથવા પાર્સલો સીલબંધ હાલતમાં સ્વીકાર્યા હતા અને તેણે આ તમામ વસ્તુઓ સીલબંધ હાલતમાં સલામત રીતે અથવા તો તપાસ અધિકારીને અથવા પોલીસ સ્ટેશનના માલખાનામાં સોંપી હતી.

(૮) આંક ૫૬ રવાનગી નોંધ - તા. ૨૪.૦૨.૨૦૦૦ના ફોરવર્ડિંગ પત્રનો ઉલ્લેખ કરીને દલીલ કરવામાં આવે છે કે, મૂળ દસ્તાવેજ જોતા, નીચલી અદાલતે આ મુખ્ય પ્રશ્ન પર વિચાર કરવો આવશ્યક હતો કે હથોડીથી પ્રહાર કરાયેલા પિન સાથે કેવા પ્રકારની છેડછાડ કરવામાં આવી હોઈ શકે તેના વ્યાપ અંગે નિષ્ણાત કોઈ ટિપ્પણી કરી શકે તેમ હતો કે કેમ, કારણ કે તપાસ એજન્સીની કબજામાં જપ્ત કરાયેલ મુદ્દામાલ રિવોલ્વર હતું અને તે ૨૩.૦૨.૨૦૦૦ના રોજ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. એ જ દિવસે, આંક ૫૬માં ઉલ્લેખિત તમામ ૧૦ મુદ્દામાલ વસ્તુઓ એફ.એસ.એલ. સત્તાધિકારીને પ્રાપ્ત થઈ હતી અને સૂક્ષ્મદર્શકીય

તુલનાત્મક તપાસ કરતાં એવું જણાયું હતું કે ફાયરિંગ પિન તેમજ મઝલ પર કંઈક છેડછાડ કરવામાં આવી હતી. આ તથ્યપરિસ્થિતિમાં એવો અનુમાન કરવા કોઈ અવકાશ નથી કે આવી છેડછાડ માત્ર આરોપી દ્વારા જ કરવામાં આવી હોઈ શકે. મુદ્દામાલ રિવોલ્વરમાંથી પરીક્ષણ માટે ચલાવવામાં આવેલી ગોળીઓના કેપ્સ પર જોતા જે પ્રકારની સમાનતા અને અસમાનતા જણાઈ હતી તેનો પ્રકાર સત્તાધિકારીએ દર્શાવ્યો હતો. વર્તમાન કેસમાં, પોલીસે બનાવના કથિત સ્થળ પરથી વપરાયેલા કારતૂસના કોઈ કેપ્સ કબજે કર્યા નથી અને તેથી પુરાવાનું મૂલવણ કરતી વખતે તથા આરોપીના વર્તનનું મૂલવણ કરતી વખતે આ અભિપ્રાય આરોપી વિરુદ્ધ ગણવામાં આવી શકતો નથી.

૧૧. આ રજૂઆતોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, શ્રી ઠક્કરે અમને ડૉ. મોદીનું નિવેદન (આંક ૫૦) રજૂ કર્યું છે. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેને સરખેજ પોલીસ સ્ટેશન પાસેથી સીલબંધ હાલતમાં પાર્સલો મળ્યા હતા અને તે જ તેના ઉચ્ચ અધિકારી શ્રી ખંડેલવાલ, આસિસ્ટન્ટ ડિરેક્ટરને સોંપવામાં આવ્યા હતા. શ્રી ખંડેલવાલે તેની પ્રાપ્તિની બદલામાં પોતાની સહી કરી હતી. આ સાક્ષીએ આંક ૫૧ અને પર પર શ્રી ખંડેલવાલની સહી સાબિત કરી છે. આંક ૫૧ એ ૨૫.૦૨.૨૦૦૦ તારીખનું પી.એસ.આઈ., સરખેજ પોલીસ સ્ટેશન, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) ને સંબોધિત પત્ર છે, જે પર શ્રી ખંડેલવાલની સહી છે અને તે પત્રમાં જણાવાયું છે કે પોલીસ કોન્સ્ટેબલ માવજીભાઈ જીવાભાઈ, બકલ નં. ૯૫૨ પાસેથી ત્રણ સીલબંધ પેકેટો પ્રાપ્ત થયા છે. એ જ રીતે, આંક ૫૨ એ ૨૩.૦૨.૨૦૦૦ તારીખની તે જ અધિકારી દ્વારા સહી કરાયેલ રસીદ છે, જેમાં તેણે જણાવ્યું છે કે તેને સરખેજ પોલીસ સ્ટેશન પાસેથી ૧૦ સીલબંધ પાર્સલો પ્રાપ્ત થયા છે. શ્રી ખંડેલવાલ ઉપલબ્ધ હોવા છતાં તેમની તપાસ કરવામાં આવી નથી અને શ્રી મોદીએ શ્રી ખંડેલવાલની સહી સાબિત કરી છે; અને આંક ૫૧ અને

પર પત્રોના અંતર્વસ્તુ વિશે કોઈ હકારાત્મક પુરાવાના અભાવે, તે દસ્તાવેજોને ધ્યાનમાં લઈ શકાય નહિ અને તેમનું અંતર્વસ્તુ સાબિત થયું છે એમ કહી શકાય નહિ, તેમજ અદાલતે એ પણ માન્ય રાખવું અથવા અનુમાન કરવું ન જોઈએ કે તમામ પાર્સલો એટલે કે ૩ + ૧૦ સીલબંધ હાલતમાં પ્રાપ્ત થયા હતા. આંક ૫૧ અને ૫૨ દસ્તાવેજો છપાયેલા નમૂનાઓ છે અને શ્રી ખંડેલવાલના પુરાવાના અભાવે આવી છાપેલી ઔપચારિક નોંધને કોઈ વજન આપવું ન જોઈએ, એવો શ્રી ઠક્કરનો મુદ્દો છે. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે આ પત્રો/રસીદોના સાદા વાચનથી જણાય છે કે શ્રી ખંડેલવાલે કોઈ નમૂના સીલ પ્રાપ્ત કર્યું નથી. નોંધમાં એવો વિશ્વસનીય સ્વરૂપનો કોઈ પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી કે સરખેજ પોલીસે ક્યારેય એફ.એસ.એલ.ને કોઈ નમૂના સીલ મોકલ્યું હતું, જોકે તેવી માંગ એફ.એસ.એલ. તરફથી હતી. નમૂના સીલ પ્રાપ્ત ન થયેલ હોય ત્યારે, શ્રી મોદી માટે એવું કહેવું શક્ય ન હતું કે એફ.એસ.એલ.ને પ્રાપ્ત થયેલા પાર્સલો સીલબંધ હાલતમાં હતા. જ્યારે શ્રી મોદીને પ્રાપ્ત થયેલા પાર્સલો પર ઉપલબ્ધ/લગાડવામાં આવેલી સીલોમાં છેડછાડ થવાની શક્યતાને નકારી કાઢવી શક્ય નથી, ખાસ કરીને જ્યારે શ્રી ખંડેલવાલની તપાસ કરવામાં આવી નથી અને એફ.એસ.એલ. દ્વારા નમૂના સીલ પ્રાપ્ત થયાનો કોઈ પુરાવો નથી, ત્યારે અદાલતે પુરાવાના આ ભાગને કોઈ વજન આપવું જ ન જોઈએ હતું, એવો શ્રી ઠક્કરનો મુદ્દો છે.

૧૨. શ્રી ઠક્કરે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે શ્રી મોદીનું નિવેદન નોંધતાં, તેમણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેઓ બુલેટ ચિહ્ન-“એફ” ની તપાસ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે તે સીલબંધ સ્થિતિમાં હતું, પરંતુ તેમણે આ બાબતે કંઈ જણાવ્યું નથી કે આ સીલ પાર્સલ પર હતું કે નહીં અથવા તે જ સીલ અખંડ હતું એવો નિશ્ચય કરવા માટે તેમણે તે સીલની સરખામણી કેવી

રીતે કરી. શ્રી ઠક્કરના કહેવા મુજબ, નોંધ પર એવું કોઈ સામગ્રી ઉપલબ્ધ નથી કે ક્યારે, અર્થાત્ કઈ તારીખે અને કયા સમયે, આ પાર્સલો શ્રી મોદી પાસે પ્રાપ્ત થયા હતા અને તે સીલબંધ સ્થિતિમાં મળ્યા હતા, તેમજ પાર્સલોની તપાસની તારીખ શું હતી અથવા કોઈ નમૂના સીલ સાથે સીલની સરખામણી બાબતની વિગતો શું હતી. શ્રી મોદી પાસેથી સીલોની સરખામણી કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નહોતી. આ હકીકત શ્રી ખંડેલવાલ દ્વારા સાબિત કરવામાં આવી આવશ્યક હતી. માત્ર શ્રી ખંડેલવાલ જ કહી શકતા કે પાર્સલો પ્રાપ્ત થતાં સમયે, તેમણે પ્રાપ્ત થયેલ નમૂના સીલ સાથે સીલોની સરખામણી કરી હતી અને સીલ અખંડ હતા. તેથી, જ્યારે એવું દર્શાવતું કોઈ પુરાવું નથી કે સીલોની સરખામણી કોણે કરી અને/અથવા કોઈ નમૂના સીલ ક્યારેય એક્સએસએલને પ્રાપ્ત થયા હતા કે નહીં અથવા ચિહ્ન-“એફ” પર રહેલ સીલની સરખામણી કરવાનો કોઈ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો કે નહીં અને તેની પણ નમૂના સીલ સાથે સરખામણી કરવામાં આવી હતી કે નહીં, ત્યારે આ પરિસ્થિતિઓમાં શ્રી મોદીનું અભિપ્રાય ફરિયાદ પક્ષના કેસને આગળ કોઈ વધારાની મદદરૂપ થઈ શકે તેમ નથી. એ જ રીતે, ચિહ્ન-“એફ” પરના સીલની નમૂના સીલ સાથે સરખામણી કોણે કરી અને આ સરખામણી કઈ તારીખે કરવામાં આવી તે અંગેના પુરાવાના અભાવમાં, આ મુદ્દા પર શ્રી મોદીનું મૌખિક વર્ણન કોઈ વજન આપવાનું ન રહે.

૧૩. શ્રી ઠક્કરે વધુમાં દલીલ કરી છે કે અદાલતે આંક ૫૩, ૫૪, ૯૩, ૯૪ અને ૯૫ ના દસ્તાવેજોને એકસાથે જોવાના છે અને તેમાંથી સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે શ્રી મોદીએ માત્ર પાંચ પાર્સલ-વસ્તુઓ જ પ્રાપ્ત કરી હતી અને આશ્ચર્યજનક રીતે તેમણે સોગંદ ઉપર એવું જણાવ્યું છે કે તેમને બધી જ વસ્તુઓ સીલબંધી હાલતમાં મળી હતી અને તેના ઉપરના

સીલ યથાવત હતા. જ્યારે નોંધપોથીમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ૨૩.૦૨.૨૦૦૦ ના રોજ કેટલીક વસ્તુઓ એફ.એસ.એલ. ના બાયોલોજી વિભાગને મોકલવામાં આવી હતી, ત્યારે શ્રી મોદીએ આ વસ્તુઓ ૨૫.૦૨.૨૦૦૦ ના રોજ અથવા ત્યારબાદ સીલબંધી હાલતમાં કેવી રીતે જોઈ હોઈ શકે? એ જ રીતે, શ્રી મોદીએ વિશ્વાસ પમાડે તેવી રીતે એવું કંઈ જણાવ્યું નથી કે સીલ તેમની દ્વારા કે તેમની હાજરીમાં અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા સરખાવવામાં આવ્યા હતા. અહેવાલમાં પણ એવું કહેવામાં આવ્યું નથી કે સીલ સરખાવવામાં આવ્યા હતા અને સરખામણી કરતાં તે યથાવત જોવા મળ્યા હતા. ખાસ કરીને એવું કહેવું જરૂરી છે કે પરીક્ષણ/તપાસ માટે પ્રાપ્ત થયેલા માલખંડો/પાર્સલો ઉપર એ જ સીલ હતા.

૧૪(૧) ઉપરોક્ત ક્ષતિઓ અંગે શ્રી ઠક્કર દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવેલી દલીલોને આધાર આપવા માટે, શ્રી ઠક્કરે આ અદાલતના જેતેન્દ્ર @ સંજયકુમાર સૂર્યકાંત દેસાઈ વિ./સ. ગુજરાત રાજ્ય (ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૩૨૩/૧૯૯૬, નિર્ણય તારીખ ૧૭.૦૮.૨૦૦૧, કોરમ: બી.સી. પટેલ અને એ.એલ. દવે, ન્યાયાધીશો) ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય તથા બીજા બે નિર્ણયો, એટલે કે, (૧) ગણપતરામ બિસ્નોઈ (ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૮૭/૧૯૯૯, કોરમ: કે.આર. વ્યાસ અને આર.આર. ત્રિપાઠી, ન્યાયાધીશો), (૨) નવીનકુમાર @ શંભુપ્રસાદ @ બાપજી ચિમનલાલ વ્યાસ વિ./સ. ગુજરાત રાજ્ય, ૨૦૦૬(૧) જી.એલ.એચ. ૪૦૯, ઉપર નિર્ભરતા મૂકી છે. સુવિધા માટે, અમે પ્રથમ ચુકાદાના સંબંધિત ભાગનું, એટલે કે, ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૩૨૩/૧૯૯૬ (ઉપરોક્ત)નું પુનરુત્પાદન કરવા ઈચ્છીએ છીએ, જેમાં અદાલત એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમ હેઠળના કેસ સાથે વ્યવહાર કરી રહી હતી:—

૫. અમે નોંધપોથી અને કાર્યવાહીનું સૂક્ષ્મપણે અવલોકન કર્યું છે. અમારા મત મુજબ, જમ કરાયેલ પ્રતિબંધિત સામગ્રીના માલખાનાને સીલ લગાવવાની પ્રક્રિયા અનુસરવામાં શિથિલતા રાખવામાં આવી હોવા અંગેનો તર્ક કંઈક હદ સુધી સબળ છે. તપાસ અધિકારી, પી.એસ.આઈ.-રામગઢિયા (આંક ૫૫), ડી.વાય.એસ.પી., એ.ટી.એસ. કાન્તિલાલ મોદી (આંક ૬૦) અને પંચ-પરેશભાઈ ત્રિભોવનદાસ બ્રહ્મભટ્ટ (આંક ૯) ના પુરાવામાંથી આ બાબત અત્યંત સ્પષ્ટ થાય છે કે, નમૂનાઓ લેવામાં આવ્યા પછી, નમૂનાઓ તથા જમ કરાયેલ પ્રતિબંધિત સામગ્રીના બાકીના જથ્થાને સીલ કરતાં સમયે, પંચ સાક્ષીઓ અને પોલીસ અધિકારીના હસ્તાક્ષર ધરાવતી ચિઠ્ઠીઓ થેલીઓની અંદર મૂકવામાં આવી, ત્યારબાદ થેલીઓ સીવી દેવામાં આવી અને મોમના સીલ લગાવવામાં આવ્યા. આ બાબતે કોઈ વિવાદ નથી કે સીલ પોલીસના કબજામાં જ રહે છે. ત્યારબાદના તબક્કે મુદ્દામાલ સાથે ચેડાં કરવાની અને પછી ફરીથી તે જ સામગ્રીને તપાસ એજન્સી દ્વારા ફરી સીલ કરવાની શક્યતા નકારી શકાય તેમ નથી. પંચ સાક્ષીઓની હાજરીમાં તપાસ હાથ ધરવાની, નમૂનો લેવાની અને સીલ કરવાની પ્રક્રિયાનો મૂળ હેતુ એ જ છે કે અનુસરવાની જરૂરી પ્રક્રિયામાં કોઈ પણ પ્રકારની ગડબડ માટે અવકાશ ન રહે. સીલ કરતાં સમયે, પંચ સાક્ષીઓ તેમજ તપાસ અધિકારીના હસ્તાક્ષર ધરાવતી ચિઠ્ઠીઓ જમ કરાયેલા માલ પર ચોંટાડવામાં આવે છે અને તેના ઉપર સીલ મારવામાં આવે છે, જેથી જો જમ કરાયેલા માલ સાથે ચેડાં કરવાનો કોઈ પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો સીલ તૂટી જાય અથવા ચિઠ્ઠી ફાટી જાય, જેનાથી એવો પ્રયત્ન તાત્કાલિક બહાર આવી જાય. પરંતુ જો ચિઠ્ઠી, અહીં જે રીતે કરવામાં આવ્યું છે તે મુજબ, અંદર મૂકવામાં

આવે, તો અગાઉ ચર્ચા મુજબ, ચેડાં કરવાની શક્યતા નકારી શકાય તેમ નથી. આ પરિસ્થિતિમાં, વર્તમાન કેસમાં સીલ લગાવવાની જે પ્રક્રિયા અનુસરવામાં આવી હતી તેને યોગ્ય અને ચેડાં કરવાની કોઈપણ શક્યતાથી સંપૂર્ણપણે મુક્ત એવી કહી શકાય નહીં. તેથી, આ પ્રક્રિયાને વાજબી શંકાની કોઈપણ સીમાથી પર એવી કહી શકાય નહીં અને એવી સ્થિતિમાં તેનો લાભ આરોપીને જ આપવો પડે.

૫.૧ આ મુદ્દો આરોપી-હાજર અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ સમક્ષ ઉઠાવ્યો હતો. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એ બાબતમાં પોતાની સંમતિ વ્યક્ત કરી છે કે ચિઝીઓ મોમના સીલની નીચે ચોંટાડવામાં આવવી આવશ્યક હતી, જે કરવામાં આવ્યું નથી, પરંતુ મુદામાલ વસ્તુ સાથે કોઈ છેડછાડ થયેલ હોવાનું સૂચવે તેવો કોઈ પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી તે આધારે તેમણે આ દલીલ સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો. અમારા મત મુજબ, હાલના પ્રકરણના તથ્યોમાં, બચાવ પક્ષ પાસેથી કોઈ છેડછાડ સાબિત કરવાની અપેક્ષા રાખવી યોગ્ય નહોતી. વાજબી શંકા અથવા સંદેહ સૂચવે તેવી કોઈ પરિસ્થિતિ દર્શાવવાની આવશ્યકતા છે, જે, આ પ્રસંગે, અમારા મત મુજબ, નોંધાયેલ પુરાવામાંથી પ્રતિબિંબિત થાય છે. તપાસ એજન્સીએ પ્રક્રિયાનું યોગ્ય પાલન કર્યું નથી અને તેથી તેનો લાભ આરોપી-અપીલકર્તાને જ મળવો જોઈએ.

અનુવર્તી નિર્ણયો એ જ કાનૂની સિદ્ધાંત પર આધારિત છે અને તે કેસો પણ એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમ હેઠળના છે અને અમને

અનુવર્તી બે નિર્ણયોનો કાનૂની સિદ્ધાંત ચર્ચવાનો કોઈ આવશ્યકતા દેખાતી નથી.

(૨) શ્રી ઠક્કરે ઉલ્લેખેલો આ અદાલતનો વધુ એક નિર્ણય પણ એનડીપીએસ અધિનિયમ હેઠળના એક કેસનો છે. ચંદ્રકાંત નગીનદાસ મોદી વિ./સ્. ગુજરાત રાજ્ય, ૧૯૮૯ ઈએફઆર ૪૦૯ ના કેસમાં, અદાલતે આ મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

સ્લિપની ચકાસણી કરતાં એવું જણાય છે કે તે મુદ્દામાલમાં રહેલા પેકેટ પર ગુંદર કે સીલિંગ વેક્સ દ્વારા ચોંટાડવામાં આવી નહોતી. જો તે યોગ્ય રીતે ચોંટાડવામાં આવી હોત, તો તેને અખંડિત સ્થિતિમાં બહાર કાઢી શકાત નહીં. તેથી, એવું જણાય છે કે મુદ્દામાલને યોગ્ય રીતે સીલ કરવામાં આવ્યો નહોતો અને પદાર્થની અદલાબદલી થવાની સંપૂર્ણ સંભાવના હતી. આ સાથે એ હકીકત પણ જોડાય છે કે મુદ્દામાલ બે મહિનાથી વધુ સમય સુધી પોલીસ પાસે રહ્યો હતો, જે શંકા ઊભી કરે છે.

ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં ચરસના ૧૦ પેલેટ્સ કબજે કરવામાં આવ્યા હતા. જ્યારે આરોપી સુરત શહેરમાં (નાનપુરા વિસ્તાર) એક ઓટો-રિક્ષામાંથી નીચે ઊતરતો હતો, ત્યારે તેને અટકાવવામાં આવ્યો હતો અને મુદ્દામાલરૂપ ચરસના પેલેટ્સ કબજે કરવામાં આવ્યા હતા અને તે જને ખાખી કવરમાં મૂકવામાં આવ્યા હતા તથા બંને પંચાઓની સહી ધરાવતી સ્લિપ તેના પર મૂકવામાં આવી હતી અને પેકેટને દોરાથી બાંધવામાં આવ્યું હતું તથા ત્યારબાદ તેને સીલિંગ વેક્સ વડે સીલ કરવામાં આવ્યું હતું. તેથી, આ પરિસ્થિતિઓમાં, અદાલતે આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપવાનો નિર્ણય કર્યો હતો.

(૩) આ મુદ્દે શ્રી ઠક્કરના દલીલોનો સાર એવો છે કે વર્તમાન કેસમાં, એફએસએલને મળેલ કહેવાતા સીલબંધ વસ્તુઓની અંદરની સામગ્રી સાથે છેડછાડ થયાની શક્યતાને નકારી કાઢી શકે તેવો કોઈ નિર્વિવાદ પુરાવો ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી અને, તેથી, નિષ્ણાતના પુરાવાને, જે અંતે માત્ર અભિપ્રાયાત્મક પુરાવો જ છે, કોઈ વજન આપવું જોઈએ નહીં.

૧૫. શ્રી ઠક્કરે કેટલીક ખામીઓ ઉજાગર કરી છે અને એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે તેઓ પરસ્પર વિરોધાભાસી છે તથા આ ખામીઓનો સ્વભાવ ફરિયાદ પક્ષના કેસને ગંભીર શંકાની ઘેરી છાયામાં મૂકી દે છે. આ દલીલને વિસ્તૃત કરતાં શ્રી ઠક્કરે નીચેના પાસાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે:—

(એ) ગોળીની વ્યાસમાં મૂળભૂત ફેરફાર છે; (બી) ગોળીની લેન્ડ અને ગ્રૂવમાં તાત્વિક તફાવત છે; (સી) જ્યારે ગોળી ડૉક્ટરે સીલબંધ હાલતમાં સોંપી હતી, ત્યારે પોલીસને ગોળીની બોર વિશે કેવી રીતે જાણ થઈ શકી, કારણ કે અમદાવાદના એફ.એસ.એલ.ના નિયામક દ્વારા મોકલવામાં આવેલી આંક ૫૬ ની અગ્રેસર નોંધમાં પોલીસે ગોળીની બોરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. નં. ૬ પર એવો ઉલ્લેખ છે કે ૦.૩૨ બોરની એક ગોળી સીલબંધ પેકેટમાં મોકલવામાં આવી રહી છે, જે મૃતકના શરીરમાંથી પોસ્ટમોર્ટમ કરવાની પ્રક્રિયા દરમિયાન કાઢવામાં આવી હતી અને પોલીસ કોન્સ્ટેબલ આબિદ હુસૈન મારફતે પોલીસે પ્રાપ્ત કરી હતી, એટલે કે “એફ” નિશાનીવાળી ગોળી. એવો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે કે પોલીસે ૦.૩૨ બોર (કેલિબર) નો મુદામાલ રિવોલ્વર તથા

એ જ બોરના ત્રણ વપરાયેલા કાર્ટ્રિજ (ગોળીના ખોખાં) અને ૧૭ જંગી કાર્ટ્રિજ, એટલે કે કેએફ ૦.૩૨ બોર, કબજે કર્યા હતા, તેથી પોલીસે ગોળી બદલી નાખી હતી, કારણ કે ડૉ. ભિસેએ ક્યારેય એવી માપની ગોળી બહાર કાઢી નહોતી, જે ૦.૩૨ બોરના રિવોલ્વરમાં ભરાઈ અને તેમાંથી ફાયર થઈ શકતી હોત.

(ડી) ડૉ. ભિસેએ કહ્યું છે કે કુલ પાંચ લેખો પોલીસને સોંપવામાં આવ્યા હતા અને ફરિયાદ પક્ષનો મામલો એવો છે કે મૃત્યુ પામેલના કપડાં પોલીસ દ્વારા સીલ કરવામાં આવ્યા હતા. એક તરફ, ડૉક્ટરે કહ્યું છે કે તેમણે બધા લેખો સીલબંધ હાલતમાં સોંપ્યા હતા, તો પછી મૃત્યુ પામેલના કપડાં પર ડૉક્ટરે મૂકેલ સીલ કેવી રીતે અને શા માટે દૂર કરવામાં આવી અને કપડાંને ફરીથી સીલ કરવામાં આવ્યા. મૃત્યુ પામેલના કપડાં પર પોલીસનું સીલ કેવી રીતે હોઈ શકે? આથી ડૉક્ટરે વાપરેલ સીલના દુરુપયોગ અંગે શંકા ઊભી થાય છે.

(ઈ) એફએસએલના નિષ્ણાત તરફથી એવું કોઈ પુરાવું ઉપલબ્ધ ન હોય કે એફએસએલ સત્તાધિકારીએ નમૂના સીલ પ્રાપ્ત કર્યા હતા, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આંક ૫૧ અને ૫૨ મુજબ રજૂ કરાયેલા પુરાવાને કોઈપણ મહત્વ આપવામાં આવી શકતું નથી.

(એફ) ગોળીના નિશાન—“એફ” ના વર્ણનમાં દૃશ્યમાન વિસંગતિ, એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતના પુરાવામાંથી ડૉક્ટરના મરણોત્તર નોંધોની તુલનામાં સ્પષ્ટ થાય છે અને તેથી નીચલી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ આપવો ન જોતો કે ફરિયાદ પક્ષે સંતોષકારક રીતે સાબિત કર્યું છે કે મૃતકની હત્યા ૦.૩૨ બોરના

પરવાનાધારક રિવોલ્વરમાંથી ચલાવવામાં આવેલી ગોળીની ઈજાથી થઈ છે. આ રજૂઆત કરતાં શ્રી ઠક્કરે અમને પેપર-બુકના સંબંધિત પાનાં ૫૫૧ થી ૫૫૬ તથા પેપર-બુકના પાના નં. ૭૦૯ અને ૭૧૮ ની વિગતો રજૂ કરી હતી.

(જી) પોલીસ દ્વારા એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતને મોકલવામાં આવેલ મુદામાલ ગોળીનો ઉલ્લેખ આંક ૪૪ ના પંચનામામાં કરવામાં આવ્યો છે. પંચનામાથી દર્શાવે છે કે પંચોને માત્ર મૃતકના કપડાંનું પંચનામું તૈયાર કરવાની હેતુસર બોલાવવામાં આવ્યા હતા. ઉક્ત પંચનામા હેઠળ મૃતકના કપડાં સિવાય અન્ય કંઈક વધુ વસ્તુનું પણ ઔપચારિક રીતે કબજો લેવો આવશ્યક છે, એવી જાણ પંચોને ક્યારેય કરવામાં આવી ન હતી. આંક ૪૪ નું પંચનામું ચાર વસ્તુઓ માટે હોવાનું માનવામાં આવતું હતું અને પંચનામાના અંતે એવું પણ જણાવાયું છે કે અન્ય કોઈ વસ્તુનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ નથી. તેમ છતાં, એ જ પંચનામામાં વિચિત્ર રીતે પમી વસ્તુ તરીકે ગોળી પણ કબજે લેવાઈ હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે. પંચનામામાં પાંચમી વસ્તુનો સમાવેશ કરવામાં આવવો અંતઃક્ષેપ સૂચવે છે. આંક ૪૪ નું પંચનામું એવા કપડાંનો ઉલ્લેખ કરે છે જે વી.એસ. હોસ્પિટલની સીલ હેઠળ મોકલવામાં આવ્યા હતા, એવું ડૉક્ટરનું કહેવું છે. તેથી, પોલીસ દ્વારા વી.એસ. હોસ્પિટલની સીલ એક વખત તો દૂર કરવામાં આવી હોવી જ જોઈએ એવો કાયદેસર અનુમાન કાઢી શકાય છે. આંક ૯૪ દસ્તાવેજ સ્પષ્ટ દર્શાવે છે કે ગોળી નિશાની-“એફ” ની કબજેદારી માટે કોઈ ઔપચારિક પંચનામું કરવામાં આવ્યું નહોતું. તો પછી આ વસ્તુ આંક ૪૪ ના પંચનામામાં કેવી રીતે દર્શાવવામાં

આવી છે, એ પ્રશ્ન છે અને તેનો સંતોષકારક જવાબ આપવામાં આવ્યો નથી.

(એચ) મેડિકલ અધિકારીએ પાંચ વસ્તુઓ પોલીસને મોકલી આપી હતી, તો પછી પંચનામા આંક ૪૪ માં તેમાંથી માત્ર બે જ વસ્તુઓનો ઉલ્લેખ શા માટે કરવામાં આવ્યો છે? આ પ્રશ્નનો પણ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા યોગ્ય રીતે જવાબ આપવામાં આવ્યો નથી.

(૧) બુલેટ નિશાની-“એફ” ને હોસ્પિટલના ડૉક્ટર તથા પોલીસ બંને દ્વારા સીલ કરવામાં આવી હોવી જોઈએ હતી. જો કે, પોલીસ તેના પર પોતાનું સીલ મૂકી શકતી, જો બુલેટ ખરેખર પંચનામું આંક ૪૪ હેઠળ જમ કરવામાં આવી હોત. બુલેટ નિશાની-“એફ” ને સફેદ ચોંટાડવાની ટેપ સાથે કાર્ડ-બોક્સમાં સીલ કરવામાં આવી હતી. મૂળ સીલને ખલેલ પહોંચાડ્યા વગર, એ જ બોક્સ પર તે ચોંટાડવાની ટેપને ફરીથી લગાવવું અથવા પુનઃસ્થાપિત કરવું અત્યંત સહેલું છે.

(જે) સીલબંધ કાર્ડ-બોક્સમાં રહેલી ગોળીની વ્યાસ અથવા તેની લેન્ડ્રસ અને ગ્રૂવ્ઝ અંગે પોલીસ માટે વર્ણન કરવું શક્ય નહોતું, કારણ કે ડૉ. ભિસેના જણાવ્યા મુજબ ગોળીનો વ્યાસ ૧.૦૫ સે.મી. હતો અને એફ.એસ.એલ. દ્વારા બહાર કાઢવામાં આવેલી ગોળીનો વ્યાસ ૦.૭૭ સે.મી. હોવાનું જણાયું હતું. ડૉક્ટર દ્વારા મોકલવામાં આવેલી ગોળીના નીચેના ભાગમાં વર્તુળાકાર ખાંચો હતો, જ્યારે એફ.એસ.એલ.ને પ્રાપ્ત થયેલી ગોળીમાં એવો કોઈ ખાંચો નથી અને તેથી એવું ઠરાવવું આવશ્યક બને છે કે એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાત દ્વારા પરીક્ષણ કરાયેલી ગોળી મૃત્યુ

પામનાર વ્યક્તિના શરીરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવેલી ગોળી કરતાં સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે.

(કે) અદાલતમાં ડૉ. ભિસે તથા એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાત શ્રી મોદી દ્વારા ગોળીની ઓળખ ન કરવામાં આવવાથી ફરિયાદ પક્ષનો કેસ શંકાના ઘણાં વધુ ઘેરા પડછાયા હેઠળ આવી જાય છે.

(એલ) એફએસએલના નિષ્ણાતની કાર્યપત્રિકામાં, અર્થાત્ આંક ૯૪માં, ગૂંચવણ છે. એફએસએલના નિષ્ણાતે તેને પ્રાપ્ત થયેલી ગોળીની તસવીરો કાઢવાની કાળજી પણ લીધી નથી. આવી તસવીરો લેવામાં આવી હોવી જોઈએ હતી અને નીચલી અદાલતમાં ચાલેલી કાર્યવાહી દરમિયાન રજૂ કરવામાં આવી હોવી જોઈએ હતી.

(એમ) એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાત દ્વારા એ મત વ્યક્ત કરવામાં અસક્ષમતા કે બંને ગોળીઓમાં સમાન લક્ષણો છે અથવા મુદ્દામાલ ગોળીઓ મૃતક દ્વારા પહેરવામાં આવેલ ઝલ્લા પર મળેલા છિદ્રમાંથી તેમજ મુદ્દામાલ ચામડીના નિશાન-“આઈ” માંથી પસાર થઈ શકી હોત, તે મતપ્રમાણને નિષ્ફળ બનાવે છે.

(ઓ) કે નીચલી અદાલતે અભિપ્રાયરૂપ પુરાવાના સંદર્ભમાં દોષિત ઠરાવાયેલા આરોપીને એકપણ પ્રશ્ન પૂછ્યો નથી અને પોલીસ સાક્ષીના પુરાવામાંથી પ્રકાશમાં આવતી પ્રક્રિયાત્મક ખામીઓ અંગે ચર્ચા કરવાની પણ કાળજી લીધી નથી.

(પી) કે હાલના કેસમાં, શ્રી ઠક્કરના મતે, ફરિયાદીએ નીચલી અદાલતમાં ચલાવવામાં આવેલી કાર્યવાહી દરમિયાન સક્રિય રીતે ભાગ લીધો હતો. એકથી વધુ વિશેષ સરકારી વકીલો હાજર રહ્યા હતા અને આ એવો કેસ છે જેમાં આશરે ૨૮ સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી હતી અને તેમાંના કેટલાકને નીચલી અદાલતે ફરી બોલાવ્યા પણ હતા અને ફરિયાદ પક્ષે પણ ખામી પૂરી કરવા અથવા એવા નવા તથ્યો ઉમેરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો, જે ફરી બોલાવવામાં આવેલા સાક્ષીઓ નીચલી અદાલતમાં તેમની તપાસ સમયે કહી શક્યા હોત. જ્યારે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓએ પોતે જ ઘટનાક્રમ પર પડદો પાડવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો અને આરોપીનું નામ તાત્કાલિક રીતે પોલીસ સમક્ષ જાહેર કરવામાં આવ્યું ન હતું, ત્યારે ખાસ કરીને ફરિયાદ પક્ષના આક્ષેપ મુજબ ઘટનાસ્થળે ત્રણ વ્યક્તિઓ હાજર હતી તેવી પરિસ્થિતિમાં, નીચલી અદાલતે આરોપીને ગુનાથી સાંકળવો જોઈએ નહોતો. અન્ય બે આરોપીઓ પૈકી કોઈ પાસે અગ્નિઆસ્ત્ર હતું કે નહીં અને જેમાંથી ૦.૫ સી.એમ.ની ગોળી, અર્થાત્ ૦.૨૨ બોરના અગ્નિઆસ્ત્રથી ગોળીબાર થયો હતો કે નહીં, તેની સઘન તપાસ થવી આવશ્યક હતી, ખાસ કરીને જ્યારે ડોક્ટરોની પેનલે વ્યક્ત કરેલ અભિપ્રાય પોલીસ પાસે પહેલેથી જ ઉપલબ્ધ હતો અને મરણોત્તર નોંધ પણ પોલીસ પાસે ઉપલબ્ધ હતી. ફરિયાદ પક્ષે ગુનાસ્થળ પણ સફળતાપૂર્વક સાબિત કર્યું નથી. જ્યારે ઝાડના થડ પર એવી કદનો ગોળીનો નિશાન હતો કે જે ૦.૨૨ બોરના અગ્નિઆસ્ત્રમાંથી છોડાયેલી ગોળીથી થવો શક્ય હતો, ત્યારે તપાસ અધિકારીએ સમગ્ર ઘટનામાં વપરાયેલા વાસ્તવિક હથિયાર અંગે સઘન તપાસ કરવી જોઈએ હતી અને આ ત્રુટિને ડૉ. ભિસે અને એફ.એસ.એલ.ના શ્રી મોદી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા પરસ્પર

વિરુદ્ધ નિષ્ણાત અભિપ્રાય પુરાવાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ. સંક્ષેપમાં, ફરિયાદ પક્ષ શંકાથી પર ગુનો સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે અને નીચલી અદાલતે નોંધેલો દોષિત ઠેરવવાનો નિષ્કર્ષ ભૂલભર્યો હોવાથી તેને રદ કરવો જોઈએ અને આ અદાલતે આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપવો જોઈએ.

૧૬. ઉપરોક્ત મુદ્દાઓ રજૂ કરતી વખતે, શ્રી ઠક્કરે આશરે ૩૯ ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ નિર્ણયોનું નીચેના મથાળાઓ હેઠળ વિભાજન કરી શકાય:—

(૧) એફ.આઈ.આર.ના સંદર્ભમાં અધિકારીઓ (દં.પ્ર.સં.ની કલમ ૧૫૪) (૨) પુરાવા અધિનિયમની કલમો ૨૫ અને ૨૬ સંબંધિત અધિકારીઓ. (૩) પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો.

(૪) ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૪ ની યોજનાના સંદર્ભમાં; (૫) મુદ્દામાલની ઓળખ. (૬) મુદ્દામાલને સીલ કરવું. (૭) ગોળીની માપણી. (૮) જ્યારે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા પુરાવાના બે સમૂહ સેવા માટે રજૂ કરવામાં આવ્યા હોય.

(૯) સીઆરપીસીની કલમ ૩૧૩; ઉપરોક્ત પાસાઓ અંગે દર્શાવેલ નિર્ધારણો ઉપરાંત, શ્રી. ઠક્કરે નીચે મુજબ અહેવાલિત નિર્ણય પર નિર્ભરતા મૂકી છે;—

(એ) ૨૦૦૫(૯)

એસ.સી.સી.

૩૩૧; (બી)

૨૦૦૫(૫)

એસ.સી.સી. ૯૧;

(સી) ૨૦૦૫(૨)

એસ.સી.સી.

૪૮૯; (ડી)

૨૦૦૫(૨)

એસ.સી.સી. ૪૨

(ઈ) ૧૯૭૬(૩)

એસ.સી.સી.

૮૩૪;

ઉલ્લેખિત કેસોના અનુપાતના મુદ્દા તથા હાલના કેસમાં તેની લાગુપાડાશના વ્યાપ અંગે, શ્રી ઠક્કરે ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત નિર્ણયોના સંબંધિત ફકરાઓ અમારી સમક્ષ રજૂ કર્યા છે. અદાલતને વિદ્વાન વકીલ શ્રી ઠક્કર દ્વારા ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત સત્તાપ્રમાણોની ઝેરોક્ષ નકલોનો સમૂહ પૂરો પાડવામાં આવ્યો છે. ઉલ્લેખિત મોટાભાગના નિર્ણયોમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે તેમજ વડી અદાલતોએ સંબંધિત કેસોના, જે સંબંધિત અદાલત સમક્ષ હતા, તથ્યોના સંદર્ભમાં અનુપાત પ્રતિપાદિત કર્યો છે અથવા સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૧૭. વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી કે.ટી. દવેના મતાનુસાર, દોષિત ઠરાવવામાં આવેલ આરોપી વિરુદ્ધનો આરોપ ફરિયાદ પક્ષે ચુકિતસંગત શંકાથી પર સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત કર્યો છે. જ્યારે વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી દવે પોતાની દલીલો રજૂ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે તેમણે નિષ્પક્ષપણે સ્વીકાર્યું હતું કે રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી નિર્દોષ છૂટકારો વિરુદ્ધની અપીલના સંદર્ભમાં સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતા, અન્ય બે આરોપી વ્યક્તિઓ બાબતે નોંધાયેલ નિર્દોષ

છૂટકારાના નિષ્કર્ષને તર્કવિરુદ્ધ અથવા સ્પષ્ટપણે ગેરકાયદેસર છે એવું અદાલતને રાજ્ય માટે મનાવવું તથા આરોપી નં. ૨ અને ૩ ના નિર્દોષ છૂટકારાને અસરકારક રીતે પલટાવવું મુશ્કેલ રહેશે. આરોપી નં. ૨ અને ૩ બાબતે પુરાવામાં રહેલી ખામીઓ અને તપાસ એજન્સીએ છોડી દીધેલી ઉણપો કદાચ આ બંને આરોપી વ્યક્તિઓના નિર્દોષ છૂટકારામાં પરિણામે પરિણમી છે. તપાસ એજન્સી તરફથી થોડા વધુ પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હોત, તો ત્રણેય આરોપીઓ વિરુદ્ધનો આરોપ સફળતાપૂર્વક સાબિત કરી શકાયો હોત અને, તેથી, તેમની દલીલોનું અવલોકન દોષિત ઠરાવવામાં આવેલ આરોપી નં. ૧ અમૃતલભાઈ વિરુદ્ધ લગાવવામાં આવેલા આરોપના પરિપ્રેક્ષ્યમાં કરવું જોઈએ.

(૧) વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી ડેવ દ્વારા રજૂ કરાયેલો પ્રથમ મુદ્દો એ છે કે મુદામાલ રિવોલ્વર આરોપી નં.૧ની માલિકીનું પરવાનાધારિત હથિયાર છે. આ પાસું સાબિત કરવા માટે દસ્તાવેજી પુરાવા સહિત પૂરતા પ્રમાણમાં પુરાવા ઉપલબ્ધ છે અને આરોપી નં.૧એ તે મુદામાલ રિવોલ્વરનો માલિક પોતે જ છે તે બાબતનો વિવાદ કર્યો નથી. આરોપીનું કહેવું એવું છે કે પરવાનો આપનાર સત્તાધિકારીએ આપેલી મંજૂરી હેઠળ તેના કુટુંબના અન્ય કોઈ વ્યક્તિએ તે હથિયાર હાથમાં લીધું હતું અથવા સાથે રાખ્યું હતું. જો તેનાથી ભિન્ન વાત સાબિત ન કરવામાં આવે અથવા અદાલતના સંતોષ માટે યોગ્ય રીતે સ્પષ્ટીકરણ ન આપવામાં આવે, તો એવો વાજબી અનુમાન કાઢી શકાય કે મુદામાલ રિવોલ્વરનો કબજો આરોપી નં.૧ પાસે જ હતો અને રહેવાનો પણ તે જ હતો, અન્ય કોઈ પાસે નહીં.

(૨) એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાતે એવો અભિપ્રાય આપ્યો છે કે પરીક્ષણ દરમિયાન મુદ્દામાલ રિવોલ્વર વપરાયેલ/ફાયર કરાયેલ હોવાનું જણાયું

હતું. શ્રી ડેવે અમને આંક ૯૫ મુજબ રેકૉર્ડ પર રહેલ અભિપ્રાયના સંબંધિત ભાગ તરફ રજૂ કર્યું છે. પુનઃપ્રાપ્તિની તારીખ સુધી આ રિવોલ્વર આરોપી નં. ૧ના કબજા અને નિયંત્રણમાં હોવાનું માનવામાં આવતું હતું અને જો એવું જણાય કે ફાયર પિન અને/અથવા મઝલ સાથે ચેડાં કરવામાં આવ્યા હતા અને કોઈકએ આ બે ભાગો અંગે ખોટી કૃત્ય કર્યું હતું, તો અદાલત એવું કહી શકે કે દોષિત ઠરાવાયેલ આરોપીને જ આ ખોટી કૃત્ય કરવાની અથવા કોઈને આવી ખોટી કૃત્ય કરવાની મંજૂરી આપવાની તક હતી. કિંમતી રિવોલ્વરના આ બે મહત્વના ભાગો સાથે કોઈએ શા માટે ખોટી કૃત્ય કરવી જોઈએ અને તેનો હેતુ શું હોઈ શકે? નિષ્ણાતે મુદ્દામાલ રિવોલ્વર લેખ ચિહ્ન-“જે”ની તપાસ કરતાં ખાસ કરીને એવું જણાવ્યું છે કે ટેસ્ટ ફાયર માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તે પહેલાં બેરલ પ્રયોગશાળામાં લેવામાં આવ્યું હતું અને પ્રયોગશાળા ગન પાવડર- નાઈટ્રેટ અને લીડના કણો શોધી શકી હતી. મુદ્દામાલ મોકલવાની તારીખ અને તે એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતને મળ્યાની તારીખ અંગે કોઈ ગૂંચવણ નથી. દસ્તાવેજ આંક ૫૨ તે પ્રાપ્તિપત્ર છે, જે તે સત્તાધિકારીએ મોકલ્યું અને સહી કર્યું હતું, જેણે મુદ્દામાલ પ્રાપ્ત કર્યું હતું, અને આંક ૫૩ તથા ૫૪માં પ્રતિબિંબિત ૧૭.૦૩.૨૦૦૦ની તારીખ સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનના સિનિયર પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટરને અભિપ્રાય મોકલ્યાની તારીખ દર્શાવે છે. જ્યારે પુરાવામાં એવું છે કે રિવોલ્વર ચિહ્ન-“જે” પુનઃપ્રાપ્તિ વખતે સીલ કરવામાં આવ્યું હતું અને તે સીલબંધ હાલતમાં એફ.એસ.એલ. પ્રયોગશાળાએ પહોંચ્યું હતું, ત્યારે ઉપરોક્ત બે ભાગો, એટલે કે ફાયર પિન અને મઝલ, સાથે કરાયેલ ખોટી કૃત્ય અંગે તપાસ એજન્સી વિરુદ્ધ આક્ષેપ કરવા કોઈ અવકાશ રહેતો નથી. તા. ૧૭.૦૩.૨૦૦૦નું મોકલપત્ર દર્શાવે છે કે મુદ્દામાલ પાર્સલ-“જે”, એટલે કે રિવોલ્વર ધરાવતું સીલબંધ પાર્સલ, પર સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનના સબ ઈન્સ્પેક્ટરની સીલ હતી અને સીલ અખંડિત હાલતમાં

મળી આવી હતી. એ જ રીતે, ૧૭ કારતૂસ સાથે વપરાયેલા કારતૂસના ત્રણ કેપ્સ ચિહ્ન કે-૧, કે-૨ અને કે-૩ પણ એફ.એસ.એલ. દ્વારા સીલબંધ હાલતમાં પ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યા હતા. ફાયરિંગ પિન અને મઝલ સાથે કરાયેલ ખોટી ફટ્કાના મુદ્દે અભિપ્રાય વ્યક્ત કરતાં પહેલાં, શ્રી મોદીએ કે-૧, કે-૨ અને કે-૩ની તપાસ કરી હતી અને તેમનું ટેસ્ટ ફાયર દરમિયાન વપરાયેલા કારતૂસો સાથે સરખામણું કરવામાં આવ્યું હતું અને ફાયર પિન સાથે કરાયેલ ખોટી ફટ્કાના કારણે તેઓ કે-૧, કે-૨ અને કે-૩નું ૧૧ ટેસ્ટ ફાયર કારતૂસો સાથે સરખામણું કરી શક્યા નહોતા. જ્યારે નિષ્ણાતે સફળતાપૂર્વક ૧૧ કારતૂસોનું ટેસ્ટ-ફાયર કર્યું હતું, ત્યારે એવું કહી શકાય કે ખોટી ફટ્કા થયા પછી પણ રિવોલ્વર વાપરવા યોગ્ય હતું. જ્યારે એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે વિવાદિત ઘટનાથી પહેલાં કોઈપણ સમયે કોઈએ પોતાનું લાયસન્સ ધરાવતું હથિયાર વાપર્યું હોઈ શકે, ત્યારે પણ બેરલના ધોવાણમાં નાઈટ્રેટ અને લીડ વગેરેની હાજરી દેખાઈ શકે. આરોપીએ પોતાની દ્વારા ખરીદવામાં આવેલ અને રાખવામાં આવેલ દારૂગોળાની હિસાબી વિગતો જાળવેલી હોવી જોઈએ. તપાસ દરમિયાન પોલીસ દ્વારા વપરાયેલા ત્રણ કારતૂસો, એટલે કે કે-૧, કે-૨ અને કે-૩, જપ્ત કરવામાં આવ્યા છે. એ સાચું છે કે આરોપી પાસેથી કંઈ કહેવાની અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં અને ફરિયાદ પક્ષ આવી સાબિતી એકત્રિત કરી શક્યું હોત, પરંતુ હકીકત એ જ રહે છે કે ઓછામાં ઓછા ત્રણ જીવંત કારતૂસો આરોપીએ વાપર્યા હતા અથવા વાપર્યા જ હોવા જોઈએ. ન તો બચાવ પક્ષનો એવો કેસ છે અને ન તો એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ચિહ્ન કે-૧, કે-૨ અને કે-૩ આરોપીના નથી અને તપાસ એજન્સીએ આરોપી વિરુદ્ધનો કેસ મજબૂત કરવા માટે તેમને ખોટી રીતે દાખલ કર્યા છે. જ્યારે એવું કહેવામાં આવે છે કે ફાયર પિન અને મઝલ સાથે કરાયેલ ખોટી ફટ્કાને કારણે ફાયરિંગ પિનના નિશાનો તથા અન્ય નિશાનોનું સરખામણું કરીને કોઈ

નકારાત્મક કે હકારાત્મક નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચી શકાયું નથી, ત્યારે અદાલતે આરોપી વિરુદ્ધ એવો અનુમાન કાઢવો જોઈએ કે એક ગોળી, એટલે કે ચિહ્ન-“એફ” ગોળી, કારતૂસના ચિહ્ન કે-૧ અથવા કે-૨ અથવા કે-૩નો ગોળીભાગ હોઈ શકે અને પોલીસ મુદ્દામાલ રિવોલ્વર ચિહ્ન-“જે” કબજે કરે તે પહેલાં, આરોપીએ અથવા કેસના પરિણામમાં રસ ધરાવતા વ્યક્તિએ ફાયર પિન અને મઝલ સાથે ખોટી કૃત્ય કરી હતી. આ આરોપી અને તેના વર્તન વિરુદ્ધનું એક મહત્વપૂર્ણ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવું છે.

(૩) મુદામાલની ગોળી આંક “એફ” મૃતકના શરીરમાંથી મળી આવેલ ગોળી છે, એવો ફરિયાદ પક્ષનો મામલો છે. બચાવ પક્ષે આ આક્ષેપનો ગંભીરતાપૂર્વક વિરોધ કર્યો હોવા છતાં, શ્રીમાન સરકારી વકીલ શ્રી ડેવના કહેવા મુજબ, અદાલતે મૃતદેહમાંથી ગોળી મળવા અંગે, મરણોત્તર પરીક્ષણ કરવામાં આવી રહ્યું ત્યારે મૃત વ્યક્તિના શરીરમાં જે સ્થાને તે મળી આવી હતી તે અંગે, તથા મરણોત્તર પરીક્ષણ કરનાર ડોક્ટરોના પેનલ દ્વારા તેને સીલ કરવામાં આવી હતી તે અંગે ડૉ. ભિસેના મૌખિક પુરાવાનું વાચન કરવું જોઈએ. ડૉ. ભિસેનું કહેવું છે કે શરીરમાંથી એક ગોળી બહાર કાઢવામાં આવી હતી અને તે કાર્ડ-બોક્સમાં મૂકી સીલ કરવામાં આવેલી વસ્તુઓમાંથી એક હતી, અને મૃતકના કપડાં સહિત તેમના દ્વારા બહાર કાઢવામાં આવેલી અન્ય મુદામાલ વસ્તુઓ સાથે પોલીસ કોન્સ્ટેબલને સોંપવામાં આવી હતી. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, જ્યારે એફ.એસ.એલ. દ્વારા એવો અભિપ્રાય આપવામાં આવ્યો છે કે હોસ્પિટલ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા મૂકવામાં આવેલી સીલમાં કોઈ વધારો કે ફેરફાર કર્યા વિના પોલીસે એ જ સીલબંધ બોક્સ એફ.એસ.એલ.ને મોકલ્યો હતો, ત્યારે મરણોત્તર નોંધમાં ઉલ્લેખિત ગોળીનું માપ ભિન્ન જણાય તો તે મહત્વનું રહેતું નથી. શ્રી ડેવના જણાવ્યા મુજબ, જ્યારે શરીરમાંથી મળી

આવેલ ગોળી સ્વતંત્ર વ્યક્તિ કહી શકાય એવા ડોક્ટરે, તથા કેસના પરિણામમાં કોઈ હિત ન ધરાવતા ડોક્ટરોના સમૂહે સીલ કરી હતી અને બોક્સ પર હોસ્પિટલની સીલ લગાવવામાં આવી હતી, ત્યારે કોઈ વ્યક્તિએ સીલબંધ બોક્સ સાથે એવું કાવતરું કે છેડછાડ કરી શકે તેવી કોઈ શક્યતા નહોતી, જેનું નિરીક્ષણ અથવા નિર્ધારણ અદ્યતન વૈજ્ઞાનિક સાધનો, જેમાં માઈક્રોસ્કોપનો પણ સમાવેશ થાય છે, ધરાવતા એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતો પણ ન કરી શકે. પુરાવામાં દઢ સાક્ષ્ય છે કે સીલબંધ બોક્સ હોસ્પિટલ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા પોલીસને સોંપવામાં આવેલી વસ્તુઓમાંથી એક હતો અને તે એફ.એસ.એલ.ને મોકલવામાં આવ્યો હતો. શ્રી ડેવના જણાવ્યા મુજબ, નિષ્ણાતે એવો અભિપ્રાય આપ્યો છે કે આંક-“એફ”વાળી ગોળી મુદામાલ હથિયારમાંથી ચલાવવામાં આવી હોઈ શકે. અગાઉના કોઈ પ્રસંગે આરોપીએ બંદૂકનો ઉપયોગ કર્યો હતો તે અંગે કોઈ સમજૂતી ઉપલબ્ધ નથી. હથિયારનો પરવાનો આરોપી નં.૧ના નામે છે, તે સ્વીકારાયેલ દસ્તાવેજ છે. આ સત્ય છે કે જ્યારે પ્રથમ વખત આરોપીના મકાનની તલાશી લેવામાં આવી હતી, ત્યારે પોલીસ મુદામાલ રિપોર્ટર મળી શકી નહોતી. ત્યારબાદ પોલીસે આરોપીની પત્ની મારફતે મુદામાલ હથિયાર કબજે લીધું હતું. શ્રી ડેવના જણાવ્યા મુજબ, જે હથિયાર શરૂઆતમાં ન તો મકાનમાં હતું ન તો આરોપી પાસે હતું, તે આરોપીની પત્ની સુધી કેવી રીતે પહોંચ્યું, એ પ્રશ્ન છે. આરોપી વ્યક્તિ અને જે વ્યક્તિ પાસેથી હથિયાર મળ્યું છે તે વ્યક્તિ વચ્ચેના સંબંધોને અવગણવા યોગ્ય નથી. હથિયાર આરોપીના મકાન સુધી કેવી રીતે પહોંચ્યું જેથી આરોપીની પત્ની તે તપાસ એજન્સીને સોંપી શકે, એ પણ એક પ્રશ્ન છે. વિપરીત રીતે, થોડા સમય માટે હથિયાર ગુમ હોવું ફરિયાદ પક્ષના કેસને વધુ મજબૂત બનાવે છે કે આરોપીના બચાવમાં રસ ધરાવનાર કોઈક વ્યક્તિએ કિંમતી રિપોર્ટરના અત્યંત સંવેદનશીલ ભાગો સાથે છેડછાડ

કરી છે. શ્રી ડેએ શ્રી ભિસેએ તેમની જુબાનીના પરિછેદ-૧૦માં જણાવેલ તથ્યો તેમજ તેમના દ્વારા ઉલ્લેખિત પાર્સલ આંક ૪ અને પની વિગતો તરફ ધ્યાન દોર્યું છે. નમૂનાઓ પરની મૂળ સીલની વિગતો દસ્તાવેજ આંક ૯૪ તરીકે દર્શાવવામાં આવી છે અને એફ.એસ.એલ.ને દસ્તાવેજ આંક ૯૪માં વર્ણવેલી સીલ મુજબ પાર્સલો પ્રાપ્ત થયા હતા. મૃતકના કપડાં અલગ રાખવામાં આવ્યા હતા. સુવિધા માટે તેમને અલગ રાખવામાં આવ્યા હોય શકે, કારણ કે સામાન્ય રીતે કપડાં જૈવિક પરીક્ષણ માટે મોકલવામાં આવે છે. કેટલીક વસ્તુઓનું બેલિસ્ટિક અને/અથવા ભૌતિક નિષ્ણાત દ્વારા પરીક્ષણ થવાનું હતું. અદાલતે આ મુદ્દો વિચારવાનો છે કે જ્યારે બે સ્વતંત્ર નિષ્ણાતો એક જ ગોળીને બે જુદા પરિમાણ આપે છે, ત્યારે પરિમાણ અંગેનું કયું વર્ણન સ્વીકારવું તે પ્રશ્ન બને છે. મરણોત્તર નોંધોમાં ડોક્ટરોના પેનલે દર્શાવેલો વ્યાસ અને માપ, એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાત શ્રી મોદી દ્વારા મળેલ વર્ણન અને માપ સાથે મેળ ખાતો નથી. પંચનામું આંક ૪૪ પરથી ખુલાસો થાય છે કે મૃતકના શરીર પર રહેલા કપડાં પોલીસ દ્વારા સીલ કરવામાં આવ્યા હોવા જોઈએ, નહિતર મૃતકના શરીર પર રહેલા ત્રણેય કપડાં અને પથારીની ચાદરનું એટલું વિગતવાર વર્ણન થઈ શક્યું ન હોત. કબજાની કાર્યવાહીનું પંચનામું આંક ૪૪ કહે છે કે ચાર વસ્તુઓ અલગ અલગ કાપડની થેલીઓમાં રાખવામાં આવી હતી અને પંચોના હસ્તાક્ષરવાળી ચિઠ્ઠી લગાવીને તેમને સીલ તથા ટાંકા મારવામાં આવ્યા હતા. આ સત્ય છે કે પંચનામામાં ઉમેરો છે, પરંતુ તે ફરિયાદ પક્ષના વિરોધમાં જતું નથી. વિપરીત રીતે, આ ઉમેરાને ફરિયાદ પક્ષ માટે અનુકૂળ પરિસ્થિતિ તરીકે જોવો જોઈએ, કારણ કે ફરિયાદ પક્ષનો એવો કેસ નથી કે ગોળી ક્યારેય સરખેજ પોલીસે સીલ કરી હતી. પંચનામામાં ઉલ્લેખિત ચાર વસ્તુઓ સીલ કરનાર અધિકારીએ નં. નં.૫ ખાતે એક વસ્તુનો ઉમેરો કરવાની બદલે પાંચમી વસ્તુ પોતાના પાસે જ રાખી શકી હોત. છતાં, ઉક્ત વસ્તુ

પંચોને સીલબંધ હાલતમાં બતાવવામાં આવી છે. આંક “એફ”વાળી ગોળી અન્ય ચાર વસ્તુઓ સંદર્ભે પંચનામું દોરતી વખતે સીલ કરવામાં આવી ન હોવાથી, અધિકારીએ પંચોની હાજરીમાં સીલ અને જમ કરાચેલી ચાર વસ્તુઓ ચથાવત રાખી હતી. આ સત્ય છે કે પંચનામું આંક પજમાં આંક-“એફ” ગોળીનો ઉલ્લેખ દર્શાવાયેલ વસ્તુઓની યાદીમાં ઉમેરો જણાય છે, પરંતુ જમ કરાયેલ વસ્તુઓની યાદીમાં નં. નં.પ પર “રૂ.૦૦.૦૦ કિંમતવાળું ગોળી ધરાવતું એક સીલબંધ પેકેટ” તરીકે તેનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. વધુમાં એવો પણ ઉલ્લેખ છે કે ચાર વસ્તુઓ અલગ અલગ કાપડની થેલીઓમાં રાખવામાં આવી છે અને તેમને ટાંકા મારી સીલ કરવામાં આવી છે. માત્ર એટલા માટે કે ચાર વસ્તુઓ સિવાય બીજું કંઈ જ જમ કરાયું નથી એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તે કારણે હોસ્પિટલ સત્તાધિકારીઓએ પોલીસને સોંપેલી અને પોલીસ પાસે રહેલી મુદામાલ ગોળી આંક-“એફ”ની ઉપલબ્ધિ અંગે શંકા ઊભી થતી નથી. આ ભૂલ સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનના પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર દ્વારા થયેલી જણાય છે. એ જ પંચોની હાજરીમાં ગોળી આંક-“એફ” ધરાવતા સીલબંધ પેકેટની જમીનું અલગ પંચનામું દોરવું તેમના માટે અશક્ય નહોતું. આ રીતે, નોંધ પર પૂરતું સાક્ષ્ય છે કે ગોળી આંક-“એફ” ધરાવતું પાર્સલ ફોરેન્સિક મેડિસિન વિભાગ, વી.એસ. હોસ્પિટલ, અમદાવાદની સીલ સાથે એફ.એસ.એલ.ને મોકલવામાં આવ્યું હતું. એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતોએ મુદામાલ નમૂના પાર્સલ પર રહેલી સીલ સાથે તેની સીલની સરખામણી કરવી અપેક્ષિત હતી. નિષ્ણાત દ્વારા એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે તે અખંડિત અને સીલબંધ હાલતમાં મળ્યું હતું. તેથી, એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતનો અભિપ્રાય અસરકારક રીતે એ નિષ્કર્ષ માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય કે મરણોત્તર પરીક્ષણ દરમિયાન મૃતકના શરીરમાંથી મળી આવેલ મુદામાલ ગોળી એ જ ગોળી છે જે મુદામાલ રિવોલ્વરમાંથી ચલાવવામાં આવી હોઈ

શકે. પંચનામું આંક ૪૪ હેઠળ એક વસ્તુના ઉમેરા અંગે અથવા ગોળી તથા તેના માપ અંગે ડોક્ટર દ્વારા આપવામાં આવેલ વર્ણન વિશે ઉઠાવવામાં આવેલા તકનીકી તર્કો કોઈપણ પ્રકારની શંકાની છાયા ઊભી કરવા પૂરતા નથી. વિપરીત રીતે, શ્રી ડેવના જણાવ્યા મુજબ, ડોક્ટરોના પેનલની તરફથી કંઈક અતિશયતા થઈ હોય એવું જણાય છે અને આવી અતિશયતા માટે કોઈ કારણ હોઈ શકે; નહિંતર ડોક્ટરોને લેન્ડ્સ અને ગ્રૂવ્ઝની સંખ્યા અંગે તેમના નિરીક્ષણો નોંધવાના નહોતા. તેઓ જમણી બાજુ વળાંક ધરાવતા હતા કે નહીં, તેવા વિષય પર ડોક્ટરો અભિપ્રાય આપી શકે એવો વિષય નહોતો.

(૪) એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે વિદ્વાન સરકારી વકીલ દ્વારા ડૉ. ભિસેને મુદ્દામાલ ગોળી નિશાની-“એફ” બતાવવામાં ન આવવાથી રહેલી ખામી એક મહત્વપૂર્ણ ભૂલ છે, પરંતુ અદાલતે એ વિચારવું જોઈએ કે આ ભૂલ ફરિયાદ પક્ષના બળને પ્રતિકૂળ અસર કરે છે કે નહીં, અને વિદ્વાન અતિરિક્ત સરકારી વકીલ શ્રી દવે મુજબ, આ ભૂલ પ્રતિકૂળ અસર કરતી નથી. જ્યાં સુધી અદાલત એ સ્વીકારતી નથી કે તપાસ એજન્સી સીલબંધ બોક્સ/પેકેટ સાથે ચેડાં કરવામાં અને ગોળી બદલી નાખવામાં સમર્થ હતી, ત્યાં સુધી ગોળીના માપ અંગે ઊભી થયેલી ગૂંચવણને કોઈ મહત્વ આપવું ન જોઈએ. જો શરીરમાંથી કાઢવામાં આવેલી ગોળી પોસ્ટમોર્ટમ નોંધમાં ઉલ્લેખિત માપની હતી અને તેવી જાતની હતી કે જે ૦.૨૨ બોરના હથિયારમાંથી ફાયર થઈ શકતી, તો પછી એફ.એસ.એલ.ના મેડિકલ વિભાગે ગોળી બદલી નાખવામાં પોલીસને શા માટે મદદ કરવી? નિર્વિવાદ રીતે, વર્તમાન કેસમાં તપાસ દરમિયાન ત્રણ વપરાયેલા કારતૂસ મળી આવ્યા છે અને તેથી જ એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાતો નોંધ કરી શક્યા કે કોઈએ મુદ્દામાલ રિવોલ્વરના ફાયર પિન સાથે ચેડાં કર્યા હતા. તપાસ દરમિયાન, ઘરેથી

હથિયાર કબજે કરવાનો પ્રથમ પ્રયાસ નિષ્ફળ ગયો હતો. તે સમય સુધી, મૃતકના શરીરમાંથી કાઢવામાં આવેલી મુદ્દામાલ ગોળી નિશાની-“એફ” ડૉક્ટરોના પેનલ દ્વારા પહેલેથી જ સીલબંધ કરી દેવાઈ હતી. તેથી, જ્યાં સુધી સીલબંધ પાર્સલ સાથે કોઈ ચેડાં થયાં હોવાનું પ્રગટ થતું નથી, ત્યાં સુધી અદાલતે ગોળીના માપ અંગે પોસ્ટમોર્ટમ નોંધોમાં દર્શાવેલી વિગતને કોઈ મહત્વ આપવું ન જોઈએ, કારણ કે તે ડૉક્ટર દ્વારા કરાયેલ અતિશય વર્ણન સિવાય કંઈ નહોતું. આખરે, તે ગોળીનું માપ લેવાના સંબંધમાં ડૉક્ટરોના પેનલે એકત્રિત કરેલ હકીકતોના આધારે આપેલ અભિપ્રાયના સ્વરૂપનું છે અને ડૉ. મિસેના હલફનામા સમાન સાક્ષ્યના પરિચ્છેદ-૧૦ વાંચ્યા પછી, શ્રી દવેએ રવાના નોંધ અને વર્ણન પર ભારે નિર્ભરતા મૂકી છે. શ્રી દવે મુજબ, જ્યારે બે નિષ્ણાતો, જેમને સ્વતંત્ર કહી શકાય, એક જ મુદ્દામાલ વસ્તુના બે અલગ માપ આપે, ત્યારે જે નિષ્ણાત વિષયમાં નિષ્ણાત હોય અને વધુ વૈજ્ઞાનિક સાધનો સાથે સજ્જ હોય તેના અભિપ્રાય પર વિશ્વાસ કરવો જોઈએ, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે પૂરતા પુરાવા દર્શાવે છે કે પોસ્ટમોર્ટમ પરીક્ષણ દરમિયાન કાઢવામાં આવેલી ગોળી ડૉક્ટરોના પેનલ દ્વારા સીલબંધ કરવામાં આવી હતી અને એ જ સીલબંધ પાર્સલ વિશ્લેષણ માટે એફ.એસ.એલ.ને મોકલવામાં આવ્યું હતું. શ્રી દવે મુજબ, શ્રી ઠક્કરે કરેલી એ દલીલમાં કોઈ બળ નથી કે નિશાની-“એફ” ગોળી એફ.એસ.એલ.ને મોકલવાની તારીખે પોલીસને આરોપી લાઈસન્સ હેઠળ જે પ્રકારનું હથિયાર ધારણ કરતો હતો તેની જાણ હતી અને તેથી જ રવાના નોંધમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો કે ગોળી ૦.૩૨ બોરની છે. જ્યારે ૦.૨૨ બોરની ગોળી મળ્યાનો અભિપ્રાય પોલીસ પાસે હતો, ત્યારે પોલીસએ ગોળીનું કદ ૦.૩૨ બોર શા માટે દર્શાવ્યું, એવો પ્રશ્ન શ્રી ઠક્કરે ઉઠાવ્યો છે. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે રવાના નોંધમાં માત્ર વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે અને તે શંકા ઊભી કરવા

અથવા રવાના નોંધ તૈયાર થાય તે પહેલાં જ પોલીસએ ગોળી બદલી નાખી હતી એવો અનુમાન આધારિત નિષ્કર્ષ કાઢવા માટે પૂરતું નથી. હથિયાર ધરાવતા નાનાં પાર્સલના વજનને ધ્યાનમાં લઈને, અનુભવથી અથવા અન્ય રીતે, પોલીસ માટે ગોળીનું કદ દર્શાવવું અશક્ય નહોતું. ગોળી બદલી નાખવાની શક્યતા બાબતે એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાત કે ડૉ. ભિસે પૈકી કોઈને પણ કોઈ સૂચન કરવામાં આવ્યું નથી. જ્યાં સુધી સમગ્ર ડૉક્ટરોનું પેનલ પોલીસને ટેકો ન આપે, ત્યાં સુધી ગોળીના ભાગ પરનું સીલ ફરીથી મૂકવું શક્ય નહોતું. એવું કહેવું યોગ્ય નથી કે એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાતને નમૂનાત્મક સીલ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવ્યું નહોતું અને તેથી સીલની સરખામણી કરવાની કોઈ તક નહોતી. એફ.એસ.એલ.ને એવો કોઈ સીધો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો નથી કે માંગણી છતાં તેને સીલ પૂરું પાડવામાં આવ્યું નહોતું. હકીકતમાં, એફ.એસ.એલ. દ્વારા એવી કોઈ માંગણી મોકલવામાં આવી નહોતી, એવું વિદ્વાન અતિરિક્ત સરકારી વકીલ શ્રી દવેનું કહેવું છે. આંક ૫૫ સ્પષ્ટ દર્શાવે છે કે સારખેજ પોલીસ સ્ટેશનના સીલ તરીકે નમૂનાત્મક સીલ મોકલવામાં આવ્યું હતું અને તે જ રીતે, આંક ૫૬માં પણ નમૂનાત્મક સીલ મોકલ્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. સાક્ષીની જિરહ દરમિયાન પુરાવામાં સ્વીકારાયેલા દસ્તાવેજમાં, જ્યાં એવો ઉલ્લેખ છે કે પાર્સલ નિશાની-“એફ” નમૂનાત્મક સીલ મુજબના સીલ સાથે પ્રાપ્ત થયું હતું અને તે સીલનું ચિત્ર દોરીને વર્ણન પણ કરાયું છે, ત્યારે અદાલતે એવું માનવું યોગ્ય નહીં બને કે ગોળી સીલની સરખામણી કર્યા વગર અથવા નમૂનાત્મક સીલના અભાવે વિશ્લેષણ માટે લેવામાં આવી હતી. માંગણીનું પાલન કરવાની કોઈ જરૂર નહોતી, કારણ કે નમૂનાત્મક સીલ પહેલેથી જ મોકલવામાં આવ્યા હતા. શ્રી ઠક્કર જે શબ્દો પર આધાર રાખે છે તે છપાયેલ નમૂનાના માત્ર એક ભાગ સિવાય કંઈ નથી અને આવી પરિસ્થિતિમાં એફ.એસ.એલ. સત્તાધિકારીઓ માટે આવા

નમૂનાત્મક સીલ બાબતે સ્મરણપત્ર મોકલવાની જરૂર નહોતી. જ્યારે ફરિયાદ પક્ષ સંતોષકારક રીતે એ સાબિત કરવામાં સમર્થ છે કે એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાત દ્વારા પરીક્ષણ કરાયેલી ગોળી એ જ ગોળી છે જે પોસ્ટમોર્ટમ તપાસ દરમિયાન મૃત વ્યક્તિના શરીરમાંથી કાઢવામાં આવી હતી, ત્યારે તે ગોળી નિષ્ણાતને બતાવવી આવશ્યક નથી. મુદ્દામાલ ગોળીના ફોટોગ્રાફ એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાત દ્વારા લેવામાં આવ્યા નહોતા, પરંતુ રામનાથન વિ./સ. તમિલનાડુ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૮ એસ.સી. ૧૨૦૪ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલ અવલોકનો પર નિર્ભરતા રાખીને એવો રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે નિષ્ણાત વિરુદ્ધ કે ફરિયાદ પક્ષના કેસના બળ વિરુદ્ધ કોઈ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરવું ન જોઈએ.

(૫) શ્રી ઠક્કરે તપાસમાં દર્શાવેલી વિવિધ ખામીઓના મુદ્દા અંગે જવાબ આપતાં, લર્નેડ સરકારી વકીલ શ્રી દવે દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે છે કે આ ઢીલી તપાસનો કેસ છે. એવું જણાય છે કે કેટલીક ખામીઓ રહી ગઈ છે અને કેટલીક અજાણતા થયેલી ભૂલોના કારણે ઊભી થઈ છે. પ્રારંભિક ભૂલો એલિસબ્રિજ પોલીસ દ્વારા કરવામાં આવી હતી અને કેટલીક ભૂલો સરખેજ પોલીસ દ્વારા કરવામાં આવી હતી, પરંતુ આરોપીનું નામ જાહેર કરવામાં વિલંબ થયો હોવાથી તેને ખોટી રીતે સંડોવવામાં આવ્યો હોવાની દલીલને આ અદાલતે કોઈ મહત્વ આપવું જોઈએ નહીં. સાંજે ૫.૧૦ વાગ્યે નામ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું. તેને વિલંબિત જાહેરખબર કહી શકાતી નથી. મૃતકની પત્નીના પુરાવામાં છે કે મૃતકને જ્યાં પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો, ત્યાં તે પહોંચે તે પહેલાં જ આરોપીઓ ત્યાં હાજર હતા. તેવું પણ પુરાવામાં છે કે દોષિત આરોપી કોઈ બીજા ઓરડામાં હતો અને ત્યાંથી તેને કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો. આવી હકીકતી પરિસ્થિતિમાં, માત્ર એટલા માટે કે

એલિસબ્રિજ પોલીસે થયેલા ગુનાની મૂળભૂત વિગતો અંગે સરખેજ પોલીસને જાણ કરવામાં થોડો વિલંબ કર્યો હતો, તે આધાર પર ફરિયાદ પક્ષનો કેસ શંકાસ્પદ બની જતો નથી કે દોષિત આરોપીનું નામ તાત્કાલિક જાહેર કરવામાં આવ્યું નહોતું અને આરોપીને ખોટી રીતે સંડોવવાનો અવકાશ હતો. આંક ૧૦૪ અને ૧૦૭ દસ્તાવેજોનો ઉલ્લેખ કરીને રજૂ કરવામાં આવે છે કે ૧૬.૧૫ કલાકે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી મહેન્દ્રકુમારે શાંતિવન ફાર્મમાં ગોળીબારની ઘટનાની જાણ સરખેજ પોલીસને કરી હતી અને સરખેજ પોલીસને મામલાની તપાસ કરવા જણાવવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ, આશરે ૧૭.૧૦ કલાકે એટલે કે સાંજે ૫.૧૦ વાગ્યે, પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારે અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) પોલીસ કન્ટ્રોલને એક જાણ કરી હતી અને તેમાંથી બહાર આવે છે કે સિટી પોલીસ કન્ટ્રોલે એવી માહિતી આપી હતી કે “એક અમૃતલાલ ભોળીદાસ પટેલ (દોષિત આરોપી) એ કોઈ કારણસર રિવોલ્વર જેવા હથિયારનો ઉપયોગ કરીને પોતાના અંદાજે ૩૭ વર્ષીય પુત્ર અરવિંદ અમૃતલાલને ઇજાઓ પહોંચાડી હતી અને તે ઇજાના કારણે તેને સારવાર માટે ડૉક્ટર હાઉસ, પરિમલ ગાર્ડન રેલવે કોસિંગ ખાતે આવેલી પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને ફરજ પરના ડૉક્ટરે તેને મૃત જાહેર કર્યો હતો અને તેથી તાત્કાલિક કાર્યવાહી કરવામાં આવે.” શ્રી દવે દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે છે કે અદાલતે મૂળ દસ્તાવેજ જોવો જોઈએ, કારણ કે બચાવ પક્ષે જે રીતે આક્ષેપ કર્યો છે તે મુજબ આ નોંધ પૂર્વસમયની છે. તેથી, ૧૭.૧૦ કલાકે નોંધાયેલ નોંધ નં. ૫૬/૨૦૦૦ના સંદર્ભમાં, તે પહેલાં અને તે પછી કરવામાં આવેલી અન્ય નોંધો તથા અન્ય પુરાવાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં આ નોંધનું વાંચન અને મૂલવણી કરવી જોઈએ.

(૬) હેતુના મુદ્દે એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે માત્ર એટલા માટે કે પિતાએ પોતાના જ સગા પુત્રના હત્યાકાંડમાં સંડોવણી રાખ્યાનો આક્ષેપ છે, તેથી ફરિયાદ પક્ષે હેતુ અથવા પ્રબળ હેતુ સાબિત કરવો ફરજિયાત માનવાનો નથી. એ સાચું છે કે હેતુ અંગે નોંધપાત્ર પુરાવો ઉપલબ્ધ છે, પરંતુ મૃત્યુ પામેલાના પત્ની આર્ટીબેનના વર્ણનને હેતુના મુદ્દે નબળા પ્રકારના પુરાવા તરીકે અવગણીને ફગાવી દેવું યોગ્ય નથી. કલમ ૬ ની યોજનાનો ઉદ્દેશ કરીને એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ૨૬ આર્ટીબેનના પુરાવાનો કેટલાક ભાગ વિચારણીય ગણાવી શકાય, કારણ કે તેણીએ ભીંત અંગેના વિવાદનો ઉદ્દેશ કર્યો છે. ઘટનાના એ જ દિવસે અને ઘટનાથી અમુક કલાકો પહેલાં તેણી સાથે થયેલી વાતચીત દરમિયાન મૃત્યુ પામેલા પતિએ ઉચ્ચારેલા શબ્દોને પણ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩૨ ની યોજનામાં ન આવતા નિવેદન તરીકે અવગણવામાં ન આવે, કારણ કે ગુનાસ્થળના પંચનામામાં એવા સંકેતો છે કે શાંતિવાન ફાર્મમાં ભીંત ઊભી કરવાની કોઈ કોશિશ કરવામાં આવી હતી. એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનનું કહેવાતું તથા આવી કોશિશના સંકેતોનો વિચાર કુલ ખેતીલાયક જમીનની માપણી અને મિલકતના ભાગલા, જે કદાચ નામાંકિત રીતે અથવા વાસ્તવમાં થઈ ચૂક્યા હતા, તેના પરિપ્રેક્ષ્યમાં કરવો જોઈએ. આર્ટીબેન તેમજ તેના પિતા અને ભાઈના પુરાવાથી એ પ્રગટ થાય છે કે અમદાવાદ શહેરમાં અને તેની આસપાસ આવેલી કિંમતી અને મૂલ્યવાન મિલકતોના વહેંચાણને કારણે કુટુંબમાં વિવાદ ઊભો થયો હતો. દોષિત ઠરાવાયેલ આરોપી એવા આરોપી પિતાએ પોતાના જીવિતકાળ દરમિયાન શાંતિવાન ફાર્મ તરીકે ઓળખાતા જમીનના એક ખંડનો ભાગલો કર્યો હતો અને તેનો એક હિસ્સો આરોપીને આપવામાં આવ્યો હતો. શ્રી દવેના મત મુજબ, આ વાત ઓછામાં ઓછું એટલું તો સાબિત કરવા પૂરતી છે કે કુટુંબના સભ્યો અને મિલકતના માલિકો વચ્ચે

(૭) શ્રી દવેએ પંજાબ રાજ્ય વિરુદ્ધ ભૂરા સિંહ, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૫ એસ.સી. ૭૬૯ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલ અવલોકનો પર નિર્ભરતા મૂકી છે અને શ્રી દવેના જણાવ્યા મુજબ, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ કહ્યું હોવાથી તે અવલોકનો ફરિયાદ પક્ષના કેસને આધાર આપે છે:—

“૩. હવે આ પરિસ્થિતિઓના નિષ્કર્ષો સ્પષ્ટપણે દર્શાવી શકાય. કારણ કે ગુનાના કમિશનમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલ દરેક બંદૂક સંબંધિત દરેક પ્રતિવાદીની લાઇસન્સવાળી બંદૂક હતી, તેથી હથિયાર ગોઠવી મૂકવામાં આવ્યું હોવાની સંભાવના સંપૂર્ણપણે નકારી કાઢવામાં આવે છે. પ્રતિવાદીઓએ એ સમજાવ્યું નથી કે કઈ પરિસ્થિતિઓમાં તેમની માલિકીની અને સામાન્ય પ્રવાહમાં તેમની કબજામાં હોવી અપેક્ષિત એવી લાઇસન્સવાળી બંદૂકો તાજેતરમાં ચલાવવામાં આવી. એ જ રીતે, તેમણે આ બાબતનું પણ સંપૂર્ણપણે કોઈ સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું નથી કે કઈ પરિસ્થિતિઓમાં ત્રણેય બંદૂકોમાંથી કારતૂસો ફાયર થયા જેથી તેના ખાલી ખોખાં ગુનાસ્થળેથી મળ્યાં. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તેમની માલિકીના અને તેમની કબજામાં હોવા અપેક્ષિત એવા આગ્રેય શસ્ત્રો હત્યાના કમિશનમાં કેવી રીતે ઉપયોગમાં આવ્યા તે તેમણે સમજાવ્યું નથી. લાઇસન્સવાળી બંદૂકનો માલિક સામાન્ય રીતે તે બંદૂકને સુરક્ષિત સ્થળે રાખે જેથી તેનો ઉપયોગ બિનઅધિકૃત વ્યક્તિઓ દ્વારા ન થઈ શકે અને બંદૂકના અચાનક ફાયર થવાને કારણે કોઈ દુર્ઘટના ન સર્જાય. બંદૂક સુધી પહોંચ શક્ય હોય તો પણ, કારતૂસો સહેલાઈથી ઉપલબ્ધ ન હોય અને

કારતૂસો જ્યાં રાખવામાં આવ્યા હોય તે સ્થળની જાણ સામાન્ય રીતે માત્ર લાઈસન્સધારકને જ હોય. વડી અદાલતે ઘટના સમયે તેમની હાજરી અંગેનું તેમનું સાક્ષ્ય સ્વીકાર્યું હોવાનું જણાય છે. છતાં, વડી અદાલતે એવું માન્યું કે ઘટના કંઈક અલગ રીતે બની હોઈ શકે, કારણ કે પ્રતિવાદી ભૂરા સિંહના મકાનની બહારની દીવાલ અને ઘરની અંદર કેટલાક પેલેટના નિશાનો હોવાનું પ્રતિવાદી સાક્ષી ૧ના સાક્ષ્યમાંથી પ્રકાશમાં આવે છે. હવે, પ્રથમ તો, આ નિશાનો તાજેતરના હતા કે કેમ તે જાણીતું નથી. પ્રતિવાદીઓ પોતે પણ એ કહેતા નથી કે આ નિશાનો કેવી રીતે અસ્તિત્વમાં આવ્યા અને તેમનો ઘટનાથી કોઈ સંબંધ હતો કે કેમ. સ્વાભાવિક રીતે, આ નિશાનો અંગે સાક્ષીઓ પાસેથી કોઈ સમજૂતી અપેક્ષિત ન હતી. તેમના સાક્ષ્ય પર શંકા કરવા કે તેને અવિશ્વસનીય ગણવા માટે આ કોઈ યોગ્ય આધાર નથી. અને ઉપરોક્ત પરોક્ષ પુરાવાથી સબળ બનેલા તેમના સાક્ષ્યની સમૂહ પ્રભાવશીલતાને પણ આ પરિસ્થિતિ કોઈ રીતે કમજોર કરતી નથી. કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં સેશન્સ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલ દોષિતતાનો નિષ્કર્ષ વાસ્તવમાં અખંડનીય હતો અને વડી અદાલત કોઈપણ પ્રકારની તર્કપ્રક્રિયા દ્વારા તેને પલટાવી શકતી ન હતી. તેથી, અપીલ મંજૂર કરવા અને વડી અદાલતે આપેલા નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને પલટાવી રદ કરવા સિવાય બીજો કોઈ વિકલ્પ નથી.” પોસ્ટમોર્ટમ નોંધમાં મૃતકના શરીર ઉપર ગોળીથી થયેલી જીવલેણ ઈજા સિવાય કુલ નવ ઈજાઓ મળી આવી હતી. નોંધપર રહેલા પુરાવા દર્શાવે છે કે વૈરી જાહેર થયેલા સાક્ષી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ૧ ગુલામનબી આંક ૪૧ને પણ ઘટનામાં ઈજાઓ પહોંચી હતી અને તેને તબીબી તપાસ માટે

મોકલવામાં આવ્યો હતો. તેથી, તપાસ એજન્સીએ તેને સાક્ષી તરીકે ગોઠવી મૂક્યો હતો એવું કહી શકાય નહીં. તે મૃતકનો કર્મચારી હતો. છતાં, તેણે ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી. આ આશ્ચર્યજનક છે કે આરોપીઓમાંથી એકપણને તબીબી તપાસ માટે મોકલવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ પુરાવામાં એવું આવ્યું છે કે મૃતકને વ્યક્તિઓના એક જૂથ દ્વારા હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો અને પ્રેરણા હોસ્પિટલ ખાતે મૃતકને લાવનાર તે ત્રણેય વ્યક્તિઓને તપાસ બાદ આરોપી તરીકે જોડવામાં આવ્યા છે. સ્વરક્ષણનો બચાવ આરોપીઓએ લીધો નથી અને નોંધપરથી પણ એવો કોઈ આધાર પ્રગટ થતો નથી; અન્યથા આરોપી વ્યક્તિના શરીર ઉપરની કેટલીક ઈજાઓ આરોપીઓને મદદરૂપ થઈ શકતી. વૃક્ષના થડ પર મળેલા ગોળીના નિશાનો ઘટના બની હોવાનો સ કેત આપે છે, પરંતુ કોઈ ગોળી પોલીસ દ્વારા કે એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાત દ્વારા કબજે લેવામાં આવી નથી. આરોપીઓનો એવો કેસ નથી કે આ ત્રણ આરોપીઓમાંથી કોઈ એક પાસે એવી પિસ્તોલ રાખવા માટે માન્ય લાઇસન્સ છે જેમાંથી ૦.૨૨ બોરની ગોળી ફાયર થઈ શકે. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનનું આ નિવેદન નકારવું જોઈએ નહીં કે જેમાં તેણીએ જણાવ્યું છે કે તેના અવસાન પામેલા પતિ શાંતિવાન ફાર્મ તરફ ગયા હતા. આર્તીબેન અને મૃતક વચ્ચે થયેલી વાસ્તવિક વાતચીતને ભલે અગ્રાહ્ય માનવામાં આવે, તેમ છતાં આર્તીબેનને તેના પતિ ઘરેથી ક્યા સ્થળે ગયા હતા તેની પ્રાપ્ત થયેલી જાણકારી અવગણવી જોઈએ નહીં.

(૮) ફરિયાદ પક્ષે ત્રણ સાક્ષીઓને અને ખાસ કરીને એક પોલીસ અધિકારી તેમજ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧ ગુલામનબીને દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનના આધારે સામસામે

મૂકીને અનેક બાબતો સાબિત કરી શક્યા હોત. પરંતુ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ ત્રણ સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધનાર માનનીય જે.એમ.એફ.સી. ભારત છોડીને યુ.એસ.એ. ગયા હોવાથી, ઉક્ત સાક્ષીઓની તપાસ થઈ શકી ન હતી. મૂળ નિવેદન સામાન્ય રીતે તેને નોંધનાર અધિકારી પાસે જ રહે છે. ઓછામાં ઓછું, માનનીય જે.એમ.એફ.સી. દ્વારા દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નોંધાયેલ નિવેદનની અસલિયત સાબિત થવા પામે તેવી પરિસ્થિતિમાં ખોટા પુરાવા આપવા બદલ પ્રતિકૂળ બનેલા સાક્ષીઓ સામે અદાલતે નોટિસ જારી કરવી જોઈતી હતી. ફરિયાદ પક્ષના પુરાવા બંધ થાય તે પહેલાં, બચાવ પક્ષે મુદામાલ હથિયારનું પરવાનું કબૂલ કર્યું હતું અને તેને આંક ૧૨૭ આપવામાં આવ્યો છે. શ્રી ડેવે અમારી દષ્ટિ ૨૬.૦૮.૨૦૦૨ના રોજ અદાલતમાં રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજ આંક ૧૨૮ તરફ દોરી છે. તે પહેલાં, પરવાનું કબૂલાતના આધારે પુરાવામાં સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું (પુર્સીસ આંક ૧૨૧ તારીખ ૧૨.૦૮.૨૦૦૨). અદાલતે આરોપી વ્યક્તિઓની પૂછપરછ કરી હતી. ત્યારબાદ, આરોપી નં. ૧ દ્વારા અનેક મુલતવી રાખવાની અરજીઓ કરવામાં આવી હતી. મામલો એક અદાલતમાંથી બીજી અદાલતમાં ફેરવાવવા માટેના પ્રયત્નો પણ બચાવ પક્ષ તરફથી કરવામાં આવ્યા હતા. આરોપીઓના કહેવાથી અને સુનાવણી દરમિયાન થયેલી પૂરક કાર્યવાહીમાંથી ઉદ્ભવેલી અન્ય કાર્યવાહીમાં આ અદાલતે પસાર કરેલા આદેશોના અનુસંધાનમાં, સાક્ષીઓને ફરીથી બોલાવવામાં આવ્યા હતા.

૧૮. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કરે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સાક્ષીઓને ફરીથી બોલાવવાના કરાયેલા પ્રયત્નોની ટીકા કરી છે અને બીજી તરફ, શ્રી દેવેએ બચાવ પક્ષે સાક્ષીઓને કેટલાક એવા તથ્યો મૂક્યા હોવાનું કહી તેની ટીકા કરી છે, જેને પશ્ચાત્-કલ્પિત કહી શકાય. અમે આ વિવાદનો વિચાર આ ચુકાદાના પાછળના ભાગમાં કર્યો છે. પ્રત્યુત્તરમાં, શ્રી ઠક્કરે

રજૂ કર્યું છે કે શ્રી દવે દ્વારા અવલંબિત નિર્ણયનું સિદ્ધાંત ફરિયાદ પક્ષને મદદરૂપ થશે નહીં અને જ્યારે નોંધપર એવું દર્શાવતું કશું જ નથી કે મુદામાલ રિવોલ્વરનો બહુ તાજેતરમાં ઉપયોગ થયો હતો અથવા નજીકના ભૂતકાળમાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો અને નોંધપર એવું દર્શાવતો કોઈ પુરાવો નથી કે દોષિત આરોપી સામાન્ય રીતે પોતાનું અગ્નિયસ્ત્ર પોતાની સાથે રાખે છે અને જ્યારે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ તેની જાગૃત કબજામાંથી હથિયાર મળ્યાના સંદર્ભમાં કોઈ સ્પષ્ટ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો નથી, ત્યારે દોષિત આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો અપાવો જોઈએ. શ્રી ઠક્કરે આ પણ દલીલ કરી છે કે આરોપી વૃદ્ધ વ્યક્તિ છે અને સોરાયસિસ નામની બીમારીથી પીડિત એક રોગગ્રસ્ત વ્યક્તિ છે. માત્ર તે કારણસર જ તેને નીચલી અદાલતે અમુક લાભ આપ્યો હતો અને તેને તાત્કાલિક જામીન મંજૂર કરવામાં આવ્યા હતા. શ્રી ઠક્કર મુજબ, ફરિયાદ પક્ષે નોંધપર રહેલી ગૂંચવણ, ખાસ કરીને મુદામાલ વસ્તુના સીલ લગાડવાના મુદ્દે અને વિશેષ કરીને મુદામાલ ગોળી નિશાની-“એફ” વિશેની ગૂંચવણ, દૂર કરવી જોઈએ હતી. નિશાની-“એફ” ગોળી સીલ કરતા પહેલા ચીપકાવવાની પટ્ટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવતા આખું પાર્સલ છેડછાડના દૃષ્ટિકોણથી અસુરક્ષિત બની ગયું હતું. પરીક્ષણ માટે મોકલાયેલી ચામડીમાંથી મુદામાલ ગોળી પસાર થશે કે નહીં, તે પ્રશ્નનો નિષ્ણાત દ્વારા જવાબ આપી ન શકાવું, આરોપીના પક્ષમાં તુલા ઝૂકાવે છે. ગોળી શરીરના ઘણાં અંદર હતી. તેથી, ગોળી નજીકના અંતરેથી છોડવામાં આવી હોવી જોઈએ, નહીં તો ઈજા વધુ મોટી હોત. મૃત્યુનો સમય પણ શંકાસ્પદ છે કારણ કે ડોક્ટર મુજબ, મૃતકે ભોજન લીધા પછી આશરે ૪ કલાકે મૃત્યુ થયું હતું. આ મતનો પ્રભાવ એવો થાય છે કે મૃતક આશરે સાંજે ૫.૦૦ વાગ્યા સુધી જીવિત હોવો જોઈએ. ડોક્ટરે એકત્રિત કરેલી મુદામાલ વસ્તુઓ પોલીસને સોંપવામાં આવે તે પહેલાં તેને સીલ કરવાની

બાબતમાં કોઈ નિયમો કે પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરાયેલ નથી અને હાલના કેસમાં, તેથી આરોપીને ગંભીર અન્યાયકારક અસર થઈ શકે છે. પરંતુ શ્રી દવે મુજબ, તપાસ દરમિયાન જમ કરાયેલ મુદામાલ વસ્તુઓને સીલ લગાડવાના સંદર્ભમાં સર્વોચ્ચ અદાલત અને આ અદાલત દ્વારા પ્રતિપાદિત કાનૂન મૃતદેહમાંથી એકત્રિત કરાયેલ વસ્તુઓને લાગુ પડશે નહીં, કારણ કે કાનૂનની દૃષ્ટિએ તે જમી ગણાતી નથી. તેથી, શ્રી ઠક્કર દ્વારા જેનો આધાર લેવાયો છે તે મેળવવા અથવા જમી અંગેનો કોઈ કાનૂન લાગુ પડશે નહીં. અસરકારક સીલ લગાડવું જ એકમાત્ર આવશ્યકતા છે. જ્યારે સીલ સાથે અથવા મુદામાલ સાથે છેડછાડનો આક્ષેપ કરવામાં આવે, ત્યારે એવો અવકાશ કયા સંભવિત તબક્કે ઉપલબ્ધ હતો તે બચાવ પક્ષે સીધી કે આડકતરી રીતે દર્શાવવું જોઈએ. મુદામાલ વસ્તુઓના સીલ લગાડવા અંગેનો પુરાવો દઢ અને વિશ્વસનીય સ્વરૂપનો છે, ખાસ કરીને જ્યારે દોષિતનું એવું કહેવું નથી કે તેની પાસે અન્ય કોઈ હથિયાર પણ છે અથવા તેના કુટુંબના કોઈ સભ્ય પાસે કોઈ અગ્નિયસ્ત્ર છે. મજબૂત પાયા વગર, કલ્પિત નિર્દોષતા ઊભી કરવા માટે તર્કને અતિરેક સુધી લંબાવવો જોઈએ નહીં. તેમણે રજૂ કર્યું છે કે આ અદાલતે મણી રામ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૩ એસ.સી. ૨૪૫૩ (પૃષ્ઠ ૨૪૫૭) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલા અવલોકનોનો વિચાર કરવો જોઈએ.

૧૯. ઉપરોક્ત રજૂઆતો તથા નીચલી અદાલતમાં ચાલી ગયેલ કાર્યવાહીના દરમિયાન રજૂ થયેલા મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવાના તમામ સંબંધિત ભાગો, તેમજ સાક્ષીને ફરી બોલાવ્યા પછી સરકારી વકીલ તેમજ બચાવ પક્ષના વકીલ દ્વારા પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્નો, અને ખામીઓના સ્વરૂપ તથા તેની અસર જેવા અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવેલા અન્ય પાસાઓનો અમે સાવધાનીપૂર્વક વિચાર કર્યો છે. શ્રી

ઠક્કર તેમજ શ્રી દવે દ્વારા ઉદ્દેખિત તમામ નિર્ણયસમૂહનો અહીં ઉદ્દેખ કર્યા વિના, ફરિયાદ પક્ષના કેસની મૂલવણી કરતી વખતે ઉદ્દેખિત નિર્ણયોમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતો સાથે વ્યવહાર કરવાનો અમે નિર્ધાર કર્યો છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૭૪ હેઠળ અપીલી અદાલતની સત્તાઓ અંગેની સુસ્થાપિત કાનૂની સ્થિતિનો અહીં ઉદ્દેખ કરવો અમારા માટે આવશ્યક નથી. જ્યારે દોષિત આરોપી દ્વારા અમારી સમક્ષ એવો મુદ્દો રજૂ કરવામાં આવે છે કે તે સમૃદ્ધ વ્યક્તિ હોવાને કારણે માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે અનાવશ્યક રીતે અનેક બાબતોનું અનુમાન તથા ધારણા કરી લીધી છે અને દોષારોપણનો નિષ્કર્ષ અનુમાન અને કલ્પનાઓ પર આધારિત છે તથા તે નિષ્કર્ષ એકતરફી છે, ત્યારે નીચલી અદાલત સમક્ષ રજૂ થયેલા મૌખિક પુરાવાના ભાગનું પુનરાવર્તન કર્યા વિના પુરાવાની ફરી મૂલવણી કરવી અમારી માટે યોગ્ય બને છે. આરોપી પક્ષ તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતોને ધ્યાનમાં લેતાં, માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નિષ્કર્ષ નોંધતી વખતે કેટલાક અગ્રાહ્ય પુરાવાનો વિચાર કર્યો છે કે નહીં તે દિશામાં અમુક કસરત કરવી આવશ્યક બને છે. તપાસવામાં આવેલા અનેક સાક્ષીઓએ દર્શાવેલી પ્રતિકૂળતા પણ પુરાવાની મૂલવણી કરવા તથા પરસ્પર વિરોધી દલીલોના પ્રકાશમાં નિષ્કર્ષો નોંધવા માટે સંબંધિત હોવાનું જણાય છે.

૨૦. મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓની યોગ્ય તબક્કે તપાસ ન કરવી એ દલીલોમાંની એક છે અને એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે મૃતકની પત્ની, એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેન, ના કહેવા પર નિયુક્ત કરાયેલા સ્પ્લ.પીપી તેમજ ફરિયાદ પક્ષે પોતે જ તપાસેલા સાક્ષીઓના ક્રમે આરોપીઓને કંઈક પૂર્વગ્રહ પહોંચાડ્યો છે; અન્યથા, ફરીયાદીની પ્રથમ તપાસ થઈ શકતી અને ફરીયાદીના ભાઈ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૦

રાહુલભાઈ પટેલ તથા ફરીયાદીના પિતા, એટલે કે પી-૨૧ ભરતભાઈ પટેલ, જેવા અન્ય સાક્ષીઓની પણ પહેલા તપાસ થઈ શકતી. ફરીયાદી આરતીબેનની સુવિધાજનક રીતે બહુ મોડી તબક્કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૬ તરીકે તપાસ કરવામાં આવી છે, પરંતુ નોંધવું અગત્યનું છે કે તેમની તપાસ ફરીયાદીનો નિવેદન લેખક, એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૮ પી.એસ.આઈ. પી.બી. મેર, ની તપાસ પહેલાં કરવામાં આવી હતી અને બે મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓ, જેમને પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, તેમજ કેટલાક મશીનરી કામદારો, જેઓ ઘટનાની તારીખે સવારથી સમગ્ર બનાવ દરમિયાન શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે હાજર હતા, તેમની તપાસ નં. ૧, ૨, ૬ અને ૧૧ પર કરવામાં આવી હતી, અર્થાત્ માનનીય સરકારી વકીલ દ્વારા તપાસાયેલા પોલીસ સાક્ષીઓના નિવેદન પહેલાં ઘણાં અગાઉ. અમને આ રજૂઆતથી પ્રભાવિત થતું નથી, કારણ કે સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિ અનુસાર સાક્ષીઓનો ક્રમ નક્કી કરવાનો અધિકાર માનનીય સરકારી વકીલનો વિશેષ અધિકાર છે અને તેઓ કેટલાક સાક્ષીઓને છોડી પણ શકે છે. નિશ્ચિતપણે, આરોપી આવા સાક્ષીઓને છોડવામાં આવતા તેનો વિરોધ કરી શકે છે અને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ અંતિમ અહેવાલમાં ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા દર્શાવાયેલા સાક્ષીઓને બચાવ પક્ષના સાક્ષી તરીકે તપાસી શકે છે. તેથી, આ દલીલ માત્ર પોતાના બળે બચાવ પક્ષને મદદરૂપ થાય તેવી જણાતી નથી.

૨૧. વિચારણા દરમિયાન, ફરિયાદ પક્ષે ૨૮ સાક્ષીઓની તપાસ કરી છે, જેમાંથી માત્ર ૧૦ સાક્ષીઓને વિરોધી જાહેર કરવામાં આવ્યા નથી. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૩ મોહનલાલ શર્મા, સરખેજ કમ્યુનિટી હેલ્થ સેન્ટરના મેડિકલ ઓફિસર, જેમણે ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષી તરીકે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧ ગુલામનબી મુબારકની તપાસ કરી હતી, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-

૪ હસમુખલાલ ઠાકોરલાલ મોદી, એફ.એસ.એલ., અમદાવાદના વૈજ્ઞાનિક અધિકારી, અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૫ ડૉ. રવિન્દ્ર ભિસે, વી.એસ. હોસ્પિટલના પ્રોફેસર તથા મૃત્યુ પામેલ અરવિંદભાઈનું મરણોત્તર પરીક્ષણ કરનાર ડૉક્ટરોની સમિતિના એક ડૉક્ટર, એવા ત્રણ સાક્ષીઓ છે કે જેઓના પુરાવાને અભિપ્રાયાત્મક પુરાવો કહી શકાય. એ જ રીતે, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૩ એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના પી.એસ.આઈ. શ્રી પી.ટી. બોદારને બપોરે આશરે ૩.૫૫ વાગ્યે સરખેજ પોલીસ સ્ટેશન ખાતે ફરિયાદી આર્તીબેનના પિતા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧૦ ભરતભાઈ દ્વારા ઘટનાની જાણ કરવામાં આવી હતી, ત્યારબાદ તેઓ સાક્ષી ભરતભાઈ સાથે પ્રેરણા હોસ્પિટલ ગયા હતા અને આ સાક્ષીનું ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળનું નિવેદન જિલ્લા અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) ના માનનીય જે.એમ.એફ.સી. દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું છે. એ જ રીતે, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૪ પ્રવીણસિંહ કેશરીસિંહ સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનમાં પી.એસ.ઓ. હતા, જેમણે બપોરે આશરે ૪.૧૫ વાગ્યે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના પોલીસ કોન્સ્ટેબલ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૫ મહેન્દ્રકુમાર પાસેથી માહિતી પ્રાપ્ત કરી હતી, અને જેમણે આશરે ૫.૧૦ વાગ્યે કન્ટ્રોલ રૂમમાંથી આવેલ "વર્ધી"ની એન્ટ્રી કરી હતી. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૫ મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિ ફરીથી એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના પોલીસ સાક્ષી છે, જેમને બપોરે આશરે ૪.૧૫ વાગ્યે શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે ગોળીબાર થયો હોવાની માહિતી મળી હતી, જેમને પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારનો ટેલિફોન આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ તેમણે સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનને વર્ધી-માહિતી આપી હતી. સાક્ષી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૮ શ્રી પી.બી. મેર, પી.એસ.આઈ., સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનના તપાસ અધિકારી છે, જેમણે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૬ આર્તીબેન પટેલ દ્વારા આપવામાં આવેલી ફરિયાદ-એફ.આઈ.આર. નોંધેલી હતી. તેથી, આ ૧૦ સાક્ષીઓમાંથી ત્રણ સાક્ષીઓ પોલીસ

કર્મચારી છે. તેથી, એવું કહી શકાય કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૬ આર્તીબેન, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૦ રાહુલ ભરતભાઈ પટેલ અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૧ ભરતભાઈ નટવરભાઈ પટેલ — ફરિયાદી આર્તીબેનના પિતા — એ જ માત્ર એવા ત્રણ સાક્ષીઓ છે જેમને વિરોધી જાહેર કરવામાં આવ્યા નથી અને જેમણે ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું છે.

૨૨. સુવિધા હેતુસર, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા વિરુદ્ધ વલણ ધરાવતા જાહેર કરાયેલા સાક્ષીઓની કેટલીક વિગતો સંક્ષેપમાં જણાવવા અમે ઇચ્છીએ છીએ. તેઓ આ મુજબ છે:- (૧) ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧ ગુલામનબી મુબારકખાન -આંક ૪૧, જેઓને ઘાયલ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી તરીકે તથા મૃતકના કર્મચારી તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા અને જેઓ શાંતિવાન ફાર્મમાં ચોકીદાર તરીકે ફરજો બજાવતા હતા.

(૨) ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨ દશરથભાઈ શામજીભાઈ ઠાકોર-આંક ૪૨, જેણે ઘટનાના પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી તરીકે પોતાને રજૂ કર્યો હતો, તે મૃતકનો નોકર હતો.

(૩) પી ડબલ્યુ-૬ ધર્મેન્દ્રકુમાર હરિપ્રકાશ મીણા-આંક ૬૦, જે કડિયાકામ કરતો હતો અને મૃત્યુ પામેલાના ફાર્મ હાઉસ પર ગયો હતો.

(૪) ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૭ રાજેશ ઈશ્વરભાઈ ઠાકોર-આંક ૬૧ ગુનાસ્થળના પંચનામા અંગેના પંચ સાક્ષી.

(૫) પી ડબલ્યુ-૮ સમીરખાન સુલતાનખાન પઠાણ-આંક ૬૩ ગુનાના સ્થળના પંચનામા સંબંધે બીજા પંચ સાક્ષી.

(૬) પી ડબલ્યુ-૯ ગિરીશ મહીપતભાઈ વાળંદ -આંક ૬૪ “ડિસમિસ” તરીકે ઉદ્દેખિત સ્કૂ-ડ્રાઈવરની શોધના પંચનામા

તથા જે કપડાથી રિવોલ્વર સાફ કરવામાં આવ્યો હતો તે કપડાના પંચનામાના પંચ સાક્ષી.

(૭) ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧૦ અમૃત દેવજીભાઈ પરમાર -આંક ૬૬, સ્કૂ-ડ્રાઈવરની શોધ અંગેના પંચનામાના બીજા પંચ સાક્ષી, જેને “ડિસમિસ” તરીકે ઉદ્દેખિત કરવામાં આવ્યું છે, તથા તે કપડું, જેના વડે રિવોલ્વર સાફ કરવામાં આવ્યો હતો.

(૮) ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧૧ દિલીપકુમાર થાવરાજી કટારા-આંક ૬૭, જે કડિયાકામ કરવા માટે શાંતિવન ફાર્મ ખાતે ગયા હતા, જ્યાં ઘટના બની હતી.

(૯) ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧૨ રાકેશ બળજીભાઈ પારધી-આંક ૬૮, જે મેસનરીનું કામ કરવા માટે શાંતિવાન ફાર્મ પર ગયા હતા, જ્યાં આ ઘટના બની હતી.

(૧૦) ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧૩ મોહમ્મદ હનીફ અમીરઅલી શેખ, એફ.એસ.એલ. દ્વારા ગોળીબારીનું સ્થળ શોધી કાઢવાના પંચનામાના પંચ સાક્ષી.

(૧૧) પી ડબ્લ્યુ-૧૪ દેવજી બાબુજી-આંક ૭૧ દોષિત આરોપીની પત્ની પાસેથી કારતૂસોની પુનઃપ્રાપ્તિના પંચનામાનો પંચ સાક્ષી.

(૧૨) પી ડબ્લ્યુ-૧૫ મનુભાઈ ભોજાભાઈ -આંક ૭૩ દોષિત આરોપીની પત્ની પાસેથી કારતૂસોની પુનઃપ્રાપ્તિના પંચનામાના બીજા પંચ સાક્ષી.

(૧૩) ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧૬ જયેશ પોપટલાલ ચૌહાણ-આંક ૭૪ દોષિત આરોપીની પત્ની પાસેથી રિવોલ્વર મળી આવ્યાના પંચનામાના પંચ સાક્ષી.

(૧૪) ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧૭ શંકર માવજી રાઠોડ -આંક ૭૬ દોષિત આરોપીની પત્ની પાસેથી રિવોલ્વર જપ્ત કરવાની પંચનામાની કાર્યવાહીનો બીજો પંચ સાક્ષી.

(૧૫) ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧૮ બાબુભાઈ નારણભાઈ પ્રજાપતિ- આંક ૭૭ શાંતિવાન ફાર્મના હિસાબનીશ.

(૧૬) ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧૯ ગણેશભાઈ કુકાભાઈ -આંક ૭૮, જે મેસનરી કામ કરવા માટે શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે ગયા હતા.

(૧૭) ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૨ લાલુરામ કાકુવારજી મીના -આંક ૭૯, જે મેસનરી કામ કરવા માટે શાંતિવાન ફાર્મ પર ગયા હતા.

(૧૮) પી ડબલ્યુ-૨૭ જશીબેન ચંદુજી ઠાકોર -આંક ૧૧૮, જે શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે રહે છે અને કૃષિ મજૂરીનું કામ કરે છે તથા મૃત્યુ પામનાર અરવિંદ અમૃતલાલના શાંતિવાન ફાર્મમાં પોતાના પતિ ચંદુજી વખતાજી ઠાકોર સાથે રહે છે - જે મૃત્યુ પામનાર અરવિંદના કર્મચારી છે.

ઉપરોક્ત તમામ સાક્ષીઓની માનનીય સરકારી વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી જિરહ અને બચાવ પક્ષ તરફથી હાજર રહેલા માનનીય એડવોકેટ સમક્ષ શત્રુવત જાહેર કરાયેલા કેટલાક સાક્ષીઓએ આપેલા જવાબોના સાવધાનીપૂર્વકના વાચનથી એવું બહાર આવે છે કે અનેક સાક્ષીઓ અથવા તો પ્રલોભન હેઠળ છે, અથવા કોઈ દબાણ કે ધમકી હેઠળ છે. ઉદાહરણરૂપે, પ્રોસીક્યુશન સાક્ષી-૨૭ જશીબેન ઠાકોર આંક

૧૧૮ એ માનનીય સરકારી વકીલની જિરહમાં સ્વીકાર્યું છે કે તે અદાલતમાં ત્રણ વખત આવી હતી (વિચારણા દરમિયાન જુબાની આપવા માટે). તેણીએ એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે તેને નવરંગપુરા પોલીસ સ્ટેશનના મોટર વાહનમાં અદાલતમાં લાવવામાં આવી હતી. તેણીએ આ પણ સ્વીકાર્યું છે કે “એ સાચું છે કે આરોપીઓ દ્વારા તેણીને ધમકીઓ અપાતી હોવાથી તેને પોલીસ રક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું”. જિરહમાં તેણીએ એવું જણાવ્યું છે કે “એ સાચું છે કે કોઈએ તેને પ્રલોભન આપ્યું નથી કે ધમકી આપી નથી”.

૨૩. વિદ્વાન પરિષ્ક વકીલ શ્રી ઠક્કર દ્વારા યોગ્ય રીતે દલીલ કરવામાં આવી છે કે ફક્ત એટલા કારણે કે આરોપી ધનિક વ્યક્તિ છે અને તેની સામે દાખલ થયેલા કેસની તપાસમાં સંકળાયેલી ચાંત્રિકી અથવા નિષ્ણાત અથવા સાક્ષીઓને પ્રભાવિત કરવાની તેની ક્ષમતા છે, તેના વિરુદ્ધ કશું અનુમાન કરવું જોઈએ નહીં અને કરી પણ શકાય નહીં. ફરિયાદ પક્ષનું કર્તવ્ય છે કે તે પોતાનો કેસ વાજબી શંકાથી પર સાબિત કરે, અને આરોપીની સંપત્તિ સ્થિતિ અથવા રાજકીય સત્તા અથવા પ્રભાવને પ્રતિકૂળ અનુમાન કાઢવા માટે અદાલત દ્વારા ધ્યાનમાં લેવામાં આવી શકે નહીં. ઢીલા અથવા અપૂરતા તથ્યો અથવા પરિસ્થિતિઓના આધારે અદાલતને વિશ્વાસમાં લેવા બાબતમાં પણ તે ફરિયાદ પક્ષને મદદરૂપ થઈ શકે નહીં. સમાજમાં આરોપી ઊંચી આર્થિક અથવા રાજકીય સ્થિતિ ભોગવે છે માત્ર એટલા કારણે અદાલત આરોપી વિરુદ્ધ, પરોક્ષ રીતે પણ, અગ્રાહ્ય પુરાવાનો વિચાર કરી શકે નહીં.

૨૪. ફરિયાદીના ભાઈ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૦ રાહુલ પટેલ અને ફરિયાદીના પિતા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૧ ભરતભાઈ પટેલની જિરહ વાંચતાં એ પ્રગટ થાય છે કે મૃતક અરવિંદભાઈ કૃષ્ણા સોસાયટીમાં બંગલો નં. ૪ માં રહેતા હતા અને આરોપી નં. ૨ નો બંગલો પણ એ જ

સોસાયટીમાં હતો, પરંતુ જિરહ દરમ્યાન કરવામાં આવેલ સૂચન એવું છે કે દોષિત ઠરાવાયેલ આરોપી નં. ૧ અને આરોપી નં. ૨ અલગ-અલગ રહેતા હતા. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૧ ભરતભાઈ પટેલના નિવેદનમાં નોંધાયેલ છે કે તેમના મૃત જમાઈ અને તેમના પિતા એટલે કે દોષિત આરોપી નં. ૧ વચ્ચે મિલ્કત સંબંધિત વિવાદ ચાલી રહ્યો હતો અને તેમને એ હકીકતની જાણ હતી. પુરાવામાં આવ્યું છે કે મૃતક અરવિંદભાઈના અવસાન પછી સાક્ષી ભરતભાઈ ૭ થી ૮ કંપનીઓમાં ચેરમેન બન્યા હતા અને અરવિંદભાઈના અવસાન પછી તેમની પુત્રી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનના કહેવાથી તેઓને આ કંપનીઓમાં ચેરમેન તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા અને તેઓ પોતાની પુત્રી પર વિશ્વાસ રાખીને હિસાબી પુસ્તકો અને અન્ય ઠરાવો પર સહી માટે રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજો વાંચ્યા વિના સહી કરતા હતા. વિરોધાભાસના પુરાવાથી નોંધ પર આવ્યું છે કે આ સાક્ષી ભરતભાઈની પુત્રી આર્ટીબેન અને તેમના જમાઈ મૃતક અરવિંદભાઈ લગભગ બે વર્ષ પહેલાંથી અલગ કરવામાં આવ્યા હતા અને મૃતક અરવિંદભાઈએ તેમને અલગ કર્યા હતા તથા મિલ્કતોનું ભાગલું પણ કરીને તેમને આપવામાં આવ્યું હતું અને ત્યારથી દોષિત આરોપીના પરિવારજનો મૃતક અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈની પુત્રી આર્ટીબેન સાથે વાતચીત કરતા નહોતા. આ સાક્ષી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈને પરિચ્છેદ-૫ માં પૂછાયેલ પ્રશ્નથી એવો ભાવ ઉપજે છે અને શ્રી ઠક્કર દ્વારા પણ એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે તેમ છતાં કે મૃતક અરવિંદભાઈને તેમના પિતાના જીવિતકાળ દરમ્યાન કોઈ મિલ્કતમાં હક્ક ન હતો, તેમ છતાં અમદાવાદ શહેરના ભવ્ય વિસ્તારમાં આવેલી કૃષ્ણા સોસાયટીનો બંગલો, ૭ થી ૮ કંપનીઓનું માલિકી હક અને શાંતિવાન ફાર્મની જમીનનો મહત્વપૂર્ણ હિસ્સો સહિતની અન્ય કિંમતી મિલ્કતો તેમને આપવામાં આવી હતી. નોંધ પર સીધો એવો કોઈ પુરાવો નથી કે ભાગલામાં મૃતક અરવિંદભાઈને

શાંતિવાન ફાર્મની કેટલી જમીન આપવામાં આવી હતી, પરંતુ એ બહાર આવે છે કે મૃતકને શાંતિવાન ફાર્મની જમીનના કોઈક ભાગનો કબજો આપવામાં આવ્યો હતો. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનની જિરહમાં, મિલ્કતોના ભાગલા અને મૃતક અરવિંદભાઈને આપવામાં આવેલી મિલ્કતો અંગે દોષિત આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલ સ્પષ્ટ સૂચનનો જવાબ આપવા તેમને પૂછવામાં આવ્યું હતું. અદાલતને ખબર છે કે જિરહ દરમિયાન બચાવ પક્ષના વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલ સૂચન આરોપી પર બાધ્યકારી નથી, પરંતુ આપેલ જવાબોની નોંધણી પછી સંકલિત થયેલો પુરાવો તેવા સૂચનો જેને કરવામાં આવ્યા છે એવા સાક્ષીઓના નિવેદનનો એક ભાગ બને છે અને તે સાક્ષીના પુરાવા તેમજ તે અનુસંધાને ફરિયાદ પક્ષ કે બચાવ પક્ષના પુરાવાનો, જે કેસ મુજબ લાગુ પડે, વિચાર કરતી વખતે તેનો વિચાર કરી શકાય છે. નોંધ પર આવ્યું છે કે શાંતિવાન ફાર્મ ઉપરાંત ગોધાવી ફાર્મ અને કાંકિ ફાર્મની મિલ્કતોનું પણ ભાગલું કરવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ આ સાક્ષી આર્ટીબેનને જમીન ૮૦,૦૦૦ ચો.મી.થી વધારે હતી કે કેમ તે અંગે નિશ્ચિતતા ન હતી. વિવિધ આંકડા આ સાક્ષી એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનને સૂચવવામાં આવ્યા હતા (નિવેદનનો પરિચ્છેદ-૫), પરંતુ આ સાક્ષીને કરવામાં આવેલ અંતિમ સૂચન, કે તેમના મૃત પતિએ ૮૮૬૪૮ ચો.મી. જમીન મેળવી હતી, તેના જવાબમાં તેમણે કહ્યું હતું કે તેમને માપની ખબર નથી, પરંતુ તેમણે સ્વૈચ્છિક રીતે જણાવ્યું હતું કે તે જમીનનો મોટો ભાગ હતો અને કુલ વિસ્તાર ચોક્કસ ચો.મી.માં કેટલો હતો તેની તેમને ખબર નથી. તેમણે સ્વીકાર્યું હતું કે તેમના પતિ બિલ્ડર હતા અને પોપ્યુલર કન્સ્ટ્રક્શન નામે વ્યવસાય ચલાવતા હતા. દોષિત આરોપી અને મૃતકનો ભાઈ પણ તે વ્યવસાયમાં હતા. જેમાં તેઓ રહે છે તે બંગલાનો અડધો ભાગ તેમના નામે છે અને બાકીના અડધા ભાગનો માલિકી હક કંપનીનો છે અને મિલ્કતોનું ભાગલું થયું ત્યારે લગભગ બે

વર્ષ પહેલાં આ બંગલો તેમના હિસ્સે આવ્યો હતો. તેમણે એ પણ સ્વીકાર્યું હતું કે એમ.કે. હાઉસ નામની એક બહુ-મંજિલી ઈમારત છે અને તેનો એક સંપૂર્ણ માળ તેમના નામે છે. એક માળ તેમની સાસુ શાંતિબેનના નામે છે અને એક માળ તેમના મૃત પતિના નાના ભાઈની પત્ની તેમની નણંદ સિલ્વાબેનના નામે છે. આ એમ.કે. હાઉસ પોપ્યુલર કન્સ્ટ્રક્શન કંપની દ્વારા બાંધવામાં આવ્યું છે. પુરાવામાં આવ્યું છે કે શાંતિવાન ફાર્મને ત્રણ ભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યું હતું અને જેમાં ફાર્મહાઉસ બાંધેલું હતું તે વિસ્તાર દોષિત આરોપીના હિસ્સે ગયો હતો. આ વિવાદનો વિષય નથી કે શાંતિવાન ફાર્મ એક સમયે કુટુંબના વ્યવસાયની મિલ્કત હતી અને મૃતકને અપાયેલ ભાગ અને તે જ જમીનના બાકીના ભાગ વચ્ચે કોઈ હાલની વહેંચણી દીવાલ નહોતી. એ બાબતનો પણ પુરાવો નથી કે મૃતકને અપાયેલ જમીનનો કબજો સોંપતી વખતે ફાર્મને કઈ રીતેથી વહેંચવામાં અથવા ભાગવામાં આવ્યું હતું. શું તેને ત્રણ મુખ્ય ભાગોમાં વહેંચવામાં આવ્યું હતું તે હકીકત નોંધ પર આવી છે. ઘટનાસ્થળે ભૌતિક સરહદો ન હોવા છતાં અને ગુનાસ્થળ પંચનામાથી નોંધ પર આવેલી એક હકીકતની પૃષ્ઠભૂમિમાં પણ, તપાસ એજન્સી માટે આ હકીકતને વિગતવાર નોંધ પર લાવવી શક્ય હતી, પરંતુ જ્યારે દોષિત અપીલકર્તાની તરફથી એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે ફરિયાદી આર્ટિબેન પણ પૂરતી ધનિક હતી અને તેમના પિતા આશરે ૭ થી ૮ કિંમતી મિલ્કતો ધરાવતી કંપનીઓના ચેરમેન બની ગયા હતા અને દોષિત પોતે તથા તેનો પરિવાર પણ સારા આર્થિક પૃષ્ઠભૂમિ ધરાવતા હતા, ત્યારે શાંતિવાન ફાર્મની જમીન સંબંધિત ભાગલાની વિગતોનો સમાવેશ ન કરીને તપાસ એજન્સીએ છોડી રાખેલી ખામીઓ પર વિશેષ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું આવશ્યક નથી. નોંધ પર સંતોષકારક રીતે આવ્યું છે કે મિલ્કત અને શાંતિવાન ફાર્મના હિસ્સાના ભોગવટા અંગેનો વિવાદ અસ્તિત્વમાં હતો અને વાસ્તવિક પાકી સીમા-રેખા હજી દોરવાની બાકી

હતી. એવું લાગે છે કે એક બાજુ વાયર ફેલ્સિંગ હતી અને શાંતિવાન ફાર્મના જુદા-જુદા ભાગોના પ્રવેશદ્વારો પણ અલગ હતા. તેથી નોંધમાંથી જે મિલ્કત સંબંધિત વિવાદ બહાર આવે છે તે માત્ર મિલ્કતનો જ વિવાદ ન હતો, પણ એવી મિલ્કત સંબંધિત વિવાદ પણ હતો જેમાં પરસ્પર લાગોલગ બે માલિકો વચ્ચે વિવાદ હતો, કારણ કે વાયર ફેલ્સિંગ કર્યા પછી શાંતિવાન ફાર્મ એક જ ખંડ તરીકે રહેલું નહોતું. જ્યારે આરોપીઓનું એવું કહેવું છે અને ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા તપાસાયેલા સાક્ષીઓને એવું સૂચવવામાં આવ્યું છે કે મૃતકે પોતે જ લગભગ ૨ વર્ષ પહેલાં મિલ્કતનું ભાગલું કર્યું હતું અને મૃતક અલગ બંગલામાં અલગ રહેવા લાગ્યા હતા, ત્યારે ગુનાસ્થળ પંચનામું એવું સૂચવે છે કે મિલ્કતોના વહેંચાણ, ખાસ કરીને શાંતિવાન ફાર્મ અંગે, હજુ કંઈક બાબત અંતિમરૂપ પામવાની બાકી હતી.

૨૫. નોંધ પર લાવવામાં આવેલ અને નિવેદનના લેખક મારફતે પણ સાબિત કરાયેલ વિરોધાભાસોને મૂળભૂત પુરાવાના સ્વતંત્ર ભાગ તરીકે વાંચી શકાય નહીં અને પુરાવાનો આ ભાગ કોઈ વિશિષ્ટ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા અને ભરોસાપાત્રતાનું મૂલવણ કરવા માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય. આથી વધુમાં, સાબિત થયેલ વિરોધાભાસને ફરિયાદ પક્ષ મૂળ કથા રજૂ કરવામાં સસંગત છે કે નહીં અને જેઓ સંબંધિત તથા પરીક્ષણ માટે જરૂરી સાક્ષીઓ હતા, તેઓનું પરીક્ષણ થયું છે કે નહીં, તે મૂલવવા માટે ધ્યાનમાં લઈ શકાય. એ સ્થિર કાનૂની સ્થિતિ છે કે જિરાહ દરમ્યાન કોઈ સાક્ષીને સૂચવવામાં આવેલ હકીકત, જો સુધી તેની પુષ્ટિ ન થાય, ત્યાં સુધી માત્ર એક વિચારનો પાયો મૂકે છે, પરંતુ તે માન્ય પુરાવાના ભાગનું સ્વરૂપ ધારણ કરી શકતી નથી. તેથી, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનને એ સૂચનો કરવામાં આવ્યા કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી અથવા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી દશરથ ઠાકોર પાસેથી કોઈ ટેલિફોન કોલ પ્રાપ્ત

થયા નહોતા. પરંતુ, આ બંને સાક્ષીઓનું પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. નિશ્ચિતપણે, તેઓ બંનેએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી. અમારી સમક્ષ વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કર દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવેલ અગત્યની દલીલ એ છે કે આ બે સાક્ષીઓ પાસેથી સમર્થનના અભાવે, દોષિત ઠરાવવામાં આવેલ આરોપી પ્રત્યે ક્ષેષભાવ ધરાવતી આર્તીબેન દ્વારા જણાવાયેલ હકીકતો, ખાસ કરીને આ બાબતે કે ઘટનાના દિવસે બે ટેલિફોન કોલ પ્રાપ્ત થયા હતા; પ્રથમ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી પાસેથી અને બીજો ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી દશરથ ઠાકોર પાસેથી, તેમજ તેમની સાથે થયેલ ટેલિફોનિક વાતચીતની વિગતો બાબતે તેણીએ જે કહ્યું છે, તે સ્વીકારવું જોઈએ નહીં અને તેને અંતિમ સત્ય તરીકે માન્ય રાખવું જોઈએ નહીં. અમારા મત મુજબ, ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી નં. ૧ અને ૨ ના દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનો, તેમજ તપાસ અધિકારી શ્રી મેર સમક્ષ આપેલ તેમની પ્રારંભિક આવૃત્તિ ઉપરાંત, આશ્ચર્યજનક રીતે, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ અદાલતને મોકલવામાં આવેલ અહેવાલમાં આ સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધનાર વિદ્વાન જે.એમ.એફ.સી. શ્રી ચૌધરીનું નામ સાક્ષી તરીકે દર્શાવેલું નથી. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ આ બે સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધનાર વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટનું પરીક્ષણ કરવાનો વિચાર વિદ્વાન સરકારી વકીલ કરી શકે તે પહેલાં જ, જણાવેલ વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ અચાનક ભારત છોડીને ગયા અને તેથી તેમનું પરીક્ષણ થઈ શક્યું નથી. હાલના કેસના નોંધપત્રકમાંથી પ્રકાશમાં આવેલ આ મહત્વપૂર્ણ પાસાં અંગે ચુકાદાના અનુવર્તી ભાગમાં ચર્ચા કરવાનો અમારો નિર્ણય છે, પરંતુ હકીકત એ જ છે કે વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ શ્રી ચૌધરીનું પરીક્ષણ થયું નથી. તેથી, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેન સાથે તેમણે કરેલી ટેલિફોનિક વાતચીત અંગે આ સાક્ષીઓએ કરેલા વિરોધાભાસો નોંધ પર આવ્યા નથી અને દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ

૧૬૪ હેઠળના તેમના નિવેદનો અંગે પણ વિચારપૂર્વક કોઈ ચોક્કસ સૂચનો આ બે સાક્ષીઓને વિવાદના ચલણ દરમિયાન કરવામાં આવ્યા નથી. જોકે, તપાસ અધિકારી શ્રી મેરને આપેલ તેમના પ્રારંભિક નિવેદનોમાંથી વિરોધાભાસો નોંધ પર લાવવામાં આવ્યા છે અને વિદ્વાન સરકારી વકીલે તેઓને સાબિત કર્યા છે. તેથી, અમારા માટે એવું કહેવું શક્ય છે કે ફરિયાદ પક્ષ આ બાબતમાં સસંગત છે કે બે જુદા જુદા પ્રસંગોએ ટેલિફોનિક વાતચીત થઈ હતી; પ્રથમ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી સાથે અને બીજા પ્રસંગે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી દશરથ ઠાકોર સાથે. આ સાક્ષી એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનને બચાવ પક્ષના વકીલ દ્વારા એવો કોઈ સૂચન કરવામાં આવેલ નથી કે પ્રથમ ટેલિફોન કોલ, જેમાં વિનંતી તથા વિરોધ છતાં દિવાલ ઊભી કરવાની કામગીરી શરૂ થઈ ગઈ હોવાનું જણાવાયું હતું, ત્યારે તેણીએ પોતે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી સાથે વાત કરી નહોતી. નોંધ પરથી બહાર આવે છે કે જ્યાં પહેલાં તારની વાડ હતી તે સ્થળે દિવાલ ઊભી કરવાની કામગીરી શરૂ થઈ ગઈ હતી. જ્યારે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી દશરથ તરફથી, જે ચાલક હતો અને શાંતિવન ફાર્મમાં મૃતકના કર્મચારી તરીકે કાર્યરત હતો, ટેલિફોન કોલ પ્રાપ્ત થયો, ત્યારે મૃતક સ્પષ્ટપણે બંગલામાં હાજર નહોતો અને સંદેશો વાસ્તવિક ઝઘડો તથા શાંતિવન ફાર્મ ખાતે થયેલ ગોળીબારની ઘટના વિશેનો હતો. તેથી, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેન અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી દશરથ ઠાકોર વચ્ચે થયેલ વાતચીત અંગે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનનું વર્ણન વિશ્વાસપાત્ર ગણાવી શકાય. માત્ર એટલા માટે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી દશરથ ઠાકોરે, જે કારણો સાક્ષીને જ શ્રેષ્ઠ રીતે જાણીતાં છે, ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી, આર્તીબેનનું કહેવું માન્ય રાખી શકાય અને નીચલી અદાલતે તેને માન્ય રાખ્યું છે, તથા અમને એવું કહેવાનું કોઈ કારણ નથી કે આર્તીબેનના નિવેદનનો આ ભાગ અવિશ્વસનીય અથવા અગ્રાહ્ય છે. વિપરીત રીતે, તે

વિશ્વસનીય, સ્વીકાર્ય અને શ્રેયસ્કર છે. તેણીએ અનુસરે કરીને પોતાના સગા ભાઈને જાણ કરવી, હોસ્પિટલ તરફ દોડી જવું, તથા બંગલામાં રહેલા નાબાલિક બાળકોની દેખભાળ માટે પોતાના ભાઈની પત્નીને બંગલાએ બોલાવી વ્યવસ્થા કરવી, આ બધું શાંતિવન ફાર્મના કર્મચારી પાસેથી ટેલિફોન સંદેશ પ્રાપ્ત થયાની તેણીની વાતને સકારાત્મક રીતે સમર્થન આપે છે. એ સાચું છે કે જો પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર દ્વારા થોડો રસ લેવામાં આવ્યો હોત, તો શાંતિવન ફાર્મ આવેલ વિસ્તાર પરથી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનને કરાચેલા ટેલિફોન કોલ અંગેની કેટલીક માહિતી ટેલિ-કમ્યુનિકેશન વિભાગ પાસેથી સફળતાપૂર્વક મેળવી શકાઈ હોત, કારણ કે પુરાવામાં આવ્યું છે કે શાંતિવન ફાર્મના કર્મચારીઓ અમદાવાદ શહેરના વિવિધ એક્સચેન્જોમાંથી અથવા ઓછામાં ઓછું મકારબા ગામ તરીકે ઓળખાતા વિસ્તારથી અથવા શાંતિવન ફાર્મ આવેલ વિસ્તારમાંથી ટેલિફોન કોલ કરતા હતા. વિસ્તાર કોડ કોડ નં. ૯૦૨૭૧૭ દર્શાવવામાં આવ્યો છે અને ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એ છે કે એક ટેલિફોન કોલ ટેલિફોન નં. ૩૯૯૨૦ પરથી કરવામાં આવ્યો હતો. આ ટેલિફોન જોડાણ નવીન હરજીવનદાસ પ્રજાપતિનું હતું અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧૮ બાબુભાઈ નારણભાઈ પ્રજાપતિએ આ હકીકત જાહેર કરી છે. નિશ્ચિતપણે, તેમણે ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી અને તેમને વિપરીત સાક્ષી જાહેર કરવામાં આવ્યા છે તથા તેમણે એ નકારી કાઢ્યું છે કે ઘટનાની તારીખે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી તેમના ત્યાં તેને ટેલિફોન કરવા દેવાની વિનંતી સાથે આવ્યો હતો, પરંતુ એકવાર નોંધ પર આવી ગયું કે આ ચોક્કસ ટેલિફોન નંબરનો વિસ્તાર કોડ અમદાવાદ શહેરથી જુદો છે, ત્યારે તપાસ અધિકારી દ્વારા આસપાસના તમામ જોડાણોની પ્રિન્ટ આઉટ મેળવી શકાય તેવી હતી. પરંતુ તેનાથી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનના કહેવામાં વધુ બળ ઉમેરાત. આવી મજબૂત પુષ્ટિના અભાવે પણ, સવારે બનેલી ઘટનાઓની કથા જે

તેણીએ વર્ણવી છે, જો ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી દશરથ ઠાકોર પાસેથી થયેલ વાસ્તવિક ફોજદારી કૃત્ય અંગેના ટેલિફોન સંદેશ પ્રાપ્ત થયા પછીના તેણીના અનુવર્તી વર્તનનાં પરિપ્રેક્ષ્યમાં વિચારવામાં આવે, તો અદાલત આ પુરાવાના ભાગ પર વિશ્વાસ રાખી શકે.

૨૬. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેને પોતાની મુખ્ય પૂછપરછમાં જણાવ્યું છે કે ૨૦.૦૨.૨૦૦૦ના રોજ રવિવાર હતો અને તે દિવસે સવારે અંદાજે ૮.૦૦ વાગ્યે તેના પતિ શાંતિવાન ફાર્મ પર જવા માટે નીકળી ગયા હતા અને તે પોતાના ઘેર હતી. તે દિવસે તેને તેના મામાસસર અંબાલાલ જેઠીદાસનો ટેલિફોન આવ્યો હતો, જેમાં જાણ કરવામાં આવી હતી કે તેના સસરા શાંતિવાન ફાર્મમાં દીવાલ ઊભી કરી રહ્યા છે, અને તેના જવાબમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે અરવિંદભાઈ એટલે કે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ તો અગાઉથી જ શાંતિવાન ફાર્મ જવા માટે નીકળી ગયા છે. આ અંબાલાલ જેઠીદાસની ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા પૂછપરછ કરવામાં આવી નથી અને દલીલ કરવામાં આવી છે કે તેથી પુરાવાનો આ ભાગ સાંભળેલી વાતરૂપ પુરાવો હોવાથી અગ્રાહ્ય પુરાવા તરીકે ધ્યાનમાં લઈ શકાય તેમ નથી. તેના પતિ લગભગ બપોરે ૧૨.૦૦ થી ૧૨.૩૦ વાગ્યાની આસપાસ પરત આવ્યા ત્યારે તેના પતિએ તેને જણાવ્યું હતું કે તેઓ લોકો બાંધકામ કરી રહ્યા છે, પરંતુ બધું નક્કી ન થાય ત્યાં સુધી દીવાલ ન ઊભી કરવી એવી તેણે સૂચના આપી હતી. તેણે વોચમેનને પણ સૂચના આપી હતી કે જો કોઈ દીવાલ બાંધવાનું શરૂ કરે તો તેને જાણ કરવી. તેના નિવેદનના આ ભાગ સામે એ આધારે વાંધો લેવાયો હતો કે તે કોઈ અપવાદમાં આવતું નથી અને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩૨થી પ્રતિબંધિત હોવાથી અગ્રાહ્ય છે. અમારી સમક્ષ વિગતવાર દલીલો કરવામાં આવી છે. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનના જણાવ્યા મુજબ, રવિવાર હોવાથી તેના પતિ ઘેર આરામ કરતા હતા. ત્યારબાદ

ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી (ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૧) તરફથી ટેલિફોન આવ્યો અને તેણે જણાવ્યું કે “મોટા સાહેબ (અર્થાત્ અમૃતભાઈ), વિરેન્દ્રભાઈ (આરોપી નં. ૨) અને ધર્મેન્દ્રભાઈ ઉપનામ ટીકુભાઈ (આરોપી નં. ૩) ફાર્મ પર આવ્યા છે અને તેઓ દીવાલ ઊભી કરવા માટેનું બાંધકામ શરૂ કરી રહ્યા છે.” આવા ટેલિફોનના કારણે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ શાંતિવાન ફાર્મ જવા માટે નીકળી ગયા હતા. તેણે આગળ જણાવ્યું છે કે ત્યારબાદ બપોરે લગભગ ૩.૩૦ વાગ્યે ડ્રાઈવર દશરથભાઈ ઠાકોર (ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨)નો ટેલિફોન આવ્યો હતો કે અમૃતભાઈ (દોષિત ઠરાવાયેલ આરોપી), વિરેન્દ્રભાઈ (આરોપી નં. ૨) અને ધર્મેન્દ્ર (આરોપી નં. ૩)એ અરવિંદભાઈ (મૃતક) સાથે દીવાલના બાંધકામના મુદ્દે ઝઘડો કર્યો હતો અને અમૃતભાઈ (દોષિત ઠરાવાયેલ આરોપી)એ અરવિંદભાઈ પર ગોળી ચલાવી હતી અને તેમને હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા છે. તે પછી તેણે તરત જ તેના કાકાસર દશરથભાઈ ખોડીદાસને ટેલિફોન કર્યો અને બીજી તરફથી તેણે તેને જાણ કરી કે અરવિંદભાઈને ડોક્ટર હાઉસ ખાતે લઈ જવામાં આવ્યા છે. આ જાણ્યા પછી તેણે પોતાના બંને ભાઈઓ એટલે કે રાહુલ અને ચિરાગને જાણ કરી હતી. રાહુલને તેના નિવાસસ્થાને બોલાવવામાં આવ્યો હતો અને ચિરાગને, કારણ કે તે ડોક્ટર હાઉસની નજીક રહેતો હતો, તરત હોસ્પિટલ પહોંચવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨ દશરથ ઠાકોર વચ્ચે થયેલી ટેલિફોન પરની વાતચીતના મુદ્દે વિગતવાર જરૂર કરવામાં આવી છે. દશરથભાઈ ખોડીદાસ પટેલ નામના વ્યક્તિની ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા પૂછપરછ કરવામાં આવી નથી, અન્યથા આ સાક્ષી દ્વારા એ બાબતે પ્રકાશ પાડી શકાય તેમ હતું કે તેને ઘટના વિષે તથા ઇજાગ્રસ્ત અરવિંદભાઈને ડોક્ટર હાઉસ ખાતે ખસેડવા બાબતની માહિતી કોણ પાસેથી અને કેવી રીતે મળી. આ ખામી માટે તપાસ અધિકારી જવાબદાર

છે કે વિદ્વાન સરકારી વકીલ કે બંને, એ પ્રશ્ન છે. જ્યાં સુધી અદાલત આ નિષ્કર્ષ પર નથી પહોંચતી કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન દ્વારા તેના હવાલામાં કાકાસસર દશરથભાઈ ખોડીદાસનો કરાયેલ ઉલ્લેખ સંપૂર્ણ અસત્ય છે, ત્યાં સુધી તેના પર ભરોસો રાખી શકાય. આવી દલીલ નીચલી અદાલત સમક્ષ ક્યારેય રજૂ કરવામાં આવી નહોતી. આ અદાલત સમક્ષ માત્ર એટલી જ દલીલ કરવામાં આવી છે કે દશરથભાઈ ખોડીદાસ પટેલની પૂછપરછ કરવામાં આવી નથી, તેથી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનનું પોતે અને દશરથભાઈ ખોડીદાસ પટેલ વચ્ચે થયેલી વાતચીત અંગેનું નિવેદન ગ્રાહ્ય નથી, પરંતુ આ અદાલત ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનના નિવેદનને ચોક્કસપણે ધ્યાનમાં લઈ શકે છે અને દશરથભાઈ ખોડીદાસ પટેલને તેણે ટેલિફોન કર્યો હતો એવો તેનો વર્ણન સ્વયંમાં જ તત્ત્વજ્ઞાનક પુરાવાનો ભાગ છે. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ સમક્ષ, ૨૦મી તારીખે પ્રેરણા હોસ્પિટલ ખાતે પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર દ્વારા નોંધાયેલી એફ.આઈ.આર.ને પુરાવામાં આંકિત કરવા મુદ્દે ભારે વિરોધ થયો હતો, પરંતુ વિગતવાર કાનૂની આદેશ પસાર કરીને વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એફ.આઈ.આર.ને પુરાવામાં સ્વીકારવાનો અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન દ્વારા આપવામાં આવેલી ફરિયાદને આંકિત કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. જ્યાં સુધી આ અદાલત એવો નિષ્કર્ષ નોંધતી નથી કે આંક ૨૭૦ પરની ફરિયાદ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૫૪ના અર્થમાં એફ.આઈ.આર. તરીકે ખોટી રીતે પુરાવામાં સ્વીકારવામાં આવી હતી, ત્યાં સુધી સ્થાપિત કાનૂની સ્થિતિ અનુસાર તેનો ઉપયોગ સમર્થન મેળવવા અથવા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનને વિરુદ્ધાભાસિત કરવા માટે કરી શકાય. આંક ૨૭૦ની ફરિયાદમાં તેણે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે તેણે દશરથભાઈ ખોડીદાસ પટેલને ટેલિફોન કર્યો હતો અને તેને જાણ મળી હતી કે તેના પતિને ડોક્ટર હાઉસ ખાતે લઈ જવામાં આવ્યા છે. ઉક્ત દશરથભાઈ ખોડીદાસ

પટેલ મારફતે તેને પ્રાપ્ત થયેલા પુરાવાના સ્વરૂપ અંગેના વિવાદમાં પ્રવેશ કર્યા વિના, એટલું કહી શકાય કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨ દશરથભાઈ ઠાકોર પાસેથી ટેલિફોનિક સંદેશ મળ્યા બાદ તરત જ તેણે ટેલિફોન કર્યો એવો તેનો વર્તન સ્વાભાવિક છે અને ફરિયાદમાંથી તેને સમર્થન મળતું હોવાથી અદાલત પાસે તેના પર અવિશ્વાસ કરવા માટે કોઈ કારણ નથી. નિશ્ચિતપણે, આ સાક્ષીએ થોડો વધારો કર્યો છે અને કેટલીક એવી હકીકતો જણાવી છે જે એફ.આઈ.આર.માં નથી, એટલે કે પોતાના બંને ભાઈઓને જાણ કરવા માટેના તેના પ્રયત્નો અને તેના ભાઈ તથા તેની પત્નીને બંગલામાં બોલાવવા માટે કરવામાં આવેલા પ્રયત્નો વગેરે, પરંતુ આ વધારો ફરિયાદ પક્ષની વાર્તાને સીધી કે આડકતરી રીતે પરિવર્તિત કરતો નથી; અન્યથા આ પાસાં પર અદાલત તેને અવિશ્વસનીય ઠરાવી શકતી. ત્યારબાદ તેનું ડોક્ટર હાઉસ ખાતે જવું અને તેના ભાઈને ડોક્ટર હાઉસ જવા માટે જણાવવું એક બાબત સ્પષ્ટ કરે છે કે ઈજાગ્રસ્ત અરવિંદભાઈને કઈ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા છે તેની જાણ તેણે કોઈ બીજા સ્ત્રોતથી મેળવી હોવી જોઈએ, કારણ કે પુરાવામાં એવું નથી કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨ દશરથભાઈ ઠાકોરે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનને ટેલિફોન કર્યો ત્યારે હોસ્પિટલનું નામ પણ જણાવ્યું હતું. તેના પુરાવામાં એવું નથી કે તેને હોસ્પિટલનું નામ અગાઉથી જ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨ દશરથભાઈ ઠાકોર પાસેથી ખબર હતી. જ્યારે તેનો એવો દાવો છે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી દશરથભાઈ ઠાકોર પાસેથી માહિતી મળ્યા પછી તેણે સૌપ્રથમ ટેલિફોન પર પોતાના કાકાસસર દશરથભાઈ ખોડીદાસ પટેલ સાથે વાત કરી હતી, ત્યારે અદાલત માટે એવો અનુમાન કરવાનો અવકાશ છે કે હોસ્પિટલનું નામ તેને ક્યા સ્ત્રોતથી મળ્યું તે બાબતે તે સત્ય બોલતી હોય શકે. દલીલના હિતાર્થે માની લેવાય કે દશરથભાઈ ખોડીદાસ પટેલના પુરાવાના અભાવે અદાલત આપું અનુમાન પણ કરી શકતી નથી અને એવું અનુમાન માત્ર કલ્પના

ગણાય, તો પણ એ બતાવવા પૂરતો વિશ્વાસપ્રદ પુરાવો છે કે થોડા જ મિનિટોમાં તે તે સ્થળે પહોંચી ગઈ હતી જ્યાં તેના પતિને ખસેડવામાં આવી રહ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનની જરૂર દરમિયાન (પરિચ્છેદ-૬) નોંધ પર આવેલ એક નિર્વિવાદ હકીકત એ છે કે તેના નિવાસસ્થાન અને શાંતિવાન ફાર્મ વચ્ચેનું અંતર કિલોમીટરમાં ચોક્કસ કેટલું છે તે તેને ખબર નહોતી, પરંતુ મોટરકારમાં ત્યાં પહોંચવા માટે ૧૫ થી ૨૦ મિનિટ જેટલો સમય લાગતો. તેના પુરાવામાં એ પણ છે કે પ્રસંગોપાત તે શાંતિવાન ફાર્મ પર વારંવાર જતી હતી. તેણે આ સૂચન પણ સ્વીકાર્યું છે કે ભાગલા પછી ફેન્સિંગ ઊભું કરવામાં આવ્યું હતું. તેણે સ્વયંપ્રેરિત રીતે જણાવ્યું હતું કે ફેન્સિંગ અંદાજે કરવામાં આવ્યું હતું, એટલે કે અંદાજ અને સરખાં માપ પર. નિશ્ચિતપણે, તેણે સ્વીકાર્યું છે કે મૂળભૂત રીતે તેના પતિ ભાગલામાં તેને મળેલા હિસ્સાથી અસંતોષમાં નહોતા, પરંતુ ભાગલો માત્ર નામમાત્રનો હતો. તેણે નીચેના શબ્દો વાપર્યા હતા (સ્થાનિક ગુજરાતી ભાષામાં) “... પણ આશરે ભાગ પડ્યા...” જેનો અર્થ એવો થાય કે ભાગલો અંદાજે કરવામાં આવ્યો હતો, ચોક્કસ હદબંધ માપ પ્રમાણે નહિ. તેથી એવું બહાર આવે છે કે જો ભાગલો જે રીતે સમજાયો અને સંમત થયો હતો એ જ રીતે ચોક્કસપણે અંતિમ થયો હોત, તો ભાગલા અંગે કોઈ ગંભીર વિવાદ કે ફરિયાદ નહોતી. તેના કહેવા મુજબ, તેમ છતાં તેના પતિ અને તેના સસરા વચ્ચે કેટલીક ગેરસમજણો હતી. આવી પરિસ્થિતિમાં, તેને કદાચ એવો વિચાર પણ આવ્યો ન હોય કે તેના પતિની છાતીને નિશાન બનાવવામાં આવશે અને તેને છાતીમાં એવી ઈજાઓ થશે જે જીવલેણ સાબિત થઈ શકે. તેથી, તેના કાકાસસર દશરથભાઈ ખોડીદાસ પટેલને ટેલિફોન કરવા તથા નાબાલિક બાળકો માટે વ્યવસ્થા કરવા વગેરેમાં તેની તરફથી લેવાયેલ સમય સ્વાભાવિક વર્તન જણાય છે. નોંધ પર એવો કોઈ ચોક્કસ પુરાવો નથી કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનના બંગલા અને

ડોક્ટર હાઉસ વચ્ચેનું ચોક્કસ અંતર કેટલું હતું, પરંતુ ઓછામાં ઓછી કેટલીક વ્યવસ્થા કરીને તે થોડા જ મિનિટોમાં, એટલે કે ૧૦ થી ૧૫ મિનિટની અંદર, ડોક્ટર હાઉસ પહોંચી શકે તેમ હતી. ડોક્ટર હાઉસ અને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં અરવિંદભાઈને લાવનાર ડ્રાઈવર દ્વારા કેટલો સમય વપરાયો હતો, તે બાબતનો હકીકતી ઉલ્લેખ નોંધ પર સ્પષ્ટપણે ઉપલબ્ધ નથી. તેથી, જ્યારે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનને એવું સૂચન પણ કરવામાં આવ્યું નથી કે તેઓ પોતાના ઇજાગ્રસ્ત પતિ સાથે ડોક્ટર હાઉસમાં વ્યવહારિક રીતે લગભગ સમકાલીન રીતે ત્યાં પહોંચી શક્યાં ન હોત, ત્યારે અદાલત તેમના આ વર્ણનને સ્વીકારી શકે કે જ્યાં તેમના પતિને ઇજાઓ પહોંચી હતી તે સ્થળે હાજર કોઈ વ્યક્તિએ અથવા ઘટનાની જાણ ધરાવતા કોઈ વ્યક્તિએ તેમને જાણ કરી હતી. જેમણે તેમને જાણ કરી હતી, એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨ દશરથભાઈ ઠાકોરે, ગોળી ચલાવવાના કૃત્ય માટે જવાબદાર ગુનેગારનું નામ જણાવ્યું હતું. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનને જાણ કરનાર દ્વારા ઉલ્લેખાયેલ અમૃતભાઈનું નામ દોષિત આરોપીનું જ છે. તેથી, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન હોસ્પિટલમાં પહોંચ્યા પહેલાં જ તેમના પતિને થયેલી આગ્રેય શસ્ત્રથી થયેલી ઇજાને માટે જવાબદાર વ્યક્તિનું નામ જાણતા હતા. વિદ્વાન વકીલ દ્વારા એવું દર્શાવવાનો કેટલાક પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે કે દોષિત આરોપી પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં પછીના કોઈ તબક્કે પહોંચ્યો હતો અને જ્યારે તેઓ હોસ્પિટલમાં પહોંચ્યાં ત્યારે તે હાજર નહોતો. તેના વિપરીત, તેમના પુરાવાના સહજ વાંચનથી અદાલતના મનમાં સ્પષ્ટ છાપ ઉભી થાય છે કે એફ.આઈ.આર.માં નામ દર્શાવાયેલા ત્રણેય આરોપીઓ ડોક્ટર હાઉસ અને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં હાજર હતા. તેમણે વર્ણન કર્યું છે કે જ્યારે તેઓ હોસ્પિટલમાં પહોંચ્યાં ત્યારે તેમના ઇજાગ્રસ્ત પતિને/તેમના પતિના દેહને લાલ રંગની કારમાંથી સ્ટ્રેચર પર મૂકવામાં આવી રહ્યા હતા. પુરાવામાં એવું નથી અને બચાવ પક્ષનો એવો

દાવો પણ નથી કે લાલ રંગની કાર મૃતકની માલિકીની હતી અથવા મૃતક તેના કબજામાં હતો; અન્યથા એવું સૂચન ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન અથવા તેમના સગા ભાઈ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી રાહુલને કરવામાં આવી શક્યું હોત. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેને તેમના જબાનીમાં મુખ્યત્વે પેરા-૨ માં જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેઓ ડૉક્ટર હાઉસમાં પહોંચ્યાં ત્યારે તેમણે આરોપી વિરેન્દ્રભાઈ અને ધર્મેન્દ્રભાઈને તેમની લાલ રંગની કારના પાછળના ભાગમાંથી અરવિંદભાઈના દેહને બહાર કાઢતા જોયા હતા. તેમના દ્વારા વપરાયેલા શબ્દો, એટલે કે (સ્થાનિક ગુજરાતી ભાષામાં) “... તેમની લાલ મારુતિ કાર માં થી ...” (ભાર મૂકાશેલ) અંગે કોઈ વિગતવાર જિરહ કરવામાં આવી નથી, જેનો અર્થ “તેમની (તેમની માલિકીની) લાલ રંગની મારુતિ કારમાંથી” એવો થાય છે. આશ્ચર્યજનક અને ચોંકાવનારી વાત એ છે કે, વર્તમાન કેસમાં તપાસ એજન્સીએ આ કારની માલિકી વિષેનું શ્રેષ્ઠ પુરાવું એકત્ર કરવા બાબતે પણ કોઈ કાળજી લીધી નહોતી. આ કાર એલિસબ્રિજ પોલીસે તરત જ જપ્ત કરવી જોઈતી હતી અથવા પછી થોડા સમય બાદ સરખેજ પોલીસે નિષ્ણાત મારફ્ટે એફ.એસ.એલ. તપાસ માટે જપ્ત કરવી જોઈતી હતી. વિરેન્દ્રભાઈ અથવા ધર્મેન્દ્રભાઈ અથવા બંને પાસે કાર હંકારવાનો પરવાનો છે કે નહીં, તેની પણ તપાસ થઈ શકતી હતી. ઘટનાની તારીખે શાંતિવાન ફાર્મમાં પ્રવેશ કરેલ વાહનોના ચાકાના નિશાનો અંગેના ફોટોગ્રાફ્સ પણ બે-ચાર કલાકમાં મેળવી શકાયા હોત. કેટલાક કેસોમાં તપાસ એજન્સીએ આવશ્યકતા સંતોષવા માટે એવો ઉત્સાહ દર્શાવ્યો પણ હતો. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેને જણાવ્યું છે કે તે સમયે તેમણે જોયું કે અરવિંદભાઈને જમણી બાજુના છાતીમાં ગોળી વાગ્યાની ઈજા હતી અને તેમને ડૉક્ટર હાઉસના જથ્થા માળે ખસેડવામાં આવ્યા હતા. જિરહમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે દોષિત આરોપીને પોલીસને બતાવ્યો હતો અને ત્યારબાદ તેમણે પોલીસને દોષિત આરોપી સાથે

વાત કરતાં જોયા હતા. નીચલી અદાલત માટે પુરાવાના આ ભાગને ફગાવી દેવાનું કોઈ કારણ ન હતું, કારણ કે સાક્ષીનું વર્ણન સંપૂર્ણ રીતે મૂલવવું જરૂરી હોય છે અને તે હેતુસર મુખ્ય તપાસ, જિરહ અને પુનઃતપાસ, જો કોઈ હોય, તેમજ સમગ્ર વર્ણન વાંચવું આવશ્યક બને છે. અમારી દ્રષ્ટિએ, આ સાક્ષી જિરહની કસોટી પર ખરી ઉતરી છે. તેમજ, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનનું વર્ણન સ્વીકારવામાં વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે રજૂ કર્યામુજબ કોઈ ભૂલ કરી છે એવું કહેવા માટે પણ અમારી પાસે કોઈ કારણ નથી.

૨૭. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કરએ, જેમ અગાઉ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેમ, એવી દલીલ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે કે શ્રેષ્ઠ પુરાવાના નિયમ મુજબ ફરિયાદ પક્ષે ગુનાનું સ્થળ/ઘટનાસ્થળ પણ સાબિત કર્યું નથી, તેમજ શંકાથી પર એવું પણ સાબિત થયું નથી કે કોઈ આરોપી મૃતકને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં લઈ આવ્યો હતો; અને અમૃતભાઈ-દોષિત આરોપી, તમામ સંભાવનાઓ મુજબ, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનના પિતાની જેમ ચિંતાની સ્થિતિમાં હોસ્પિટલ પહોંચ્યો હોય શકે. અમને આ રજૂઆતમાં કોઈ જ તાત્વિક બળ જણાતું નથી. આ સાચું છે કે દસ્તાવેજી પુરાવાથી લાલ રંગની મારુતિ કારની માલિકી ફરિયાદ પક્ષ સ્થાપિત કરી શક્યું હોત; પરંતુ જ્યારે વિવાદ કે વિશ્વસનીય પડકાર વિના નોંધ પર આ બાબત છે કે લાલ રંગની મારુતિ કાર આરોપીની હતી, ત્યારે આ જ પાસાં અંગે આ હકીકત જણાવનાર સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા વિચારણા માટે લઈ શકાય. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન, જેણે આ હકીકત જણાવી છે, તે આરોપી માટે અજાણી વ્યક્તિ નથી. તે આરોપીના નાના ભાઈની પત્ની અને ત્રીજા આરોપી એટલે કે ધર્મેન્દ્ર @ ટીકુભાઈની ભાભી છે. પુરાવામાં આવ્યું છે કે ઈજાગ્રસ્ત તે જ દિવસે એક વખત નહીં પરંતુ બે વખત શાંતિવાન ફાર્મ પર ગયો હતો. પ્રથમ વખત સવારે, જ્યારે

સંભાવિત રીતે તેને શાંતિવાન ફાર્મ પર થયેલા વિકાસની જાણ નહોતી. તેણે પોતાના બંગલેથી શાંતિવાન ફાર્મ માટે નીકળ્યા પછી જ મૃતકની પત્ની- ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનને તેના માયકા પક્ષના કાકાશ્રીએ ટેલિફોન કર્યો હતો, એમ તેનો દાવો છે; અને વોચમેન ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબીનો ટેલિફોન મળતાં મૃતક ફરીથી શાંતિવાન ફાર્મ માટે નીકળ્યો હતો. માત્ર એટલા માટે કે ઘટનાસ્થળે લોહીના ડાઘો મળી આવ્યા ન હતા કે સ્થળ પરથી વપરાયેલા કારતૂસો જમ થયા ન હતા, એવો તાત્કાલિક નિષ્કર્ષ કાઢવો યોગ્ય નહીં થાય કે ઘટનાસ્થળ ફરિયાદ પક્ષે દર્શાવેલ સ્થળ સિવાય બીજું કોઈ સ્થાન જ હોવું જોઈએ અને ફરિયાદ પક્ષ વાસ્તવિક ઘટનાસ્થળ છુપાવી રહ્યો છે; કારણ કે થોડા જ મિનિટોમાં એલિસબ્રિજ પોલીસ સમક્ષ ઘટનાસ્થળની જાણ થઈ ગઈ હતી. સર્કેજ પોલીસે ૧૬.૧૫ કલાકે કરેલી નોંધથી ઓછામાં ઓછું ઘટનાસ્થળ જાહેર થતું હતું અને એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશને સર્કેજ પોલીસ સ્ટેશનને જાણ કરી હતી કે એક વ્યક્તિને હથિયારની ઈજાને કારણે ડોક્ટર હાઉસમાં લાવવામાં આવ્યો છે, ગોળીબાર શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે થયો છે અને તેથી તેઓએ ગોળીબાર અંગે શાંતિવાન ફાર્મ પરથી તપાસ કરવી. જ્યારે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન મુજબ તેના પતિ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબીના ટેલિફોન પર બપોરે અંદાજે ૨.૩૦ વાગ્યે શાંતિવાન ફાર્મ માટે નીકળ્યા હતા અને ત્યારબાદ તેને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨ દશરથ ઠાકોરનો બનાવ અંગે અંદાજે ૩.૩૦ વાગ્યે ટેલિફોન આવ્યો હતો, ત્યારે પોલીસ સમક્ષ ઘટનાસ્થળ અંગે થયેલ ખુલાસો સંતોષકારક રીતે એક હકીકત સ્થાપિત કરે છે કે ઘટના શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે બની હતી. મિલ્કત અંગે કંઈક વિવાદ હતો અને શાંતિવાન ફાર્મ તેવી જ મિલ્કતોમાંની એક હતી. નિશ્ચિતપણે, ગુનાના સ્થળના પંચનામાના પંચોએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપ્યો નથી; પરંતુ જેમણે ૨૧.૦૨.૨૦૦૦ના રોજ વહેલી સવારે પંચનામું તૈયાર કર્યું તે

પોલીસ અધિકારીએ ગુનાના સ્થળના પંચનામાને સંતોષકારક રીતે સાબિત કર્યું છે. પંચનામું આંક ૬૨નો એક મહત્વપૂર્ણ મુદ્દો આ સાક્ષીએ વિશેષરૂપે સાબિત કર્યો છે કે જ્યાં તેણે પંચનામું લખ્યું ત્યાં પહેલેથી ખોદાયેલ પાયો હતો અને સ્થળ ઉપર એક લાકડી પણ પડી હતી. એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતોને પણ હાજર રહેવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી અને તેમણે ઘટનાસ્થળનું નિરીક્ષણ કર્યું હતું. નિષ્ણાતોએ તેમનો અહેવાલ (આંક ૧૨૪) આપ્યો છે. નિશ્ચિતપણે, તેણે સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તેણે પંચનામું કર્યું ત્યારે દીવાલ બાંધકામ માટે સામાન્ય રીતે વપરાતી રેતી, ઇંટો કે સિમેન્ટ જેવી વસ્તુઓ ત્યાં પડેલી ન હતી. સ્થળ જમીનનો વિશાળ ખંડ છે. જે દિવસે ગુનાના સ્થળનું પંચનામું કરવામાં આવ્યું, તે જ સમયે એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતો ત્યાં હાજર ન હતા, એવો સ્વીકાર પોતે પી.એસ.આઈ.એ કર્યો છે. તેમ છતાં, તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે એ વાતનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે કોદાળી, પાવડો અને ત્રિકમ જેવી કેટલીક વસ્તુઓ ત્યાં હતી. આશ્ચર્યની વાત એ છે કે પી.એસ.આઈ. શ્રી મેરના પુરાવામાંથી એવું જણાય છે કે સર્કેજ પોલીસે ૧૬.૧૫ કલાક પછી, તેમની પોલીસ સ્ટેશનને અત્યંત ગંભીર ગુનો બન્યાનો સંદેશ મળતાની સાથે જ, કોઈ નજર રાખવાની કાર્યવાહી ગોઠવી નહોતી. આવી નજર રાખવામાં આવી હોત, તો તપાસ એજન્સીને સારી રીતે જાણીતાં કારણોસર, અદાલત સમક્ષ કંઈ જ મૂકવામાં આવ્યું નથી. આ સાચું છે કે પંચનામાના આ મુદ્દાઓ સાબિત કરવાના રહે છે અને માત્ર સાબિત થયેલો ભાગ જ પુરાવામાં વાંચી શકાય. પંચનામામાં દર્શાવેલ અને પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર દ્વારા સાબિત કરાયેલ એવી વસ્તુઓ/સાધનોની હાજરી, જે દીવાલ ઊભી કરવા માટે પાયો ખોદવામાં વપરાઈ શકે, તથા તેણે અસ્તિત્વમાં રહેલો ખોદાયેલ પાયો જોયો હતો તે હકીકતની સરખામણીએ, ફરિયાદ પક્ષના આ દાવા પર વિશ્વાસ કરવા પૂરતી છે કે ઘટના શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે બની હતી. જ્યારે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી

આર્ટીબેન અને અન્ય સાક્ષીઓ, જેમાં બે પ્રતિકૂળ સાક્ષીઓ એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી નં. ૧ અને ૨નો સમાવેશ થાય છે, તેમના પુરાવામાં નોંધ પર આવ્યું છે કે મૃતકને આપવામાં આવેલ જમીનના ભાગ અને બાજુના માલિક અમૃતભાઈ એટલે કે દોષિત આરોપી વચ્ચે તારની વાડ હતી, ત્યારે બે પ્રતિકૂળ સાક્ષીઓએ કરેલી કબૂલાતને સંબંધિત પુરાવાના ભાગરૂપે ઉપયોગમાં લઈ શકાય, જો તે અન્યથા પરસ્પર સુસંગત અને એકબીજાને તેમજ ફરિયાદી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનના મૂળ વર્ણનને સમર્થન આપતી જણાય. પોતાના જબાનીના ફકરા-૮માં ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબીએ જણાવ્યું છે કે “આ સાચું છે કે પોલીસે તેને અરવિંદભાઈ એટલે કે મૃતક અને અમૃતભાઈ એટલે કે દોષિતની વાડના સિમેન્ટના થાંભલા પાસે લઈ ગયા હતા અને તે સ્થળે ખોદાયેલ પાયો હતો. તેની લંબાઈ કેટલી હતી તે તેને ખબર નથી, પરંતુ તેની પહોળાઈ અંદાજે ૧ થી ૨ ફૂટ અને ઊંડાઈ ૩/૪ ફૂટ જેટલી હતી. બનાવની તારીખથી ૪ થી ૫ દિવસ પહેલાં તેણે આશરે ૪૦ થી ૫૦ ફૂટ લંબાઈનો એવો ખોદાયેલ પાયો જોયો હતો અને જ્યારે પોલીસ તેને લઈ ગઈ ત્યારે પાયામાં આશરે ૧૫ ફૂટનો વધારો તેણે જોયો હતો.” એ જ રીતે, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ૩એ વિદ્વાન વિશેષ સરકારી વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી જરૂરમાં સ્વીકાર્યું છે કે તેણે ૨૧.૦૨.૨૦૦૦ના પોતાના નિવેદનમાં કહ્યું હતું કે “ગુલામનબી ચાચા આ ફાર્મનો વોચમેન છે, તે ફાર્મમાં જ રહે છે. આ ફાર્મ બે ભાગોમાં વહેંચાયેલો છે, જેમાંનો મધ્ય ભાગ તેના માલિક એટલે કે અરવિંદભાઈ (મૃતક)નો હતો અને બંગલાની દિશાનો ભાગ તેના માલિકના પિતા એટલે કે અમૃતભાઈ (દોષિત)નો હતો અને બીજો બાજુનો ભાગ વિરેન્દ્રભાઈ @ નિકુલભાઈનો છે અને તે ‘નાના શેઠ’ છે.” એવું જણાય છે કે આ સાક્ષી પોતાના માલિક અરવિંદભાઈને “શેઠ”, દોષિત આરોપીને “મોટા શેઠ” અને આરોપી નં. ૨ વિરેન્દ્રભાઈને “નાના શેઠ” તરીકે સંબોધતો હતો. આ પુરાવો પણ

વાસ્તવિક ઘટનાસ્થળ સાબિત કરવામાં ફરિયાદ પક્ષને મદદરૂપ થાય છે. જો વાસ્તવિક માપણી કરવી જરૂરી હતી, તો મૃતકે તેને આપવામાં આવેલ ભાગ અને તેના દોષિત પિતાના પાસેજ રહેવાનો હતો તે ભાગ વચ્ચે કાયમી સીમાદિવાલ ઊભી કરવાની વાસ્તવિક કાર્યવાહીનો વિરોધ કર્યો હોય શકે. પુરાવામાં છે કે સંપૂર્ણ શાંતિવાન ફાર્મ અન્યથા અંદાજે ૮ ફૂટ ઊંચી સીમાદિવાલથી ઘેરાયેલું છે. જ્યારે ઘટના શાંતિવાન ફાર્મમાં બની હતી અને વિવાદ તે ભાગની એક બાજુ સીમાદિવાલના બાંધકામ અંગેનો હતો જે ભાગ મૃતકને આપવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષનું વર્ણન શંકાથી પર સ્થાપિત થયું છે એવું કહી શકાય કે ઘટના શાંતિવાન ફાર્મની અંદર અને તેના કોઈ આંતરિક સ્થળે બની હતી.

૨૮. ઘટના સ્થળ શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત થાય ત્યારે, ઇજાગ્રસ્તને હોસ્પિટલમાં કોણ લાવ્યો હોઈ શકે તે પણ એક પ્રશ્ન છે. ફરિયાદ પક્ષનું કહેવું એવું છે કે આરોપીઓએ જ ઇજાગ્રસ્તને હોસ્પિટલમાં લાવ્યો હતો. મૃતક અને આરોપીઓ વચ્ચેનો સંબંધ વિવાદનો વિષય નથી. જ્યારે એવો દલીલ કરવામાં આવે છે કે દોષિત આરોપી બંને છેડે નુકસાનમાં છે, અર્થાત્ તે કેદ ભોગવી રહ્યો છે અને વૃદ્ધાવસ્થામાં તેણે કમાયેલું ધન ભોગવી શકતો નથી અને બીજી તરફ તેણે પોતાના પુત્રને ગુમાવ્યો છે. આ દલીલ પોતાના પરથી જ કોઈ વિચારણા માંગતી નથી, કારણ કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા ઘટનાના પ્રત્યક્ષદર્શી તરીકે રજૂ કરવામાં આવેલા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી અથવા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી દશરથભાઈ ઠાકોર પૈકી કોઈને પણ એવો સૂચન કરવામાં આવ્યો નથી કે મૃતકને હોસ્પિટલમાં લાવવા માટે તેઓ જવાબદાર હતા અથવા સક્રિય હતા. બંને સાક્ષીઓ મૃતક અરવિંદભાઈના કર્મચારીઓ હતા. તેથી, તેઓ ઇજાગ્રસ્તને હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં વધુ રસ ધરાવતા હોત, પરંતુ સામાન્ય રીતે તેઓ ઇજાગ્રસ્તને સરકારી

હોસ્પિટલમાં અથવા વી.એસ. હોસ્પિટલમાં લઈ ગયા હોત. જ્યારે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેને ત્રણમાંથી બે આરોપીઓને લાલ રંગની મારુતિ વાનના પાછળના ભાગમાંથી પોતાના ઇજાગ્રસ્ત પતિનું શરીર બહાર કાઢતા જોયું હતું અને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં તેના શરીરને ચોથા માળે લઈ જવામાં આવે તે પહેલાં, તેણે મૃતકના જમણા બાજુના છાતીના ભાગે ગોળીની ઇજા અને ઇજાનું સ્થળ જોયું હતું, ત્યારે ખાસ કરીને જ્યારે ત્રણમાંથી બે આરોપીઓ ઇજાગ્રસ્તને હોસ્પિટલમાં લાવ્યા હતા ત્યારે તેની સાક્ષીને કેમ ફગાવી દેવી જોઈએ. મૃતક અરવિંદ જીવિત હતો કે તે મૃતદેહ હતો તે ફરી એક પ્રશ્ન છે, પરંતુ હકીકત એવી જ રહે છે કે અગાઉ ચર્ચા મુજબ, મૃતદેહ હોય કે ઇજાગ્રસ્ત અરવિંદભાઈ, તેમને આ ત્રણ આરોપીઓમાંથી કોઈ એકની માલિકીની લાલ રંગની મારુતિ વાનમાં તેઓ દ્વારા હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યા હતા. અગાઉ ઉલ્લેખ કર્યો તેમ તે કાર મૃતકની માલિકીની નહોતી. અરવિંદભાઈ શાંતિવાન ફાર્મ પર લઈને ગયેલી કારનું શું થયું તે પણ તપાસ એજન્સીએ પોતાના શ્રેષ્ઠ જાણીતાં કારણોસર ખુલ્લું રાખેલો એક ભાગ છે. આરોપી નં. ૨ અને ૩ને નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવ્યો છે. પુરાવામાં એવું છે કે ત્રણેય આરોપીઓ શાંતિવાન ફાર્મ પર પહોંચ્યા ત્યારે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબીએ ટેલિફોન કર્યો હતો અને તેમના માલિક મૃત્યુ પામેલ અરવિંદભાઈને જાણ કરવામાં આવી હતી કે તેઓએ દિવાલ બાંધકામનું કામ શરૂ કર્યું છે. અવશ્ય, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબીએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી, પરંતુ અગાઉ ચર્ચા મુજબ, આ મુદ્દે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનનું કહેવું વિશ્વસનીય જણાય છે. આ સંદર્ભે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સાબિત કરાયેલ વિરોધાભાસ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનના કહેવાને મજબૂત કરે છે અને આ મુદ્દે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ સસંગત બનાવે છે. તેથી, જ્યારે આરોપીઓ હાજર હતા અને તેઓ સગાસંબંધીઓ હતા, ત્યારે શક્ય છે કે તેઓ મૃતકને હોસ્પિટલમાં લાવ્યા

હોય. સામાન્ય રીતે, આરોપી ઇજાગ્રસ્તને હોસ્પિટલમાં લઈ જાય કે તેમનું વર્તન અજીબ જણાય તે પ્રશ્નનો જવાબ નકારાત્મક હોય. તેમ છતાં, અનેક મામલાઓમાં જ્યારે પીડિતો નજીકના સગા હોય અથવા રક્તસંબંધ અથવા અન્ય નજીકનો સંબંધ ધરાવતા હોય, ત્યારે ગુનેગારો માહિતી સાથે અથવા પીડિત સાથે પોલીસ પાસે અથવા હોસ્પિટલમાં દોડી જતા હોય છે. આ અદાલતનો અનુભવ છે અને આવા અથવા સમાન હકીકતો દર્શાવતા અનેક નિર્ણયો ઉપલબ્ધ છે. આ ચર્ચામાં પ્રવેશ કર્યા વિના, એટલું ઉલ્લેખ કરવો પૂરતો રહેશે કે અનેક કેસોમાં આરોપીઓનું વર્તન અજીબ જણાય છે અને તે કેસ મુજબ બદલાઈ શકે છે. જ્યાં સુધી એવું જણાતું ન હોય કે આરોપીનું વર્તન તો અજીબ છે અથવા નિર્દોષ વ્યક્તિ જેવું છે, ત્યાં સુધી ફરિયાદ પક્ષને એવો ખુલાસો આપવા કહેવું ન જોઈએ કે આરોપીઓએ ઇજાગ્રસ્તને કેવી રીતે અને શા માટે હોસ્પિટલમાં લાવ્યો હશે. આવા ગંભીર કેસમાં ખાનગી હોસ્પિટલની પસંદગી પણ દોષિત વર્તન દર્શાવે છે. આરોપીઓ કદાચ અરવિંદભાઈ બચી જાય તેવી સારા કારણસર આશા રાખતા હશે અથવા સામાન્ય લોકો હોવાને કારણે તેમને એ ખબર ન હોય કે ઇજાગ્રસ્તનું અવસાન થઈ ગયું છે, કારણ કે પુરાવામાં એવું છે કે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં હાજર રહેલા ડૉ. ભીસેએ તેમને મૃત જાહેર કર્યા હતા. ડૉ. ભીસેની જિરહ દરમિયાન એવો પ્રયાસ પણ કરવામાં આવ્યો છે કે ઇજાગ્રસ્ત થોડો સમય જીવિત રહ્યો હોઈ શકે અને તેથી જ પેટમાં રહેલું અન્ન અર્ધપાયિત હાલતમાં મળ્યું હતું. પુરાવામાં એવું છે કે થોડા જ મિનિટોમાં અમૃતભાઈ-દોષિતને પણ પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન તેમજ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનના પિતા એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈ પટેલ અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ૨૦ રાહુલભાઈ – ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનના ભાઈ દ્વારા જોયા ગયા હતા અને પોલીસે તેની પૂછપરછ કરી હતી; અન્યથા, જો તે અજાણ્યો અને ઘટનાથી સંપૂર્ણ નિર્દોષ હોત, તો

પોલીસે ઘટનાની બાબતમાં તેની પૂછપરછ કરવાની કોઈ જરૂર ન હોત. જ્યારે તે શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે હાજર હતો, ત્યારે અન્ય બે આરોપીઓ સાથે અને મૃત્યુ પામેલ અરવિંદભાઈના શરીર સાથે તેની તરત જ પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં હાજરી પોતે જ એવી પરિસ્થિતિ ઊભી કરે છે જે દોષિત આરોપી વિરુદ્ધ જાય છે. અગાઉ ચર્યા મુજબ, આરોપી અમૃતલાલનું નામ આર્ટીબેનને જણાવવામાં આવ્યું હતું અને તેણે આરોપીને પોલીસ સમક્ષ ઓળખાવ્યો હતો. ત્યારબાદ, ફરિયાદ પક્ષના એક સાક્ષીના પુરાવામાં એક હકીકત નોંધાઈ છે કે તે પછી દોષિત આરોપીને પોલીસ બંદોબસ્ત હેઠળ કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં મોકલવામાં આવ્યો હતો, જે દર્શાવે છે કે કદાચ તે અન્ય કોઈ વાહનમાં હતો, પરંતુ ઇજાગ્રસ્ત અરવિંદભાઈને કોઈ જાણીતી હોસ્પિટલમાં ખસેડવાની વ્યવસ્થા કરવામાં તે સહભાગી હતો. આરોપીનું વર્તન, અન્ય પરિસ્થિતિઓ અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન, રાહુલ અને ભરતભાઈના મૌખિક પુરાવા સાથે મળીને, સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત કરે છે કે ત્રણેય આરોપીઓ ડૉક્ટર હાઉસ સ્થિત પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં ઇજાગ્રસ્તને લાવવામાં સહભાગી હતા.

૨૯. એ સ્થિર છે કે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીને અથવા અભિપ્રાયાત્મક પુરાવા આપવા માટે બોલાવવામાં આવેલા કોઈ નિષ્ણાતને વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલ સૂચન આરોપી પર બંધનકારક નથી, અને અદાલતનો અનુભવ એવો છે કે અનેક કેસોમાં પક્ષકારો તરફથી હાજર રહેતા વિદ્વાન વકીલો દ્વારા સાક્ષીપેટીમાં રહેલા નિષ્ણાતને કેટલાક એવા પ્રશ્નો પૂછવામાં આવે છે કે જેઓ તપાસખોર સ્વરૂપના કહી શકાય. જો મૃત્યુનો સમય વિવાદિત કરતાં પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર તબીબને કોઈ સૂચન કરવામાં આવે, તો તે આરોપીએ લેવાયેલ બચાવના વલણની પૃષ્ઠભૂમિમાં વિચારવું જોઈએ. એક સ્થળે, જરહમાં ડૉ. ભિસેને

પોસ્ટમોર્ટમ નોંધોમાં ઉલ્લેખિત, મૃતકના જઠરમાં મળેલ ખોરાકની સ્થિતિ અંગેના તથ્યો ધ્યાને લઈ એવો પ્રશ્ન સૂચિત કરવામાં આવ્યો હતો કે વ્યક્તિએ છેલ્લે ખોરાક લીધા પછી કેટલાંક કલાકો વીતી ગયા બાદ જ મૃત્યુ પામ્યું હોવું જોઈએ. તબીબને જઠરમાંથી મળેલા ખોરાકના પ્રકાર વિશે કોઈ વિગતવાર પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા નથી, ન તો મૃતકની પત્નીને એવો સ્પષ્ટ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હતો કે મૃતકે છેલ્લે ક્યારે ખોરાક લીધો હતો. થોડો સમય વીતી ગયા પછી ખોરાક અને જઠરની સ્થિતિ ખોરાકની ગુણવત્તા પર અને કેટલીક વખત મૃતકે લીધેલા ખોરાકની માત્રા પર આધાર રાખે છે. આવા સૂચન અને નોંધપર રહેલા પુરાવાના અભાવે, એવો અનુમાન કરવો શક્ય છે કે નિષ્ણાતને આડકતરી રીતે આરોપીનું કહેવું એવું હતું કે મૃતક છેલ્લે ખોરાક લીધા પછી એકાદ-બે કલાકની અંદર મર્યો ન હોવો જોઈએ અને/અથવા તેને થયેલી ઈજા પછી પણ તે અમુક સમય સુધી જીવિત રહ્યો હોઈ શકે. જ્યારે પુરાવામાં છે કે મૃતક બપોરે ૨.૦૦ થી ૨.૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે શાંતિવન ફાર્મ માટે ઘરેથી નીકળ્યો હતો અને વધુમાં વધુ ૩.૩૦ અથવા ૩.૪૫ વાગ્યે તેને ડૉક્ટર હાઉસ સ્થિત પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો — જે એવી જગ્યા છે જ્યાં શાંતિવન ફાર્મથી કોઈ વ્યક્તિ મોટર કારમાં ૨૦ થી ૨૫ મિનિટમાં પહોંચી શકે — ત્યારે એવો નિષ્કર્ષ કાઢવો શક્ય બને છે કે આરોપી વ્યક્તિઓ મૃતકના છેલ્લા શ્વાસ સુધી તેની સાથે હતાં. આ સત્ય છે કે ઘટના થયાના દિવસે બપોરના સમયે શાંતિવન ફાર્મ ખાતે આરોપી વ્યક્તિઓની હાજરી બચાવ પક્ષ દ્વારા ગંભીર રીતે વિવાદિત કરવામાં આવી છે, પરંતુ અગાઉ ચર્ચા મુજબ, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબહેનનું શાંતિવન ફાર્મ ખાતે આરોપી વ્યક્તિઓની હાજરી અંગેનું કહેવું સ્વીકાર્ય જણાય છે અને આરોપી નં. ૨ અને ૩ તે વ્યક્તિઓ હતાં જેઓને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબહેને જાતે જ ડૉક્ટર હાઉસ ખાતે તેમની લાલ રંગની મારુતિ વાનના પાછળના ભાગમાંથી ઈજાગ્રસ્તને

બહાર કાઢતાં જોયા હતા, અને તેની સામે તે જ અત્યંત સંબંધિત સમયે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં આરોપી નં. ૧ ની હાજરી, દોષિત ઠરાવવામાં આવેલા આરોપી વિરુદ્ધ જશે, કારણ કે આવી પરિસ્થિતિમાં તેની ઉપર અદાલતને ઓછામાં ઓછી ચુકિતસંગત સંભાવના દર્શાવી સંતોષ અપાવવાની ફરજ હતી કે રવિવારે તે શાંતિવન ફાર્મ ખાતે કેવી રીતે અને શા માટે હાજર હતો અને જ્યાં ઇજાગ્રસ્તને લાવવામાં આવ્યો હતો તથા જ્યાં ત્યારબાદ તેને મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો તે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં તે કેવી રીતે જોવામાં આવ્યો. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધેલ આરોપી નં. ૧ ના નિવેદનનું સાવચેત વાંચન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે કોઈ વાજબી અને સંભવિત સમજૂતી આપવા માટે તે પૂરતું અને સંતોષકારક નથી. એવી દલીલ કરી શકાય કે જો રવિવારની બપોરે શાંતિવન ફાર્મમાં તેની હાજરી સ્થાપિત થયેલી માનીએ, તો પણ તે તેની નિર્દોષતા સાથે અસંગત નથી, કારણ કે વહેંચણી પછી અને નાના સિમેન્ટના થાંભલાઓના આધારથી તારની વાડ ઊભી કર્યા બાદ તે શાંતિવન ફાર્મની જમીનના એક ભાગનો પડોશી માલિક હતો. એવી પણ દલીલ થઈ શકે અને એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં આરોપી નં. ૧ ની હાજરી, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબહેનના પિતાની હાજરી જેવી હોઈ શકે. પોતાના પુત્રને થયેલી ઇજાની સ્થિતિ અને હકીકત જાણીને તે હોસ્પિટલ તરફ દોડી આવ્યો હોઈ શકે અને તે કોઈ દૂરના સ્થળે રહેતો નથી. તેના માટે બે મિનિટમાં પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં પહોંચી જવું શક્ય હતું. તેથી આ બાબત પણ આરોપી નં. ૧ વિરુદ્ધ નહીં જાય, કારણ કે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં તેની હાજરીથી ફરિયાદ પક્ષના કેસને કોઈ વધારાની શક્તિ મળતી નથી. આ હકીકત અને પરિસ્થિતિ પણ તેની નિર્દોષતા સાથે અસંગત નથી અને કોઈ પુરાવાના અભાવે એવું ન તો અનુમાનવું જોઈએ અને ન તો માની લેવું જોઈએ કે ઇજાગ્રસ્તને

હોસ્પિટલમાં લાવવામાં તે પક્ષકાર હતો અને મૃતકે ગોળીની ઇજા કેવી રીતે અને શા માટે પામી તેની તેને જાણ હતી. પરંતુ આ દલીલ અમને સ્વીકાર્ય જણાતી નથી, કારણ કે અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબહેનને એક સાક્ષીએ (નિશ્ચિતપણે એવો વ્યક્તિ જેને વિરોધી સાક્ષી જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો) ટેલિફોન પર પહેલેથી જાણ કરી હતી કે અરવિંદ-મૃતકને અમૃતભાઈ એટલે કે આરોપી નં. ૧ એ કરેલા ફાયરિંગમાં ઇજા પહોંચી હતી, અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબહેન જાણતી હતી કે દોષિત-આરોપી જ ગુનેગાર છે, અને તેના પુરાવામાં એ પણ છે કે તેણે પોલીસને અમૃતભાઈ બતાવ્યો હતો અને ત્યારબાદ પોલીસે અમૃતભાઈ સાથે વાતચીત કરી હતી. આ પુરાવો નિર્દોષતાની સંભાવના દર્શાવતી ઉપરોક્ત દલીલોને નકારી કાઢે છે.

(૧) અહીં, વધુ એક પાસું પણ આરોપી વિરુદ્ધ જશે. એ વિવાદનો વિષય નથી કે દોષિત ઠરાવવામાં આવેલ આરોપીને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી કરાવતી હોસ્પિટલ ખાતે લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને આ બાબતે પોલીસ સાક્ષીઓએ પુરાવો રજૂ કર્યો છે. શ્રી ઠક્કરે પણ, અમારી દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નના જવાબમાં, તે હકીકત સ્વીકારી હતી. આરોપીને કરાવતી હોસ્પિટલ ખાતે લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને અન્ય સાબિત થયેલ પરિસ્થિતિઓ એવી છે કે જેના પરથી એવું કહેવું શક્ય બને છે કે દોષિત ઠરાવવામાં આવેલ આરોપીને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી કરાવતી હોસ્પિટલ ખાતે સારવાર માટે લઈ જવામાં આવ્યો હતો; તે વૃદ્ધ હોવાને કારણે તથા હૃદયરોગ સહિત કેટલીક બીમારીઓનો ઇતિહાસ ધરાવતો હોવાને કારણે, વધુ સજ્જ હોસ્પિટલ હોવાને લીધે તેણે વધુ સારી સારવાર માટે કરાવતી હોસ્પિટલ જવાનું નક્કી કર્યું હશે. પરંતુ દોષિત ઠરાવવામાં આવેલ આરોપી પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં સંપૂર્ણપણે સારી સ્થિતિમાં હતો અને એવો કોઈ પુરાવો

નથી કે તેના પુત્રના મૃત્યુના આઘાતજનક સમાચારના કારણે કોઈ પણ ક્ષણે તેની સ્થિતિ ગંભીર બની હતી. તેના વિપરીત, નિર્ણાયક ગણાયેલી ગોળીની ઇજાની પ્રકૃતિને ધ્યાને લેતાં, પ્રશ્ન એ ઊભો થાય છે કે ગોળીની ઇજાઓ પ્રાપ્ત થયા પછી મૃતક કેટલાં મિનિટ સુધી જીવિત રહી શક્યો હોત. નિશ્ચિતરૂપે, વિદ્વાન વિશેષ સરકારી વકીલ દ્વારા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૫ ડૉ. ભીસેને એવો કોઈ નિર્દિષ્ટ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો નહોતો કે તેમણે જોઈેલી ઇજાઓ સાથે કોઈ વ્યક્તિ કેટલો લાંબો સમય જીવિત રહી શકે? જિરહમાં (ફકરો-૧૪), નોંધ પર આવ્યું છે કે હાલના કેસમાં મળેલ પ્રવેશ ઘા એ હકીકતનું સૂચક છે કે ગોળી બંધ અંતરેથી અથવા ખૂબ નજીકના અંતરેથી ફાયર કરવામાં આવી હતી. પુરાવામાં છે કે પ્રવેશ ઘા પર કોલર એબ્રેઝન દેખાતું હતું અને ગોળી સીધી રેખામાં ફાયર કરવામાં આવી હોવી જોઈએ. બહાર નીકળવાનો ઘા નથી. ઉત્તર-મરણ પરીક્ષણના કોલમ નં. ૧૭ માં, ઇજા નં. ૧૦નું વર્ણન કરતાં આ મુજબ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે:-

છાતીના જમણા બાજુએ આગળના ભાગમાં ત્રીજા ઇન્ટરકોસ્ટલ અવકાશમાં, મધ્યરેખાથી ૪ સે.મી. બાજુ તરફ, આશરે ૦.૫ સે.મી. વ્યાસનું ઘર્ષણ-વલય ધરાવતું ગોળાકાર પ્રવેશ ઘા. ત્વચાના ટુકડાં અંદરની તરફ જતા જોવા મળે છે.

ઇજા નં. ૧૦ના સંદર્ભમાં આંતરિક ઇજા અંગેની નોંધ મૃત્યુોત્તર પરીક્ષણની નોંધોમાં નં. ૨૦ના સ્તંભમાં કરવામાં આવી છે, જે આ મુજબ વાંચાય છે:-

“પ્રવેશ ઘાના માર્ગનો વર્ણન :- તેણે ત્રીજા ઇન્ટરકોસ્ટલ અવકાશને ભેદ્યો છે અને જમણા ફેફસાના ઉપરના ખંડમાંથી

આરપાર પસાર થઈ ઉરોદરપટલના ગુંબજ ભાગમાં ગયો છે. તે ઉરોદરપટલમાંથી બહાર આવી ચક્રતના જમણા ખંડના ઉપરના ભાગમાં પ્રવેશ્યો છે. તે ચક્રતમાંથી બહાર આવી એલ-૨ કશેરુકાના દેહને સ્પર્શી ગયો છે, જ્યાંથી તે જમણી બાજુના રેટ્રોપેરિટોરિયલ પ્લેનમાં જતો હોવાનું જોવામાં આવે છે. ગોળી એલ-૨ સ્તરે પીઠની જમણી બાજુના પેશીઓમાં પડેલી હોવાનું અનુસરી જોવા મળે છે. મંદ વિચ્છેદન દ્વારા તેને અલગ કરવામાં આવી છે અને બહાર કાઢી સુરક્ષિત રાખવામાં આવી છે.

છાતીની ગુહાની જમણી બાજુ અને પેટની ગુહામાં પ્રત્યેકમાં આશરે ૧૫ લિટર રક્ત અને જમેલા રક્તના ગાંઠા હતા. આ માર્ગ જમણી બાજુથી ઉપરથી નીચે, મધ્ય તરફ અને પાછળની દિશામાં નિર્દેશિત છે.”

શરીરના અંદરના ભાગમાં ગોળીના જવાની દિશા સ્પષ્ટ રીતે સૂચવે છે કે ડાયાફ્રમ અને ચક્રત જેવા જીવનાવશ્યક આંતરિક અંગો તેમજ જમણા ફેફસાના ઉપરના ખંડને ગંભીર રીતે નુકસાન પહોંચ્યું હતું. અમને ભય છે કે, ઘાયલ થોડાક મિનિટથી વધુ જીવિત રહ્યો ન હોત. ઘાયલને હોસ્પિટલમાં ખસેડવા માટેની વ્યવસ્થા કેટલાં મિનિટમાં કરવામાં આવી હતી તે અંગે કોઈ પુરાવો નથી, પરંતુ પુરાવામાં એ છે કે મૃતદેહને પ્રેરણા હોસ્પિટલ ખાતે લાવવામાં આવ્યો ત્યારે મૃતકને મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. એક સ્થળે, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેને જણાવ્યું છે કે તેના પતિના મૃતદેહને લાલ રંગની મારુતિ વાનના પાછળના ભાગમાંથી બહાર કાઢવામાં આવી રહ્યો હતો અને સ્ટ્રેચર પર મૂકવામાં આવી રહ્યો હતો અને ત્યારબાદ તેને ચોથા માળે લઈ જવામાં આવ્યો હતો. આરોપીના નામના ખુલાસામાં ફરિયાદી દ્વારા થયેલા વિલંબના મુદ્દા પર દલીલ કરતાં અમારી સમક્ષ આ વાક્ય પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો.

તેથી, નોંધ પરના પુરાવામાંથી જે બહાર આવે છે તે મુજબ આરોપી નં.૧ થોડો સમય પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં રહ્યો હતો અને પ્રેરણા હોસ્પિટલના ડોક્ટરે ઘાયલ અરવિંદભાઈના મૃત્યુ અંગે અંતિમ મત આપ્યા બાદ આરોપી નં.૧ બેભાન થઈ ગયો હતો અને તાત્કાલિક સારવાર માટે તેને કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં ખસેડવાની જરૂર પડી હતી, એવી કોઈ સીધી કે પરોક્ષ સૂચના આપવામાં આવી નથી.

(૨) એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેઓ પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચ્યા ત્યારે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેન હાજર હતી અને મૃતકની પત્ની એટલે કે આર્તીબેને તેમને જાણ કરી હતી કે તેમના સસરા અમૃતભાઈ-આરોપીએ અરવિંદભાઈ એટલે કે તેમના પતિ ઉપર ગોળી ચલાવી હતી. નિશ્ચિતપણે, પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારને જ શ્રેષ્ઠ રીતે જાણીતાં કારણોસર, તેમણે આ હકીકત અંગે પોતાના પોલીસ સ્ટેશનને જાણ કરી નહોતી. પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારના વર્તન અથવા તેમની તરફથી થયેલી આ અજોડ બેદરકારી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનના પુરાવાની મજબૂતી વિરુદ્ધ જઈ શકે નહીં, કારણ કે તેમણે ઉપલબ્ધ થયેલી પ્રથમ તક પર જ દોષિતનું નામ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી-૨૩ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારને (આંક ૧૦૦) જણાવ્યું હતું.

(૩) તેનાં વિરુદ્ધ, નોંધ પર આવ્યું છે કે આરોપી અમૃતભાઈએ ફરિયાદ કરી હતી કે તેમની તબિયત સારી નથી અને તેમને ડાયાબિટીસ તથા કિડનીની સમસ્યા છે અને તેઓ હોસ્પિટલ જવા માંગે છે. તે દરમિયાન, ડૉ. શ્રી આર.કે. પટેલ આવ્યા હતા અને તેમણે પોલીસને જણાવ્યું હતું કે અમૃતભાઈ એટલે કે આરોપીને હોસ્પિટલમાં લઈ જવો જોઈએ. તેથી, તેમને પોલીસ એસ્કોર્ટ-નિગરાની હેઠળ કર્ણાવતી હોસ્પિટલ ખાતે

મોકલવામાં આવ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિનું કહેવું છે કે દોષિત આરોપીને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી કર્ણાવતી હોસ્પિટલ ખાતે લઈ જવામાં આવ્યા ત્યારે તેઓ તેની સાથે હતા. તેથી, સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત થાય છે કે દોષિત આરોપી પ્રેરણા હોસ્પિટલ ખાતે હાજર હતો અને તેણે પોતે કર્ણાવતી હોસ્પિટલ ખાતે ખસેડાયો હતો, યદ્યપિ તેની સ્થિતિ અન્યથા ગંભીર ન હતી. સામાન્ય રીતે, ડાયાબિટીસ અથવા કિડનીની સમસ્યાની નિયમિત સારવાર લેતો પિતા એવી હોસ્પિટલ છોડીને ન જાય જ્યાં તેના યુવાન પુત્રનું મૃતદેહ પડેલું હોય અને તેની પુત્રવધૂ પથારી પર બેઠી રડતી અને સુબકતી હોય. આરોપીનું આ વર્તન અસ્વાભાવિક છે અને તે અદાલતને એવો આભાસ આપે છે કે પોતાની અગાઉની બીમારીના બહાને તેણે અનુકૂળ રીતે ઘટનાસ્થળેથી પલાયન કર્યું હતું અને તે પણ પોલીસની મદદથી. અમને વધુ આઘાતજનક અને આશ્ચર્યજનક બાબત એ લાગે છે કે શ્રી બોદર કે તપાસ અધિકારી શ્રી મેરમાંથી કોઈએ પણ આરોપીને કર્ણાવતી હોસ્પિટલ મોકલવાની મંજૂરી આપતા પહેલાં તેની તાત્કાલિક સંપૂર્ણ તબીબી તપાસ કરાવવાની કાળજી લીધી નહોતી. જો તેનું નામ આરોપી તરીકે અથવા ગોળીબાર માટે જવાબદાર વ્યક્તિ તરીકે જાહેર થયું ન હતું, તો પછી શ્રી બોદરે તેને પોલીસ એસ્કોર્ટ હેઠળ અને તે પણ પોતાના વિશ્વાસપાત્ર વ્યક્તિ એટલે કે પી.સી. મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિ સાથે કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં મોકલવાનો નિર્ણય શા માટે કર્યો? ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિ અને શ્રી બોદરના જુબાનીના સરળ વાચનથી અને આ સાક્ષી શ્રી પ્રજાપતિએ સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનને જાણ કરવામાં ભજવેલી ભૂમિકાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેઓ એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનની તપાસ શાખાના મુખ્ય પોલીસ કર્મચારીઓમાંના એક છે. દોષિતને કર્ણાવતી હોસ્પિટલ ખાતે મોકલતી વખતે તેમને જમા-એસ્કોર્ટની ટીમમાં મોકલવામાં આવ્યા હતા. પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી, જો દસ્તાવેજો ત્યાં

હોય તો, અથવા કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાંથી દસ્તાવેજો એકત્ર કરવામાં શ્રી મેર, પી.એસ.આઈ. દ્વારા કોઈ કાળજી લેવામાં આવી નથી. કર્ણાવતી હોસ્પિટલ સત્તાવાળાઓ આરોપી અમૃતભાઈના દાખલાની નોંધ અને તેના આગમન સમયે તેને આપવામાં આવેલી સારવારના સ્વરૂપ સહિત સંબંધિત દસ્તાવેજોના કબજામાં હોવા જ જોઈએ. તે પણ આશ્ચર્યજનક છે કે આ આરોપીને તેના શરીર પર હિંસાના કોઈ બાહ્ય ચિહ્નો છે કે નહીં તેની ખાતરી કરવા માટે શારીરિક તપાસ હેતુસર વી.એસ. હોસ્પિટલ અથવા સિવિલ હોસ્પિટલમાં, કર્ણાવતી હોસ્પિટલની એમ્બ્યુલન્સમાં પણ, કેમ મોકલવામાં આવ્યો નહોતો. આ બધું જ મહત્વની ખામીઓ છે, પરંતુ આ ખામીઓ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદર અને પી.એસ.આઈ. શ્રી મેરની નિર્મમ બેદરકારીને કારણે ઊભી થઈ છે કે તેઓ પોતાની ફરજિયાત ફરજો પ્રામાણિકપણે બજાવી રહ્યા નહોતા તેવા પ્રશ્નો ઊભા થાય છે, પરંતુ આ અદાલતને આ પ્રશ્નોના જવાબ આપવાના નથી. આ તબક્કે, અમારી માટે પંજાબ રાજ્ય વિ. બલદેવ સિંહ, ૧૯૯૩(૩) જી.એલ.આર. ૨૪૮૩ કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયના પરિચ્છેદ-૩૧નો ઉલ્લેખ કરવો પૂરતો રહેશે. તે આ પ્રમાણે છે:-

૩૧. સમાજને ગુનેગારોથી સુરક્ષિત રાખવાની નિઃસંદેહ જરૂરિયાત છે. જો ગુનાઓ કરનારાઓને તેમની વિરુદ્ધના પુરાવાઓ અસ્તિત્વમાં જ નથી એમ માનીને મુક્ત છોડી દેવામાં આવે, તો સુરક્ષા અંગેનો સમાજનો હેતુ નુકસાન પામશે. તેથી, તેનો ઉત્તર એ છે કે તપાસ એજન્સીએ કાયદામાં કલ્પિત પ્રક્રિયાનો કડકપણે પાલન કરવું જોઈએ અને તેમ કરવામાં થયેલી નિષ્ફળતાને ઉચ્ચ અધિકારીઓએ ગંભીરતાપૂર્વક લઈ, સંબંધિત અધિકારીઓ વિરુદ્ધ કાર્યવાહી આમંત્રિત કરે તેવી રીતે જોવી જોઈએ, જેથી તપાસ અધિકારીના ભાગે રહેલી ઢીલાશ પર અંકુશ મૂકી શકાય.

ઘણા કેસોમાં, તપાસ એજન્સીની બેદરકારીના કારણે અદાલતોએ આરોપીને લાભ આપ્યો છે અને એટલાં જ કેસોમાં, જ્યારે તપાસ એજન્સીની બેદરકારી અથવા નિષ્ફળતા અસમર્થતા કે અન્ય કોઈ ગુપ્ત હેતુસર થયેલી હોવાનું જણાયું છે ત્યારે આ દેશની અદાલતોએ તેવી બેદરકારી અથવા નિષ્ફળતાને અવગણેલી છે. નિશ્ચિતરૂપે, આવા કેસોમાં અન્ય પુરાવા, પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ, હાજર હોવા જોઈએ, જેને આરોપીને ગુનાની સાથે સાંકળવા માટે પૂરતા કહી શકાય. કેટલાક કેસોમાં, અદાલતોએ મામલો પરત મોકલ્યો છે અને અપવાદરૂપ પરિસ્થિતિઓમાં, અદાલતોએ પુનઃવિચારણાનો આદેશ આપ્યો છે. આ નિર્ણયોનું નામો સમયક્રમ મુજબ ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી નથી, પરંતુ અમારા મત અનુસાર, હાલનો કેસ તે વર્ગમાં આવતો નથી જેમાં સાક્ષી અથવા સાક્ષીઓની વધુ તપાસ અથવા પ્રતિતપાસ આવશ્યક બને. અમારા દષ્ટિકોણે, હાલનો કેસ તે પ્રકારના કેસોના વર્ગમાં આવતો નથી જ્યાં;—

(૧) સાક્ષી અથવા સાક્ષીઓને નીચલી અદાલત દ્વારા પુનઃ બોલાવી તેમની તપાસ કરવામાં આવવી આવશ્યક છે;

(૨) આ અદાલત સમક્ષ સાક્ષીને હાજર કરાવવો અને આ અદાલત દ્વારા અમુક પ્રશ્નો પૂછવા માટે; અથવા

(૩) પુનઃવિચારણા માટે દિશાનિર્દેશો અથવા આદેશ જારી કરીને મામલો પરત મોકલવો; કારણ કે, અમારા મત મુજબ, નોંધપાત્ર શંકાથી પર એવો પૂરતો પુરાવો નોંધ પર ઉપલબ્ધ છે જે આરોપી દોષિતને પ્રશ્નસ્થ ગુનાથી સાંકળે છે અને પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદર તથા શ્રી મેર દ્વારા કાયદા મુજબ અને અત્યંત સાવચેતીપૂર્વક ફરજો નિભાવવામાં થયેલી શિથિલતા અથવા ફરજોના અનિષ્ફળ પાલનથી ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા કેસની અંતિમ શક્તિ ઉપર કોઈ અસર થવાની નથી. આરોપી

નં. ૨ અને ૩, જેઓને નીચલી અદાલતે નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો છે, તેમને નિઃસંદેહ તપાસ એજન્સીની તરફથી થયેલી કેટલીક બેદરકારી અને શિથિલતાનો અમુક અંશે લાભ મળ્યો છે, પરંતુ જ્યાં અદાલતને નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ સાથે વ્યવહાર કરવા વિનંતી કરવામાં આવે છે તેવા કેસોમાં કાયદાની સ્થિતિ, દોષસિદ્ધિના આદેશ સાથે વ્યવહાર કરવાના કેસોથી મહત્વપૂર્ણ રીતે ભિન્ન છે. સ્થિર કાનૂની સ્થિતિ એવી છે કે માત્ર કોઈ બીજો દષ્ટિકોણ સંભવિત છે એટલા માટે, ચુકાદાને ફરીથી લખીને તે અન્ય સંભવિત દષ્ટિકોણ સ્થાપિત કરી નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને પલટવો જોઈએ નહીં. દોષિત અપીલકર્તાનો કેસ મહત્વપૂર્ણ રીતે જુદી પાયાની સ્થિતિ પર છે અને રાજ્ય તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી કે.ટી. દવે જ્યારે દ્વારા દાખલ કરાયેલ નિર્દોષ છૂટકારાની અપીલમાં દલીલો કરી રહ્યા હતા ત્યારે સંક્ષેપમાં તેમનું આ જ કહેવું હતું

અમારા દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નોના પ્રતિભાવરૂપે રાજ્ય જણાવે.

૩૦. અગાઉ ઉલ્લેખ કર્યો તેમ, આ રિવોલ્વરમાંથી ગોળી છોડવાની ઘટના સંભવતઃ નજીકના અંતરેથી અથવા અતિ નજીકથી થઈ હોવાનો કેસ છે. મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિના શરીર પર જોવા મળેલી બાકી નવ ઇંજાઓ તેને કેવી રીતે થઈ હતી તે અંગે ફરિયાદ પક્ષે કોઈ સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું નથી. કેટલીક ઇંજાઓ જમીન પર પડી જવાથી પણ શક્ય હતી અને કેટલીક ઇંજાગ્રસ્તને ઉતાવળમાં તે કારમાં મૂકવામાં આવતા થઈ હોઈ શકે છે, જેમાં તેને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ કેટલીક ઇંજાઓ પહોંચાડવામાં આવેલી જણાય છે. જો જીવલેણ ઇંજા, અર્થાત્ ઇંજા નં. ૧૦, જોવામાં આવે તો, તેમાંથી અનુમાન થાય છે કે બાકી ઇંજાઓ જીવલેણ ઇંજા પહેલાં પહોંચાડવામાં આવી હોવી જોઈએ, કારણ કે નજીકના અંતરેથી અથવા અતિ નજીકથી ગોળી છોડ્યા બાદ અન્ય

ઈજાઓ પહોંચાડવાની કોઈ આવશ્યકતા નહોતી અને ઈજાગ્રસ્ત જમીન પર પડી ગયો હોવો જોઈએ. ઈજાગ્રસ્ત ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી, જે પ્રતિકૂળ સાક્ષી હતા, તેઓ ડ્રાઈવર દશરથભાઈ ઠાકોર સાથે બનેલી ઘટનાની વિગતો આપી શક્યા હોત, પરંતુ આ બે સાક્ષીઓના સમર્થક પુરાવાના અભાવે નોંધમાં કંઈ આવ્યું નથી. કોઈપણ આરોપીનું, પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે, એવું કહેવું નથી કે ઘટનામાં તેમનીમાંથી કોઈને ઈજાઓ પહોંચી હતી. અગાઉ પાયો ખોદવાનો કેટલાક પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો અને ઘટનાના દિવસે પણ, મૃત્યુ પામેલ દ્વારા વિરોધ હોવા છતાં, તે પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવામાં આવી હતી, તથા દોષિત આરોપી ભાગલા પછી શાંતિવાન ફાર્મના એક ભાગના લગોલગ માલિક તરીકે સામે આવે છે, તે વાત પૂરતી રીતે સ્થાપિત થાય છે. એ સાચું છે કે આરોપી કંપનીઓ બનાવી વિવિધ નામ અને શૈલીમાં ચાલતા સમગ્ર ધંધાઓનો પ્રગટ માલિક હતો. આરોપી નં. ૧ના વહીવટી નિયંત્રણ હેઠળની કેટલીક કંપનીઓ, સંકુચિત કાનૂની અર્થમાં, શાંતિવાન ફાર્મની મિલકતની માલિક હોવી જોઈએ, પરંતુ ધંધો કુટુંબનો ધંધો હોવા કારણે, એવું જણાય છે કે મિલકતનો ભાગલો કરવામાં આવ્યો હતો અને ઘડાયેલી રીતસર મુજબ કંપનીઓ કમાન્ડ અને નિયંત્રણ હેઠળ મૂકવામાં આવી હતી. આ હકીકત ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેન, ભરતભાઈ અને રાહુલભાઈની જિરહમાંથી પ્રગટ થાય છે. તેથી, વિવાદનો મુદ્દો જમીનના તે ભાગ તરફનો હતો જે દોષિત આરોપી પાસે રહ્યો હતો. મિલકતો અને નાણાકીય વિવાદોને કારણે, સમાજમાં રોજબરોજનો અનુભવ એવો છે કે લોકો અજીબ અને આશ્ચર્યજનક રીતે વર્તે છે. દીકરાઓએ પિતાની હત્યા કરી છે, પત્નીઓએ પતિઓની હત્યા કરી છે, ભાઈઓએ તેમના ભાઈઓ કે બહેનોની હત્યા કરી છે અને તેનું ઉલટું પણ થયું છે. તેથી, શ્રી ઠક્કરે આગળ ધપાવેલી આ દલીલથી અમે પ્રભાવિત થતા નથી કે પિતાએ પોતાના દીકરાને, તે પણ મિલકત માટે, શા માટે મારી નાખવો જોઈએ,

જ્યારે તે પોતે વૃદ્ધ છે અને ડાયાબિટીસ તથા કિડનીની તકલીફ જેવી બીમારીઓથી પીડાય છે. અમે એક મુદ્દા પર પણ વિચાર કર્યો હતો, જે નીચલી અદાલત સમક્ષ દલીલમાં મૂકવામાં આવ્યો નહોતો અને અમારી સમક્ષ પણ દલીલમાં મૂકાયો નથી, કે શું પોતાના દીકરા અથવા જમાઈને બચાવવા માટે દોષિત અપીલકર્તાએ પરોક્ષ રીતે એવો દેખાવ કર્યો હોઈ શકે કે ગોળી છોડનાર વ્યક્તિ તે પોતે જ છે, જેથી યોગ્ય કે અયોગ્ય બધા પ્રયાસો કર્યા પછી પણ જો પરિસ્થિતિ ફરિયાદ પક્ષના પક્ષે વળી જાય, તો અપીલકર્તા-આરોપી જેલમાં જાય અને યુવા પેઢીને આજીવન કારાવાસ જેવી કઠોર સજાથી બચાવી શકાય; પરંતુ અમે પોતાને પૂછેલા આ પ્રશ્નનો જવાબ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનના પુરાવાથી, ઘટનાની થોડી જ મિનિટોમાં પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદાર સમક્ષ આરોપીનું નામ ખુલાસામાં આવતા, પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી આરોપી સરળતાથી નીકળી જવાની તેની વર્તણૂકથી, અને એ હકીકતથી મળે છે કે મુદામાલ ગોળી નિશાની-“એફ” જે શસ્ત્રમાંથી છોડવામાં આવી હોઈ શકે તેવું અગ્નિશસ્ત્ર રાખવાની ક્ષમતા માત્ર તેની પાસે જ હોઈ શકે, તેમજ ઉપર વિગતે ચર્ચેલા અન્ય પાસાઓના પ્રકાશમાં, આ સંભાવના પણ નકારી કાઢવામાં આવે છે. આરોપી નં. ૨ અને ૩ માટે, કારણ કે તેઓ ગુનાસ્થળે હાજર હતા, મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ હિંસક બન્યો હોય તોપણ તેને કાબૂમાં લેવું અશક્ય નહોતું, અને કારણ કે કામ માટે રાખવામાં આવેલા મજૂરોનો જૂથ પણ ત્યાં હાજર જણાય છે. એ સાચું છે કે કોઈપણ મજૂરે ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી અને તેમણે ઘટનાસ્થળે પોતાની હાજરી નકારી છે. એ પણ સાચું છે કે દિવાલના બાંધકામમાં વાપરી શકાય તેવી કોઈ સામગ્રી પડેલી મળી નહોતી, પરંતુ ગુનાસ્થળનું પંચનામું બીજા દિવસે તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું અને ઘટનાના દિવસની બપોર પછીથી સ્થળ પર કોઈ પોલીસ નજર રાખવામાં આવી નહોતી. મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ શાંતિવાન ફાર્મ સુધી જે મોટર કાર લઈને ગયો હતો

તેના વિષે શું થયું તે અંગે નોંધમાં કોઈ પુરાવો નથી. પુરાવામાં એવું આવ્યું છે કે મૃત્યુ પામેલ કોન્ટેસા કાર વાપરતો હતો. પી.એસ.આઈ. શ્રી મેરે આ મુદ્દે ક્યારેય તપાસ કરી હતી કે કેમ, તે તેમણે મુખ્ય તપાસમાં જણાવ્યું નથી. તેથી, સ્વાભાવિક રીતે જ, આ બાબતે તેમને કોઈ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો નથી. તેથી, સ્થળ પર બાંધકામ માટેની સામગ્રી ઉપલબ્ધ ન હોવી, ફરિયાદ પક્ષ વિરુદ્ધ તુલાડું ઝુકાવશે નહીં. વિરુદ્ધ રીતે, એવું જણાય છે કે દિવાલ બાંધવા માટે ખોદવામાં આવેલા પાયાની લંબાઈ વધારવાનો કોઈકએ પ્રયાસ કર્યો હતો, કારણ કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબીની જિરહમાં (આંક ૧૪ના પેરા-૮) થયેલ કબૂલાતનો અર્થ એ છે કે પાયો ખોદવાનું શરૂ થઈ ગયું હતું. જ્યાં વાયર ફેન્સિંગ અસ્તિત્વમાં હતું ત્યાં કાયમી દિવાલ ઊભી કરવાની પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી હતી અને તપાસ એજન્સીએ સ્થળના ફોટોગ્રાફ્સ લીધા હતા. આંક ૪૦/૧ થી ૪૦/૧૭ મુજબ અંદાજે ૧૭ ફોટોગ્રાફ્સ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા અને આ ૧૭ ફોટોગ્રાફ્સમાંથી બે ફોટોગ્રાફ્સમાં મુદામાલ લાકડી પણ દેખાઈ આવે છે. એવું જણાય છે કે શીખેલ વિશેષ સરકારી વકીલ દ્વારા આ ફોટોગ્રાફ્સને આંક રૂપે સાબિત કરાવવા કોઈ પ્રયાસ કરાયો નહોતો અને આ નિષ્ક્રિયતાએ આરોપીને અમારી સમક્ષ એવી દલીલ કરવા પ્રેરિત કર્યો છે કે ફરિયાદ પક્ષ શંકાથી પરે એટલું પણ સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે કે ઘટના શાંતિવાન ફાર્મમાં બની હતી. જો ફોટોગ્રાફર પોલીસ ફોટોગ્રાફર હતો, તો તેની સાક્ષી લેવામાં આવી શકતી હતી અને એ જ રીતે ફોટોગ્રાફરનું નિવેદન નોંધવું તથા તેને સાક્ષી તરીકે દર્શાવી તેની તપાસ કરવી શક્ય હતી. પરંતુ આ બાબતે શીખેલ એ.પી.પી. શ્રી દવે અથવા શીખેલ વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કર દ્વારા અમારું ધ્યાન દોરવા માટે કંઈ જ રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી. શાંતિવાન ફાર્મના ઝાડના થડ પર જોવા મળેલી ગોળીની નિશાની ૦.૨૨ બોરની ગોળીથી થઈ શકતી હતી, એવો મત એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાતે વ્યક્ત કર્યો છે.

શીખેલ વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કરે આગળ ધપાવેલી મુખ્ય દલીલોમાંની એક એ છે કે આ મત બચાવ પક્ષે રજૂ કરેલા સિદ્ધાંતને મદદરૂપ થાય છે કે પોલીસએ હોસ્પિટલની સીલ સાથે છેડછાડ કરીને મુદામાલ ગોળી સાથે ખેલ કર્યો છે, કારણ કે ડૉ. ભીસે અને ડૉક્ટરોની પેનલને મળેલી ગોળી પણ ૦.૨૨ બોરની હતી અને તેનો વ્યાસ ૦.૫ સેમી હતો, પરંતુ નોંધપાત્ર બાબત એ છે કે પોલીસ અથવા નિષ્ણાતની પ્રથમ મુલાકાતે શાંતિવાન ફાર્મમાં ગોળી વાગ્યાની નિશાની જેવી કોઈ વસ્તુ મળી નહોતી, પરંતુ એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતની બીજી મુલાકાતે આ ગોળી વાગ્યાની નિશાની ઝાડના થડ પર જોવામાં આવી હતી. આરોપીઓનું એવું કહેવું નથી અને તપાસમાં પણ એવું સામે આવ્યું નથી કે અન્ય કોઈ આરોપી, અર્થાત્ આરોપી નં. ૨ અને ૩, એવા રિવોલ્વર જેવા અગ્નિશસ્ત્ર માટે માન્ય પરવાનો ધરાવે છે, જેમાંથી ૦.૫ સેમી ગોળી છોડવી શક્ય હોય. નિશ્ચિતપણે, શીખેલ વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કરે એક રજૂઆત કરી છે, જે અમારી દષ્ટિએ નોંધમાં દઢ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના અભાવે અસ્પષ્ટ છે, કે દોષિત આરોપીના કુટુંબના અન્ય કોઈ સભ્ય પાસે એવો અગ્નિશસ્ત્ર રાખવાનો પરવાનો હતો, એટલે કે એવું અગ્નિશસ્ત્ર જેમાંથી પોસ્ટમોર્ટમ નોંધમાં વર્ણવેલી ગોળી છોડવામાં આવી હોઈ શકે. એ સાચું છે કે બચાવ રજૂ કરવો અથવા બચાવની દલીલ શંકાથી પરે સાબિત કરવી આરોપી માટે ફરજિયાત નથી. આરોપી સંભાવનાના પ્રાબલ્યનું દર્શન કરી શકે છે, પરંતુ તપાસ અધિકારીને એવો કોઈ પ્રશ્ન પૂછાયો નથી કે તેમણે ક્યારેય આ દિશામાં તપાસ કરી હતી કે અન્ય બે આરોપીઓ પાસે આવા અગ્નિશસ્ત્ર રાખવાનો પરવાનો હતો કે નહીં. આ નોંધમાંથી પ્રગટ થતી એક મહત્વપૂર્ણ ખામી છે. જો આ દિશામાં તપાસ ન થઈ હોય, તો તે શંકાની છાયા ઊભી કરી શકે, પરંતુ માત્ર એ અનુમાનનો લાભ આરોપી લઈ શકતો નથી કે તે દિશામાં તપાસ થઈ જ નહોતી. ફરિયાદ પક્ષે દરેક કેસમાં નકારાત્મક પુરાવો રજૂ કરવો આવશ્યક

માનવામાં આવતો નથી, કારણ કે તપાસ અધિકારી માટે એવું કહેવું શક્ય હતું કે તે દિશામાં તપાસ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો અને એવું જાણવા મળ્યું હતું કે દોષિત ઠરાવાયેલ વ્યક્તિ સિવાયના બાકીના બે આરોપીઓમાંથી કોઈપણ પાસે એવો હથિયાર માન્ય પરવાનગી હેઠળ કે બિનઅધિકૃત રીતે પણ નહોતો.

૩૧. ડૉ. ભિસે અને બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતની સાક્ષીનો સાવધાનીપૂર્વક અભ્યાસ કરતાં, સ્પષ્ટ થાય છે કે આ બંને સાક્ષીઓને મુદ્દામાલની ગોળી બતાવવામાં આવી નહોતી, પરંતુ કોઈ સ્પષ્ટ હકારાત્મક કે નકારાત્મક અભિપ્રાયના અભાવે અને એવો કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવાની લાયકાત સંબંધિત પુરાવાના અભાવે, નીચલી અદાલત માટે એવો નિષ્કર્ષ નોંધવો શક્ય નહોતો કે મુદ્દામાલની ગોળી પ્રવેશ ઘાવ દ્વારા શરીરમાં પ્રવેશી શકી ન હોત. માનવ ચામડીની સ્થિતિસ્થાપકતા અને કોલર અબ્નેઝનના ચોક્કસ માપ અંગેના પુરાવાના અભાવે, ડૉ. ભિસે અને ત્યારબાદ એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાત શ્રી મોટી દ્વારા જોવામાં આવેલ પ્રવેશ ઘાવના છિદ્રમાંથી મુદ્દામાલની ગોળી પ્રવેશી શકી ન હોત, તેવી દલીલો સ્વીકારવી અમારે માટે શક્ય નથી.

૩૨. આ એવો કેસ છે જેમાં બેલિસ્ટિક નિષ્ણાત શ્રી મોટી ને ઇન્ડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૧ હેઠળ તા. ૨૪.૦૪.૨૦૦૨ના આદેશ દ્વારા, અર્થાત્ ૧૯ સાક્ષીઓની તપાસ પછી, અદાલતે પુનઃ બોલાવ્યા હતા. તેવી જ રીતે, ડૉ. ભિસે ને પણ પુનઃ બોલાવવામાં આવ્યા હતા અને વિશેષ સરકારી વકીલ દ્વારા પૂછાયેલા પ્રશ્નો તથા બચાવ પક્ષના વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલ પ્રતિપરીક્ષણથી આ મુદ્દાને અતિપ્રમાણે ઉછાળવાનો પ્રયત્ન થયો છે કે મૃતકના શરીરમાંથી વાસ્તવમાં મળેલી ગોળી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલી અને એફ.એસ.એલ. દ્વારા તપાસવામાં આવેલી મુદ્દામાલ ગોળીથી ભિન્ન હતી કે કેમ, અને તપાસ

એજન્સીએ ડૉક્ટરે જોયેલી નમૂનાની ગોળી સાથે છેડછાડ કરીને પુરાવા સર્જવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. આ બે સાક્ષીઓને પૂછાયેલા મોટા ભાગના પ્રશ્નો તકનીકી સ્વરૂપના હોવાનું જણાય છે અને બન્ને નિષ્ણાતોએ પોતાના નિષ્ણાત જ્ઞાન તથા તેમણે કરેલા અવલોકનોના આધાર પર આ પ્રશ્નોના જવાબ આપ્યા છે. પોલીસ સાક્ષીઓના પુરાવામાં એવું કંઈ જ નથી કે આ ત્રણેય સાક્ષીઓની પૂછપરછ ક્યારે અને ક્યાં કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તપાસ એજન્સીને જ શ્રેષ્ઠ રીતે જાણીતા કારણોસર, ત્રણ વપરાયેલા કાર્ટ્રિજ, એટલે કે ગોળીઓના ત્રણ ખોખા અને મુદ્દામાલ રિવોલ્વર અલગથી કબજે કરવામાં આવ્યા હતા અને તેઓ કબજે કરવામાં આવ્યા તથા જપ્ત કરવામાં આવ્યા તે વચ્ચેનો સમયગાળો, અમારા મત મુજબ, દોષિતની પત્નીના જણાવ્યા પરથી કબજો કરવામાં આવ્યો હોવા સંદર્ભે, પૂરતો અને ચુકિતસંગત કરતાં વધુ છે. આશ્ચર્યની વાત એ છે કે દોષિતની પત્નીની ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા ક્યારેય તપાસ કરવામાં આવી નથી અને તપાસ અધિકારીએ તો એ પણ કહ્યું નથી કે તેનું નિવેદન ક્યારેય નોંધાયું હતું. તે સક્ષમ સાક્ષી હતી અને અગાઉ ઉદ્દેખ્યા મુજબ, શરૂઆતમાં તપાસ એજન્સી દોષિત આરોપીના ઘરેથી આ જ વસ્તુઓ મેળવવામાં સફળ થઈ નહોતી. સંભાવનાઓમાંની એક એવી છે કે પ્રારંભિક તબક્કે આ વસ્તુઓ જપ્ત કરવા યોગ્ય અને નિષ્ઠાપૂર્વકના પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા નહોતા, અથવા પછીથી આ વસ્તુઓ લાવવામાં આવી હશે; બીજી સંભાવના એવી છે કે તે સમય સુધી આ વસ્તુઓ રહેણાંક પરિસરમાં નહીં પરંતુ અન્ય ક્યાંક પડેલી હશે, જ્યાંથી દોષિત આરોપીની પત્નીના જણાવ્યા પરથી તે મળેલી હોવાનું કહેવામાં આવે છે. આ બન્ને સંભાવનાઓ દોષિતને મદદરૂપ થતી નથી કારણ કે આરોપીનું એવું કહેવું નથી કે જપ્ત કરાયેલ મુદ્દામાલ તેનો નથી, અને વપરાયેલા કાર્ટ્રિજના ત્રણ ખોખા કેવી રીતે મળી આવ્યા તેનો ખુલાસો તો તે એક જ વ્યક્તિ કરી શકતો હતો. આરોપીની પત્નીના કોઈ

પુરાવાના અભાવે, એવો અનુમાન અદાલત દ્વારા કરવું કે પોલીસ રિવોલ્વર તથા તમામ સજીવ કાર્ટ્રિજ સાથે લઈ ગઈ હશે અને ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓએ આપેલા વર્ણનને સમર્થન મળે તે માટે રિવોલ્વરમાંથી ત્રણ ફાયર કર્યા પછી, આરોપીના ઘરમાંથી પત્નીના જણાવ્યા પરથી હથિયાર મળ્યાનો નાટક કર્યો હશે, તે કાનૂની પણ નહીં ગણાય અને યોગ્ય પણ નહીં ગણાય, કારણ કે હથિયાર મળ્યાના સમય પહેલાં જ ફરિયાદ પક્ષનું એવું કહેવું છે કે શરીરમાંથી મળેલી મુદ્દામાલ ગોળી પહેલેથી જ સીલ કરવામાં આવી ગઈ હતી. વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી કે.ટી. દવેની આ રજૂઆતમાં પૂરતો બળ છે કે પોસ્ટમોર્ટમ દરમિયાન શરીરમાંથી કાઢવામાં આવેલી વસ્તુઓ બાબતે શોધ અને જમીની કાનૂની વ્યવસ્થા લાગુ પડતી નથી. કેટલાક અન્ય અપવાદરૂપ કેસોમાં પણ શોધ, જમી અથવા મુદ્દામાલ વસ્તુઓ અથવા નમૂનાઓની પ્રાપ્તિ અંગે કાયદાએ સ્થાપિત કરેલા શોધ અને જમીના સિદ્ધાંતો લાગુ પડતા નથી. તેથી, એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમ હેઠળના કેસો અથવા દ ડ્રગ્સ એન્ડ કોસ્મેટિક્સ એક્ટ અથવા દ ફૂડ એડલ્ટરેશન એક્ટ હેઠળ નમૂનાઓ લેવામાં આવેલા કેસોના સંદર્ભમાં દર્શાવવામાં આવેલા નિર્ણયો વર્તમાન કેસમાં લાગુ નહીં પડે. નિશ્ચિત જ, તે અનુપાત કોઈપણ ફોજદારી કેસના આરોપીને સકારાત્મક રીતે મદદરૂપ થઈ શકે છે જેમાં અદાલતોએ કહ્યું છે કે નમૂના અથવા સીલ કરેલી વસ્તુઓ સાથે છેડછાડની સંભાવના પર વિચાર થવો જોઈએ અને એવો પ્રશ્ન ઉઠે ત્યારે અદાલતે આવી છેડછાડની સંભાવના નકારી કાઢવી જોઈએ. જો વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કરની આ દલીલ સ્વીકારવામાં આવે કે પોસ્ટમોર્ટમ દરમિયાન મૃત વ્યક્તિના શરીરમાંથી મળતી મુદ્દામાલ વસ્તુઓ/મિલકતો અથવા દોષારોપક સામગ્રી કેવી રીતે મેળવવી તેની કોઈ નિયમાવલી કે દિશાનિર્દેશો નિર્ધારિત નથી અને તેથી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલી મુદ્દામાલ ગોળીની પ્રાપ્તિ અને સીલ કરવાની પ્રક્રિયા કાનૂની દૃષ્ટિએ અમાન્ય પ્રાપ્તિ

માનવી જોઈએ, તો એવી સ્થિતિમાં આવી પ્રાપ્તિ પર કોઈ વિશ્વાસ મૂકી શકાય નહીં. અમે આ રજૂઆત સાથે સહમત નથી કે તપાસ દરમિયાન કોઈ વસ્તુ અથવા મિલકત જપ્ત કરવાની હોય ત્યારે તે પંચનામા હેઠળ જ જપ્ત થવી જોઈએ, અને તેથી ડૉક્ટર દ્વારા મુદ્દામાલ ગોળી જપ્ત કરતી વખતે જો કોઈ પંચનામું તૈયાર કરવામાં આવ્યું ન હોય, તો સ્વતંત્ર પંચોના અભાવે ડૉક્ટરોના પેનલ દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી સીલ કરવાની પ્રક્રિયા પર આધાર રાખવો સુરક્ષિત ન ગણાય, કારણ કે તેની સત્યતાની કસોટી થઈ શકતી નથી. પોસ્ટમોર્ટમ દરમિયાન મૃત વ્યક્તિના શરીરમાંથી વસ્તુઓ બહાર કાઢવી એ ન તો તપાસ દરમિયાનની પ્રાપ્તિ છે અને ન જ તપાસ એજન્સી દ્વારા કરાયેલી પ્રાપ્તિ છે. કડક અર્થમાં, શસ્ત્રક્રિયા અથવા પોસ્ટમોર્ટમ દરમિયાન શરીરમાંથી કાઢવામાં આવેલી વસ્તુઓ ડૉક્ટરની મિલકત ગણાય, પરંતુ વૈધકીય-કાનૂની કેસોમાં આવી વસ્તુઓ અને મિલકતો કાયદાથી નિયંત્રિત થાય છે અને તે પછી અથવા અન્ય રીતે ફોજદારી કાનૂનને પ્રવર્તિત કરવા અથવા આ કાર્ય હાથ ધરનાર તંત્રને મદદરૂપ થવા માટે સોંપવામાં આવી શકે છે, અને આ પ્રક્રિયામાં મુદ્દામાલ ગોળી ડૉક્ટરોના પેનલ દ્વારા પોલીસને આપવામાં આવી હતી તથા આવી પ્રાપ્તિની પ્રામાણિકતા સાથે પવિત્રતા જોડાય તે માટે મુદ્દામાલ ગોળી વી.એસ. હોસ્પિટલના ફોરેન્સિક મેડિસિન વિભાગની સીલથી સીલ કરવામાં આવી હતી. આમ, શસ્ત્રક્રિયા અથવા પોસ્ટમોર્ટમ દરમિયાન મૃતકના શરીરમાંથી વસ્તુઓ મળવી એ ઔપચારિક પ્રાપ્તિ છે અને તપાસ દરમિયાન વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ અંગે કાયદા હેઠળ જે રીતે પંચનામા મુજબ પ્રાપ્તિ કરવી કલ્પાયેલી છે તે રીતે આવી પ્રાપ્તિ કરવાની આવશ્યકતા નથી. જો શ્રી ઠક્કરની દલીલ સ્વીકારવામાં આવે, તો તે અસંખ્ય કેસોને સ્પર્શી જાય જેમાં ડૉક્ટરો પેટમાંથી પ્રવાહી, જે દારૂ કે ઝેર હોઈ શકે, ચામડીના ટુકડાઓ અને પોસ્ટમોર્ટમ પૂર્ણ થયા પછી ડૉક્ટર દ્વારા સીલ કરાયેલ વિસેરા જેવી

અનેક વસ્તુઓ/મિલકતો બહાર કાઢે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં વસ્તુઓની આવી પ્રાપ્તિ માત્ર એટલા માટે શંકાની નજરે જોવાની નથી કે એવી વસ્તુઓ ડૉક્ટર દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે, કારણ કે ડૉક્ટર દ્વારા આવી વસ્તુઓ સીલ કરવાની પ્રક્રિયા હંમેશા પંચોની હાજરીમાં થતી નથી અને ન તો તે ઔપચારિક પંચનામા હેઠળ થતી હોય છે. તે માત્ર મૃતકના શરીરમાંથી વસ્તુઓ મળવાની બાબત છે; તપાસ એજન્સી દ્વારા તપાસ દરમિયાન મુદ્દામાલ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ નથી. માત્ર એટલા માટે કે વર્તમાન કેસમાં આરોપીએ મુદ્દામાલ ગોળી સાથે છેડછાડનો એક મુદ્દો ઉઠાવ્યો છે, અમારે માટે એવું કહેવું શક્ય નથી કે ઑટોપ્સી/પોસ્ટમોર્ટમ દરમિયાન શરીરમાંથી અથવા મૃત વ્યક્તિના શરીરમાંથી વસ્તુઓ મળવી, પંચ સાક્ષીની હાજરીમાં ન હોવાને કારણે અથવા કોઈ ઔપચારિક પંચનામા હેઠળ ન હોવાને કારણે, શંકાસ્પદ માનવી જોઈએ અને પોલીસને આગળની તપાસ માટે સોંપતા પહેલાં વસ્તુ સીલ કરવામાં આવી હતી તે અંગે ડૉક્ટરે આપેલા પુરાવા પર કોઈ વિશ્વાસ ન મૂકવો જોઈએ. પુરાવામાં એવું સામે આવ્યું છે કે મૃતક, તેનો ભાઈ એટલે કે આરોપી નં. ૨ અને દોષિત આરોપી નં. ૧ એ મિલકતોનું ધારણાત્મક વિભાજન કર્યું હતું અને કુટુંબનો ધંધો પણ કુટુંબના આ ત્રણ મુખ્ય વ્યક્તિઓ વચ્ચે વહેંચાઈ ગયો હતો. ફરિયાદ પક્ષનો એક આક્ષેપ એવો છે કે મુદ્દામાલ રિવોલ્વર અને વપરાયેલા કાર્ટ્રિજના ત્રણ ખોખા દોષિત આરોપીના નિવાસસ્થાનમાંથી મળ્યા હતા. નોંધ પર એવું કઈ જ નથી જેને દઢ પુરાવાનો ખંડ કહી શકાય, જે દર્શાવે કે આરોપી નં. ૨ અને ૩ અથવા તેમમાંથી કોઈ એક, આરોપી નં. ૧ના રહેણાંક બંગલામાં સંચુકત રીતે વસવાટ કરતા હતા. તેથી, આ બે મુદ્દામાલ વસ્તુઓ આરોપી નં. ૧ની પત્નીના જણાવ્યા પરથી અને આરોપી નં. ૧ના ઘરમાંથી મળી આવી હતી. શ્રી ઠક્કરે જે શંકા ઉપર ભાર મૂક્યો છે તે એકથી વધુ પાસાઓ પર આધારિત છે, પરંતુ તેમાંના એક પાસાનો સંબંધ પોલીસ

દ્વારા એફ.એસ.એલ.ને મોકલવામાં આવેલી ફોરવર્ડિંગ નોંધમાં
 આપવામાં આવેલા ગોળીના વર્ણન સાથે છે. જો મરણોત્તર તપાસના
 સમયે ગોળી વાસ્તવમાં સીલ કરાયેલ હતી અને તે સીલ સાથે
 એફ.એસ.એલ. સુધી પહોંચી હતી, તો એફ.એસ.એલ.ને મોકલવાના
 પત્રની તૈયારી કરતી વખતે તપાસ એજન્સીને ગોળીની સાઈઝ વિશે કેવી
 રીતે જાણ થઈ શકી? ફરિયાદ પક્ષ વાજબી સંદેહથી પરે આ સાબિત
 કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે કે મૃતકનું મૃત્યુ મુદ્દામાલ રિવોલ્વરમાંથી
 છોડાયેલી ગોળીથી થયું હતું અને મૃતકના શરીરમાંથી કથિત રીતે મળેલી
 ગોળી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી નથી, તેમજ મરણોત્તર
 નોંધોમાં ડોક્ટરોના પેનલ દ્વારા કરવામાં આવેલી નોંધોને ધ્યાનમાં
 રાખીને, જો તે હોય તો, હથિયાર તથા અન્ય જીવતા કારતૂસ શોધવાનો
 પ્રયત્ન કરવા બાબતે તપાસ એજન્સીએ જરા પણ કાળજી લીધી નથી,
 એવી રજૂઆતને કોઈ વજન આપવું જોઈએ કે નહીં, એ પ્રશ્ન છે. તપાસને
 ટૂંકી કરવા માટે અથવા ફરિયાદ પક્ષ અને ફરિયાદીને હાનિ પહોંચાડવાના
 હેતુથી, તપાસ એજન્સીએ આરોપી નં. ૧ને ગુનાથી જોડવા માટે ગોળી
 અને મુદ્દામાલ રિવોલ્વર બદલીને ટૂંકો રસ્તો અપનાવ્યો હતો કે કેમ, એ
 સંભાવનાઓમાંથી એક છે, એ પ્રશ્ન છે. તપાસ એજન્સીએ કરેલી ભૂલ
 નિર્લજ્જ બેદરકારીથી થઈ હોય કે કુટિલ હેતુથી, તેની આપણા દેશની
 અદાલતો દ્વારા તપાસ કરવામાં આવી છે અને આજકાલ અદાલત એવો
 અનુભવ કરે છે કે સત્યની શોધ મુખ્યત્વે તપાસ એજન્સીના હાથમાં રહી
 જાય છે અને ત્યારબાદ કંઈક અંશે ફરિયાદ પક્ષ ચલાવતી એજન્સીના
 હાથમાં રહે છે. પુરાવાથી એવું જણાય છે કે કદાચ એફ.એસ.એલ. દ્વારા
 સાચો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે એફ.એસ.એલ.ને તપાસ
 માટે મોકલવામાં આવેલી મુદ્દામાલ ગોળી પરનું રક્તસમૂહ શોધી કાઢવા
 માટે તપાસ એજન્સી તરફથી કોઈ માંગણી કરવામાં આવી નહોતી. શ્રી
 મોદીનો એવો કોઈ પુરાવો નથી અને નોંધપોથીમાંથી એવો કોઈ

દસ્તાવેજ પણ મળતો નથી જેના આધારે એવું કહી શકાય કે મુદ્દામાલ ગોળી પર જો રક્તના અંશો હોય તો તે શોધી કાઢવા માટે તે ગોળી ક્યારેય એફ.એસ.એલ.ના સિરોલોજિકલ વિભાગમાં મોકલવામાં આવી હતી. તેથી, ડોક્ટર દ્વારા સીલ કરાયેલી ગોળી તપાસ માટે એફ.એસ.એલ. સુધી પહોંચી નહોતી અને કોઈકએ મુદ્દામાલ ગોળી સાથે ચેડાં કર્યા હતા કે નહીં, તે બાબતે અદાલત માટે કોઈ હકારાત્મક અથવા નકારાત્મક નિષ્કર્ષ પર સીધું પહોંચી જવું શક્ય ન બને. અમારી દૃષ્ટિએ મુદ્દામાલ ગોળીમાંથી રક્તના અંશો શોધવાનો પ્રયત્ન થયો હોત તો તેમાં વધુ બળ ઉમેરાયું હોત અને નીચલી અદાલત સમક્ષ પુરાવો રજૂ કરતી વખતે તપાસ એજન્સી અને ફરિયાદ પક્ષે જે ખામીઓ છોડી દીધી છે, તે કોઈ રીતે દોષિત ઠરાવાયેલા આરોપીને લાભદાયક જણાતી નથી, કારણ કે બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતનું મંતવ્ય સ્પષ્ટ રીતે જણાવે છે કે મુદ્દામાલ ગોળી એવી ગોળી છે જે મુદ્દામાલ રિવોલ્વરમાંથી જ છોડાયેલી હોવી જોઈએ. આ મંતવ્ય હથિયાર તેમજ મુદ્દામાલ ગોળીના વપરાયેલા કારતૂસના કેપ્સની, તુલના માટે પરીક્ષણરૂપે છોડાયેલી વસ્તુઓ સાથે, સરખામણી માઈક્રોસ્કોપનો ઉપયોગ સહિત વિવિધ દૃષ્ટિકોણોથી પરીક્ષણ કર્યા પછી વ્યક્ત કરવામાં આવ્યું છે. ચદ્ધપિ વ્યક્તિગત લક્ષણોની સ્પષ્ટ નોંધ નથી, તેમ છતાં નિષ્ણાતે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે મંતવ્ય વ્યક્ત કરતી વખતે મુદ્દામાલ ગોળી અને ટેસ્ટ ફાયર ગોળીઓની વર્ગલક્ષણ મુજબ સરખામણી કરવામાં આવી હતી અને વ્યક્તિગત લક્ષણોનું પણ પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું. આ નિષ્ણાતે યોગ્ય રીતે કહ્યું છે કે સરખામણી કરતી વખતે સમાનતા તથા અસમાનતા બંને પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવે છે અને વર્તમાન મામલે અસમાનતા નોંધવાની જરૂરિયાત ઊભી થઈ નહોતી અને તેથી જણાતી અસમાનતાના તત્વને અવગણવાની પણ જરૂર નહોતી. પુરાવાથી એવું જણાય છે કે વર્ગલક્ષણોની વિગતવાર તપાસ કરવામાં આવી હતી અને આ પાસા અંગે સાક્ષી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી

જ શ્રી મોદીની જિરહના પરિણેદ ૧૩, ૧૪ અને ૧૫માં, વિદ્વાન બચાવ પક્ષના વકીલ દ્વારા ૦૪.૦૫.૨૦૦૨ના રોજ કરવામાં આવેલી જિરહમાં, વિગતવાર પૂછપરછ કરવામાં આવી છે. એ સત્ય છે કે શ્રી મોદી-બેલિસ્ટિક નિષ્ણાત દ્વારા અપાયેલો પુરાવો અંતે તો અભિપ્રાય પુરાવો જ છે અને માત્ર તે આધારે આવા અભિપ્રાય પુરાવાને જરૂરી હોય તે કરતાં વધુ વજન આપવું નહીં, એ સ્થિર કાનૂની સ્થિતિ છે. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે, નિષ્ણાતે કરેલા પ્રયત્નો અને વિશ્લેષણ-પરીક્ષણના અંતે નોંધાયેલા તારણો જો સત્ય શોધવામાં અદાલતને ઉપયોગી પડે, તો એવો અભિપ્રાય પુરાવો આપોઆપ વિશેષ મહત્વ ધારણ કરે છે. મુદ્દામાલ રિવોલ્વર અને વપરાયેલા કારતૂસની જમીના પંચોએ ફરિયાદ પક્ષના મામલાને સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું નથી, છતાં જ્યારે મુદ્દામાલ હથિયારની માલિકી વિવાદનો વિષય નથી અને જ્યાંથી તે મળ્યું તથા જમિ કાર્યવાહી દરમિયાન આ મુદ્દામાલ વસ્તુઓ પોલીસને સોંપનાર વ્યક્તિ પણ વિવાદમાં નથી, ત્યારે આરોપીને ફસાવવા માટે આ મુદ્દામાલ વસ્તુઓ ગોઠવી મૂકવામાં આવી હતી એવું કહેવું નકારી શકાય છે, અને એ જ મુદ્દામાલની સરખામણી નિષ્ણાત શ્રી મોદીએ કરી હતી અને તેમણે એવું તારણ નોંધ્યું હતું કે ગોળી નિશાની-“એફ” શક્યતઃ આરોપી નં. ૧ના મુદ્દામાલ રિવોલ્વરમાંથી છોડવામાં આવી હતી. એક સમયે, શ્રી મોદીને ફરીથી બોલાવ્યા પછી, બચાવ પક્ષ તરફથી એવો આક્ષેપ કરવાનો પ્રયત્ન થયો કે આ નિષ્ણાતે તૈયાર કરેલી વર્કશીટમાં કેટલીક લખાણો ઉમેરવામાં આવી છે અને તે પણ અગાઉની તક પર વિચારણા દરમિયાન તેમના પુરાવા નોંધાયા બાદ. અમારું ધ્યાન કોલમ નં. ૧માં કથિત રીતે પછીથી દાખલ કરાયેલા તે લખાણ તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું. અમે આ સાક્ષી દ્વારા લાવવામાં આવેલી અને પુરાવામાં રજૂ કરાયેલ મૂળ વર્કશીટનું ધ્યાનપૂર્વક અવલોકન કર્યું છે અને તેની ક્રમબદ્ધતામાં કોઈ ભંગ જણાતો નથી અને

ફરિયાદ પક્ષને મદદ કરવા માટે અથવા અન્યથા, તેણે મૂળ વર્કશીટમાં કંઈ ઉમેર્યું હતું, એવો આ સાક્ષીને કરાયેલ સૂચન અમને માન્ય નથી. વિપરીત રીતે, પુરાવામાં રજૂ કરાયેલી વર્કશીટ શ્રી મોદીના પુરાવાને વધુ વિશ્વસનીય બનાવ્યો છે અને એ દર્શાવે છે કે તેમને એફ.એસ.એલ.ના બેલિસ્ટિક વિભાગમાં મોકલવામાં આવેલી મુદ્દામાલ વસ્તુઓનું પરીક્ષણ-વિશ્લેષણ કરતી વખતે તેમણે કેટલી સૂક્ષ્મ કાળજી અનુસરેલી હોવી જોઈએ. આ સાક્ષીને ન તો ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા અને ન તો બચાવ પક્ષના વકીલ દ્વારા એવો કોઈ સૂચન કરવામાં આવ્યો હતો કે સરખામણી માઈક્રોસ્કોપ પર ગોળી મુકાતાં તેમણે તેમાં રક્તની કોઈ હાજરી નોંધેલી હતી. ગોળી બદલી નાખવાની બચાવ દલીલ પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ નિષ્ણાત શ્રી મોદીની જિરહ દરમિયાન અને ડૉ. ભિસેને સૂચનો કરતી વખતે મૂકવામાં આવી હતી. તેથી, અનેક સાક્ષીઓની પૂછપરછ થઈ ગયાં પછી અથવા વિચારણા વચ્ચે, શું વિદ્વાન અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશ દ્વારા ગોળીને સિરોલોજિકલ પરીક્ષણ માટે મોકલી શકાઈ હોત? એ પ્રશ્ન છે અને અમારો ઉત્તર સ્પષ્ટપણે નકારાત્મક છે, કારણ કે અદાલતે તપાસ એજન્સીની ભૂમિકા સ્વીકારવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ નહીં અને આવા સંજોગોમાં પ્રાપ્ત થનાર હકારાત્મક કે નકારાત્મક કોઈપણ પુરાવાને મોટા સંદેહ સાથે જ જોવો જોઈએ. આવી સ્થિતિમાં, અમારી દૃષ્ટિએ ફરિયાદ પક્ષે એક હકીકત સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત કરી છે કે શરીરમાંથી કાઢવામાં આવેલી મુદ્દામાલ ગોળી જવાબદાર ડોક્ટરોના પેનલ દ્વારા સીલ કરવામાં આવી હતી અને નમૂના સીલ સાથે સીલબંધ હાલતમાં તે એફ.એસ.એલ. સુધી પહોંચી હતી અને અંતે નિષ્ણાતે એવું તારણ આપ્યું કે ગોળી શક્યતઃ મુદ્દામાલ રિવોલ્વરમાંથી છોડવામાં આવી હતી અને ત્રણ વપરાયેલા કારતૂસ પણ એ જ મુદ્દામાલ રિવોલ્વરમાંથી છોડાયેલા કારતૂસ છે. તપાસ એજન્સીની ઢીલાશ અથવા બેદરકારી પણ બહાર આવે છે, કારણ કે પૂછપરછ દરમિયાન લાઈસન્સ હેઠળ

ખરીદાયેલા દારૂગોળા અને પ્રત્યેક કારતૂસનો લાઈસન્સધારક એટલે કે દોષિત ઠરાવાયેલ આરોપીએ કેવી રીતે ઉપયોગ કર્યો તે અંગે તપાસ એજન્સી શોધ કરી શકતી હતી અને સંબંધિત પુરાવો અધિકૃત વેચનાર પાસેથી એકત્ર કરી શકાતો હતો, કારણ કે શસ્ત્રના દરેક લાઈસન્સધારકે સક્ષમ અધિકારી પૂછે ત્યારે દરેક કારતૂસની ખરીદી અને ઉપયોગનો હિસાબ આપવાનો રહે છે।

૩૩. દસ્તાવેજી નોંધમાં આવેલો વિવાદ અથવા ગુંચવણ, જો વિચારવામાં આવે, તો મુખ્યત્વે પોસ્ટમોર્ટમ નોંધોમાં ડૉક્ટર દ્વારા આપવામાં આવેલ ગોળીની વિગતો અને મૃતકના શરીરમાંથી ગોળી બહાર કાઢ્યા પછી ડૉક્ટરોના પેનલ દ્વારા લેવામાં આવેલી તેની માપ અંગે ડૉ. ભિસે દ્વારા જિરહ દરમ્યાન આપવામાં આવેલ જવાબોને કારણે છે. આ બે નિષ્ણાતો, અર્થાત્ ડૉ. ભિસે અને શ્રી મોદી, પૈકી કોઈની સાક્ષીમાંથી એવું નોંધ પર આવ્યું નથી કે પોસ્ટમોર્ટમ નોંધમાં દર્શાવેલ માપની ગોળી, જો ૦.૨૨ કેલિબર રિવોલ્વર અથવા પિસ્તોલમાંથી ચલાવવામાં આવી હોય, તો વર્તમાન કેસમાં પોસ્ટમોર્ટમ કરતી વખતે જે રીતે જણાયું છે તે મુજબ, તે સ્વસ્થ અને તંદુરસ્ત શરીર ધરાવતા પુરુષના શરીરના અંદરથી પસાર થઈ શકી હોત કે નહીં. ઉપર અહીં વિગતો આપવામાં આવી છે કે મૃતક અરવિંદભાઈના શરીરમાંથી ગોળી કયા સ્થાનેથી કાઢવામાં આવી હતી અને તે શરીરમાં જ્યાંથી મળી આવી અને બહાર કાઢવામાં આવી તે સ્થળ સુધી પહોંચવા માટે કયા ભાગોમાંથી પસાર થઈ હતી. તેવી જ રીતે, આ બે સાક્ષીઓની સાક્ષીમાં એ પણ નથી કે મુદ્દામાલ રિવોલ્વરમાંથી ટૂંકા અંતરેથી ચલાવી શકાય તેવી ગોળી બહાર નીકળવાનો ઘા કરે કે નહીં. તેથી, જ્યારે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે મૃતકનું અવસાન મુદ્દામાલ આગ્રેય શસ્ત્રના ઉપયોગથી થયેલી ઈજાઓને કારણે થયું હતું અને તે પણ “એફ” ચિહ્નિત

ગોળીથી, અને બચાવ પક્ષની દલીલ એવી છે કે દોષિત આરોપીના લાઈસન્સ અને શસ્ત્રનો દુરુપયોગ કરીને તપાસ એજન્સીએ મુદ્દામાલ ગોળી સાથે છેડછાડ કરી આરોપીને ખોટી રીતે ગુનામાં ફસાવ્યો હતો, અને એવો કોઈ દઢ સ્વરૂપનો પુરાવો નથી કે ઘટના ક્યારેય ખેતીવાડી જમીનમાં અથવા મૃતક અને આરોપી નં. ૧ વચ્ચે વહેંચાયેલ ખેતરની સીમા પર બની હતી, તો દોષિત આરોપીની પ્રેરણા હોસ્પિટલ ખાતે હાજરી, ભલે સંતોષકારક પુરાવાથી સાબિત માની લેવામાં આવે, તે પરિસ્થિતિ આરોપી વિરુદ્ધ જઈ શકે નહીં; કારણ કે પિતા તરીકે, પોતાના પુત્રને ગંભીર ઈજા પહોંચ્યાની માહિતી મળતાં જ તે તરત જ મુલાકાતે ગયો હોય શકે. મૃતક અરવિંદભાઈ તેનો શત્રુ નહોતો. દલીલ ખાતર એવું સ્વીકારી લેવાય કે મૃતક અરવિંદભાઈમાં કંઈક વૈરભાવ પેદા થયો હતો અને મિલ્કતના વહેંચણીના મુદ્દે મૃતક તથા દોષિત આરોપી બંનેમાં સમાન દુર્ભાવ હતો, તો પણ પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં દોષિત આરોપીની હાજરી તેની નિર્દોષિતાને અસંગત કહી શકાય નહીં. ફરિયાદ પક્ષના કેસની મજબૂતીની મૂલવણી કરતી વખતે અમે બચાવ પક્ષની થિયરીના આધારભૂત સ્તંભથી પ્રભાવિત નથી, જો સુધી અદાલત આ સ્વીકારી ન શકે કે અમૃતભાઈ-દોષિત આરોપી પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં હતો ત્યારે ફરિયાદી આર્તીબેને તેને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં તેના બે દેવરો સાથે જોયો હતો, જેમાં એક નાનો ભાઈ અને બીજો તેની નાંદનો પતિ હતો, અને તે કારણે આર્તીબેને દુર્ભાવ કે અન્ય કોઈ ગેરસમજને આધારે આરોપી નં. ૧ ને ગુનામાં ફસાવવાનું નક્કી કર્યું હશે, અથવા તેના મૃત્યુ પામેલા પતિને દોષિત આરોપી વિરુદ્ધ જેવો કોઈ મનદુઃખ હતો તે કારણે તેણે પોલીસ અધિકારી સમક્ષ અનુમાન અથવા ધારણાથી દોષિતને આરોપી તરીકે નામિત કર્યો હોય કે દોષિત સિવાય બીજો કોઈ આ ઈજા પહોંચાડી શક્યો ન હોત, કારણ કે શાંતિવાન ફાર્મની બે જમીનના હિસ્સાઓ વચ્ચે વહેંચણીની દીવાલ ઊભી કરવાની દોષિત આરોપીની

નિર્ણયથી જ વિવાદ ઊભો થયો હતો, અને ત્યારબાદ પોલીસે ફરિયાદને સમર્થન આપવા તથા સાચા આરોપીઓ સુધી પહોંચ્યા વિના તમામ ત્રણ વ્યક્તિઓને આરોપી તરીકે ગોઠવી દીધા. મૃતક અરવિંદભાઈના શરીર પર મળેલી ગોળીની ઇજાઓ સિવાયની અન્ય ઇજાઓની સંખ્યાનો પણ પોલીસે વિચાર કર્યો હોઈ શકે. પરંતુ, અગાઉ ચર્ચા કરેલ પ્રમાણે, દોષિત આરોપી સહિત તમામ ત્રણ આરોપીઓની પ્રેરણા હોસ્પિટલ ખાતે હાજરી અંગેનો પુરાવો માત્ર હાજરી પૂરતો મળતો નથી. આરોપીગણની માલિકીની લાલ રંગની મારુતિ કારમાં મૃતકને લાવવામાં આવ્યો હતો તેવો વિશ્વાસાર્થક સ્વરૂપનો પૂરતો પુરાવો ઉપલબ્ધ છે. ત્યારબાદ, ફરિયાદ પક્ષની સાક્ષી આર્તીબેન અને અન્ય બે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ, એટલે કે આર્તીબેનના પિતા અને ભાઈ, દ્વારા પણ દોષિત આરોપી થોડા જ મિનિટોમાં પ્રેરણા હોસ્પિટલ ખાતે જોવામાં આવ્યો હતો. પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં દોષિત આરોપીની હાજરીને પોલીસ સાક્ષી દ્વારા પણ સમર્થન મળે છે, કારણ કે પોલીસ બંદોબસ્ત હેઠળ તેને પ્રેરણા હોસ્પિટલથી કર્ણાવતી હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યો હતો. આર્તીબેન તથા અન્ય સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલી સાક્ષી અને ત્યારબાદ દોષિત આરોપીના વર્તનના આ પરિપ્રેક્ષ્યમાં, પોતાના યુવાન પુત્રનો મૃતદેહ છોડીને, કોઈ જૂની બિમારીનો બહાનો કરીને, છુપાઈને દૂર આવેલી હોસ્પિટલમાં દાખલ થવાની તેની ક્રિયા જો વિચારવામાં આવે, તો ગોળીના માપઅંગે ડૉક્ટરોના પેનલ દ્વારા આપવામાં આવેલ વર્ણન માત્ર અભિપ્રાય સ્વરૂપનો પુરાવો હોવાથી તેને કોઈ ખાસ વજન આપવાની જરૂર રહેતી નથી. અમારી દૃષ્ટિએ, બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતે ગોળીની તપાસ કરી તેની જાત, કદ અને મુદ્દામાલ શસ્ત્રમાંથી તે ચલાવી શકાય તેવી સંભાવના અંગે જે અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે, તે નિશ્ચિતપણે અભિપ્રાય સ્વરૂપનો પુરાવો છે. સ્થાપિત કાનૂની સ્થિતિ મુજબ નિષ્ણાત સાક્ષીઓને અલગ અલગ વર્ગોમાં વહેંચી શકાય છે અને તેમને બે જુદી

શ્રેણીમાં રાખી શકાય. પહેલી શ્રેણીમાં તેવા સાક્ષીઓ આવે છે જેમને હકીકત વિશે કંઈક વ્યક્તિગત જ્ઞાન હોય, અને બીજી શ્રેણીમાં તેવા લોકો આવે છે જેમને વિષયમાં આવું વ્યક્તિગત જ્ઞાન ન હોય. શ્રી મોદીની પૂછપરછ કરવામાં આવી છે અને તેમની સાક્ષીને વિદ્વાન નીચલી અદાલતે પુષ્ટિકારક પ્રકારના પુરાવા તરીકે જોઈ છે. તેથી, આગ્રેય શસ્ત્ર અને ગોળા-બારૂદના વિષયમાં નિષ્ણાત એવા શ્રી મોદી સાથે ડૉક્ટરોના પેનલને સમક્ષ રાખી શકાય નહીં. ડૉ. ભિસેને અદાલતને સહાય કરવા માટે નિષ્ણાત તરીકે બોલાવવામાં આવ્યા અને તપાસવામાં આવ્યા; તેઓ હકીકતના સાક્ષી નથી, અને ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન નિષ્ણાત તથા મેડિકલ ઓફિસર તરીકે તેમની સાક્ષી વાસ્તવમાં સલાહાત્મક સ્વરૂપની છે, જે મરણોત્તર પરીક્ષણ દરમિયાન મૃત વ્યક્તિના શરીર પર જોવા મળેલી ઇજાઓની પ્રકૃતિ, મૃત્યુનો સમય અને મૃત્યુના કારણ અંગે પરીક્ષણમાં જણાવેલા લક્ષણોના આધારે આપવામાં આવી છે. એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે નિષ્ણાત સાક્ષી નિષ્કર્ષે પહોંચવા માટે તેને પ્રેરિત કરનાર તમામ સામગ્રી, આંકડાઓ સહિત, તેમજ પોસ્ટમોર્ટમ નોંધમાં દર્શાવેલ લક્ષણો અને મૃત્યુના કારણ સુધી પહોંચાડનારા આધારને અદાલત સમક્ષ મૂકે. સામાન્ય નિરીક્ષણનો વિષય બની ગયો છે કે એક જ પ્રશ્નના વિપરીત પક્ષે માત્ર ભિન્ન નિષ્ણાતોના પ્રામાણિક અભિપ્રાયો જ પ્રાપ્ત થતા નથી, પરંતુ જ્યારે અલગ અલગ નિષ્ણાતોના બે પ્રામાણિક દેખાતા અભિપ્રાયો અદાલત સમક્ષ મુકવામાં આવે, ત્યારે અદાલતોએ તે બંને વચ્ચે ભેદ આંકવાનો હોય છે. એ સાચું છે કે શ્રી ઠક્કરની દલીલોનો એક મુખ્ય આધાર એવો છે કે પોસ્ટમોર્ટમ નોંધોમાં ડૉક્ટરોના પેનલ દ્વારા ગોળીના માપ અંગે ચિત્ર દોરીને અને તે પણ સ્કેલનો ઉપયોગ કરીને આપવામાં આવેલી વિગતો જ આંકડાકીય માહિતી છે, અને નોંધ પર લાવવામાં આવેલા બે નિષ્ણાતોના આંકડાકીય મતભેદે શંકાની છાયા ઊભી કરી છે, અને તેથી નીચલી

અદાલતનું નિષ્કર્ષ બદલી દેવું જોઈએ એમ કહીને કે મૃતકનું અવસાન મુદ્દામાલ રિવૉલ્વરમાંથી ચલાવવામાં આવેલી ગોળીની ઇજાઓથી થયું ન પણ હોય અને તે અન્ય શસ્ત્ર તથા અન્ય ગોળીથી થયું હોય. પરંતુ જ્યારે પરિસ્થિતિજ પુરાવાનો પ્રશ્ન આવે, ત્યારે અદાલતે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજુ કરાયેલા પુરાવામાંથી ઊભી થતી પરિસ્થિતિઓની સમસ્તતા અને તેમના સંયુક્ત પ્રભાવને જોવાનો હોય છે. ડૉ. ભિસે અને શ્રી મોદી દ્વારા આપવામાં આવેલ અભિપ્રાય સ્વરૂપના પુરાવા તથા તેમના દ્વારા સાબિત કરાયેલા દસ્તાવેજોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, ગોળીના માપ અંગેના વિવાદને મહત્વપૂર્ણ માનવો કે નહીં તે બાબતે અદાલતે શક્ય હોય તો ભેદરેખા આંકવી પડશે. અમારી દૃષ્ટિએ, શ્રી મોદી દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલ અભિપ્રાય વૈજ્ઞાનિક હકીકતો પર આધારિત છે અને તે માત્ર અભિપ્રાયનો વિષય નથી, કારણ કે તેઓ આ વિષયના નિષ્ણાત છે; અને જ્યારે તેમને પરીક્ષણ કાર્યપત્રક લાવવા માટે કહેવામાં આવ્યું, ત્યારે તેમણે તે લાવી અને અદાલતના સંતોષ માટે સાબિત કરીને પોતાની વિશ્વસનીયતા વધુ મજબૂત કરી. જ્યાં સુધી પોસ્ટમોર્ટમ નોંધોમાં ડૉક્ટર દ્વારા દર્શાવેલ ગોળીના માપનો પ્રશ્ન છે, અમારી દૃષ્ટિએ તે નિરીક્ષણ આધારિત અભિપ્રાયનો વિષય છે. તબીબી નિષ્ણાત તરીકે ડૉ. ભિસેનો જે અભિપ્રાય છે અને જેના દ્વારા તેમણે કેટલાક તબીબી તથ્યો સ્થાપિત કર્યા છે, તેને માત્ર અભિપ્રાયનો વિષય કહી શકાય નહીં. ડૉ. ભિસે દ્વારા જણાવાયેલા કેટલાક તથ્યો અંગે અન્ય કોઈ તબીબી નિષ્ણાત સહેલાઈથી અસહમત થાય તેવી સંભાવના નથી. પરંતુ માત્ર મતના ક્ષેત્રમાં, અમારી અદાલતોનો અનુભવ એવો રહ્યો છે કે નિષ્ણાતો પોતાના વચ્ચે વ્યાપકપણે ભિન્ન મત ધરાવે છે. પોસ્ટમોર્ટમની કાર્યવાહી દરમિયાન ગોળીનું માપ લેવાની અથવા તેનું વર્ગીકરણ કરવાની ક્રિયા માત્ર મતના ક્ષેત્રમાં આવતી ગણાય. પોસ્ટમોર્ટમ નોંધના પાનું-૬ ના તળિયે એક કૉલમ છે જેમાં ડૉક્ટરોના પેનલે ગોળીઓની સંખ્યા દર્શાવવાની હતી

અને કિનારે ગોળીનું રેખાચિત્ર દોરવાની આવશ્યકતા નહોતી, જોકે વધારાની નોંધોની આ કૉલમમાં ઉલ્લેખિત નોંધો (એ), (બી) અને (સી) માં ગોળીના ચોક્કસ માપનો ઉલ્લેખ છે. અમારી દૃષ્ટિએ, પોસ્ટમોર્ટમ નોંધોમાંથી સ્પષ્ટ થતું ડૉક્ટરોના પેનલનું એવું મત કે ફાયરિંગનું અંતર “એક ફૂટથી વધુના નજીકના અંતરમાં હોવાનું લાગે છે”, તે મેડિકલ ઓફિસર અને ફોરેન્સિક મેડિસિનના નિષ્ણાત તરીકેનું નિષ્ણાત મત છે; પરંતુ એવી મનાવનારી અને અદાલતને સંતોષ થાય તેવી અભિપ્રાયના અભાવે કે મુદામાલ ગોળી નિશાની-“એફ” મૃતકના શરીરમાં ઘા મારફતે પ્રવેશી જ ન શકી હોત, આ મુદ્દા પર શ્રી મોદીનો મત વધુ વસ્તુનિષ્ઠ જણાય છે. તેથી, આ મુદ્દે અમારું એવું મંતવ્ય છે કે વર્તમાન કેસમાં ફરિયાદ પક્ષે શંકાથી પર સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત કર્યું છે કે મૃતકને થયેલી ઈજાઓના પરિણામે મુદામાલ વસ્તુ ગોળી નિશાની-“એફ” થી તેનું મૃત્યુ થયું હતું અને તે ગોળી સંભવતઃ મુદામાલ હથિયાર એટલે કે દોષિત આરોપીની પત્નીની સૂચનાથી દોષિત આરોપીના નિવાસસ્થાનમાંથી કબજે કરાયેલ રિવોલ્વરમાંથી ફાયર કરવામાં આવી હતી. માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આગ્રેય શસ્ત્ર રાખવા માટેના લાઇસન્સમાં દર્શાવેલ વિગતો તથા આગ્રેય શસ્ત્રના નંબરને ધ્યાનમાં રાખીને મુદામાલ હથિયારની ઓળખ અંગેનો મુદ્દો યોગ્ય રીતે વિચાર્યો હતો.

૩૪. અમે બેલિસ્ટિક નિષ્ણાત શ્રી મોદીનું વર્ણન (તેમની જૂબાનીના આંક ૧૬) આ સાક્ષી દ્વારા રજૂ કરાયેલા કાર્યપત્રકના સંદર્ભમાં વિચાર્યું છે અને આ નિષ્ણાત દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલ અભિપ્રાયનું વજન તથા મહત્વ ત્યારે જ ઘટી શકે, જો એવો અભિપ્રાય સ્વયં શક્ય બને કે બુલેટના પેકેટ નિશાની-“એફ”ને યોગ્ય રીતે સીલ કરવામાં આવ્યું ન હતું અથવા સીલ કરવાની પ્રક્રિયા શંકાસ્પદ હતી અને પોલીસને તે પેકેટ નિશાની-“એફ”

સાથે છેડછાડ કરવાની તથા વી.એસ. હોસ્પિટલના ફોરેન્સિક મેડિસિન વિભાગની સીલ ફરીથી લગાવવાની તક ઉપલબ્ધ હતી. અમારા પાસે આવી છેડછાડ અંગે શંકા કરવા અથવા એવો નિષ્કર્ષ કાઢવા માટે કોઈ કારણો નથી, કારણ કે કોઈ નિશ્ચિત અને દઢ પરિસ્થિતિ ઉપલબ્ધ નથી; કેમ કે સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિ અનુસાર, વિસંગતતાને યોગ્ય પ્રમાણમાં મહત્વ આપી શકાય, પરંતુ તેને અતિશય વજન અથવા મહત્વ આપવું જોઈએ નહીં. નિશ્ચિતપણે, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ આવેલા કેસના તથ્યો જુદા હતા, પરંતુ અહર પિઠિયા વજશી અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય, ૧૯૮૩ ક્રિ.એલ.જે. (એસ.સી.) ૧૦૪૯ (= એ.આઈ.આર. ૧૯૮૩ એસ.સી. ૫૯૯) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલા અવલોકનો હાલના કેસમાં ફરિયાદ પક્ષને સહાય કરે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે આ રીતે જણાવ્યું છે:—

“પ. પી. ડબલ્યુ. જ રામ જીવા, નભા રામના પિતા, સમગ્ર ઘટના ના પ્રત્યક્ષ સાક્ષી હતા. પી. ડબલ્યુ. જ ના પુરાવાને સેશન્સ જજે તુરંચ વિસંગતતાઓના સંદર્ભમાં અને કલ્પનાઓના આધારે અવિશ્વસનીય ગણાવ્યો હતો. તેમ જ પી. ડબલ્યુ. ૩ ભીમસી કળાના પુરાવાને પણ, જે નભાને ડેલીની અંદર ઘસેડી લઈ જવામાં આવ્યા પછી તરત જ ઘટનાસ્થળે આવ્યા હતા અને નભા પર અંદર હુમલો થતો હતો ત્યારે ગોળીબારના અવાજો સાંભળ્યા હતા, તેમજ હુમલા પછી નભાને બહાર ફેંકનાર વ્યક્તિઓ તરીકે અપીલકર્તાઓને ઓળખ્યા હતા, તુરંચ વિસંગતતાઓના સંદર્ભમાં અને કલ્પનાઓના આધારે અવિશ્વસનીય ગણાવવામાં આવ્યો હતો. તેવી જ રીતે પી. ડબલ્યુ. ૬ મૂળુ ધણા અને પી. ડબલ્યુ. ૧૧ ધણા ભીમસીના પુરાવાને, જેમણે નભા પર એ જ મેદાનમાં હુમલો થતો હતો ત્યાં સુધીની ઘટનાનો એક ભાગ જોયો હતો,

નબળા કારણોના આધારે અવિશ્વસનીય ગણાવવામાં આવ્યો હતો. વડી અદાલતે સમગ્ર પુરાવાનો નજીકથી અને સવિસ્તર અભ્યાસ કર્યો છે અને ટીકાના દરેક મુદ્દાનો સંતોષકારક જવાબ આપ્યો છે. અમારી દૃષ્ટિએ, સેશન્સ જજે કરેલ મૂલવણી સર્વથા અયોગ્ય હતી એવો દૃષ્ટિકોણ અપનાવવામાં વડી અદાલત સંપૂર્ણપણે ન્યાયસંગત હતી. અને ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓનો પુરાવો સંતોષકારક છે તથા અપીલકર્તાઓ જ નભા રામ પર હુમલો કરનાર હુમલાખોરો હતા એવો નિષ્કર્ષ નોંધવા માટે પૂરતો છે, એવું તારવવામાં પણ તે ન્યાયસંગત હતી. અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે આ પરિસ્થિતિ પર વિશેષ ભાર મૂક્યો કે રાત અંધારી હતી અને હુમલો લગભગ રાત્રે ૯ વાગ્યે થયો હતો. પી. ડબલ્યુ. ૪, પી. ડબલ્યુ. ૬, પી. ડબલ્યુ. ૧૧ અને પી. ડબલ્યુ. ૩, જેમના પુરાવા સ્વીકારવામાં આવ્યા છે, તેઓ આ મુદ્દે એકમત છે કે પીડિતના પિતા પી. ડબલ્યુ. ૪ રામ જીવાના હાથમાં ટોચ હતી અને સંબંધિત સમયે તેમણે ટોચનો પ્રકાશ પાડતાં હુમલાખોરોને ઓળખી શકાયા હતા. આ મુદ્દે સાક્ષીના પુરાવાને અવિશ્વસનીય ગણાવવા માટે કોઈ સારો કે માન્ય કારણ નથી. વધુમાં, ઓટલામાં પડેલી ગાડી પર લોહીના ડાઘોનું હોવું અને ડેલીની બહાર લોહીના ડાઘોનું હોવું ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓએ વર્ણવ્યા મુજબ ઘટના બની હતી તે વર્ણનને સંપૂર્ણ સમર્થન આપે છે. રામ જીવા પીડિતના પિતા હોવાથી તેઓ વાસ્તવિક ગુનેગારો સિવાય અન્ય વ્યક્તિઓને ખોટી રીતે ફસાવવામાં રસ ધરાવતા નહોતાં. તેમના પુરાવાને વડી અદાલતે કોઈ સંકોચ વિના અને યોગ્ય કારણોસર સ્વીકાર્યો છે. અને અમે ભિન્ન મત લેવાનું કોઈ કારણ જોતા નથી. અમે સંપૂર્ણપણે સંતોષ પામ્યા છીએ કે સેશન્સ જજે કરેલ મૂલવણી એટલી અયોગ્ય હતી કે વડી અદાલત

પોતાની સ્વતંત્ર મૂલવણી કરવામાં ન્યાયસંગત હતી. વધુમાં, પી. ડબલ્યુ. ૩ ભીમસી કળાનો પુરાવો નોંધપાત્ર મહત્વનો છે. તેમનું ઘર પડોશમાં છે. નભાને અંદર ઘસેડી લઈ ગયા પછી ડેલી બંધ કરવામાં આવી ત્યારે તેઓ તે સમયે ત્યાં આવ્યા હતા અને નભા મદદ માટે બૂમો પાડી રહ્યો હતો તે તેમણે સાંભળ્યું હતું, એવા તેમના પુરાવાને અવિશ્વસનીય ગણાવવાનું કોઈ કારણ નથી. ડેલીના દરવાજા ખોલ્યા પછી ઇજાગ્રસ્ત હાલતમાં નભાને બહાર ફેંકનાર વ્યક્તિઓ તરીકે તેમણે અપીલકર્તાઓને પણ ઓળખ્યા છે. પી. ડબલ્યુ. ૬ મૂળુ ધણા અને પી. ડબલ્યુ. ૧૧ ધણા ભીમસીના પુરાવાની મુખ્ય ટીકા એ આધાર પર કરવામાં આવી છે કે તેઓ માત્ર સંયોગવશાત્ સાક્ષી હતા. તેમ છતાં, તેમમાંથી કોઈપણ અપીલકર્તાઓને ખોટી રીતે ફસાવે એવું કેમ કરવું જોઈએ તેની કલ્પના કરવી મુશ્કેલ છે. તેમના પુરાવાની વડી અદાલતે સવિસ્તર અને સાવધાનીપૂર્વક તપાસ કરી છે અને તેને સ્વીકારવા યોગ્ય ગણાવ્યો છે. અન્યથા કરવાનો અમને કોઈ કારણ દેખાતો નથી. અપીલકર્તાઓના વકીલે દલીલ કરી છે કે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓએ નભાને ડેલીની અંદર ઘસેડી લઈ જઈ અંદર હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો એવી વાર્તા ઘડી કાઢી છે. આ દલીલ સંભાવનાની કસોટી પાર કરતી નથી. પુરાવામાંથી જાણવા મળે છે કે અપીલકર્તાઓની ડેલીની અંદર અને ઓટલામાં પડેલી ગાડી પર પણ લોહીના ડાઘો હતાં. આગળ, પંચનામું દર્શાવે છે કે દરવાજો સાફ કરવાનો અને લોહીના ડાઘો દૂર કરવાનો પણ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. ડેલીની અંદર લોહીના ડાઘો મળ્યા હોવાનો તથ્ય એ અનુમાન તરફ દોરી જાય છે કે હુમલો ડેલીની અંદર જ કરવામાં આવ્યો હોવો જોઈએ. ડેલીની અંદર અને બહાર બન્ને સ્થળે લોહીના ડાઘો મળ્યા હોવાથી, નભા પર અંદર હુમલો

કરવામાં આવ્યો અને ત્યારબાદ તેને ડેલીની બહાર ફેંકી દેવામાં આવ્યો એવી આવૃત્તિ સંભાવ્ય બને છે, કારણ કે હુમલાખોરો મૃતદેહને ડેલીની અંદર રહેવા દેવા માંગતા ન હોત. સેશન્સ કોર્ટ તથા વડી અદાલતના ચુકાદાઓ તેમજ નોંધપરના પુરાવાનો અભ્યાસ કરતાં અમે આ મત પર પહોંચીએ છીએ કે સેશન્સ જજે કરેલ મૂલવણીને અયોગ્ય ગણાવવામાં અને પુરાવાનું સ્વતંત્ર રીતે મૂલવવામાં વડી અદાલત સંપૂર્ણપણે ન્યાયસંગત હતી, કારણ કે સેશન્સ જજે નાની વિસંગતતાઓને અતિશય મહત્વ આપ્યું હતું અને કલ્પનાઓનો આશરો લઈને સાક્ષીઓના પુરાવા પ્રત્યે શંકાસ્પદ અભિગમ અપનાવ્યો હતો.

આ જ રીતે, બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતે ફોટોગ્રાફ્સ લીધા નહોતા અને તેમણે વ્યક્ત કરેલા અભિપ્રાયના સમર્થનમાં તે અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયા નહોતા, તે મુદ્દા અંગે વિકસાવવામાં આવેલી દલીલોને અમે કોઈ મહત્વ આપી શકીએ તેમ નથી; કારણ કે માત્ર આવા ફોટોગ્રાફ્સનો અભાવ, વર્તમાન કેસમાં, ત્યારે જ પૂર્વગ્રહનો મુદ્દો બન્યો હોત, જો મૃતદેહમાંથી ગોળી કાઢતી વખતે અને તેને સીલ કરતી વખતે ડૉક્ટરો દ્વારા ગોળીના ફોટોગ્રાફ્સ લેવામાં આવ્યા હોત. તમિલનાડુ રાજ્ય વિ./એસ. રમનાથન, ૧૯૭૮ એસસી ૧૨૦૪ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલ અવલોકનો આ મુદ્દે આગળ ધરાયેલી દલીલોનો યોગ્ય જવાબ છે. (સંબંધિત પરિચ્છેદ ૨૫ અને ૨૬).

૩૫. સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનના પી.એસ.આઈ. ને આપવામાં આવેલી તેની ફરિયાદમાં ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેન દ્વારા કરાયેલ દાવો એવો કહી શકાય કે નહીં કે તે આરોપીનું નામ અને મુખ્યત્વે દોષિત ઠરાવાયેલા આરોપીનું નામ મોડું જાહેર કરવાનું પ્રકરણ છે, તે પણ વિચારણા માંગતો

મુદ્દો છે; કારણ કે અનેક કેસોમાં ફરિયાદ નોંધાવવામાં થયેલ વિલંબ ફરિયાદ પક્ષના પ્રતિકૂળ ગણાયો છે, કારણ કે તે ફરિયાદીને પોતાનો આવૃત્તાંત વિકસાવવાની તથા સંજોય ગુનો બનવા સુધીની ઘટનાઓના ચોક્કસ ક્રમ ઉપર પડદો રાખીને કોઈ વ્યક્તિને આરોપી તરીકે નામજદ કરવાની પૂરતી તક આપે છે. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે ફરિયાદી આર્તીબેનના પિતા અને ભાઈએ પોલીસ સમક્ષ તથા નીચલી અદાલતમાં આપેલ આવૃત્તાંત મુજબ, આ બન્નેમાંથી કોઈએ પણ ઘટનાઓની વિગતો આપવાનો પ્રયાસ કર્યો ન હતો, જો કે સંભાવના એવી હતી કે તેઓ જાણતા હતા; અને ફરિયાદીના પિતા એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ૨૧ ભારતભાઈ પટેલ તરફથી થયેલ આ નિષ્ક્રિયતાએ શંકાની છાયા ઊભી કરી છે, નહિતર એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાં ફરિયાદ આપવા માટે આ સાક્ષીને આ પ્રથમ તક હતી. પુરાવામાંથી બહાર આવે છે કે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન જવા માટે નીકળતા પહેલાં ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ૨૧ ભારતભાઈ જાણતા હતા અથવા તેમને તેમના જમાઈ અરવિંદભાઈ વિરુદ્ધ થયેલ ગુનાનો સાર તો જાણીતો જ હોવો જોઈએ. પોતાની પુત્રી આર્તીબેનના રક્ષણ અને કલ્યાણમાં રસ ધરાવતા ચિંતિત સસરા એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાં ફરિયાદ નોંધાય તે માટે કોઈ કસર બાકી રાખ્યા વગર પ્રયાસ કર્યો હોત. શ્રી ઠક્કર, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, ની દલીલોનો ઉલ્લેખ કરતી વખતે આ સંદર્ભમાં દર્શાવેલ સંબંધિત નોંધ તથા પુરાવાનો કેટલાક ભાગ અમે વિચાર્યો છે. ફરિયાદી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનની તેના સગા ભાઈ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ૨૦ રાહુલ સાથે પ્રથમ વાર મુલાકાત ત્યારે થઈ જ્યારે રાહુલ ફરિયાદી આર્તીબેનના બંગલા પર પહોંચ્યો અને તે સમયે તેણે આર્તીબેનને રડતી જોઈ. ત્યારબાદ આર્તીબેન તરત જ કારમાં બેસી ગઈ. તે સમયે, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ૨૦ રાહુલના કહ્યા મુજબ, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેને માત્ર એટલું જણાવ્યું હતું કે અરવિંદને ગોળીની ઇજા પહોંચી છે

અને પૂછતા તેણે જવાબ આપ્યો કે તેને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યો છે. તેણીએ આ પણ જણાવ્યું હતું કે તેને ડ્રાઈવરનો ટેલિફોન પર આ સંદેશ મળ્યો હતો અને દોષિત આરોપીએ તેને ઇજાઓ પહોંચાડેલી હતી. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનનું વર્તન સ્વાભાવિક જણાય છે. પોતાના પરિવારજનોને જોઈને કોઈ પણ રડી પડે અને તેણીએ પોતાના પતિને ગોળીની ઇજા પહોંચાડવા માટે જવાબદાર વ્યક્તિ તરીકે દોષિતનું નામ જાહેર કર્યું હતું. નિર્ણાયક પ્રશ્ન એ છે કે રાહુલે આ હકીકતો પોલીસને ન જણાવી કે ભારતભાઈએ એલિસબ્રિજ પોલીસને ન જણાવી, તો શું તે બાબત શંકાસ્પદ રીતે જોવાની છે. આ બન્નેમાંથી કોઈએ એલિસબ્રિજ પોલીસને વિગતો ન આપવી અથવા એલિસબ્રિજ પોલીસ દ્વારા ફરિયાદીના પિતા ભારતભાઈ એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન પર પહોંચ્યા પછી તેમણે જણાવેલ હકીકતોની વિગતો નોંધવામાં નિષ્ફળતા, શું ફરિયાદ પક્ષના કેસને શંકાસ્પદ બનાવે છે અને એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન અથવા સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનમાં મળતી નોંધની ભાષા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેન દ્વારા આપવામાં આવેલી ફરિયાદની પવિત્રતા અને તાકાતને ઘટાડે છે કે કેમ, તેવા વિવિધ પ્રશ્નોનું મૂલવણી અને મૂલવણું આવશ્યક છે. અમારા મત મુજબ, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે પુરાવાના આ ભાગનું મૂલવવામાં તમામ યોગ્ય અને વાજબી પ્રયત્નો કર્યા છે અને આ મુદ્દે નોંધાયેલ અંતિમ નિષ્કર્ષ, અમારા મત પ્રમાણે, શ્રી ઠક્કર દ્વારા દલીલ કરાય તેમ તર્કવિરુદ્ધતા અથવા ગેરકાયદેસરતા પર આધારિત જણાતો નથી. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ૨૧ ભારતભાઈનો પુરાવો એવો છે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનના નિવાસસ્થાને પોતાના પુત્ર રાહુલ અને વહુ શીતલને મૂકી લગભગ અડધા કલાક પછી તેમને તેમના પુત્ર રાહુલનો ટેલિફોન આવ્યો અને તેમને જાણ કરવામાં આવી કે અરવિંદભાઈ અને તેમના પિતા વચ્ચે ઝઘડો થયો હતો અને અરવિંદભાઈના પિતાએ અરવિંદભાઈને ગોળીની ઇજા પહોંચાડી છે

તથા તેઓએ તાત્કાલિક આવવું જોઈએ. પૂછતા તેમને જાણ કરવામાં આવી કે તેઓ પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં છે. ત્યારબાદ તેઓ પોતાની પત્ની સાથે ડોક્ટર હાઉસથી પ્રેરણા હોસ્પિટલ માટે નીકળ્યા અને પ્રેરણા હોસ્પિટલના ઢ્ઢારે તેમને પોતાના પુત્ર રાહુલ મળ્યા. તેમને ઇન્ટેન્સિવ કેર યુનિટ (ટૂંકમાં આઈ.સી.યુ.) માં લઈ જવામાં આવ્યા અને ઇજાગ્રસ્ત અરવિંદભાઈ ખાટલા પર પડેલા હતા અને આર્તીબેન નજીક ઊભી હતી તથા રડી રહી હતી. આ સાક્ષી લગભગ ૧૦ મિનિટ હોસ્પિટલમાં રાહ જોયા હતા. તેમણે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનને સાંત્વના આપી અને ત્યારબાદ તેઓ પોલીસને બોલાવવા એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન ગયા. મુખ્ય તપાસમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે તેઓ પોલીસ કર્મચારીઓને બોલાવવા એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન ગયા હતા અને તેમનો નાનો પુત્ર રાહુલભાઈ તેમની સાથે ગયો હતો. કારણ કે તે હોસ્પિટલમાં હાજર હતો, તેથી તેને તેમની સાથે આવવા કહેવામાં આવ્યું. એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન પર પહોંચ્યા પછી તેમણે પોલીસને એમ કહી તેમની સાથે આવવા કહ્યું કે તેમના જમાઈને ગોળીની ઇજાઓ પહોંચી છે. પોલીસે તેમને પૂછ્યું કે ઇજાગ્રસ્તને ક્યાં રાખવામાં આવ્યો છે અને તેના જવાબમાં તેમણે કહ્યું કે ઇજાગ્રસ્ત પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં ડોક્ટર હાઉસમાં છે. ત્યારબાદ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભારતભાઈ પોલીસ સાથે પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચ્યા અને પોલીસે અરવિંદભાઈનું શરીર જોયું અને ફરિયાદી આર્તીબેન સાથે વાત કરી. ત્યારબાદ પોલીસ આઈ.સી.યુ. ની બહાર ગઈ અને દોષિત આરોપી સાથે વાત કરી. સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનને જાણ કરવામાં આવી અને ત્યારબાદ સરખેજ પોલીસ પહોંચતા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનની ફરિયાદ નોંધવામાં આવી. લગભગ સાંજે ૬.૧૫ વાગ્યે અરવિંદભાઈનું શરીર મરણોત્તર પરીક્ષણ અને અન્ય ઔપચારિકતાઓ માટે વી.એસ. હોસ્પિટલ ખાતે લઈ જવાયું. આ સાક્ષીની દોષિત આરોપીની તરફેથી વિગતવાર જરૂર કરવામાં આવી છે.

ફક્ત ૫, ૬ અને ૭ માં પૂછાયેલા અને નોંધાયેલા પ્રશ્નો મુખ્યત્વે ધંધા, મિલ્કતો અને તેમના સંચાલન સંબંધિત છે અને મૃતક તથા આરોપીના પરિવારની આર્થિક સક્ષમતા તથા પ્રેરણાના મુદ્દાનો, જેનો આભાસ મળે છે, વિચાર કરતી વખતે ચુકાદાના અગાઉના ભાગમાં અમે પુરાવાના આ ભાગનો વિચાર કર્યો છે. ફરિયાદી આર્તીબેન દ્વારા પોતાના ભાઈ રાહુલ તથા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભારતભાઈને દોષિત આરોપીનું નામ જાહેર કરવાના મુદ્દે પુરાવો સુસંગત છે. રાહુલભાઈએ જણાવ્યું છે કે પ્રેરણા હોસ્પિટલ પર પહોંચ્યા પછી તેણે પોતાના પિતાને ટેલિફોન કરીને ઘટના અંગે જાણ કરી હતી. મુખ્ય તપાસમાં ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી રાહુલે જણાવ્યું છે કે “જ્યારે અમે ત્રણે પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચ્યા, ત્યારે આરોપી નં. ૨ અને ૩ તેમની લાલ રંગની મારુતિ કારમાંથી અરવિંદભાઈને બહાર કાઢી રહ્યા હતા અને અરવિંદભાઈને ચોથા માળે એટલે કે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં લઈ જવાયા. લિફ્ટમાં તે પોતે, તેનો ભાઈ ચિરાગ, બહેન આર્તીબેન અને આરોપી નં. ૨ અને ૩ હાજર હતા અને આરોપી વિરેન્દ્રે ડોક્ટર સાથે કંઈક વાત કરી હતી અને અરવિંદભાઈને આઈ.સી.યુ. માં લઈ જવાયા. અરવિંદભાઈની તપાસ કર્યા પછી ડોક્ટરે તેમને મૃત જાહેર કર્યા. ત્યારબાદ તેણે પોતાના પિતાને ટેલિફોન કર્યો અને થોડી વાર પછી તેના પિતા એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભારતભાઈ પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચ્યા. હોસ્પિટલમાં થોડો સમય રોકાયા પછી ભારતભાઈ અને ચિરાગ પોલીસને જાણ કરવા એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન માટે નીકળી ગયા.” આ પુરાવો જરૂરમાં કસોટી પર ચકાસવામાં આવ્યો છે અને તેમાં અમને કોઈ મૂળભૂત વિરોધાભાસ જોવા મળતો નથી. નિશ્ચિતપણે, આ સાક્ષીએ કેટલીક પ્રશ્નોના જવાબ અસ્પષ્ટ રીતે આપ્યા છે અને જરૂર દરમિયાન પૂછાયેલા પ્રશ્નોના જવાબ આપતી વખતે તેની વૃત્તિ ક્યારેક નકારાત્મક અથવા અસંવાદી જણાય છે અને તેથી તેણે મોટાભાગના સંબંધિત પ્રશ્નોના જવાબ એવા આપ્યા છે જાણે તેને હકીકતમાં શું બન્યું હતું તે યાદ ન

હોય. શક્ય છે કે તે સત્ય પણ બોલતો હોય. અનેક વ્યક્તિઓ સંવાદના
 ક્રમને એ રીતે યાદ રાખવામાં સક્ષમ હોતી નથી કે તે પોલીસ સમક્ષ અને
 અદાલત સમક્ષ શબ્દશઃ રજૂ કરી શકે. તેથી, આ વૃત્તિથી આ સાક્ષી
 અવિશ્વસનીય બને છે એવી દલીલથી અમે પ્રભાવિત થતા નથી.
 સાક્ષીના પુરાવાને સમસ્ત રૂપે વાંચવો જોઈએ અને જરૂરી હોય ત્યારે
 અદાલતે સાક્ષીના પુરાવાનું પરિશીલન કરતી વખતે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા
 રજૂ કરાયેલા અન્ય પુરાવામાંથી પૂરતું સમર્થન શોધવાનો પ્રયાસ કરવો
 જોઈએ. અહીં રાહુલભાઈના આપૃતાંતને આર્ટિબેનના વર્તન દ્વારા તથા
 ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભારતભાઈના નિવેદન દ્વારા પૂરતું સમર્થન મળે છે.
 માત્ર એટલા માટે કે રાહુલભાઈ પોતાના પિતાએ કહેલા શબ્દોને
 પુનઃઉત્પન્ન કરી શકતા નથી, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભારતભાઈના કહ્યાને
 શંકાસ્પદ દ્રષ્ટિએ જોવું જોઈએ નહીં. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભારતભાઈ પણ
 સ્વતંત્ર અને સક્ષમ સાક્ષી છે અને તેમના પુરાવાનું અલગથી અને સ્વતંત્ર
 રીતે મૂલવણી થવી જોઈએ. અમે ફરિયાદી અર્બિતબેનના ટેલિફોન કોલ
 પર રાહુલભાઈ બંગલો છોડીને ગયા તે પહેલાં રાહુલભાઈ અને ભારતભાઈ
 વચ્ચે થયેલી વાતચીત અંગે તેમજ ત્યારબાદ આ બંને સાક્ષીઓ વચ્ચે
 થયેલી ટેલિફોનિક વાતચીતની વિગતો અંગે કોઈ મહત્વપૂર્ણ
 વિરોધાભાસ જણાતો નથી. ફરિયાદ પક્ષે ઘટનાક્રમ જે રીતે રજૂ કરીને
 સમગ્ર કથા ખુલાસી છે, તે મુજબ આ બંને સાક્ષીઓના પુરાવા
 એકબીજાને સંતોષકારક રીતે સમર્થન આપે છે અને તેનાથી આગળ
 ફરિયાદી આર્ટિબેનના આ નિવેદનને પણ સમર્થન મળે છે કે શાંતિવન
 ફાર્મ પરથી ડ્રાઈવરે તેને ફોન કરીને જાણ કર્યા પછી તેણે તરત જ
 રાહુલભાઈને ભોગ બનેલા આરોપીનું નામ જણાવ્યું હતું. તેથી, આ એવો
 કેસ છે જેમાં એલિસબ્રિજ પોલીસે પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચ્યા બાદ તરત જ
 ભારતભાઈ અથવા આર્ટિબેન પૈકી કોઈ એકની વિગતવાર ફરિયાદ
 મેળવી શકી હોત અને ગુજરાત રાજ્યના પોલીસ મથકોમાં સામાન્ય રીતે

અનુસરાતી પ્રથાનુસાર “ઓ” નંબર આપી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવી શકી હોત. પરંતુ, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈના પુરાવાથી એવું જણાય છે કે તેમણે પોલીસને તરત જ પોતાની સાથે પ્રેરણા હોસ્પિટલ આવવા માટે આગ્રહ કર્યો હોવો જોઈએ. એક એવા વ્યક્તિની માનસિક સ્થિતિનું અદાલતે અવલોકન કરવું જોઈએ જેને પોતાના યુવાન જમાઈના અવસાનના સમાચાર મળ્યા હોય અને તે પણ તેના પિતાના હાથે. તેમનું કહેવું છે કે તેમણે પોલીસ સાથે વાત કરી હતી. અધિકારીની હોદ્દાની સ્થિતિ અંગે તેઓ સજાગ નહોતા. એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનથી પ્રેરણા હોસ્પિટલ જવા માટે નીકળ્યા તે પહેલાં એલિસબ્રિજ પોલીસે કોઈ બાબત ઔપચારિક રીતે લખી હતી કે નહીં તે બાબતે પણ તેમણે અજ્ઞાનતા દર્શાવી હતી. આ સાક્ષીને એલિસબ્રિજ પોલીસે જણાવ્યું હતું કે તેઓએ પ્રેરણા હોસ્પિટલ જવું જોઈએ અને તેઓ (પોલીસ કર્મચારીઓ) પોલીસ વાનમાં તેમના પાછળ આવી રહ્યા છે. તેઓને એ પણ ફરી યાદ કરી શક્યા નહોતા કે તેઓ પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટરના કક્ષમાં ગયા હતા કે પોલીસ સબ ઈન્સ્પેક્ટરના. તેમણે પોલીસ સાથે વાત કરી હતી, પરંતુ તેઓ કોઈ અલગ કક્ષમાં નહોતા. ત્યાં બે થી ત્રણ પોલીસ કર્મચારીઓ બેઠા હતા. ત્યારબાદ, પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચ્યા પહેલાં તેમણે પોલીસ સાથે કોઈ ચર્ચા કરી નહોતી અને પોલીસે તેમને જે જે પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા તેના જવાબ તેમણે પોતાની જાણમાં રહેલી હકીકતો અંગે આપ્યા હતા. આ સાક્ષીએ એ સૂચન નકારી કાઢ્યું છે કે જ્યારે એલિસબ્રિજ પોલીસે તેમને ઝઘડો ક્યારે થયો હતો તે અંગે પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો હતો કે તેમને ખબર નથી. તેના વિપરીત, આ સાક્ષીની જરૂરપૂછપરછથી સ્પષ્ટ છાપ પડે છે કે તેમણે મૂળભૂત હકીકતો જણાવી હતી; અર્થાત્

(૧) તે પોલીસને બોલાવવા માટે પોલીસ સ્ટેશને આવ્યો હતો અને તેણે પોલીસને તેની સાથે આવવા કહ્યું હતું; (૨) તે પોલીસ સ્ટેશને ત્યાં હતો કારણ કે તેના જમાઈને ઝગડામાં ગોળીની ઇજા પહોંચી હતી; (૩) તેનો જમાઈ અરવિંદભાઈ પરિમલ ગાર્ડન રેલવે કોસિંગ નજીક ડોક્ટર હાઉસમાં આવેલ પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં છે.

ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈના પુરાવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે માનસિક તણાવમાં હતો. એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાં જેમની સાથે તેણે વાતચીત કરી હતી તે પોલીસ કર્મચારીઓ પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં આવ્યા હતા કે નહીં તે બાબત પણ તે યાદ કરી શકતો ન હતો. પોલીસે આપેલ ખાતરીના આધારે કે તેઓ અલગ પોલીસ વાનમાં તરત જ તેના પાછળ આવી રહ્યા છે, તે પ્રેરણા હોસ્પિટલ પરત જવા માટે પોલીસની સૂચનાઓનું પાલન કર્યું હતું. તેમ છતાં, સીધા પૂછાયેલા પ્રશ્નના જવાબમાં તેમજ પોતાના જ્ઞાનની અંદરના તથ્યોની વિગતો આપતાં તેણે સ્પષ્ટપણે નકારી કાઢ્યું છે કે અરવિંદભાઈને થયેલી ગોળીની ઇજા માટે જવાબદાર વ્યક્તિ તરીકે દોષિત આરોપીનું નામ તેને જણાવવામાં આવ્યું ન હતું. શું અદાલત અપેક્ષા રાખી શકે કે ત્રણેય સાક્ષીઓ વચ્ચે થયેલી સંભવિત વાતચીતનો દરેક શબ્દ યથાવત્ રીતે રજૂ થાય, કે પછી તેઓએ વર્ણવેલી શરૂઆતની મિનિટો કે કલાકોમાં બનેલી ઘટનાઓના સમૂહનું મૂલવણું કરવું જોઈએ? અમારાં મત મુજબ, અદાલતે દરેક વ્યક્તિગત સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા વિષયક પ્રશ્ન ધ્યાનમાં રાખીને, દરેક સાક્ષીએ જણાવેલ મૂળ તત્ત્વ તરફ જોવું જોઈએ. તેથી, મુખ્યત્વે નોંધ નં. ૧૨ – આંક ૧૦૪ અને ૧૦૫ (= આંક ૧૦૭) ની ભાષા પર કેન્દ્રિત દલીલો, પોતે જ, સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનના પી.એસ.આઈ. મેરને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન દ્વારા આપવામાં આવેલી ફરિયાદની પવિત્રતાને નષ્ટ કરી શકે નહીં, કારણ કે સાદા વાંચનથી નોંધોમાં એ જાહેર થતું હતું કે

કોઈ સંજોય ગુનો બન્યો હતો, પરંતુ તે સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપની હતી અને ખાસ કરીને નોંધ નં. ૧૨ અત્યંત સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપની હતી. પી.એસ.આઈ. બોદાર તથા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી રૂપ મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિ, જે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનની તપાસ ટુકડીમાં હતો, તેમની જુબાનીથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેમણે પોલીસ અધિકારી તરીકેની પોતાની મહત્વની ફરજો બજાવવામાં નિષ્ફળ ગયા હતા અને ફરિયાદ પક્ષને નુકસાન થાય તે માટે શક્ય તેટલી વધુ ખામીઓ ઉભી થાય તેવું બને તે માટે આ બે સાક્ષીઓ દ્વારા તમામ યુક્તિસંગત પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા હોય તેમ જણાય છે. અમને અનેક એવા પાસાં નજરે પડે છે કે જેના પરથી એવું અનુમાન કરવું શક્ય બને છે કે આ બંને પોલીસ અધિકારીઓને તેમની ફરજોના નિર્વહમાં બેદરકારી માટે જવાબદાર કહી શકાય. એ બાબત વિવાદાસ્પદ નથી કે એલિસબ્રિજ પોલીસ પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચી હતી અને આ બે સાક્ષીઓના પુરાવામાં છે કે પોલીસ સ્ટેશન પર આવેલા અને ત્યાં માહિતી આપનાર બે વ્યક્તિઓ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતીના આધારે એલિસબ્રિજ પોલીસ પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચી હતી. તેમ છતાં, એલિસબ્રિજ પોલીસે પોલીસ સ્ટેશનની મુલાકાત લેનાર અને સંજોય અયોગ્ય કૃત્ય થયાની માહિતી આપનાર વ્યક્તિઓના નામોની નોંધ કરી નથી. તેથી, આરોપી તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે એલિસબ્રિજ પોલીસે સંજ્ઞાપૂર્વક તે વિગતો દબાવી દીધી હતી, જે સંભવતઃ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈએ પોલીસ સ્ટેશનમાં હાજર અધિકારીને અને જેમની સાથે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈએ વાતચીત કરી હતી તેમને આપી હતી. જ્યારે શ્રી બોદાર, પી.એસ.આઈ., પોતાના સહાયકો સાથે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાંથી પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચનાર પ્રથમ અધિકારી હતા, ત્યારે તેમણે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનની સ્ટેશન ડાયરીમાં એ નોંધવું આવશ્યક હતું કે તેઓ કેવી રીતે અને શા માટે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાંથી નીકળી રહ્યા છે માટે

પ્રેરણા હોસ્પિટલ. પુરાવામાં છે કે પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચ્યા પછી પી.એસ.આઇ. શ્રી બોદારે તે રૂમમાં પ્રવેશ કર્યો હતો જ્યાં અરવિંદભાઈનો મૃતદેહ પડેલો હતો અને ફરિયાદી અમૃતભાઈ હાજર હતા. તે સમયે, ફરિયાદી આર્ટીબેનને પૂછતાં, તેમણે માહિતી આપી હતી કે તેમના પતિની તેમના સસરા અમૃતભાઈએ, અર્થાત્ દોષિત આરોપીએ, ગોળીની ઇજા પહોંચાડી હત્યા કરી છે. તેમણે સ્થળ વિશે પણ પૂછપરછ કરી હતી અને ફરિયાદી આર્ટીબેનને જાણ કરી હતી કે ઘટના શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે મકરબા ગામની સીમમાં બની હતી. તેમને આ પણ જણાવાયું હતું કે તેમના સસરા અમૃતભાઈ, અર્થાત્ ગુનાના આરોપી, હોસ્પિટલમાં હાજર છે. પી.એસ.આઇ. શ્રી બોદારે તે વ્યક્તિને શોધી કાઢ્યો અને તેની પણ પૂછપરછ કરી હતી. પી.એસ.આઇ. બોદારના મુખ્ય પરીક્ષણના પુરાવાનો અમાન્ય ભાગ અવગણવામાં આવે તો પણ, સ્પષ્ટ છે કે પી.એસ.આઇ. બોદાર પોતાના પોલીસ મથકમાં તાત્કાલિક, સ્વયં પોલીસ સ્ટેશન પર પાછા જઈને અથવા ટેલિફોન દ્વારા, વિગતવાર નોંધ કરવા માટે માહિતી આપી શકતા હતા. એક સ્થળે, આરોપી નં. ૧ ના પ્રતિપરીક્ષણમાં, આ સાક્ષીએ બેદરકારીપૂર્ણ જવાબ આપ્યો છે કે વ્યક્તિ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી પોલીસ લખવાની નથી. આ પ્રશ્ન ઓળખપાત્ર ગુનાના ખુલાસાના સંદર્ભમાં પૂછવામાં આવ્યો હતો, અને તે પણ ગંભીર સ્વરૂપના, અર્થાત્ કોઈ ગંભીર ઘટના બની હોવાનું આ સાક્ષીના ધ્યાનમાં લાવવામાં આવ્યું હતું અને તેણે પ્રથમ તબક્કે પોલીસ સ્ટેશન પર આવેલા માહિતીદાર દ્વારા ખુલાસો કરાયેલ હકીકતની સત્યતા જાણવા માટે પ્રેરણા હોસ્પિટલ જવાનું નક્કી કર્યું હતું. પરંતુ જ્યારે પી.એસ.આઇ. બોદારે આર્ટીબેન, અર્થાત્ ઇજાગ્રસ્ત-મૃતક અરવિંદભાઈની પત્ની પાસેથી, કેટલીક હકીકતો જાણી લીધી, ત્યારે મુલાકાતી-માહિતીદારે આપેલી માહિતીમાં સત્યતા છે અને પોલીસ સ્ટેશનના દસ્તાવેજમાં જરૂરી નોંધ કરવામાં આવે તથા અનુસંધાનમાં

સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનને જાણ કરવામાં આવે, એવી માહિતી પોતાના પોલીસ સ્ટેશનને આપવા માંથી તેમને કોણે અટકાવ્યા હતા? કદાચ, આ પ્રથમ એવો મામલો છે જેમાં એલિસબ્રિજ પોલીસ, અર્થાત્ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદાર અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી પોલીસ કોન્સ્ટેબલ મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિ કહે છે કે આ બંને સાક્ષીઓ વચ્ચે ટેલિફોન પર વાતચીત થઈ હતી અને તે વાતચીત પોલીસ કોન્સ્ટેબલ મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિએ સાદા કાગળ પર લખી હતી તથા એ જ ચોક્કસ શબ્દો આ પોલીસ કોન્સ્ટેબલ મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિએ ટેલિફોન પર એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાં બેઠેલા પોતાના પોલીસ અધિકારીને જણાવ્યું અને લખાવ્યાં હતા. તેના વિપરીત, પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારના પ્રતિપરીક્ષણનું સાધારણ વાચન એવો છાપ પેદા કરે છે કે પ્રારંભિક તબક્કે એલિસબ્રિજ પોલીસે, એટલે કે આ બંને સાક્ષીઓએ, પોતાને જ જાણીતાં કારણોસર, મહત્વપૂર્ણ હકીકતો દબાવી દીધી હતી અને ફરિયાદી આર્ટીબેને નહીં. સમયક્રમ અને વાતચીતના ક્રમ અંગે, તેમજ ભરતભાઈ અને તે પોલીસ અધિકારી વચ્ચે, જેઓ સાથે ભરતભાઈએ એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાં કેટલીક વાતચીત કરી હતી, બનેલી વાતચીત તથા ત્યારબાદની ઘટનાઓ અંગે, જેણે સરખેજ પોલીસના પી.એસ.આઈ. મેરને લાવ્યા, આ બંને પોલીસ સાક્ષીઓના વર્ણનમાં મહત્વપૂર્ણ વિસંગતતાઓ છે

સ્ટેશનથી પ્રેરણા હોસ્પિટલ. બચાવ પક્ષ માટે દલીલ કરવી શક્ય છે કે આ ક્ષતિના કારણે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેન તેમજ ભરતભાઈ અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી રાહુલભાઈ, અર્થાત્ ત્રણેય સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા પર પ્રતિકૂળ અસર પડે છે અને તેથી એ પણ શંકાની છાયા ઊભી થાય છે કે એલિસબ્રિજ પોલીસને, પૂરતો અવસર હોવા છતાં, ઘટનાની વિગતો અંગે જાણ કરવામાં આવી નહોતી અને આ ત્રણ પૈકી કોઈપણ સાક્ષીને પણ એ જાણ નહોતી કે મૃતકે કેવી રીતે, ક્યારે અને શા માટે

ગોળીની ઇજા ભોગવી હતી. એક હકીકત વિશ્વાસજનક રીતે, વ્યવહારિક રીતે નોંધ પર આવી છે કે આરોપી નં. ૨ અને ૩ને તેમની લાલ રંગની મારુતિ કારમાંથી ઇજાગ્રસ્ત અરવિંદભાઈને બહાર કાઢતા જોવામાં આવ્યા હતા અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેન તેમજ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી રાહુલ, બંને આરોપી નં. ૨ અને ૩ સાથે લિફ્ટમાં હતા, જેના દ્વારા અરવિંદભાઈને ડૉક્ટર હાઉસના ચોથા માળે આવેલી પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં લઈ જવાયા હતા. એક તરફ, બચાવ પક્ષે પુરાવાના ભાગરૂપે એવો એક પાસો રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે હકીકતમાં આરતીબેન અને તેમના કુટુંબનો એક તરફ તથા દોષિત આરોપીના કુટુંબ અથવા બાકીના બે આરોપીઓના કુટુંબ સાથે કોઈ વૈરભાવ નહોતો. નિશ્ચિતપણે, ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીને વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલ સૂચન આરોપી પર બાધક નથી, પરંતુ જો ખરેખર ગંભીર સ્વરૂપના વૈરી સંબંધો નહોતા, તો પછી આરતીબેન અને તેમના સગા બનેવી, જે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદર પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચ્યા ત્યાં સુધી હોસ્પિટલમાં હાજર હતા, એમની વચ્ચે સમગ્ર સમયગાળા દરમિયાન કોઈ વાતચીત જ ન થઈ હોય, તે શક્ય હતું કે નહીં, એવો પ્રશ્ન ઊભો થાય. એક સ્થળે, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિએ એવો જવાબ આપવા હિંમત કરી છે કે પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદરે તેમને કહ્યું હતું કે તેને ઘટનાની વિગતોની જાણ નથી અને તે આપી શકતા નથી કારણ કે “કોઈ ત્યાં નથી”. એવું જણાય છે કે આ બંને પોલીસ સાક્ષીઓએ આયોજનબદ્ધ રીતે “જૂઠું” કહ્યું છે, જેથી તેઓ અદાલત સમક્ષ અપમાનજનક ખંડન અથવા વિરોધભાવ અને ટીકા પરથી સરળતાથી બચી શકે અને સાથે સાથે પોતાની પસંદગીના એક પક્ષને મદદ પણ કરી શકે. અમારી દૃષ્ટિએ, પંજાબ રાજ્ય વિરુદ્ધ બલદેલ્વ સિંહ, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૩(૩) જી.એલ.આર. ૨૪૮૩ ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનો સંબંધિત પેરા-૩૧ ઉદ્ધૃત કરવો ન્યાયસંગત અને યોગ્ય રહેશે:

૩૧. નિશ્ચિતરૂપે સમાજને ગુનેગારો પાસેથી સુરક્ષિત રાખવાની આવશ્યકતા છે. જો ગુનાઓ કરનાર વ્યક્તિઓને તેમની વિરુદ્ધનો પુરાવો જાણે અસ્તિત્વમાં જ નથી એમ માનીને છોડી દેવામાં આવે, તો સુરક્ષાને લગતો સામાજિક આશય નુકસાન પામશે. તેથી, તેનો ઉત્તર એ છે કે તપાસ એજન્સીએ વિધાન દ્વારા કલ્પિત પ્રક્રિયાનું કડકપણે પાલન કરવું જ જોઈએ અને તે કરવામાં થયેલી નિષ્ફળતાને ઉચ્ચ અધિકારીઓએ ગંભીરતાપૂર્વક જોવી જોઈએ તથા સંબંધિત અધિકારીઓ વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવી જોઈએ, જેથી તપાસ સત્તામંડળની બેદરકારી પર અંકુશ મૂકવામાં આવે.

અમારા માટે યોગ્ય રહેશે કે આ સંદર્ભે ચુકાદાના અનુસર્તા પરાધ્રાફોમાં યોગ્ય સમયે આવશ્યક ટિપ્પણીઓ કરીએ અને જો જરૂર પડે તો જરૂરી અવલોકનો કરી શકીએ. આ તબક્કે, જ્યારે અમે દોષિત વ્યક્તિના વતી કરવામાં આવેલી રજૂઆતો અને પુરાવાનું મૂલવણ કરી રહ્યા છીએ, ત્યારે એટલું કહેવું પૂરતું છે કે સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનના રજીસ્ટરમાં મળેલી આંક ૧૦૪ ની નોંધ સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપની છે. માત્ર એટલા માટે કે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાં વિગતવાર નોંધ કરવી શક્ય હતી અથવા એલિસબ્રિજ પોલીસ અધિકારીઓ માટે સરખેજ પોલીસને થોડી વિગતવાર માહિતી સાથે જાણ કરવી શક્ય હતી, તેનાથી સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનની નોંધ નં. ૧૨, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૫૪ ના અથ માં “પ્રથમ માહિતી અહેવાલ” બની જતી નથી. પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદાર એવું કહેતા નથી કે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં તેઓ પ્રથમ વખત ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનને મળ્યા ત્યારે તેમણે શરૂઆતમાં આરોપીના નામનો

ખુલાસો કર્યો ન હતો, કે તેમણે ઘટના સ્થળનું નામ જણાવ્યું ન હતું. ઉપરોક્ત મુજબ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદાર દ્વારા એવું ન કહેવાની આ બાબતનું નીચલી અદાલતે સમગ્ર પુરાવાનું મૂલવણ કરતી વખતે પરીક્ષણ કર્યું છે અને આ અદાલત માટે ભૂસા અને દાણાને અલગ પાડવું શક્ય છે. જો સમગ્ર પુરાવાના સમૂહ અંગે અથવા કોઈ એક સાક્ષીના પુરાવાના મૂલવણ સમયે અદાલત માટે આ કસરત કરવી શક્ય હોય, તો અદાલતે તે કસરત કરવી જ જોઈએ, કારણ કે અંતે ફોજદારી મુદ્દામાલ એક તથ્ય-શોધક ચંત્ર છે અને અદાલતનું કર્તવ્ય એ છે કે સંતુલન ગુમાવ્યા વગર અદાલત ન્યાયસંગત, યોગ્ય અને કાયદેસર નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચી શકે. આ બંને સાક્ષીઓ, અર્થાત્ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદાર અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી

મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિ- એક પોલીસ કોન્સ્ટેબલને અદાલતે ફરીથી બોલાવ્યો હતો અને આ બે સાક્ષીઓની વિસ્તૃત પૂછપરછ કરવામાં આવી છે. પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારે જ્યારે એમ જણાવ્યું કે તેઓ પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચ્યા ત્યારે બનાવની વિગતો અંગે તેમને જાણ કરવામાં આવી હતી અને જ્યારે ફરિયાદી અરવિંદભાઈના મૃતદેહની બાજુમાં બેઠી હતી ત્યારે તેમણે તેણીને પૂછ્યું હતું, ત્યારે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિને સરકારેજ પોલીસ સ્ટેશનને તે રીતે જાણ કરવા કહેવાનું તેમના માટે કોઈ કારણ નહોતું, જેમ પી.સી. મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિએ જાણ કરી હોવાનું કહેવામાં આવે છે. આંક ૧૦૪ માં એક પી.સી. મહેન્દ્રકુમારનું નામ દર્શાય છે અને જે વ્યક્તિએ સરકારેજ પોલીસ સ્ટેશનને વિગતો આપી હોવાનો દાવો કર્યો છે તે મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિ છે. એમ જણાય છે કે અથવા તો મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિએ પોતાનું સાચું નામ પણ જાહેર કર્યું નથી જેથી જરૂર પડે તો તે પોલીસ સ્ટેશનમાંથી ટેલિફોન કર્યાની જવાબદારીમાંથી પણ આ કહીને બચી શકે

કે તે પી.સી. મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિ નથી, અથવા તો સરકારેજ પોલીસએ બીજી બાજુ ટેલિફોન પર વાત કરતા માહિતીદાતા એટલે કે મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિનું સાચું નામ જાણવાની પણ કાળજી લીધી નહોતી. સામાન્ય રીતે, દરેક પોલીસ સ્ટેશનમાં મહત્વના સંદેશા લઈને જતા હોય અથવા કિંમતી વસ્તુઓની જવાબદારી સોંપવામાં આવી હોય અથવા પોલીસ સ્ટેશનને કોઈ મહત્વપૂર્ણ સંવેદનશીલ માહિતી આપતા હોય એવા પોલીસ કોન્સ્ટેબલોનો બકલ નંબર નોંધવાની પ્રથા હોય છે. એમ જણાય છે કે નોંધ નં. ૧૦૪ કરતી વખતે સરકારેજ પોલીસ સ્ટેશનના પી.એસ.ઓ. દ્વારા કાળજી લેવામાં આવી નહોતી અથવા માહિતીદાતા મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિએ ના પી.એસ.ઓ.ને પોતાનો બકલ નંબર જણાવવામાં નિષ્ફળ રહ્યો હતો

સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનમાં ૧૬.૧૫ કલાકે વર્ધી આપતાં. એ નોંધમાં ઘટનાસ્થળનો ખુલાસો થતો હતો. મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિને ઘટનાસ્થળ અંગે કોણે અને ક્યારે જણાવ્યું?; જ્યારે મૃતકનું નામ દબાવી રાખવાનું કોઈ કારણ નહોતું, ત્યારે પણ “એક વ્યક્તિ” એવો ઉલ્લેખ શા માટે કરવામાં આવ્યો? સ્થળ પર પહોંચ્યા પછી જ્યારે અરવિંદભાઈને મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યા, ત્યારે મૃત્યુની હકીકત અંગે સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનને જાણ શા માટે કરવામાં આવી નહોતી? આ પ્રશ્નો છે. નોંધનું સાદું વાંચન એવું પ્રતીત કરાવે છે કે એક ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિને હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો છે અને શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે ગોળીબારની કોઈ ઘટના બની છે. જાણે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના અધિકારી સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી કરતાં ઉચ્ચ હોય તેમ, એલિસબ્રિજ પોલીસ દ્વારા સરખેજ પોલીસને એવો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો કે તેઓ શાંતિવાન ફાર્મમાંથી પૂછપરછ કરે. ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિને એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનની હદમાં લાવવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારનો એવો દાવો છે કે તેમણે સરખેજ

પોલીસ પ્રેરણા હોસ્પિટલ સુધી પહોંચે તેની વ્યવસ્થા કરી હતી, ત્યારે એલિસબ્રિજ પોલીસે સરખેજ પોલીસને આવો નિર્દેશ શા માટે આપ્યો હતો તેનો જવાબ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદાર કે પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર એમ કોઈએ પણ આપ્યો નથી. તેથી, પોલીસ સાક્ષીઓએ અદાલતકક્ષમાં પોતાના અર્ધહૃદયી પુરાવાથી જે ભૂસો લાવ્યો છે, તેમાંથી દાણા અલગ પાડવા અમારે માટે શક્ય છે.

૩૬. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈના પુરાવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેઓ પોલીસને બોલાવવા માટે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન જવા પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી નીકળ્યા હતા જેથી પોલીસ વહેલી તકે પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચી શકે; અને પુરાવામાં આ પણ આવેલું છે કે તેમણે પોલીસએ તેમની સાથે આવવું જોઈએ એવો આગ્રહ કર્યો હતો, પરંતુ તેમને આ ખાતરી આપીને પ્રેરણા હોસ્પિટલ જવા કહેવામાં આવ્યું હતું કે પોલીસ અલગ પોલીસ વાનમાં તેમના પાછળ આવશે, અને એમ થયું પણ હતું. એલિસબ્રિજ પોલીસએ શું કરવાનું આવશ્યક હતું તે એક બાબત છે અને પોલીસએ વાસ્તવમાં શું કર્યું તે સંપૂર્ણપણે જુદી બાબત છે. બચાવ પક્ષે એ સંભાવના દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે પોલીસે કશુંક લખ્યું જ હશે અને તેથી જ એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનનો ફોજદારી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ પુસ્તિકા કે સંબંધિત તારીખની મૂળ સ્ટેશન ડાયરીના સ્વરૂપનો દાખલો અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી અને તે દ્વારા ફરિયાદ પક્ષ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈએ પોલીસને જે તથ્યો જણાવ્યા હોવા જોઈએ તે પર પડદો પાડવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે; નહિંતર એન્ટ્રી નં. ૧૦૪ની ભાષા તાત્વિક રીતે ભિન્ન હોત. પરંતુ, પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડર અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિની જિરહ પછી પણ સ્પષ્ટ છે કે પ્રથમ એન્ટ્રી નં. ૧૦૪ (= ૧૦૭), પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં પહોંચી ગયા પછી પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડર તરફથી ટેલિફોન સંદેશ મળ્યા

પહેલાં પી.સી. મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિએ મોકલેલી કોઈ વર્દી આધારે કરવામાં આવેલી એન્ટ્રી નથી. તેના વિરુદ્ધ, આ બે સાક્ષીઓના પુરાવા અને એન્ટ્રીનો સમય સ્પષ્ટ દર્શાવે છે કે સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનની આ એન્ટ્રી, પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરે પ્રેરણા હોસ્પિટલથી એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન પર મોકલેલા ટેલિફોનિક સંદેશ અને પી.સી. મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિએ આપેલી માહિતીના આધારે કરવામાં આવી છે. સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનમાંથી પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર શાંતિવાન ફાર્મ જવા નીકળ્યા હતા અથવા શાંતિવાન ફાર્મથી સરખેજ પોલીસ સ્ટેશન પર પરત આવ્યા હતા તે દર્શાવતી કોઈ એન્ટ્રી નોંધમાં આવેલ નથી. પી.એસ.આઈ. શ્રી મેરે કહ્યું છે કે તેઓ શાંતિવાન ફાર્મ ગયા હતા અને ત્યાં તેમને પિતા અને પુત્ર વચ્ચે કોઈ ઝઘડાની બાબત જાણવા મળી હતી. તેમના વર્ણનનો આ ભાગ શ્રુતિપ્રમાણ કહી શકાય, પરંતુ શાંતિવાન ફાર્મની તેમની મુલાકાત અંગેનો પુરાવો મૂળભૂત સ્વરૂપનો પુરાવો છે અને સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનમાં એવી કોઈ નકારાત્મક એન્ટ્રી નથી કે શાંતિવાન ફાર્મમાં ગોળીબારની ઘટનાની સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનને મળેલી માહિતી ખોટી હતી કે વધારીને જણાવવામાં આવી હતી અને તેથી કંઈ કરવાનું જરૂરી નથી. તેના વિરુદ્ધ, સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનને આશરે ૧૭.૧૫ કલાકે બીજો સંદેશ પ્રાપ્ત થયો હતો. જ્યારે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેનનો પુરાવો વિશ્વસનીય માનવામાં આવે છે કે પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરે પૂછેલા પ્રશ્નોના જવાબ તેમણે એક નિશ્ચિત રીતે આપ્યા હતા અને શાંતિવાન ફાર્મથી તેમના ડ્રાઈવર મારફતે તેમને મળેલી ટેલિફોનિક માહિતીથી તેઓએ જે તથ્યો જાણી લીધા હતા તે પર પડદો પાડવાનો તેમને કોઈ કારણ નહોતું, ત્યારે પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરને પોતાના જાણવા આવેલા તથ્યોના વિરુદ્ધ કોઈ વિગતો લખાવવાનું કોઈ કારણ નહોતું. પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરે એવું કહેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં પહોંચ્યા પછી તેમણે ફરિયાદપક્ષે

સાક્ષી આરતીબેન પાસેથી કોઈ વિગતવાર પૂછપરછ કરી ન હતી, પરંતુ બીજી તરફ તેમણે જિરહ દરમ્યાન પણ સ્પષ્ટપણે કહ્યું છે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેને તેમને ઘટનાસ્થળ અને તેમના સસરા અમૃતભાઈની સંડોવણી વિશે સંક્ષેપમાં જણાવ્યું હતું અને પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરે એ સૂચન નકાર્યું છે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેને દોષિતનું નામ જાહેર કર્યું ન હતું. પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરનું વર્તન ક્યારેય તપાસ અધિકારીને અનુરૂપ જણાતું નથી અને પુરાવામાં આવ્યું છે કે આઈ.સી.યુ.માંથી બહાર આવ્યા પછી તેમણે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં હાજર દોષિત આરોપી અમૃતભાઈ સાથે પણ વાતચીત કરી હતી અને જો પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરે વાસ્તવમાં પી.સી. મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિને ટેલિફોનિક સંદેશ આપ્યો હોય, તો એવો અનુમાન થાય છે કે તે દોષિત અમૃતભાઈ સાથેની વાતચીત પછી જ આપ્યો હશે. એવું પુરાવામાં આવેલ નથી કે દોષિત આરોપીને કોઈ પ્રશ્ન પૂછતાં પહેલાં તેમણે પોતાના પોલીસ સ્ટેશન પર ટેલિફોનથી સંદેશ મોકલ્યો હતો; નહિંતર તે હકીકત પુરાવામાં આવી હોત. ન તો પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરનું અને ન તો પી.સી. શ્રી મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિનું એવું કહેવું છે કે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનને વાયરલેસ દ્વારા સંદેશ મળ્યો હતો; નહિંતર નિયંત્રણ કક્ષાની ભૂમિકા સામે આવી હોત. તેથી ટેલિફોન પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી જ કરવામાં આવ્યો હોવો જોઈએ. પ્રથમ પ્રસંગે પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડર અને પી.સી. શ્રી મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિ વચ્ચે જે સંદેશાવ્યવહાર થયો તેના ચોક્કસ શબ્દો અંગે પી.સી. મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિ અને પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરના પુરાવામાં સુસંગતતા નથી. તેના વિરુદ્ધ, પી.સી. શ્રી મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિની જિરહ દરમ્યાન નોંધમાં આવેલ પુરાવાનો એક આછો અંશ સૂચવે છે કે નિર્ણાયક પ્રારંભિક મિનિટોમાં એક સમયે આ જ પી.સી. શ્રી મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિ પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં હાજર હતા. નિશ્ચિતપણે, આ બાબત અસ્પષ્ટ છે કે શરૂઆતમાં પી.સી. મહેન્દ્રકુમાર

પ્રજાપતિ એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાં હતા અને આશરે અડધા કલાક પછી વધુ પોલીસ દળની વ્યવસ્થા માટે પી.એસ.આઈ. બોડર એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન ગયા હતા અને તે સમયે આ મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિને પ્રેરણા હોસ્પિટલ જવા કહેવામાં આવ્યું હતું અને ત્યાંથી તેઓ દોષિત આરોપી સાથે એસ્કોર્ટ-નિરીક્ષણ દળમાં કર્ણાવતી હોસ્પિટલ ગયા હતા. અમને એ જાગૃતિ છે કે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી જ સરખેજ પોલીસ સ્ટેશન પર ટેલિફોન કોલ કરવામાં આવ્યો હોવાની સંભાવના અંગે કાઢવામાં આવતું કોઈપણ અનુમાન કલ્પના તરીકે ગણાવી શકાય, પરંતુ આ પાસામાં પ્રવેશ્યા વિના પણ સ્પષ્ટ છે કે મોકલાયેલો પ્રથમ સંદેશ માત્ર સંક્ષિપ્ત સ્વભાવનો જ દેખાતો નથી, પરંતુ એવી પરિસ્થિતિઓ છે કે જે દર્શાવે છે કે તે સંદેશની વિગતો નોંધપાત્ર રીતે અધૂરી કે ખોટી હતી. તેથી, ભલે પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરને ફોજદારી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવી તપાસ હાથ ધરવાની અને ત્યારબાદ તે કાગળો સંબંધિત અધિકૃત પોલીસ સ્ટેશનને સોંપવાની સત્તા હતી, તો પણ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરની નિષ્ક્રિયતા અથવા તેમના તરફથી દાખવાયેલ બેદરકારી, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૫૪ના અર્થમાં પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેને પી.એસ.આઈ. શ્રી મેરને આપેલી ફરિયાદની પવિત્રતાને પ્રતિકૂળ અસર પહોંચાડશે નહીં. હાલના કેસમાં અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેનની ફરિયાદ પ્રેરણા હોસ્પિટલ સિવાય બીજી કોઈ જગ્યાએ લખાઈ હોય એવો નિષ્કર્ષ, કોઈ પુરાવો અથવા બોલતી પરિસ્થિતિના અભાવે, સ્વીકારવો મુશ્કેલ છે. પુરાવામાં આવેલું છે કે આશરે સાંજે ૬.૦૦ વાગ્યે કે તે આસપાસ અર્વિંદભાઈના મૃતદેહને કાનૂની વિધિ માટે વી.એસ. હોસ્પિટલમાં ખસેડવાની પ્રક્રિયા શરૂ થઈ ગઈ હતી અને તે પહેલાં જ તેમના પોલીસ સ્ટેશનને મળેલી બીજી વર્દી પ્રાપ્ત થતાં પી.એસ.આઈ. મેર પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચી ચૂક્યા હતા. આ

જ એન્ટ્રીની સત્યતા અને એન્ટ્રીમાં દર્શાવેલા સમયને ગંભીરપણે પ્રશ્નિત કરવામાં આવ્યો છે અને મૂળ એન્ટ્રી દર્શાવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે આ એન્ટ્રી પાછલા સમયની બતાવવામાં આવી છે અને તેથી જ ફરજના કલાકોને ધ્યાનમાં રાખતા એન્ટ્રી કરનાર વ્યક્તિની સહીના મીટાવાના નિશાન હતા. પોલીસ નિયંત્રણમાંથી કોઈ દસ્તાવેજ તપાસના કાગળોનો ભાગ બનાવવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ ૧૭.૧૦ કલાકની બીજી એન્ટ્રી સંક્ષેપમાં મૂળભૂત તથ્યો જાહેર કરે છે. પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરના પુરાવા મુજબ, આ વિગતો તેઓએ પોલીસ નિયંત્રણને આપેલી માહિતી જ છે, કારણ કે તેમણે પોતાના જબાનબંદીમાં એવું જણાવ્યું છે. જો અમૃતભાઈ-દોષિત આરોપી વિરુદ્ધ કંઈ પ્રતિકૂળ બહાર આવ્યું ન હોત, તો દોષિત આરોપીને પ્રેરણા હોસ્પિટલ છોડીને બીજી કોઈ હોસ્પિટલમાં જવા માટે ડૉ. આર.કે. પટેલની મંજૂરી લેવાની જરૂર ન હતી, કારણ કે શ્રી બોડર મુજબ દોષિત આરોપીએ ડૉ. આર.કે. પટેલની મંજૂરી માંગી હતી. ડૉ. આર.કે. પટેલના પુરાવાના અભાવે, દોષિત અને ડૉ. આર.કે. પટેલ વચ્ચે જે વાતચીત થઈ હતી તેને અમે ધ્યાનમાં લઈ શકતા નથી, પરંતુ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરનું એવું કહેવું વિચારવા યોગ્ય છે જેમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે એક ડૉ. આર.કે. પટેલે તેમને (અર્થાત્ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરને) વિનંતી કરી હતી કે તેઓ એટલે કે ડૉ. પટેલ અમૃતભાઈ-દોષિત આરોપીને બીજી હોસ્પિટલમાં ખસેડવા ઇચ્છે છે અને તેથી દોષિત આરોપીને પોલીસ એસ્કોર્ટ સાથે તેમની સાથે કર્ણાવતી હોસ્પિટલ મોકલવામાં આવ્યો હતો. એવું જણાય છે કે તે સમય સુધીમાં પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચી ગયા હતા. પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર પ્રેરણા હોસ્પિટલ કયા સમયે પહોંચ્યા તે બાબતે કોઈ મોટો વિવાદ નથી. ડૉ.નું નિવેદન આ બાબતમાં આર.કે. પટેલ અને તેમની સાક્ષી તથા કર્ણાવતી હોસ્પિટલના કાગળો થોડીક પ્રકાશ પાડી શક્યા હોત, પરંતુ તપાસ અધિકારીને જ જાણીતા શ્રેષ્ઠ કારણોસર તે જ

બાબતો નોંધ પર આવી નથી. તેમ છતાં, ૧૮.૧૫ કલાકની એન્ટ્રી નં. ૧૦૬, ૧૭.૧૦ કલાકની પૂર્વસમયિત એન્ટ્રી કરવામાં આવી હોવાની શક્યતા નકારી કાઢવા માટે પૂરતી છે. ૧૮.૦૦ કલાકની સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનની એન્ટ્રી નં. ૧૪ નિર્દોષ સ્વરૂપની એન્ટ્રી છે, જેમાં ઉલ્લેખ છે કે વાયરલેસ ઓપરેટર સહિત કેટલાક પોલીસ કર્મચારીઓ સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનથી પેટ્રોલ પંપો તરફ નીકળી ગયા હતા. નિશ્ચિતપણે, સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનની ૧૮.૦૦ કલાકની એન્ટ્રી નં. ૧૪ સ્વતંત્ર રીતે આંકિત કરવામાં આવી નથી, પરંતુ જ્યારે કોઈ નિશ્ચિત પોલીસ સ્ટેશનની ડાયરીની એન્ટ્રી પર શંકાની છાયા પડતી હોય, ત્યારે તેના પુરાવાકીય મૂલ્યની પ્રામાણિકતા નિર્ધારિત કરવા માટે અદાલતો નિશ્ચિત રીતે નીચેના કેટલાક પાસાઓ સહિત નજર કરી શકે છે;

(૧) શું તે પૃષ્ઠ પરની પ્રથમ નોંધ છે કે છેલ્લી નોંધ છે; (૨) શું હસ્તલિપિઓમાં તત્પતઃ ભિન્નતા છે અથવા જેના દ્વારા તે લખવામાં આવ્યું છે તે લેખન સાધન ભિન્ન છે; (૩) શું કોઈ સમયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને પ્રશ્નાસ્પદ નોંધના તાત્કાલિક અગાઉની એક કે બે નોંધો તથા તાત્કાલિક અનુસર્તી એક કે બે નોંધો વચ્ચેનો સમયઅંતર દર્શાવવામાં આવ્યો છે.

હાલના કેસમાં, ૧૬.૧૫ કલાકથી ૧૭.૧૦ કલાક વચ્ચે એટલે કે પ્રવેશ નં. ૧૨ અને ૧૩ વચ્ચે કોઈ નોંધો નથી અને ૧૮.૦૦ કલાકનો પ્રવેશ નં. ૧૪ એક નિર્દોષ સ્વરૂપનો પ્રવેશ છે અને ગુનો નોંધવા અંગેનો ૧૮.૧૫ કલાકનો પ્રવેશ નં. ૧૫, આંક ૧૦૬, એટલે કે નોંધ, ૧૭.૧૦ કલાકના પ્રવેશ નં. ૧૩ એટલે કે આંક ૧૦૫માં પૂર્વસમય દર્શાવવાની શક્યતાને નકારી કાઢે છે, કારણ કે અન્યથા પૂર્વસમય દર્શાવવાનો

અવકાશ અત્યંત સીમિત રહે અને બચાવ પક્ષ નોંધપોથી પર આ એક પાસું લાવી શક્યો હોત કે ૧૮.૦૦ કલાકનો પ્રવેશ નં. ૧૪ પણ પૂર્વસમય દર્શાવેલો પ્રવેશ છે અને ફરિયાદ મોડા તબક્કે તથા અમુક વિચારવિમર્શ પછી નોંધવામાં આવી હોઈ શકે. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈ દ્વારા એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનની મુલાકાતનો સમય અને અરવિંદભાઈના મૃતદેહને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવેલ સમય, જો વિચારવામાં લેવામાં આવે, તો ૧૮.૧૫ કલાકે સરખેજ પોલીસ સ્ટેશન દ્વારા ગુનો નોંધવામાં આવ્યો હોવાનો આંક ૧૦૬માં પ્રતિબિંબિત પ્રવેશ નં. ૧૫ અમને એવું કહેવા પૂરતો છે કે મોડેથી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવ્યાના કોઈ તત્વો નથી અને નિર્ધારિત હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓમાં ફરિયાદી પક્ષે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ આપવા અથવા પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવવા જે સમય લીધો હોય તે કારણે ગુનાને કોઈ શંકાની દૃષ્ટિએ જોવો જોઈએ નહીં અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન દ્વારા આપવામાં આવેલ દસ્તાવેજ એટલે કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ, અમારા મતે, મોડેથી આપવામાં આવેલા પ્રથમ માહિતી અહેવાલની કોઈ દુર્બળતાથી પીડિત નથી. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય વિ. ચૌધરી ભજનલાલ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૨ એસ.સી. ૬૦૪ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલ અવલોકનો એ જાણીતા સિદ્ધાંતને પુનરાવર્તિત કરે છે કે જો સંજોગ ગુનો જાહેર કરતી માહિતી પોલીસ અધિકારી સમક્ષ આપવામાં આવે, તો પ્રાપ્ત માહિતીના આધારે કેસ નોંધવા સિવાય તેને બીજો કોઈ વિકલ્પ રહેતો નથી, તે સત્ય છે. હાલના કેસમાં એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડર તે કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે, પરંતુ ઉપર ચર્ચાયેલ હકીકતોના આધારે તે વાત હાલના કેસમાં ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન દ્વારા આપવામાં આવેલ પ્રથમ માહિતી અહેવાલની વિશ્વસનીયતા પર કોઈ અસર કરતી નથી. ઉપર ઉલ્લેખિત નિર્ણયના સંબંધિત પરિચ્છેદ ૩૧ અને ૩૨ તથા

અમને વંચી સંભળાવવામાં આવેલા અન્ય પરિચ્છેદો અહીં પુનઃઉત્પન્ન કરવું અમારી માટે જરૂરી નથી, કારણ કે સર્વોચ્ચ અદાલત તપાસ અને ફરિયાદ રદ કરાવવા માટે દાખલ કરાયેલ રિટ અરજીમાંથી ઉદ્ભવેલ મામલામાં પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા નિષ્કર્ષ સાથે વ્યવહાર કરી રહી હતી.

સુનીલ કુમાર અને અન્ય વિ./એસ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૭ એસ.સી. ૯૪૦ ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે આરોપીઓનાં નામોનો ઉલ્લેખ ન હોવા છતાં, સંજોય ગુનાના ખુલાસા અંગે પોલીસ સ્ટેશનને આપવામાં આવેલી ટેલિફોનિક માહિતી એફ.આઈ.આર. તરીકે ગણવામાં આવી શકે છે. અહીં, અમે ઉક્ત નિર્ણયના સંબંધિત પરિચ્છેદ-૨૦ ને પુનઃઉત્પન્ન કરવા ઇચ્છીએ છીએ, જે આ પ્રમાણે છે:-

૨૦. આ મુદ્દા પર હોવા છતાં અમે તેમ છતાં ઉલ્લેખ કરવા ઇચ્છીએ છીએ કે વડી અદાલતે પી ડબલ્યુ ૩ એ પોલીસ સ્ટેશનને આપેલી ટેલિફોનિક માહિતીનો પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તરીકે સ્વીકાર ન કરીને ભૂલ કરી હતી. એ બાબત વિવાદિત નથી કે પી ડબલ્યુ ૩ એ પોલીસ સ્ટેશનને એવી માહિતી આપી હતી જેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે એક વ્યક્તિની હત્યા કરવામાં આવી હતી અને બીજી વ્યક્તિના શરીરના ટુકડા કરવામાં આવ્યા હતા, અને તે મુજબ ડાયરી પુસ્તકમાં તેની નોંધ કરવામાં આવી હતી (આંક.પી/૧૭). તે જ નોંધમાં, તેમાં હુમલાખોરોના નામો ન હોવા છતાં, સંજોય ગુનો પ્રકાશમાં આવે છે અને હકીકતમાં તેના આધારે જ પી ડબલ્યુ ૬ એ પ્રારંભમાં તપાસ શરૂ કરી હતી. તેથી આંક.પી/૧૭ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ ગણાશે અને રમેશનું

નિવેદન (આંક.પી.૨), જે તેની દ્વારા તપાસ દરમિયાન નોંધવામાં આવ્યું હતું, તેને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદન તરીકે ગણવું જોઈએ.

આ ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં, દાખલાની નોંધણી થતા જ તપાસ અધિકારીએ તપાસ શરૂ કરી હતી અને એક રમેશ- ફરિયાદપક્ષે સાક્ષીર નું નિવેદન પણ નોંધવામાં આવ્યું હતું. અહીં વર્તમાન મામલામાં, પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડાર તેમજ પી.સી. મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિએ એવું વર્તન કર્યું હતું જાણે બધું જ સરખેજ પોલીસ દ્વારા કરવાનું હોય અને જરૂરી કાર્યવાહી કરવા તથા ગુનાસ્થળ એટલે કે શાંતિવાન ફાર્મની મુલાકાત લેવા સરખેજ પોલીસને કહેવામાં આવ્યું હતું. સરખેજ પોલીસને મોકલાયેલો પ્રથમ સંદેશ

એકલું સ્ટેશન તપાસ અધિકારી, એટલે કે પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારનો કોઈ આદેશ નહોતું અને દોષિત આરોપી અમૃતભાઈ સાથે પોલીસ ટુકડીને કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં મોકલવાનું તપાસની શરૂઆત સાથે સમકક્ષ ગણાવી શકાય નહીં. તેથી, અદાલતે સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનને આંક ૧૦૪ મુજબની નોંધ દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલી માહિતી તરફ જોવું જોઈએ. અમે ઉક્ત નોંધના પુરાવાકીય મૂલ્ય અને તેની અંદરની વિગતો અંગે ચર્ચા કરી છે.

વાજસી દેવા મેહર વિ./સ. ગુજરાત રાજ્ય, ૧૯૬૪ ખંડ.૬ જી.એલ.આર. ૮૩૪ ના કેસમાં થયેલા નિર્ણયમાં, આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે તે પ્રસંગમાં ટેલિફોનિક સંદેશ જ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૫૪ હેઠળ કલ્પાયેલ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ હતો અને ત્યારબાદ જે અન્ય બાબતો બની હતી તે તપાસની પ્રક્રિયામાં જ કરવામાં આવેલી માનવી જોઈએ. ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં,

પોલીસ સ્ટેશનના ઇન્ચાર્જ હેડ કોન્સ્ટેબલે ગુનો બંધાવી ઘટનાસંબંધિત ટેલિફોનિક જાણકારી પ્રાપ્ત કરી હતી અને તેણે રાત્રે ૧૦.૨૦ વાગ્યે પોલીસ સ્ટેશનની ડાયરીમાં આંક ૭ તરીકે નોંધ કરી હતી. તે સમયે પી.એસ.આઈ. પેટ્રોલ ફરજ પર હતા અને અંદાજે બપોરે ૧.૨૫ વાગ્યે ભીડ જોતા તેઓ ગુનાસ્થળે પહોંચ્યા અને ત્યાં એક વ્યક્તિને બેભાન હાલતમાં જમીન પર ઇજાગ્રસ્ત પડેલો જોયો હતો અને તેમણે ગુનાસ્થળે હાજર રહેલા પોલીસ કોન્સ્ટેબલ રતિધરને ઇજાગ્રસ્તને હોસ્પિટલમાં ખસેડવા માટે ટેક્સી અથવા અન્ય કોઈ વાહન લાવવા કહ્યું હતું. તે દરમિયાન, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી હમીર વિરામ ત્યાં પહોંચ્યા હતા અને તેમણે પી.એસ.આઈ. સમક્ષ નિવેદન આપ્યું હતું. પી.એસ.આઈ. પોતે તો અગાઉથી જ ગુનાસ્થળે પહોંચી ગયા હતા અને તેમના પુરાવાથી એવું જણાયું હતું કે પોલીસ સ્ટેશનને મળેલી જાણકારીના આધારે તેમની ગુનાસ્થળની મુલાકાત હતી. અહીં, પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારે ન તો ગુનાસ્થળની મુલાકાત લીધી હતી અને ન તો ગુનાસ્થળ તરફ આગળ વધ્યા હતા. અમારી અદાલતો દ્વારા વિકસિત થયેલો કાયદો આ મુદ્દે સ્પષ્ટ છે કે પોલીસ સ્ટેશનને પ્રાપ્ત થયેલી સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપની માહિતી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તરીકે ગણાવી શકાતી નથી, ભલે તેમાંથી ક્યાંક અથવા કોઈ નિશ્ચિત સ્થળે કોઈ સંજોય ગુનો થયેલો છે એવો અનુમાન કાઢવા પૂરતી હોય.

સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ઓફ પોલીસ, સી.બી.આઈ. અને અન્ય વિ./એસ. તપન કુમાર સિંહ, ૨૦૦૩ એ.આઈ.આર. એસ.સી.ડબલ્યુ. ૨૧૩૩ ના કેસમાં, ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ હેઠળના કેસનો વિચાર કરતાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ-૧૬ માં અવલોકન કર્યું છે કે, જ્યાં સામાન્ય ડાયરીની નોંધમાં સંજોય ગુનાના આચરણનું પ્રકટીકરણ થતું હોય, ત્યાં યોગ્ય કેસમાં તેવી નોંધને એફ.આઈ.આર. તરીકે ગણાવી

શકાય. વધુમાં એ પણ અવલોકિત કરવામાં આવ્યું છે કે, એફ.આઈ.આર. કોઈ વિશ્વકોશ નથી કે જેમાં નોંધાવેલા ગુનાને સંબંધિત તમામ હકીકતો અને વિગતોનો ખુલાસો કરવો જ આવશ્યક હોય. પરંતુ ઉદ્દેશિત નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલત કલકત્તા વડી અદાલતના તે નિર્ણય સાથે વ્યવહાર કરતી હતી, જે તપાસ રદ કરવાના તેમજ ૧૭.૧૦.૧૯૯૦ ની સામાન્ય ડાયરીની નોંધ અને સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ઓફ પોલીસ, સી.બી.આઈ. દ્વારા નોંધાવવામાં આવેલી એફ.આઈ.આર.માંથી ઉત્પન્ન થયેલી રિટ અરજીમાં આપવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં, ૧૮.૧૦.૧૯૯૦ ના રોજ એસ.પી., સી.બી.આઈ. દ્વારા તેની પાસેથી જમ કરાયેલા નાણાં તથા અન્ય વસ્તુઓ પરત આપવા માટે પણ પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી. સમગ્ર ચુકાદાનું સાવધાનીપૂર્વક વાચન કરતાં અમારો મત એવો છે કે આ ચુકાદો બચાવ પક્ષને મદદરૂપ થતો નથી અને અમારા મત મુજબ, ઉદ્દેશિત નિર્ણયના આધાર પર વર્તમાન કેસમાં સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનની આંક ૧૦૪ એટલે કે નોંધ નં. ૧૨ ને હકીકતોના આધારે એફ.આઈ.આર. તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. તેથી, વર્તમાન કેસમાં ફરિયાદી આર્ટિબેન દ્વારા આપવામાં આવેલી આંક ૧૩૨ ની એફ.આઈ.આર. અમારી દષ્ટિએ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૫૪ ના અથમાં એફ.આઈ.આર. છે. દલીલાર્થે જો એમ માનીએ કે ૧૭.૧૦ કલાકની આંક ૧૦૫ ની નોંધને એફ.આઈ.આર. તરીકે માનવામાં આવે, તો પણ તેથી બહુ ફરક પડતો નથી, કારણ કે આ નોંધમાં દોષિત આરોપીનું નામ, તેમજ આરોપીગણે જે રીતે ગુનો કર્યો છે તેની મૂળભૂત વિગતોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. તેથી, ફરિયાદ આર્ટિબેનની ફરિયાદને એફ.આઈ.આર. તરીકે ગણવા માટે વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી ડેવ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલો કાનૂની અને તર્કસંગત હોવાથી સ્વીકાર્ય જણાય છે અને આ સંદર્ભમાં

વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કર દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી રજૂઆતો નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૩૭. “માહિતી” શબ્દનો અર્થ ફરિયાદના સ્વરૂપની કોઈ બાબત અથવા જાણકારી પ્રાપ્ત થવી, અથવા ઓછામાં ઓછું એવો અપરાધ સંબંધિત અહેવાલ કે જે પોલીસને તપાસ માટે પ્રવૃત્ત કરવા ના હેતુથી આપવામાં આવ્યો હોય, એવો થાય છે; અને એવું દર્શાવવા પુરાવો હોવો આવશ્યક છે કે આ માહિતી પોલીસ અધિકારીએ લેખિતમાં ઉતારી હતી, તેમજ તે ગુઢ અથવા અતિસંક્ષિપ્ત સ્વરૂપની ન હોવી જોઈએ; એ જ સંબંધિત કાનૂન છે. હવે, ૧૭.૧૦ કલાકની આંક ૧૦૫ ની નોંધમાં, ઓછામાં ઓછું દોષિત આરોપીનું નામ પ્રતિબિંબિત થાય છે, જેમાં ઘટના સ્થળનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને એ પણ જણાવાયું છે કે ઘાયલને અમદાવાદ શહેરના પરિમલ ગાર્ડન રેલવે કોસિંગ પાસે આવેલ પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં તેને મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદની ૧૮.૩૦ કલાકની નોંધ નં. ૧૬ માં એવું જણાવાયું છે કે તે સમયે પોલીસ કોન્સ્ટેબલ બકલ નં. ૭૬૯, ૨૦૨ અને ૨૩૫ સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનથી કર્ણાવતી હોસ્પિટલ તરફ દેખરેખ રાખવા અને અટકાવવા, અર્થાત્ જમા માટે નીકળ્યા હતા. નિશ્ચિતપણે, હકીકતો કંઈક અંશે ભિન્ન છે, પરંતુ જય શ્રી યાદવ વિ./સ. સ્ટેટ ઓફ ચુપી, ૨૦૦૪ એ.આઈ.આર. એસ.સી.ડબલ્યુ. ૪૬૭૩ (= એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એસ.સી. ૪૪૪૩) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલા અવલોકનો, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કરે રજૂ કરેલી આ દલીલનું મૂલવણ કરતી વખતે અમને પૂરતું માર્ગદર્શન આપે છે કે ૧૭.૧૦ કલાકની નોંધ પૂર્વસમયિત હોવાને કારણે, ત્યારબાદની નોંધો સહિત ફરિયાદની નોંધણીને પણ શંકાની દૃષ્ટિએ જોવી જોઈએ. જય શ્રી યાદવ (ઉપરોક્ત) ના ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત એક

હત્યાના કેસ સાથે સંકળાયેલી હતી અને અપીલકર્તાએ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ઉઠાવેલો એક મુદ્દો એવો હતો કે એફ.આઈ.આર. પૂર્વસમયિત હતી. અમે ઉલ્લેખિત નિર્ણયનો સંબંધિત પરિષ્કેદ-૧૭ અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવા ઇચ્છીએ છીએ, જે આ મુજબ છે;

૧૭. વિદ્વાન વકીલે ત્યારબાદ દલીલ કરી હતી કે નોંધપોથી પર એવું પ્રગટ થયું છે કે સંબંધિત ઘટના અંગેનો અહેવાલ રેડિયો પ્રસારણ દ્વારા ઉચ્ચ અધિકારીઓને આપવામાં આવ્યો હતો અને આ પ્રસારણ સંબંધિત નોંધો રજૂ કરાવવા માટે બચાવ પક્ષ દ્વારા કરાયેલ અરજી નીચલી અદાલતે નામંજૂર કરી હતી, અને નોંધપોથી પર ઉપલબ્ધ સામગ્રી અનુસાર ઉક્ત પ્રસારણમાં સંબંધિત તમામ આરોપીઓના નામ પરિષ્કેદ અધિકારીઓને જણાવવામાં આવ્યા નહોતાં, જે બાબત પણ એ દર્શાવે છે કે સંબંધિત એફ.આઈ.આર. રેડિયો પ્રસારણ કરવામાં આવ્યા પછી અસ્તિત્વમાં આવી હતી. અમે આ દલીલ પણ સ્વીકારી શકતા નથી. અમને લાગે છે કે પોલીસ સંચારના રેડિયો પ્રસારણ સંબંધિત નોંધો તલબ કરવાની અરજી મંજૂર ન કરવા માટે નીચલી અદાલતે યોગ્ય કારણો આપ્યાં છે; કોઈપણ સ્થિતિમાં, આરોપીઓએ ઉક્ત આદેશને પડકાર્યો ન હોવાથી, તે અંતિમ બની ગયો છે. તે ઉપરાંત, નોંધવું જોઈએ કે સંબંધિત ઘટનાના સંદર્ભમાં ઉચ્ચ અધિકારીઓને પ્રસારિત કરાયેલા સંદેશાઓ માત્ર બનેલા ગુનાની માહિતી મોકલવા માટે હોય છે, જેમાં ગુનાની તમામ વિગતો જણાવવી આવશ્યક નથી. હાલના કેસમાં સ્પષ્ટપણે, કારણ કે મૃત્યુ પામેલાઓમાંથી એક વ્યક્તિ સંબંધિત વિસ્તારની પ્રખ્યાત વ્યક્તિ હતી, તેના ખૂન થયાની માહિતી ઉચ્ચ અધિકારીઓને રેડિયો પ્રસારણ દ્વારા આપવામાં આવી હતી

અને આવા સંચારમાં, અમારી દષ્ટિએ, ફરિયાદમાં દર્શાવ્યા મુજબ તમામ વ્યક્તિઓના નામો અથવા અન્ય વિગતોનો ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક નહોતો, અથવા આવા સંચારમાં આવી વિગતોનો ઉલ્લેખ ન થવાથી એવો અનુમાન ઉદ્ભવતો નથી કે પ્રસારણ કરવામાં આવ્યું ત્યારે તપાસ એજન્સીને તમામ આરોપીઓના નામોની જાણ નહોતી. એફ.આઈ.આર.ને પૂર્વ સમયની બતાવવાની બચાવ પક્ષની દલીલના આ પાસાઓ બંને નીચલી અદાલતોએ વિચાર્યા છે અને તેને નકારી કાઢ્યા છે, અને અમે નીચલી અદાલતોના આ નિષ્કર્ષો સાથે સહમત છીએ; તેથી, એફ.આઈ.આર.ને પૂર્વ સમયની બતાવવાના મુદ્દે અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલની આ દલીલ અમે નકારી કાઢીએ છીએ.”

ઉક્ત નિર્ણયમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે એફ.આઈ.આર.ના પૂર્વસમયનિર્ધારણ બાબતની દલીલો નકારી કાઢી છે.

૩૮. અદાલત ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈ અથવા તેમના પુત્ર, જે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈ સાથે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન ગયા હતા, તેમજ ફરિયાદી આર્ટીબેનની માનસિક સ્થિતિ સમજી શકે છે. રવિ કુમાર વિ./સ. પંજાબ રાજ્યના કેસના તથ્યો પર વિચાર કર્યા પછી, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે એફ.આઈ.આર. નોંધાવવામાં અથવા તે પછી ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૫૭ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટને વિશેષ અહેવાલ મોકલવામાં વિલંબ થયો છે એવું કહી શકાય નહીં. આ ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં, ઇજાગ્રસ્તને તેના ભાઈ દ્વારા હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો, મૃતકની સ્થિતિ ગંભીર હતી, અને તેથી ત્યારબાદ તેને બીજી હોસ્પિટલમાં ખસેડવામાં આવ્યો હતો, મૃતકનું હોસ્પિટલમાં

અવસાન થયું હતું અને એફ.આઈ.આર. પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધાવવામાં આવી હતી, જે હોસ્પિટલથી થોડા કિલોમીટર દૂર હતું. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે એફ.આઈ.આર. નોંધાવવામાં કોઈ અયોગ્ય વિલંબ નથી. વર્તમાન કેસમાં, ઓછામાં ઓછું આરોપી નં. ૧ની સંડોવણી અને તે પણ અરવિંદભાઈને ગોળીની ઇજા પહોંચાડવા માટે જવાબદાર વ્યક્તિ તરીકેની બાબત, પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદાર આવ્યા ત્યારે તરત જ પોલીસને અને મુખ્યત્વે પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારને જાણ કરવામાં આવી હતી. દીકરીનો પિતા, ભલે તે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાં પોતાના કહેવા પર આગ્રહ રાખવામાં નિષ્ફળ ગયો હોય અને તે પણ પોતાની દીકરીના સસરાનું નામ પોતાના જમાઈ તથા આરોપીના પુત્રને જીવલેણ ઇજાઓ પહોંચાડવા બદલ આરોપી તરીકે દર્શાવવામાં, તો પણ ઓછામાં ઓછું આ અદાલતને એ નિષ્કર્ષે પહોંચાડવું જોઈએ નહીં કે આ નિષ્ફળતા અથવા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈ દ્વારા દર્શાવાયેલ કેટલીક બેદરકારી કોઈ ગુપ્ત હેતુસર હતી અને તેમની જાણમાં રહેલી કોઈ બાબત દબાવી રાખવાના દષ્ટિકોણથી હતી. તેથી, શિખામણ પામેલા વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કર દ્વારા દોષિત આરોપીની તરફથી આગળ ધરવામાં આવેલી આ દલીલોનો સમૂહ અમે સ્વીકારતા નથી.

૩૯. પુરાવા અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરતાં, દોષિત આરોપી તરફથી વિધાવાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કર દ્વારા રજૂ કરાયેલ એવી દલીલ કે દોષસિદ્ધિ નોંધવા માટે કબૂલાતપ્રકૃતિનું કોઈ પણ નિવેદન વાંચવામાં કે ધ્યાનમાં લેવામાં ન આવવું જોઈએ, તે માન્ય દલીલ છે; કારણ કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈ અથવા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી રાહુલ અથવા તો ફરિયાદી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન પૈકી કોઈ પાસેથી પણ એવો વિશ્વસનીય સ્વભાવનો પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી કે એલિસબ્રિજ પોલીસના આગમન પહેલાં આરોપીએ પોતે કરેલ ખોટા કૃત્ય

અંગે કબૂલાત કરી હતી. પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદર અને આરોપી અમૃતભાઈ વચ્ચે થયેલ વાતચીત પુરાવામાં લઈ શકાય તેવી નથી, કારણ કે તે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૬ દ્વારા બાકાત રાખવામાં આવેલા ક્ષેત્રમાં આવશે. નિશ્ચિતરૂપે, પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદરે દોષિત આરોપીને પોલીસ બંદોબસ્ત હેઠળ કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં મોકલવાનો નિર્ણય કર્યો ત્યાં સુધી આરોપી પોલીસ કસ્ટડીમાં ન હતો, અને તે પણ પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી તેને બહાર લઈ જવા માટે ડોક્ટરે કરેલી વિનંતિ પછી; પરંતુ જે ક્ષણે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેને દોષિત આરોપીનું નામ જવાબદાર વ્યક્તિ તરીકે લીધું, તે ક્ષણથી આઈ.સી.યુ.માંથી દોષિત આરોપી સંબંધે પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદરે લીધેલા પગલાં પોલીસ અધિકારી તરીકેની હેસિયતમાં હતા. વાસ્તવિક ગુનાસ્થળ કોઈ બીજા પોલીસ સ્ટેશનની પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રમાં આવતું હોવાથી, કોઈપણ તર્ક અથવા સમજણના આધારે તપાસના કોઈ ભાગની જવાબદારી પોતે ન લેવાનો નિર્ણય તેમણે કર્યો હોય શકે; પરંતુ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદરે દોષિત આરોપીને પૂછેલો પ્રશ્ન માત્ર ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન દ્વારા પહોંચાડવામાં આવેલા તથ્યોની પુષ્ટિ કરવા માટે જ હતો, અને કાનૂની રીતે એવો નિષ્કર્ષ કાઢવો સંભવ છે કે આરોપી દ્વારા આપવામાં આવેલા જવાબના આધારે જ તેમણે દોષિતને કર્ણાવતી હોસ્પિટલ જવા દેતાં પોલીસ બંદોબસ્તની વ્યવસ્થા કરી હતી. અમારા સમક્ષ નિર્ણાયક પ્રશ્ન એ રહેશે કે જો અદાલત એવું નિષ્કર્ષ કે પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદર સમક્ષ દોષિત આરોપીએ કરેલું કબૂલાતીય નિવેદન પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૭ હેઠળ ઉપલબ્ધ અપવાદની શ્રેણીમાં આવતું નથી, તો નીચલી અદાલતે નોંધેલી અંતિમ દોષસિદ્ધિના નિષ્કર્ષ પર તેનો શું પ્રભાવ પડશે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ કહે છે કે કોઈપણ ગુનામાં આરોપિત વ્યક્તિ વિરુદ્ધ પોલીસ અધિકારી સમક્ષ કરવામાં આવેલી કબૂલાત સાબિત કરી શકાશે નહીં. તેથી, આરોપી દ્વારા પોલીસ અધિકારી સમક્ષ

મૌખિક રીતે, વર્તન દ્વારા અથવા ઇશારાથી કરવામાં આવેલ કોઈપણ નિવેદન પુરાવાના ભાગરૂપે સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. અમારા મત મુજબ, પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદરનો પુરાવો પણ એવો પૂરતો નથી કે જેના આધારે તેને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૭ હેઠળના નિવેદનની શ્રેણીમાં સ્વીકારી શકાય. તેથી, આ મુદ્દે શ્રી ઠક્કરે ઉદ્દેખ કરેલા નિર્ણયો, એટલે કે; (૧) એમ્પરર વિ./એસ. મદ્દન ગૌડા પારવત ગૌડા, ૧૯૭૦ બી.એલ.આર. ૬૮૩ અને (૨) ચંપા રાની મોન્ડલ વિ./એસ. સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ, ૨૦૦૦(૧૦) એસ.સી.સી. ૬૦૮, ચર્ચા કરવા આવશ્યક નથી. પરંતુ અમારા મતાનુસાર, દોષિત આરોપીની કોઈ સીધી કે પરોક્ષ કબૂલાતના અભાવે પણ આ અદાલત ફરિયાદ પક્ષના મામલાની શક્તિનું મૂળવણિ કરી શકે છે અને તે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે વિધાવાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધેલી દોષસિદ્ધિ માત્ર દોષિત આરોપી દ્વારા કરાયેલ કહેવાતી કબૂલાત પર આધારિત નથી.

૪૦. એ સાચું છે કે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ મુખ્યત્વે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત છે, કારણ કે ઘટનાના પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી. સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિ મુજબ, ફરિયાદ પક્ષ નવો કેસ ઊભો કરી શકતો નથી અને જો ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા અદાલત સમક્ષ મૂકાયેલો કેસ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના સીધા પુરાવા પર આધારિત હોય, તો ફરિયાદ પક્ષે તે મુજબ પોતાનો કેસ સાબિત કરવો જોઈએ. પરંતુ ફરિયાદ પક્ષ એક સાથે બંને આધાર પર, એટલે કે સીધા પુરાવા સાથે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત રીતે, અદાલત સમક્ષ પોતાનો કેસ મૂકી શકે છે અને અદાલત સમક્ષ એ રીતે રજૂઆત કરી શકે છે કે સીધા પુરાવાની પરવા કર્યા વગર પણ આરોપીને ગુનાથી સાંકળવા માટે પૂરતા પુરાવા ઉપલબ્ધ છે. હાલનો કેસ તે સ્વરૂપનો છે અને તેથી

આ અદાલત સમક્ષ માત્ર એટલું દર્શાવવાના તમામ પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા છે કે માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધેલા નિષ્કર્ષો ભૂલભર્યા છે, કારણ કે એવી પૂરતી પરિસ્થિતિ અથવા પરિસ્થિતિઓ ઉપલબ્ધ નથી જેના આધારે દોષિત ઠરાવાયેલ આરોપીને ગુનાથી સાંકળી શકાય. જ્યારે અદાલત આરોપી વિરુદ્ધની પરિસ્થિતિઓની પૂરતાશ તથા આરોપીને ગુનાહિત કૃત્ય સાથે સાંકળતી પરિસ્થિતિઓની શ્રેણીના અસ્તિત્વ અંગે વિચારણા કરતી હોય છે, ત્યારે અદાલતે દોષિત ઠરાવાયેલ આરોપીની તરફથી ઉદ્દેખિત વિવિધ નિર્ણયોનો વિચાર કરવો પડે. નીચે ઉદ્દેખિત તથા સંદર્ભિત નિર્ણયોના આધાર પર એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે પૂરતા પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના અભાવે આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપવો જોઈએ અને દોષિત ઠરાવવાનો તથા સજાનો આદેશ રદ કરવો જોઈએ.

(૧) પંજાબ રાજ્ય વિ. ભજન સિંહ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૫ એસ.સી. ૨૫૮ ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે માત્ર શંકા, ભલે તે કેટલીય પ્રબળ હોય, તે પોતે જ પુરાવાના સ્થાને પૂરતી થતી નથી અને આરોપીના દોષિત હોવાના નિષ્કર્ષને આધાર આપવા માટે યોગ્ય ગણાતી નથી. ઉદ્દેખિત નિર્ણયમાં, ફરિયાદ પક્ષનો કેસ ન્યાયબાહ્ય સ્વીકારોક્તિ અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હતો. મૃતદેહ વિઘટિત અવસ્થામાં હોવાથી ડૉક્ટર મૃત્યુનું કારણ શોધી શક્યા નહોતા. ડૉક્ટરે મૃતદેહને પોસ્ટમોર્ટમ નિષ્ણાત પાસે ન મોકલવાના નિષ્ફળતાના મુદ્દાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો અને સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે આરોપી વિરુદ્ધ કોઈ પ્રતિકૂળ અનુમાન કાઢી શકાય નહીં. હકીકતોના આધારે, આ ચુકાદો આરોપીને મદદરૂપ થતો નથી અને વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી ડેવ દ્વારા યોગ્ય રીતે દલીલ કરવામાં આવી છે કે વર્તમાન કેસ માત્ર શંકા પર આધારિત કેસ

નથી અને તેમાં આરોપીના વર્તન સહિતની પરિસ્થિતિઓ અસ્તિત્વમાં છે. આ મુદ્દાને વિસ્તૃત કરતાં, શ્રી કેવે એક ઉદાહરણ આપ્યું છે કે જો મૃતકના શરીરમાં રહેલી ગોળી એવી જાતની હોત કે જે ૦.૨૨ કેલિબરની પિસ્તોલમાંથી ચલાવવામાં આવી શકતી હોત, તો પોલીસ પ્રથમ અવસરે આરોપીના ઘરે પરથી તે હથિયાર મેળવવામાં નિષ્ફળ ગઈ ન હોત. જો તે આરોપીના ઘરે પહોંચી ગયું હોત જેથી આરોપીની પત્ની તે રજૂ કરી શકત, તો પછી કોઈ વ્યક્તિએ ફાયર પિન સાથે છેડછાડ કરવાની કે હથિયાર ભિન્ન બોરનું હોવાની કોઈ કારણ રહેતું નહીં.

(૨) નેસાર અહમદ અને બીજા વિ./એસ. બિહાર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૨૪૧૬ ના કેસમાં આધારરૂપ લેવામાં આવેલા નિર્ણયમાં, ઉક્ત નિર્ણયના પરિચ્છેદ-૧૦ અને ૧૧માં સર્વોચ્ચ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું છે કે એવો નિષ્કર્ષકારી સંજોગ હોવો આવશ્યક છે જે આરોપીની નિર્દોષતા સાથે અસંગત એવા વાજબી અનુમાનને નકારી કાઢે. ઘટના સ્થળે નિર્ણાયક સમયે આરોપીની હાજરીના પુરાવાના અભાવે સંજોગોની સાંકળ પૂર્ણ કરતી કડી સંદિગ્ધ બની રહે છે. નિશ્ચિતપણે, ઉપર ચર્ચાયેલ બે મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ થયા હોવાને કારણે શાંતિવન ફાર્મ પર દોષિત ઠરાવવામાં આવેલા આરોપીની હાજરી અંગે કોઈ પ્રત્યક્ષ પુરાવો નથી, પરંતુ એવા અન્ય સંજોગો છે જે દર્શાવે છે કે આરોપી શાંતિવન ફાર્મ ખાતે હાજર જ હોવો જોઈએ. આ ઉદ્દેખિત નિર્ણયમાં, મૃત્યુ પામેલાની સાસરી પક્ષના પતિ સામે ફરિયાદ પક્ષ કાર્યવાહી કરી રહ્યો હતો અને ફરિયાદ પક્ષ મુજબ તેઓ સવારે ૧૦.૦૦ વાગ્યે ઘરેથી નીકળી ગયા હતા, જ્યારે મૃત્યુ પામેલાનું મૃત્યુ સવારે ૧૧.૦૦ વાગ્યે ઘરમાં થયું હતું, એવું જાણવા મળ્યું હતું. તેથી, સર્વોચ્ચ અદાલતે જે સિદ્ધાંત વિચાર્યો છે તે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના

મુદ્દે સુસ્થાપિત કાયદો છે, પરંતુ હકીકતો મૂળભૂત રીતે ભિન્ન હોવાથી તે આરોપીને કોઈ મદદરૂપ થતો નથી.

(૩) કે. અંગારા વિ./એસ. કેરળ રાજ્ય, (૨૦૦૧)૧૦ એસ.સી.સી. ૫૩૯ ના મામલામાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે હકીકતોના આધારે પરિસ્થિતિઓની એવી સંપૂર્ણ કડી અસ્તિત્વમાં નથી કે જેના આધાર પર આરોપી-અપીલકર્તાના દોષ અંગે એકમાત્ર એવો જ નિષ્કર્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકે. એ સાચું છે કે પરિસ્થિતિઓની કડી સંપૂર્ણ હોવી જોઈએ અને આવી પરિસ્થિતિ આરોપીના દોષિત હોવા અંગે એકમાત્ર એવા જ નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચવા માટે પૂરતી હોવી જોઈએ તથા પરિસ્થિતિઓની સમગ્રતા નિર્દોષિતાની સંભાવના અંગે વિચાર કરવા માટે કોઈ અવકાશ છોડતી ન હોવી જોઈએ. આવા પુરાવાના અભાવે, સર્વોચ્ચ અદાલતે આરોપી વિરુદ્ધ આપવામાં આવેલ નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ અને સજાને ઉલટાવી દીધી હતી. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા જેના પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો તેવી પરિસ્થિતિઓની કડીનો ઉલ્લેખ ચુકાદાના ફક્ત-૪ માં કરવામાં આવ્યો છે. કુલ મળીને ૧૨ પરિસ્થિતિઓ હતી, પરંતુ નિષ્ફળતા રહેલી હોવાથી, સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું નોંધ્યું કે પરિસ્થિતિ નં. ૧૧ અને ૧૨ ને નીચલી અદાલતે એવા જોડાણરૂપ કડી તરીકે માનેલી નહોતી કે જેનો ઉપયોગ કેસની રચના માટે થઈ શકે. તેથી, હકીકતોના આધારે આ નિર્ણય વર્તમાન કેસથી ભિન્ન છે.

(૪) સ્ટેટ ઓફ ચુપી વિ./એસ. અરુણ કુમાર ગુપ્તા, (૨૦૦૩)૨ એસસીસી ૨૦૨ ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે મુખ્યત્વે આ આધારે નિર્દોષ છૂટકારાની પુષ્ટિ કરી હતી કે મેડિકલ ઓફિસરના પુરાવામાં વિસંગતિ હતી અને તે અત્યંત અશક્યપ્રાય હતું કે ભીડભાડવાળા વિસ્તારમાં આવેલ અને જ્યાં આરોપીના કુટુંબના સભ્યો નિવાસ કરતા

હતા તે આરોપીના મકાનમાં મૃત્યુ પામનારની હત્યા કરવામાં આવી હોય, તેમજ ફરિયાદ પક્ષ લોહીના ડાઘવાળી સામગ્રીને રાસાયણિક તપાસ માટે મોકલવામાં નિષ્ફળ ગયું હતું અને કબજો મેળવવાના સમયે આરોપીના મકાનની અતિ નજીક વસતા કોઈ વ્યક્તિને બોલાવવામાં આવ્યો ન હતો. વધુમાં, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ૨ અને રસ ધરાવતા સાક્ષીઓ દ્વારા તપાસમાં અસાધારણ રસ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો. જોકે ફરિયાદ પક્ષ હેતુ સફળતાપૂર્વક સ્થાપિત કરવામાં સફળ ગયું હતું, તે પ્રતિસાદી આરોપી વિરુદ્ધની જીવનાવશ્યક પરિસ્થિતિઓ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું હતું. તેવી પરિસ્થિતિમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે આ આધારોએ વડી અદાલતે નોંધેલો નિર્દોષ છૂટકારો ચથાવત્ રાખ્યો હતો. આ સત્ય છે કે હાલના કેસમાં, મૃત્યુ પામનારની પત્નીએ સમગ્ર કાર્યવાહી દરમિયાન નીચલી અદાલતમાં સક્રિય ભાગ લીધો હતો. તેણે સ્પેશિયલ પીપી ની નિમણૂક કરાવવામાં અને/અથવા સ્પ્લ.પીપી.માં ફેરફાર કરાવવામાં પણ સક્રિય ભાગ લીધો હતો. તે એવા કુટુંબની પણ છે જે કાનૂની લડત લડવા સક્ષમ છે. તેની જુબાનીમાં બચાવ પક્ષના વકીલે કરેલા સૂચનો અંગે કેટલીક કબૂલાતો છે, પરંતુ આ બધી કોશિશો તેવા પીડિતાની કોશિશો છે જેણે પોતાનો પતિ ગુમાવ્યો છે. તેથી, પોતાના હિતનું રક્ષણ કરવા માટે, જો આરોપીઓની ધરપકડ પછી તેણે ફરિયાદ પક્ષમાં સક્રિય રીતે ભાગ લીધો હોય, તો તેનાથી તેનો પુરાવો, એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનનો પુરાવો, દુર્બળ સાક્ષીના પુરાવા સમાન બની જતો નથી. શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે લોહીના કોઈ ચિહ્નો હાજર હતા તે દર્શાવવા માટે કોઈ પુરાવો નથી. તેથી, ઘટનાસ્થળે મૃત્યુ પામનારનું લોહી હાજર હતું તે અંગે હકારાત્મક અભિપ્રાય મેળવવા માટે નમૂનો મોકલવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. હાલના કેસમાં, ઘટનાસ્થળ વિવિધ પ્રકારના પુરાવાઓથી સ્થાપિત થયું છે અને અદાલત માટે એવું કહેવું શક્ય નથી કે શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે ઘટના બની ન હોય અને મૃત્યુ

પામનારને ઈજાઓ અન્ય ક્યાંક પહોંચી હોય એવું કહેવા માટે પૂરતા પુરાવા છે. અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવી તેમ, ફરિયાદ પક્ષના જે સાક્ષીઓએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપ્યો છે તેમના પુરાવામાં કોઈ વિસંગતિ નથી અને એલિસબ્રિજ પોલીસ તેમજ સરખેજ પોલીસની બેદરકારીથી ફરિયાદ પક્ષનો કેસ દુર્બળ અથવા નબળો બન્યો નથી.

(૫) શંકરલાલ ગ્યારાસીલાલ દીક્ષિત વિ./સ. બિહાર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૧ એસ.સી. ૭૬૫ ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના કેસમાં ફરિયાદ પક્ષ જે પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખે છે તે આરોપીની દોષિતતાની એકમાત્ર પરિકલ્પના સાથે સુસંગત હોવી જોઈએ. પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત દરેક કેસમાં, પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના કેસોને શાસિત કરતો સમગ્ર કાયદો ચુકાદામાં રજૂ કરાયો હોવો જોઈએ તેવી અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં. ચુકાદામાં એ દર્શાવવું જોઈએ કે દોષિતતાનો નિષ્કર્ષ, જો કોઈ હોય, તો પરિસ્થિતિઓની યોગ્ય અને સાવધાનપૂર્વકની મૂલવણી પછી આ નિર્ધારિત કરવા માટે પહોંચાડવામાં આવ્યો છે કે શું તે અન્ય કોઈ વાજબી પરિકલ્પના સાથે સુસંગત છે કે નહીં. અહીં, શ્રી ઠક્કર મુજબ, દોષિત ઠરાવાયેલા આરોપી સાથે મિલકત વિવાદ હોવાના કારણે ખોટી રીતે ફસાવવાની પૂરતી સંભાવના છે અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેનએ દોષિત ઠરાવાયેલા આરોપી વિરુદ્ધ વૈરભાવ વિકસાવ્યો હતો અને એવી પૂરતી સંભાવનાઓ છે કે તેણે આરોપી વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ અને ખાસ કરીને મુખ્ય દોષિત વિરુદ્ધ કેસ ઉભો કરવામાં મોટી ભૂમિકા ભજવી હોઈ શકે. આ નિર્ણય બંને પક્ષોને ઉપયોગી છે. ફરિયાદ પક્ષ પણ આ નિર્ણયના અનુપાતનો ઉપયોગ કરી શકે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું છે તેમ, ફરિયાદ પક્ષ સફળ થવા માટે પોતાનો કેસ સ્થાપિત કરે તો, આરોપી દ્વારા લેવામાં આવેલ વલણ પ્રાસંગિક બને છે અને આરોપી દ્વારા લેવામાં આવેલી દલીલની અસત્યતા અથવા આરોપીનું વર્તન

વધારાની પરિસ્થિતિ તરીકે ધ્યાનમાં લઈ શકાય, શરતે કે અન્ય પરિસ્થિતિઓ નિર્વિવાદ રીતે આરોપીની દોષિતતા તરફ જ ઈશારો કરતી હોય. ૪૧(૧) બિન્દર મિંદા વિ./સ. ધ સ્ટેટ, ૧૯૯૨ ક્રિ.એલ.જે. ૩૫૦૮ ના કેસનો નિર્ણય માન. પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કરે આ દલીલના સમર્થનમાં ઉદ્દેખિત કર્યો છે કે માત્ર એટલા કારણો કે દોષિત ઠરાવાયેલા આરોપીના મુદ્દામાલ હથિયારની માલિકી અને કબજાની સ્થાપના કરવા પૂરતા પુરાવા છે, તપાસ દરમિયાન પોલીસ દ્વારા કબજે કરાયેલા ટેસ્ટ ફાયર કાર્ટ્રિજિસ અને કાર્ટ્રિજના ત્રણ કેપ્સ તૈયાર કરવાના માત્ર આધારે દોષિતતા સાબિત કરવા અને આરોપી પર આપરાધિક જવાબદારી નિશ્ચિત કરવા માટે તે પૂરતું અથવા નિર્ણાયક કહી શકાય નહીં. પરંતુ, આ અદાલત સમક્ષ યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતના અભિપ્રાય સહિત વિવિધ પરિસ્થિતિઓ પર આધારિત છે. ક્યારેક એક કે બે નિર્વિવાદ પુરાવા પણ વાજબી શંકાથી પરે આરોપ સાબિત કરવા સક્ષમ હોય છે અને આવી નિર્વિવાદ પરિસ્થિતિના આધારે આરોપીની આપરાધિક જવાબદારી સ્થાપિત થઈ શકે છે. ઉદ્દેખિત નિર્ણયમાં ઓરિસ્સા વડી અદાલત સમક્ષનો કેસ, હકીકતોના દષ્ટિકોણો, નોંધપાત્ર રીતે ભિન્ન હતો.

(૨) તેવી જ રીતે, બલબીર વિ./ સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન, ૧૯૯૪ સીઆર.એલજે ૧૨૯૯ ના કેસમાં, રાજસ્થાન વડી અદાલતે નોંધ્યું હતું કે આરોપીએ મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ પર પિસ્તોલથી ગોળી ચલાવી હતી તે બાબતે કોઈ પુરાવો નહોતો. અગ્નિયસ્ત્રનો ઉપયોગ થયેલો હતો તે સ્થાપિત થયેલું માનવામાં આવ્યું હોવા છતાં, અદાલતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દંડનીય ગુનામાંથી આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપવાનો નિર્ણય કર્યો હતો અને રાજસ્થાન વડી અદાલતે એવું જણાવ્યું હતું કે સાક્ષીઓએ તેઓ આરોપીને ઓળખતા હતા એવી આપેલી

સાક્ષી વિશ્વાસ પ્રેરિત કરતી નથી. તેથી, જ્યારે સાક્ષીઓનું મૌખિક વર્ણન અદાલતના મનમાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવા પૂરતું નહોતું અને મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિએ આપેલ મૌખિક મરણોત્તર નિવેદન પર અદાલતે વિશ્વાસ મૂક્યો ન હતો, ત્યારે અદાલતે હત્યાના ગુનામાંથી આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. આ નિર્ણય પ્રેરક મૂલ્ય ધરાવે છે. અન્યથા પણ, હકીકતોના આધારે, ઉદ્દેખિત આ નિર્ણય આરોપીને મદદરૂપ થતો નથી, કારણ કે રાજસ્થાન વડી અદાલત સમક્ષનો કેસ મુખ્યત્વે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિએ આપેલા મૌખિક મરણોત્તર નિવેદન પર આધારિત હતો અને તે પણ એવા વ્યક્તિઓ સમક્ષ, જેઓ આરોપીને ઓળખતા હતા.

(૩) ડેમનેશન ગુરુ પાથનેમ્સ વિ./સ. ગુજરાત રાજ્ય, ૧૯૯૮ ક્રિ.એલજે ૨૭૬૬ ના મામલામાં, અદાલતે પુરાવાની મૂળવણી કરતાં એવું નિષ્કર્ષ કર્યું હતું કે પરિસ્થિતિઓ આરોપીઓના દોષ સાથે સંપૂર્ણપણે અસંગત છે અને હત્યાનો ઉદ્દેખ કરતી, એક આરોપીએ બીજા આરોપીને લખેલી ચીઢીની માત્ર જમી આધારિત દોષસિદ્ધિ ટકાઉ નથી. આરોપીઓ અને મૃતક વચ્ચે અગાઉ થયેલા ઝઘડાની ઘટના કોઈ મહત્વની નથી એવું માનવામાં આવ્યું હતું. આરોપીઓને શંકાનો લાભ આપવામાં આવ્યો હતો. અહીં વર્તમાન મામલામાં, હકીકતમાં હત્યાની ઘટના પહેલાં કોઈ ઝઘડો નહોતો. મિલકતના વહેંચણી અને વાસ્તવિક ભૌતિક ભાગલા અંગે કેટલાક વિવાદો હતા અને ફરિયાદીશ્રીના વ્યક્તિગત જ્ઞાન મુજબ મૃતક શાંતિવાન ફાર્મ પર ગયો હતો અને ત્યારબાદ તેણીને ફરિયાદ પક્ષના બીજા સાક્ષી પાસેથી ખબર પડી હતી કે તેના પતિને શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે થયેલા ઝઘડામાં ગોળીની ઇજા પહોંચી છે અને આ સંદેશો શાંતિવાન ફાર્મ પરથી મળ્યો હતો. તેણીએ પોતે ત્રણ આરોપીઓમાંથી બે આરોપીઓને મૃતકને હોસ્પિટલમાં લાવતા જોયા હતા. વર્તમાન મામલામાં પુરાવાનો સ્વભાવ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે અને

તેથી ઉપરોક્ત ઉદ્ધૃત નિર્ણય આરોપીઓને મદદરૂપ થતો નથી. અમે ઉદ્ધૃત નિર્ણયના સંબંધિત પરિષેદ ૧૭ થી ૧૯ પર વિચાર કર્યો છે અને આ પરિષેદોમાં ફરિયાદ પક્ષનો, જે રીતે સાબિત થયો હતો એવો, મામલો ચર્ચાયો છે. તેના વિરુદ્ધમાં, આ અદાલતે ઉક્ત નિર્ણયના પરિષેદ-૧૯ માં કરેલ અવલોકન એવું કહે છે કે ઘટનાના સંદર્ભમાં તમામ માનવીય સંભાવનાઓનો અદાલતે વિચાર કરવો જોઈએ.

(૪) રામરેડ્ડી રાજેશખન્ના રેડ્ડી અને અન્ય વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, ૨૦૦૬(૨) જી.એલ.એચ. ૨૭૧ ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે આ સિદ્ધાંતનું પુનરોચ્ચાર કર્યું છે કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના કેસમાં, “છેલ્લે સાથે જોવામાં આવ્યા”ના સિદ્ધાંતનો સમાવેશ થતો હોય તેવા કેસોમાં પણ, શંકાને પુરાવાના સ્થાને મૂકી શકાતી નથી. વર્તમાન કેસમાં, દોષિત ઠરાવાયેલ આરોપી સહિતના આરોપીઓ પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં એક જ સમયે જોવામાં આવ્યા હતા. દોષિત આરોપીને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં જોવામાં આવ્યો હતો અને તે જ સમયે આરોપી નં. ૨ અને ૩ ને તેમના લાલ રંગના મારુતિ કારમાંથી મૃતકનું મૃતદેહ બહાર કાઢતાં જોવામાં આવ્યા હતા અને આ હકીકત એકથી વધુ સાક્ષીઓ, એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન અને તેમના પિતા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભરતભાઈએ જોઈ હતી. જો ત્રણેય આરોપીઓ નિર્દોષ હોત, તો પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં હાજર રહેલા આ ત્રણેય વ્યક્તિઓનું બે-ચાર મિનિટમાં વર્તન શું હોત? ત્રણેયમાંથી કોઈએ પણ કોઈ ત્રીજા વ્યક્તિ અથવા અજાણ્યા વ્યક્તિ વિરુદ્ધ ફરિયાદ કરી નથી, જોકે ત્રણેય વ્યક્તિઓ એમ કરવા સક્ષમ હતા. વિપરીત રીતે, પુરાવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે બે-ચાર મિનિટમાં ત્રણેય હોસ્પિટલ છોડી ગયા હતા અને તે દરમિયાન પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરે દોષિત આરોપીને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા અને ડૉ. આર.કે. પટેલની વિનંતિએ તેને પોલીસ દેખરેખ હેઠળ કાર્યાવર્તી

હોસ્પિટલ મોકલવામાં આવ્યો હતો. એવી કોઈ સાબિતી નથી અને એવું સૂચવવામાં પણ આવ્યું નથી કે ફરિયાદી આર્ટિબેનના કુટુંબના સભ્યોના વર્તનને કારણે દોષિતને કર્ણાવતી હોસ્પિટલ જવા માટે પોલીસ રક્ષા આપવામાં આવી હતી. વિપરીત રીતે, સ્પષ્ટ થાય છે કે બે-ચાર મિનિટમાં પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડરે નોંધ્યું હતું કે દોષિત આ ગુનાનો આરોપી છે અને તેને પોલીસ ટેબ્લેટ વિના કર્ણાવતી હોસ્પિટલ જવા દેવામાં આવી શકે નહીં. ઉદ્દેખિત નિર્ણયમાં, અદાલતે આ પણ નોંધ્યું હતું કે તેમાં અનેક છિદ્રો હતા અને સાક્ષીઓમાં એકરૂપતાનો અભાવ હતો તથા પોલીસે તેમનો બે દિવસ પછી તપાસ કર્યો હતો. બલદેવ સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું છે તે મુજબ, નિષ્ફળતા બદલ સંબંધિત અધિકારીને વિભાગીય કાર્યવાહીનો સામનો કરાવી શકાય છે, તે સાચું છે. બચાવ પક્ષે દર્શાવેલા છિદ્રો ગંભીર અને ગંભીર સ્વરૂપના હોય અથવા તપાસમાં ઢીલાશ હોય, તો માત્ર તે કારણે જ આરોપીને મદદ મળતી નથી. અદાલતે સમગ્ર કેસને એકંદરે ધ્યાનમાં લેવાનો હોય છે અને તપાસમાં રહેલી ઢીલાશ તથા દર્શાવાયેલા છિદ્રોને ધ્યાનમાં રાખીને, જો અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચી શકે કે તપાસમાં રહેલા છિદ્રો અને તપાસ એજન્સીની મહત્વના પાસાંમાં થયેલી બેદરકારી હોવા છતાં આરોપીના દોષનો દાખલો નોંધવો શક્ય છે, તો પણ આરોપીને દોષિત ઠરાવી શકાય છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૭૪ તથા કલમ ૩૮૬ સાથે વાંચવાની જોગવાઈને ધ્યાનમાં રાખીને, નીચલી અદાલત પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલા આર. એન્ડ પી. ના આધારે અદાલત સમક્ષ આગળ ધરાયેલા તર્કો અને આપવામાં આવેલી સહાયના બળ પર ચુકાદાની પુનઃમૂલવણી કરીને તેને પુનર્લેખિત કરવાનો અધિકાર, અપીલી અદાલત તરીકે આ અદાલતનો વિશેષ અધિકાર છે. આ તબક્કે, અમે ગુજરાત રાજ્ય વિ. મિયાણા અબરામ મમદ, ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૨૧૬/૮૪, જેનો નિર્ણય તા. ૨૩.૦૪.૦૪ ના રોજ થયો

હતો (કોરમ: જે.એમ. પંચાલ, જે.) ના કેસમાં ત્રીજા ન્યાયાધીશે આપેલા નિર્ણયના પરિચ્છેદ-૧૦ અને ૨૧ ના સંબંધિત ભાગનો ઉલ્લેખ કરવો ઇચ્છીએ છીએ. નિશ્ચિત છે કે તે કેસમાં અદાલત નિર્દોષ છૂટકારાની અપીલ સાથે વ્યવહાર કરતી હતી, જેમાં આરોપીને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨, ૪૫૩ અને ૩૨૪ તથા બોમ્બે પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળ દંડનીય ગુનાના આક્ષેપમાંથી નિર્દોષ છોડવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે અપીલી અદાલત રચનાર માનનીય ન્યાયાધીશે નિર્ણય બાબતે સમાન રીતે વિભાજિત થયા, ત્યારે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૮૨ હેઠળ અપીલ માનનીય ત્રીજા ન્યાયાધીશને મોકલવામાં આવી હતી. અપીલી અદાલત તરીકે આ અદાલત દ્વારા નવા સિરેથી નિષ્કર્ષ નોંધવાના હેતુ માટે આ અવલોકનો સંબંધિત હોઈ, અમે તેનો ઉલ્લેખ કરવા ઇચ્છીએ છીએ:-

૧૦. આ અદાલતે કેસના તમામ મહત્વપૂર્ણ પાસાઓ તથા નોંધાયેલ સમગ્ર પુરાવાની, કેસની વ્યાપક અને વાજબી સંભાવનાઓના સંદર્ભમાં, સંપૂર્ણ અને સર્વાંગી મૂલવણી કરી છે. એ સુસ્થાપિત છે કે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ સામેની અપીલમાં, વડી અદાલતને પુરાવાનું પુનઃમૂલ્યાંકન કરી પોતાની નિષ્કર્ષો સુધી પહોંચવાની સત્તાઓ દોષિત ઠેરવવાના આદેશ સામેની અપીલ જેટલી જ વિસ્તૃત હોય છે, છતાં, સાવચેતીના નિયમરૂપે, તેને હંમેશા આવા મુદ્દાઓને યોગ્ય મહત્વ અને વિચાર આપવો જોઈએ કે (૧) સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા અંગે નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય; (૨) આરોપીના પક્ષે નિર્દોષિત્વની અનુમાનધારણા, જે અનુમાન તે નીચલી અદાલત દ્વારા નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવ્યો છે એ હકીકતથી કટી નબળી પડતી નથી; (૩) કોઈપણ વાજબી શંકાનો લાભ

મેળવવાનો આરોપીનો અધિકાર, અને (જ) એવા ન્યાયાધીશે, જેને સાક્ષીઓને જોવાનો લાભ મળ્યો હતો, પહોંચેલા તથ્યના નિષ્કર્ષમાં હસ્તક્ષેપ કરવામાં અપીલી અદાલતની સંયમપૂર્ણ મંદગતિ. એ પણ સુસ્થાપિત છે કે નોંધાયેલ પુરાવા પરથી બે વાજબી દૃષ્ટિકોણો ઉપજી શકે ત્યાં, વડી અદાલત ન્યાયિક સાવચેતીના પ્રશ્નરૂપે, નીચલી અદાલત દ્વારા નોંધાયેલા નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવાથી વિરત રહેશે. અન્ય શબ્દોમાં, જો તે મુખ્ય આધાર, જેના પર નીચલી અદાલતે આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપતો આદેશ આધારિત કર્યો છે, વાજબી અને વિશ્વસનીય હોય, અને તેમને સંપૂર્ણ તથા અસરકારક રીતે હટાવી અથવા ખંડિત કરી શકાય તેમ ન હોય, તો વડી અદાલતે તે નિર્દોષ છૂટકારામાં વિક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. તેમ છતાં, આ બાબતમાં કોઈ શંકા નથી કે અપીલી અદાલતને નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશની સમીક્ષા કરવાની તથા નિર્દોષ છૂટકારા સામેની અપીલમાં પોતાની સ્વતંત્ર નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચવાની સંપૂર્ણ સત્તા છે અને નિર્દોષ છૂટકારા સામેની અપીલમાં પોતાની સ્વતંત્ર નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચવાની સંપૂર્ણ સત્તા છે. અપીલી અદાલતે પાલન કરવાની એકમાત્ર આવશ્યકતા એ છે કે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, અપીલી અદાલતે માત્ર નોંધ પર આવેલા દરેક એવા મુદ્દાનો જ વિચાર ન કરવો જોઈએ જે તથ્યપ્રશ્નો સાથે સંબંધિત હોય અને નીચલી અદાલતે પોતાના નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશના સમર્થનમાં આપેલા કારણોનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ, પરંતુ તેને એવા પોતાના કારણો પણ વ્યક્ત કરવા જોઈએ કે જેના આધારે તે આ નિષ્કર્ષ પહોંચે છે કે નિર્દોષ છૂટકારાનો આદેશ યોગ્ય ઠરતો નથી

.....

૨૧. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાનું નિષ્પક્ષ વાંચન કરવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેમના મતે પ્રતિવાદીએ ગુનો કર્યો હોઈ શકે અથવા નહોતો કર્યો હોઈ શકે, કારણ કે સાક્ષી શરીફાના પતિ દ્વારા ગુનો કરાયેલ હોવાની શક્યતા હતી. અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, સાક્ષી શરીફાના તેના પતિ સાથેના સંબંધો તણાવપૂર્ણ હતા. તેના સાક્ષ્ય પરથી જણાય છે કે તેના પતિએ તેની માતાને લાકડીથી માર માર્યો હતો. જો પ્રશ્નાધીન ગુનો તેના પતિએ કર્યો હોત, તો તેને બચાવનાર અંતિમ વ્યક્તિ શરીફા જ હોત. સાક્ષી શરીફાનું સાક્ષ્ય તથા અન્ય સાક્ષીઓનું સાક્ષ્ય વધુમાં એ સ્થાપિત કરે છે કે પ્રતિવાદીઓ સાથેના સંબંધો સૌહાર્દપૂર્ણ નહોતા અને પ્રતિવાદીએ શરીફાને તેના પતિ વિરુદ્ધ ભરણપોષણનો કેસ દાખલ કરવામાં મદદ કરી હતી. આવી પરિસ્થિતિમાં, પ્રતિવાદીનો ઉપકાર માનતા સાક્ષી શરીફા અને અન્યોએ આવા ગંભીર કેસમાં તેને ખોટી રીતે સંડોવ્યો હોય તે અત્યંત અશક્યપ્રાય છે. તેથી, વિદ્વાન ન્યાયાધીશે ઉઠાવેલો દૂરાનુચી સંશય કશી રીતે ન્યાયસંગત નથી. આ તબક્કે, સ્ટેટ ઓફ પંજાબ વિ. કર્નેલ સિંહ, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૩૬૦૯ ના નિર્ણયમાંથી સંબંધિત અવલોકનોનો ઉલ્લેખ કરવો લાભદાયક રહેશે:

સંદેહના લાભના નિયમ પ્રત્યેની અતિશય લાગણી કલ્પિત સંદેહો અથવા લાંબા સમય સુધી ટકી રહેલી શંકાને પોષણ આપતી ન હોવી જોઈએ અને તે રીતે સામાજિક સંરક્ષણને નષ્ટ ન કરવું જોઈએ. નિર્દોષ વ્યક્તિને દંડિત કરવાને બદલે સો દોષિતોને છૂટી જવા દેવું વધુ સારું છે, એવી દલીલના આધારે ન્યાયને નિષ્પ્રભ બનાવવો શક્ય નથી.

દોષિતોને છૂટી જવા દેવું કાયદા મુજબ ન્યાય કરવું નથી. (જુઓ: ગુરબચન સિંહ વિ. સતપાલ સિંહ અને અન્ય (એ.આઈ.આર. ૧૯૯૦ એસ.સી. ૨૦૯)). ફરિયાદ પક્ષને આરોપી દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવેલા દરેક અને કોઈપણ અનુમાનનો જવાબ આપવો જરૂરી નથી. (જુઓ: સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. અશોક કુમાર શ્રીવાસ્તવ (એ.આઈ.આર. ૧૯૯૨ એસ.સી. ૮૪૦)). વાજબી સંદેહ કલ્પિત, તુરુછ અથવા માત્ર શક્ય એવો સંદેહ નથી, પરંતુ કારણ અને સામાન્ય બુદ્ધિ પર આધારિત ન્યાયસંગત સંદેહ છે. તે કેસમાં આવેલા પુરાવામાંથી જ ઉદ્ભવવો જોઈએ. જો કોઈ કેસ સંપૂર્ણ રીતે સાબિત થાય, તો દલીલ કરવામાં આવે છે કે તે કૃત્રિમ છે; અને જો કોઈ કેસમાં માનવ ભૂલપ્રવૃત્તિને કારણે અનિવાર્ય એવા કેટલાક ત્રુટિઓ હોય, તો દલીલ કરવામાં આવે છે કે તે અતિઅપૂર્ણ છે. એ વિચાર ઉદ્ભવે છે કે ક્યાંક દુર્લભ નિર્દોષ વ્યક્તિને દંડિત થવાથી બચાવવાની અતિસૂક્ષ્મ અતિસંવેદનશીલતામાં ઘણા દોષિત વ્યક્તિઓને છૂટી જવા દેવા પડે છે કે કેમ. વાજબી સંદેહની પારનો પુરાવો માર્ગદર્શક છે, કોઈ અંધઆસ્થા નથી. (જુઓ: ઇંદર સિંહ અને અન્ય એક વિ. સ્ટેટ દિલ્લી એડમિન. (એ.આઈ.આર. ૧૯૭૮ એસ.સી. ૧૦૯૧)). અસ્પષ્ટ અંદાજો ન્યાયિક મૂલવણીનું સ્થાન લઈ શકતા નથી. “ન્યાયાધીશ ફોજદારી વિચારણાની અધ્યક્ષતા માત્ર એટલા માટે કરતા નથી કે કોઈ નિર્દોષ વ્યક્તિને દંડ ન થાય. ન્યાયાધીશ એ પણ જોવાનું કાર્ય કરે છે કે કોઈ દોષિત વ્યક્તિ છૂટી ન જાય. બંને જાહેર ફરજો છે.” (સ્ટિરલેન્ડ વિ. ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન

(૧૯૪૪ એસ.સી. (પી.સી.) ૩૧૫) માં વિસ્કાઉન્ટ સાયમન મુજબ, જે સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. અનિલ સિંહ (એ.આઈ.આર. ૧૯૮૮ એસ.સી. ૧૯૯૮) માં ઉદ્ઘૂત કરવામાં આવ્યું છે). સંદેહોને ત્યારે જ વાજબી કહેવામાં આવશે જ્યારે તે અભૌતિક કલ્પનાની રૂચિથી મુક્ત હોય. કાયદો સત્ય સિવાય અન્ય કોઈ પ્રિયપાત્રને માન્ય રાખી શકતો નથી.” (જુઓ: શિવાજી સહાબરાવ બોબાડે અને અન્ય એક વિ./એસ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, (૧૯૭૪(૧) એસ.સી.આર. ૪૮૯)). સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. સ્ત્રીશ્રા ગોપાલ અને અન્ય એક (એ.આઈ.આર. ૧૯૮૮ એસ.સી. ૨૧૫૪) અને ગંગાધર બેહેરા અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા, (૨૦૦૨(૭) સર્વોચ્ચ અદાલત ૨૭૬).

અતએવ, કર્નેલ સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં પ્રતિપાદિત નિષ્કર્ષના પરિપ્રેક્ષ્યમાં જો શંકાનાં વિવિધ પડછાયા દર્શાવવામાં આવ્યા હોય, તો અદાલત તેમને ધ્યાનમાં લેવા બંધાયેલ છે.

૪૨. દોષિત આરોપીની તરફથી રજૂ કરાયેલ દલીલો તેમજ રાજ્ય તરફથી સરકારી વકીલ શ્રી ડેવ દ્વારા મુદ્દામાલ વસ્તુઓના સીલિંગ માટે તપાસ એજન્સીએ અપનાવેલી પ્રક્રિયામાં રહેલી ખામી, અને ખાસ કરીને મુદ્દામાલ ગોળી ચિહ્ન-“એફ” ધરાવતા પાર્સલના સીલિંગ અંગે ઉઠાવાયેલા સંદર્ભિત સંશયો અંગે, અમે તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. એ જ રીતે, અમે એકસાથે અમારી આ નિષ્કર્ષ પણ નોંધેલી છે કે દોષિત આરોપીની તરફથી અમને દર્શાવવામાં આવેલા સંશયો અંગે અમે સંતોષ પામેલા નથી. તેમ છતાં, ન્યાયના હિતમાં, ઉપરોક્ત અહીં ઉલ્લેખિત આ વડી

અદાલત દ્વારા નિકાલ કરવામાં આવેલી ક્રિમિનલ અપીલના નિર્ણયથી પેરે જઈને વધુ બે ચુકાદાઓ પર ટિપ્પણી કરવી જરૂરી છે, જેથી પક્ષકારોને એવું ન લાગે કે પીઠ સમક્ષ દર્શાવવામાં આવેલા નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ પણ કરવામાં આવ્યો નથી.

(૧) વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કર દ્વારા આધારરૂપ રાખવામાં આવેલો પ્રથમ નિર્ણય નવીનકુમાર @ શંભુપ્રશાદ @ બાપજી ચીમનલાલ વ્યાસ વિ./એસ. ગુજરાત રાજ્ય, ૨૦૦૬(૧) જી.એલ.એચ. ૪૦૯ ના કેસમાં છે. આ નિર્ણયમાં, આ અદાલત એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમ હેઠળના કેસનો વિચાર કરી રહી હતી અને મુદામાલના નમૂનાઓને અયોગ્ય રીતે સીલ કરવામાં આવ્યા હોવાના દલીલોનો વિચાર કરતી વખતે, ક્રિ-ન્યાયાધીશ પીઠે આરોપી દ્વારા ઉલ્લેખિત અન્ય બે નિર્ણયો, એટલે કે ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૮૭/૧૯૯૯ અને ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૩૨૩/૧૯૯૬ના નિર્ણયો, તેમજ અન્ય નિર્ણયોનો પણ વિચાર કર્યો હતો. અગાઉના નિર્ણયોમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંત ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં પુનરોચ્ચારિત કરવામાં આવ્યો છે અને દોષિત આરોપીની તરફેથી આ મુદ્દે રજૂ કરાયેલી દલીલોનો ઇનકાર કરતી વખતે અમે આ નિર્ણયો અંગે અગાઉ ચર્ચા કરી ચૂકી છીએ.

(૨) આગળનો જે નિર્ણય વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કરે આધારરૂપ દર્શાવ્યો છે, તે અમરજીત સિંહ @ બાબુ વિ./સે. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, ૧૯૯૫ સપ્. (૩) એસ.સી.સી. ૨૧૭ ના પ્રકરણમાં છે. હકીકતોના આધારે, ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું છે કે જે પોલીસ અધિકારીએ હથિયાર જપ્ત કર્યું હતું, તેણે તે સ્થળ પર જ જપ્ત કર્યું નહોતું, પરંતુ તે અન્ય વ્યક્તિને સોંપવામાં આવ્યું હતું. તેથી, સ્થળ પર જ રિવોલ્વરને સીલ ન કરવું ગંભીર ખામી હતી, કારણ કે તેમાં

છેડછાડ થવાની શક્યતાને નકારી શકાય તેમ નહોતું. તપાસ દરમિયાન નિષ્ણાતે એવો અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે રિવોલ્વર કાર્યરત સ્થિતિમાં હતું અને તેથી તે અભિપ્રાય અગત્યનો રહ્યો નહોતો, કારણ કે પુનઃપ્રાપ્તિના સમયે હથિયારની સ્થિતિ શું હતી તે અંગે નિશ્ચિતપણે કહી શકાય તેમ નહોતું. અહીં વર્તમાન પ્રકરણમાં, આરોપીના મકાનમાંથી મુદ્દામાલ રિવોલ્વરની પુનઃપ્રાપ્તિના પંચનામાને પંચોએ સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું નથી અને દોષિત આરોપીની પત્નીનો કોઈ પુરાવો નોંધ પર ઉપલબ્ધ નથી, કારણ કે તેણીને ન તો સાક્ષી તરીકે દર્શાવવામાં આવી છે અને ન તો તેની સાક્ષી લેવામાં આવી છે. પરંતુ એ સ્પષ્ટ છે કે જ્યાંથી મુદ્દામાલ રિવોલ્વર પુનઃપ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યું તે સ્થળ સાચું છે અને તે પરવાનાધારક રિવોલ્વર હોવાને કારણે અદાલત માટે એમ કહેવું શક્ય નથી કે ફરિયાદ પક્ષે શંકાથી પર સાબિત કર્યું નથી કે મુદ્દામાલ હથિયારની જમી અને સીલ કરવાની વખતે તે કાર્યરત સ્થિતિમાં નહોતું. વિપરીત રીતે, ત્રણ વપરાયેલા કારતૂસોની પુનઃપ્રાપ્તિ અને ફાયરિંગ પિન/સ્ટ્રાઈકિંગ પિન સાથે ચેડાં કરવાનો પ્રયાસ એવાં સંજોગો છે, જેઓના આધારે કાયદેસર રીતે એવો અનુમાન કાઢી શકાય કે બેલિસ્ટિક નિષ્ણાત શ્રી મોદી દ્વારા રિવોલ્વરની સ્થિતિ અને તેની ઉપયોગક્ષમતા વિષે વ્યક્ત કરાયેલ અભિપ્રાયને શંકાની દૃષ્ટિએ જોવો જોઈએ નહીં. ઉદ્દેખિત નિર્ણયમાં, પુરાવાનું મૂલવણ કરતાં સર્વોચ્ચ અદાલત આ બાબતે સંતોષ પામી હતી કે સમગ્ર ફરિયાદ પક્ષનું પ્રકરણ અનેક ખામીઓથી આચ્છાદિત હતું. હાલ હાથમાં રહેલું પ્રકરણ પરવાનાધારક રિવોલ્વરની નિર્વિવાદ માલિકીનું પ્રકરણ છે.

(૩) ત્યારબાદ આધાર લેવાયેલો આગામી નિર્ણય ચંદ્રકાંત નર્ગીદાસ મોદી વિ./સ. ગુજરાત રાજ્ય, ૧૯૮૯ ઈ.એફ.આર. ૪૦૯ ના કેસમાં છે. આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમ

હેઠળના એવા કેસની સંભાળ લઈ રહી હતી જેમાં આરોપી પાસેથી પ્લાસ્ટિકના આવરણમાં અંદાજે ૧૦ પેલેટ્સ ચરસ જમ કરવામાં આવી હતી. તે એક ખાખી આવરણમાં મૂકવામાં આવી હતી અને તેના પર બંને પંચોના હસ્તાક્ષરવાળી મુદ્રા મૂકવામાં આવી હતી, અને ત્યારબાદ તે પેકેટને દોરાથી બાંધીને સીલ કરવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે મુદ્દામાલ કેમિકલ એનાલાઈઝર પાસે પ્રાપ્ત થયો ત્યારે સીલ અખંડિત હોવાનું જણાયું હતું. પંચોના હસ્તાક્ષર ધરાવતી ચિઠ્ઠી પરથી ખુલ્લું હતું કે મુદ્દામાલ ધરાવતા પેકેટ પર સીલ ગુંદર અથવા સીલિંગ-વેક્સ દ્વારા લગાવવામાં આવી નહોતી. જો તે યોગ્ય રીતે લગાવવામાં આવી હોત, તો તેને અખંડિત સ્થિતિમાં બહાર કાઢી શકાય તેમ ન હોત. તે પૃષ્ઠભૂમિમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે મુદ્દામાલને યોગ્ય રીતે સીલ કરવામાં આવ્યો ન હતો અને તેમાં પદાર્થની અદલાબદલી થવાની સંપૂર્ણ શક્યતા હતી. આ સાથે એ પણ જાણવા મળ્યું હતું કે મુદ્દામાલ આશરે ૨ મહિના સુધી પોલીસ પાસે પડ્યો રહ્યો હતો, જે અદાલતના મત મુજબ શંકા ઊભી કરવા માટે પૂરતું હતું. આ ચુકાદાના અગાઉના ભાગમાં અમે ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના સંબંધિત અવલોકનો પહેલેથી જ પુનઃઉત્પન્ન કર્યા છે.

(૪) જેના ઉપર આગળનો આધાર રાખવામાં આવેલો નિર્ણય મહમૂદ વિ./સ્ સ્ટેટ ઓફ યુ.પી., (૧૯૭૬)૧ એસ.સી.સી. પજરના મામલામાંનો છે. આ નિર્ણયમાં મામલો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હતો અને ફરિયાદ પક્ષનો કેસ હત્યાના હથિયાર પર આંગળીના નિશાન મળી આવવાની એકમાત્ર પરિસ્થિતિ પર આધારિત હતો. હથિયારનું માનવ રક્ત માટે પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું ન હતું અને અંતે અદાલત આરોપીની ધરપકડ થયા પછી હથિયાર ઉપર આંગળીના નિશાન કપટપૂર્વક મૂકવામાં આવ્યા હોવાની સંભાવના અંગે શંકા કરી

શકી હતી. મામલો સંપૂર્ણપણે આંગળીના નિશાનના નિષ્ણાત દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલા અભિપ્રાય પર આધારિત હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ધારિત કર્યું હતું કે આવા મામલામાં સમર્થનકારક પુષ્ટિ આવશ્યક છે અને કોઈ સ્વતંત્ર સમર્થનકારક પુષ્ટિ વિના આરોપીને દોષિત ઠેરવવું અસુરક્ષિત રહેશે. વર્તમાન મામલામાં ફરિયાદ પક્ષના કેસની સફળતા કોઈ એકમાત્ર અથવા એક કે બે છૂટક પરિસ્થિતિઓ પર, અને તે પણ પરસ્પર સંબંધિત ન હોય તેવી, આધારિત નથી. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા એકથી વધુ પરિસ્થિતિઓ રજૂ કરવામાં આવી છે અને તે એકબીજા સાથે સંકળાયેલી હોવાનું જોવા મળે છે. તેથી, આ નિર્ણય પણ આરોપીને મદદરૂપ થશે નહીં.

૪૩. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે પડકારાધીન દોષિત ઠરાવવાનો અને સજાનો આદેશ રદ કરવામાં આવવો જોઈએ, કારણ કે ફરિયાદ પક્ષે હરચંદ સિંહ અને અન્ય વિ./એસ. હરિયાણા રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ એસ.સી. ૩૪૪ ના કેસમાં થયેલા નિર્ણયના અનુપાતને ધ્યાને લેતાં, પુરાવાના બે સમાંતર સમૂહો પર આધાર રાખવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. આ ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં, મૃતક પર હુમલાના પ્રકરણમાં બે આરોપીઓને આરોપી તરીકે હાજર કરવામાં આવ્યા હતા. ફરિયાદ પક્ષે, પોતાના કેસના સમર્થનમાં, પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના બે સમૂહોની તપાસ કરી હતી. એક સમૂહનો પુરાવો એવા ત્રણ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના નિવેદનોનો હતો, જેઓ ઘટના સમયે હાજર નહોતા. ચોથા પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી મુજબ અને ફરિયાદ પક્ષના કેસ મુજબ, તે હુમલા સમયે મૃતક સાથે હતો. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા અન્ય પુરાવાથી આ ચોથો પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી પણ અવિશ્વસનીય સાક્ષી હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે તેવો કેસ હતો જેમાં એક પુરાવાનો સમૂહ બીજા સમૂહને નિંદિત કરતો હતો, અને તેથી અદાલત સમક્ષ એવો કોઈ વિશ્વસનીય

અને ભરોસાપાત્ર પુરાવો રહ્યો નહોતો જેના આધાર પર આરોપીની દોષિતતા ઠરાવી શકાય. વર્તમાન કેસમાં, તેવી સ્થિતિ નથી કે કોઈ વિસંગતિ છે અથવા એવું અનુમાન કરવું શક્ય છે કે ફરિયાદ પક્ષે બે પરસ્પર વિરોધી પુરાવાના સમૂહો પર આધાર રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ફરિયાદ પક્ષે ક્યાંય સ્પષ્ટપણે આવી રજૂઆત કરી નથી કે મૃતકનું અવસાન ૦.૨૨ કેલિબરની ગોળીથી થયેલી ઇજાઓને કારણે થયું હતું. આ બે નિષ્ણાતોના પુરાવા વચ્ચેનો વિવાદનો કેસ છે. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ સસંગત છે અને એક જ પ્રકારના પુરાવા પર આધારિત છે, અને અદાલત સમક્ષ મૂળભૂત રીતે એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે દોષિત ઠરાવાયેલા આરોપીએ શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે પોતાની પરવાનાધારિત રિવોલ્વરથી ચલાવેલી ગોળીની ઇજાને કારણે મૃત્યુ થયું હતું, જે રિવોલ્વર તપાસ એજન્સીએ જપ્ત કરી હતી. મુદ્દામાલ ગોળી નિશાની-“એફ” એ જ ગોળી છે જેને વી.એસ. હોસ્પિટલ, અમદાવાદના ફોરેન્સિક મેડિસિન વિભાગની સીલથી સીલ કરવામાં આવી હતી. શરીરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવેલી ગોળીને તબીબોના પેનલે સીલ કરી હતી અને આ સીલબંધી ગોળી પોલીસને સોંપવામાં આવી હતી જેથી તેનું પરીક્ષણ અને વિશ્લેષણ થઈ શકે, અને બેલિસ્ટિક નિષ્ણાત દ્વારા વિશ્લેષણ અને પરીક્ષણ કરતાં એવું જાણવા મળ્યું કે નિશાની-“એફ” ગોળી આરોપીની પરવાનાધારિત રિવોલ્વરમાંથી ચલાવવામાં આવી હોવી શક્ય છે. તેથી, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા કેસની મૂલવણી, હેતુ સંબંધિત પુરાવાની પૃષ્ઠભૂમિ તથા બનાવ પહેલાં અને પછી આરોપીના વર્તનના પ્રકાશમાં કરવાની જરૂર છે. તેથી, અમારા મત મુજબ, આરોપીની તરફેણી ઉદ્દેશિત નિર્ણય આરોપીને કોઈ મદદરૂપ થતો નથી અને અમે આ મત સાથે સહમત નથી કે માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ સમક્ષ પણ ફરિયાદ પક્ષનો એવો કેસ હતો કે આરોપીએ મૃતક પર ઓ.૨૨ ગોળી ચલાવી હતી. વૃક્ષના થડ પર મળેલા નિશાન

૦.૨૨ કેલિબરની ગોળીથી બન્યા હોઈ શકે છે, એવો અભિપ્રાય છે. એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતની પ્રથમ મુલાકાત સમયે આ હકીકત ધ્યાનમાં આવી નહોતી. જ્યારે ફાર્મમાંથી અથવા વૃક્ષના તે જ થડમાંથી ૦.૨૨ કેલિબરની કોઈ ગોળી અથવા તેનો કોઈ ભાગ જમ થયો નથી, ત્યારે અમારી દષ્ટિએ નિષ્ણાતના અભિપ્રાયને અંતિમ માનવાનો નથી, કારણ કે ૦.૩૨ કેલિબરની ગોળીથી આવા અથવા સમાન નિશાન પડી શકવાની સંભાવના નકારી શકાતી નહોતી. ઉત્તરપરીક્ષણની નોંધોમાં તબીબે આપેલા ગોળીના વર્ણનના આધારે માત્ર એટલી દલીલ કરવી પૂરતી નથી કે ફરિયાદ પક્ષે વિરોધાભાસી સ્વરૂપનો કેસ રજૂ કર્યો હતો કે ઓ.૨૨ કેલિબરની પિસ્તોલ અથવા હથિયારમાંથી ગોળી ચલાવવામાં આવી હતી. અમારા મત મુજબ, સંક્ષેપમાં અદાલત સમક્ષ ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે આરોપીએ ચલાવેલી ગોળીની ઇજાને કારણે મૃતકનું અવસાન થયું હતું અને તપાસમાં પોલીસને જાણવા મળ્યું હતું કે તે ગોળી આરોપીની પરવાનાધારિત રિવોલ્વરમાંથી ચલાવવામાં આવી હતી.

૪૪. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનોના સ્વરૂપમાં તપાસ એજન્સીએ એકત્રિત કરેલા પુરાવાની પૃષ્ઠભૂમિમાં ચાર નિર્ણયોને ઉદ્દેખવામાં આવ્યા છે. વર્તમાન કેસમાં, એકથી વધુ સાક્ષીઓના નિવેદનો ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) ના માનનીય જે.એમ.એફ.સી. દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા છે. આ નિવેદનો માનનીય મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા સાબિત કરવામાં આવ્યા નથી. તપાસ અધિકારીને શ્રેષ્ઠ રીતે જાણીતા કારણોસર, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ રજૂ કરાયેલ તેમના અહેવાલમાં આ માનનીય મેજિસ્ટ્રેટનું નામ સાક્ષી તરીકે પણ દર્શાવવામાં આવ્યું ન હતું અને ફરિયાદ પક્ષ માનનીય

જે.એમ.એફ.સી.ની તપાસ કરી શક્યો ન હતો, કારણ કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ તે નિવેદનો નોંધનાર માનનીય જે.એમ.એફ.સી. કાયમ માટે યુ.એસ.એ. માટે ભારત છોડીને ગયા હતા અને અદાલત માટે તેમની હાજરી સુનિશ્ચિત કરવી શક્ય ન હતી. એવું જણાય છે કે તેમની હાજરી સુનિશ્ચિત કરવા ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા કોઈ નિષ્ઠાપૂર્વકના પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા નહોતા અને એક તથ્યનો પુરાવો મેળવવો અશક્ય પણ ન હતો કે સાક્ષીઓના નિવેદનો તથા અન્ય બે મહત્વના સાક્ષીઓ, એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી મુબારકજાન અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી દશરથ ઠાકોરના નિવેદનો માનનીય જે.એમ.એફ.સી. શ્રી ચૌધરી દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા હતા. તેથી સ્પષ્ટ છે કે, આ ત્રણેય સાક્ષીઓ દ્વારા ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ અગાઉ નોંધાયેલા તેમના નિવેદનોના સંદર્ભમાં કરાયેલા નિવેદનો બાબતે વિરોધાભાસો સાબિત કરવામાં આવ્યા નથી અને માનનીય જે.એમ.એફ.સી. શ્રી ચૌધરીના પુરાવાના અભાવે તે નિવેદનોને આંક આપવામાં આવ્યા નથી.

(૧) બ્રિજ ભૂષણ સિંહ વિ./એસ. એમ્પેરર, એ.આઈ.આર. (૩૩) પ્રિવી કાઉન્સિલ ૨૮ ના કેસમાં, એવો અવલોકન કરવામાં આવ્યો છે કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નોંધાયેલ નિવેદનનો પુરાવાના મૂળભૂત ખંડ તરીકે ઉપયોગ થઈ શકતો નથી અને તપાસાયેલ વ્યક્તિ, અર્થાત્ નિવેદન કરનાર, ની જિરહ કરવા માટે તેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે, અને તેનું પરિણામ એ દેખાડવાનું થઈ શકે છે કે સાક્ષીનો પુરાવો ખોટો છે. પરંતુ તેનાથી એ સ્થાપિત થતું નથી કે તેણે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ અદાલતની બહાર જે જણાવ્યું છે તે સત્ય છે.

(૨) દિલ્હી રાજ્ય વિ./એસ. શ્રી રામ લોહિયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૦ એસ.સી. ૪૯૦ ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે એ જ અનુપાત પ્રતિપાદિત કર્યો છે અને નોંધ્યું છે કે આવા નિવેદનનો ઉપયોગ ફક્ત સાક્ષીની પુષ્ટિ કરવા અથવા તેનો વિરોધાભાસ દર્શાવવા માટે જ કરી શકાય.

(૩) રામ કિશન સિંહ વિ./એસ. હરમિત કૌર અને અન્યના કેસમાં, ૧૯૭૨ સીઆર.એલજે ૨૬૭, સર્વોચ્ચ અદાલતે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નોંધાયેલ નિવેદનના પુરાવાકીય મૂલ્ય પર વિચાર કર્યો છે. તેમાંથી કેટલાક ભાગ સ્થાપિત થયા હતા અને સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે વડી અદાલત દ્વારા નિર્દોષ છૂટકારો રદ કરવામાં આવ્યો તે ખોટું હતું અને અપીલકર્તા આરોપીને મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો.

(૪) બાલક રામ વિ./એસ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી., (૧૯૭૫) ૩ એસ.સી.સી. ૨૧૯, (સમૂહ બાબતો) ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ જેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હોય એવા સાક્ષીઓના પુરાવાને સાવધાનીપૂર્વક જોવો જોઈએ, કારણ કે આવા સાક્ષીઓને સોગંદ પર આપવામાં આવેલા તેમના અગાઉના નિવેદનો સાથે બંધાયેલા હોવાની લાગણી થાય છે અને અગાઉના વર્ણનથી ભિન્ન જવા માટે તેમને માત્ર સાહ્યાંતિક સ્વતંત્રતા જ હોય છે. અદાલત સમક્ષ પણ સત્ય કહવાની એવી સ્વતંત્રતાની કીમત ખોટી સાક્ષી બાબતે ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવાનો ભોગ બની શકે. અહીં, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નિવેદનો નોંધનાર માન. મેજિસ્ટ્રેટ ભારતમાંથી યુ.એસ.એ. જતાં રહ્યા હોવાને કારણે અને નીચલી અદાલતમાં કાર્યવાહી દરમિયાન તે માન. મેજિસ્ટ્રેટની તપાસ ન થતાં એવો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થયો નથી.

જપ. એક સમયે અમે શ્રી ચૌધરી, માનનીય જે.એમ.એફ.સી., જે અમેરિકા ખાતે હતા, તેમની તપાસ કરીને તેમને નીચલી અદાલતમાં જુબાની આપવા કહેવાનું વિચાર્યું હતું, કારણ કે અદાલતને, જરૂર હોય ત્યારે, અદાલતમાં અથવા આયોગની નિમણૂક કરીને સાક્ષીઓની તપાસ કરવાની સ્વતંત્રતા છે અને તાજેતરના સમયમાં ટેકનોલોજીના વિકાસને કારણે ટેલિ-કોન્ફરન્સિંગના ઉપકરણનો ઉપયોગ કરીને જુબાની નોંધવામાં આવી શકે છે અને બચાવ પક્ષના વકીલને જિરહ કરવાની તક પણ આપી શકાય છે, તથા શ્રી ચૌધરીને એવા સ્થળે હાજર થવા આદેશિત કરી શકાય જ્યાંથી તેમની તપાસ કરી શકાય અને તેમની જુબાની, અમેરિકા સ્થિત ભારતીય હાઇ કમિશનના કાર્યાલયની મદદથી, નોંધવામાં આવી શકે. છતાં, ઉપરોક્ત સ્થિતિ થયેલી કાનૂની સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં, અદાલત સમક્ષના ત્રણેય સાક્ષીઓની જુબાનીનો વિચાર કરતાં, આ સમગ્ર કાર્યવાહીથી વધુમાં વધુ સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા અંગે નવેસરથી ટિપ્પણી કરવાની અને કાયદા મુજબ યોગ્ય પગલાં લેવા તક મળી હોત, પરંતુ તેનાથી ફરિયાદ પક્ષનો મામલો વધુ આગળ વધ્યો ન હોત. તેથી, અમે ત્રણ મુખ્ય પાસાઓ, અર્થાત્ (૧) નીચલી અદાલતની કાર્યવાહી અને વર્તમાન અપીલની સુનાવણીમાં વિલંબ, (૨) પક્ષકારોને થનારી અસુવિધા તથા થયેલો અથવા થનારો ખર્ચ, અને (૩) રાજ્યને કરવો પડનાર ખર્ચ, ધ્યાનમાં રાખીને તે કાર્યવાહી હાથ ધરવાનું છોડ્યું. તેથી, શ્રી ચૌધરી વિરુદ્ધ અમારી તરફથી કોઈ ટિપ્પણી કરવી યોગ્ય નહીં બને, કારણ કે તેમને આરોપપત્રમાં સાક્ષી તરીકે દર્શાવવામાં પણ આવ્યા નહોતા અને માનનીય સરકારી વકીલે પણ અદાલતની પરવાનગી મેળવી તેમની સામે સમન્સ કાઢાવવાનો પ્રયાસ કર્યો નહોતો. પરંતુ, અમને આ બાબતે આશ્ચર્ય થાય છે કે આ અદાલતની નોંધણી શાખાએ એવો અધિકારી, જે મૃત્યુદંડ જેવી ગંભીર બાબતમાં મહત્વપૂર્ણ સાક્ષી છે, તેને કેવી રીતે પરવાનગી આપી અને તેને સેવા

છોડવાની કેવી રીતે મંજૂરી આપવામાં આવી. વહીવટી બાજુએ અમારી દ્વારા કરવામાં આવેલી તપાસના પરિણામે આ ટિપ્પણી કરવી પડી છે કે સેવા દરમ્યાન, તે પણ વર્ષો સુધી સેવા બજાવ્યા પછી, નોકરીમાંથી રાજીનામું આપવા અંગેની અરજી સ્વીકારતા પહેલાં અને અધિકારીને પોતાનું રાજીનામું સીધું સરકારને પાઠવવા કહેતા પહેલાં, આવા તમામ કિસ્સાઓમાં સઘન તપાસ થવી જોઈએ કે જે અધિકારી નોકરી અને દેશ છોડવા ઇચ્છે છે, તે ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ તરીકેની પોતાની હેસિયતમાં કોઈ ગંભીર અથવા સંવેદનશીલ કેસમાં મહત્વપૂર્ણ અથવા સંભવિત સાક્ષી તો નથી ને; કારણ કે વર્તમાન કેસમાં શ્રી ચૌધરીએ સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે તેઓ કાયમી રીતે અમેરિકા જવા ઇચ્છતા હોવાથી નોકરી છોડવા માગે છે, છતાં આવી તપાસ વિના તેમને મંજૂરી આપવામાં આવી, જેના પરિણામે તેમની તપાસ થઈ શકી નહોતી. એટલું જ નહીં, માનનીય મેજિસ્ટ્રેટે પોતે રાજીનામાનો પત્ર મોકલતી વખતે આ હકીકત માનનીય જિલ્લા ન્યાયાધીશને પારદર્શક રીતે જણાવવી જોત અને/અથવા માનનીય મુખ્ય ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ અને/અથવા માનનીય જિલ્લા ન્યાયાધીશે શ્રી ચૌધરી દ્વારા નોકરી અને દેશ છોડવાના પ્રભાવ અંગે નોંધણી શાખાને અવગત કરવી જોત. વર્તમાન કેસના પક્ષકારો આર્થિક રીતે અત્યંત સશક્ત હોવાથી તેઓએ કોઈ ભૂમિકા ભજવી હોય એવું અમે કલ્પી પણ શકતા નથી, કારણ કે તેવી કલ્પના અનારોગ્યકારક અનુમાન ગણાય. તેથી, અમારા માટે એટલું કહેવું પૂરતું છે કે રાજીનામું સ્વીકારતાં પહેલાં અથવા સંબંધિત ન્યાયાધીશને સીધું સરકારને રાજીનામું આપવા દિશાનિર્દેશ કરતાં પહેલાં સઘન તપાસ થવી જોઈએ અને એવા અધિકારી પાસેથી, જે રાજીનામાના આધારે પોતાની નોકરીમાંથી મુક્ત કરવાની વિનંતી કરે છે, એવી વિશેષ ઘોષણા મેળવવી જોઈએ કે તે ન્યાયાધીશ તરીકેની પોતાની હેસિયતમાં કોઈ સંવેદનશીલ અથવા ગંભીર ફોજદારી કેસમાં સાક્ષી અથવા સંભવિત સાક્ષી નથી. અમે

નોંધણી શાખાને નિર્દેશ કરીએ છીએ કે આ નોંધો વહીવટી બાજુએ માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સમક્ષ મૂકે, જેથી આ બાબતમાં યોગ્ય વહીવટી કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવી શકે.

૪૬. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનોના વિષયવસ્તુનું વાચન કરવું અમારી માટે કાયદેસર નથી, કારણ કે તે પુરવાર કરવામાં આવ્યા નથી; તેથી અમે વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કરની આ રજૂઆત સ્વીકારીએ છીએ કે ફરિયાદ પક્ષે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળના નિવેદનના સ્વરૂપમાં એકત્ર કરેલો પુરાવો આરોપી વિરુદ્ધ ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેમ નથી. તેમ છતાં, અમારા મત મુજબ, ફરિયાદ પક્ષનો કેસ માત્ર એવા સાક્ષીની જુબાની પર આધારિત નથી, જેના નિવેદન દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નોંધવામાં આવ્યા હોય.

૪૭. મુદામાલની ઓળખ તેમજ ગોળીના નિશાન-“એફ” ના માપના મુદ્દે ગંભીર વિવાદ ઉઠાવવામાં આવ્યો છે. તહસીલદાર સિંહ વિ./સ. સ્ટેટ, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ ઓલ રપપ ના કેસમાં, અલાહાબાદ વડી અદાલતે ફ્કરા-૧૧૮ માં કેટલાંક સંબંધિત અવલોકનો કર્યા છે. તેમાં અવલોકિત કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં કોઈ ચોક્કસ હથિયાર કોઈ નિશ્ચિત ઇજા માટે જવાબદાર હોવાનું જણાવવામાં આવે છે, ત્યાં અદાલતે વૈધકીય સાક્ષીને ખાસ કરીને એ સમજાવવા કહેવું જોઈએ કે તે હથિયાર સંબંધિત ઇજા પહોંચાડી શકે કે નહીં. વર્તમાન કેસમાં, ડૉ. ભિસેને ન તો રિવોલ્વર બતાવવામાં આવ્યો હતો અને ન તો નિશાન-“એફ” ગોળી બતાવવામાં આવી હતી, અને જ્યારે ડૉ. ભિસેએ પોસ્ટમોર્ટમ નોંધોમાં દર્શાવેલા માપોમાં નોંધપાત્ર ફરક હતો, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષે ગોળીના નિશાન-“એફ” અને હથિયાર ડૉ. ભિસેને બતાવી શક્યા હોત, અને આ

કસરત હાથ ધરવામાં ન આવ્યાના પરિણામે ઊભી થયેલી અસરને ગંભીર ક્ષતિ તરીકે રજૂ કરવામાં આવી છે, જેમ કે વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કરે દલીલ કરી છે. સુવિધા માટે, અમે ચુકાદાના સંબંધિત ફકરા- ૧૧૮ ને અહીં પુનઃપ્રસ્તુત કરવા ઇચ્છીએ છીએ, જે આ મુજબ છે:-

૧૧૮. આ અધ્યાયના અંત માટે અમે પુરાવાનો એક નિર્ણાયક ભાગ અનામત રાખીએ છીએ, જે સ્થાપિત કરે છે કે તહસીલદારે દુધ નાથને ગોળી મારી નહોતી, કારણ કે આગળ અમે દર્શાવીશું કે તે વ્યક્તિને .૩૦૩ બોરની રાઇફલમાંથી છોડાયેલ ગોળી વાગી હતી અને .૫૦૦ બોરની રાઇફલમાંથી નહીં, જે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ દ્વારા તહસીલદારને આક્ષેપિત એકમાત્ર હથિયાર હતું. જેને અમે પુરાવાનો નિર્ણાયક ભાગ કહીએ છીએ તે દુધ નાથની ઇજા સંબંધિત વૈદ્યકીય પુરાવામાંથી ઉપજે છે. આ પુરાવાથી ખુલાસો થાય છે કે ગોળીની પ્રવેશ ઇજા પેટના આગળના ભાગે હતી અને તેનું માપ ૧/૪ " x ૧/૪ " હતું, જ્યારે નિસ્સરણ ઇજા પીઠ પર હતી અને તેનું માપ ૧/૨ " x ૧/૩ " હતું. નીચલી અદાલતમાં આ માપની ઇજા કરનાર ગોળીની પ્રકૃતિ તરફ કોઈએ ધ્યાન આપ્યું નહોતું, અને સૌએ જાણે એમ માની લીધું હતું કે તે હકીકતમાં .૫૦૦ બોરની રાઇફલની ગોળી હતી. અમને આ અનુમાનની માન્યતા શંકાસ્પદ લાગી; તેથી અમે આ મુદ્દે વિદ્વાન વકીલને વિશેષરૂપે સાંભળ્યા અને ટેલરની "મેડિકલ જ્યુરિસપ્રુડન્સ" તથા મેજર જુલિયન એસ. હેયરની "ફાયર-આર્મ્સ, ઇન્વેસ્ટિગેશન, આઈડેન્ટિફિકેશન એન્ડ એપિડેમિયોલોજી" નો પણ પરામર્શ કર્યો. ઊંચી વેગવાળી ગોળીઓ અંગે મેજર હેયર પોતાના ગ્રંથના પૃષ્ઠ ૨૦૨ પર આ રીતે નોંધે છે: "પ્રવેશ સમયે ત્વચા પર થતી ઇજા હંમેશા વપરાયેલી ગોળીના વ્યાસને અનુરૂપ

હોય છે. ઘણીવાર એવું બને છે કે પ્રવેશનું છિદ્ર ગોળીના વ્યાસ કરતાં નાનું દેખાય, પરંતુ તે ભ્રમ છે, કારણ કે ઇજા હંમેશા તેવી જ ગોળીને પ્રવેશ આપવા સક્ષમ હોય છે જેવી ગોળીથી તે ઇજા સર્જાઈ હોય. નાનું દેખાવું એ ત્વચાની સ્થિતિસ્થાપકતા અને સંકોચનને કારણે હોય છે." એ પણ હકીકત છે કે નિસ્સરણ ઇજા સામાન્ય રીતે પ્રવેશ ઇજા કરતાં મોટી હોય છે. પરંતુ અમારાં સમક્ષ એવો કોઈ અધિકૃત ગ્રંથ દર્શાવવામાં આવ્યો નથી, જે સૂચવે કે પ્રવેશ ઇજા કરતાં ભિન્ન રીતે, નિસ્સરણ ઇજા તે ગોળીના માપ કરતાં નાની હોઈ શકે જે તે સર્જે છે. અપીલની સુનાવણી દરમિયાન અમે વિદ્વાન રાજ્ય પક્ષના વકીલને અમારા સમક્ષ એવો નિષ્ણાત રજૂ કરવા આમંત્રિત કર્યો હતો, જે આવો અભિપ્રાય આપી શકે; પરંતુ તેઓ એવો નિષ્ણાત રજૂ કરવામાં અસમર્થ હતા. .૫૦૦ અને .૩૦૩ બોરની બન્ને પ્રકારની ગોળીઓ અમારાં સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી હતી અને માપણી દ્વારા અમે જોયું કે .૫૦૦ બોરની ગોળીનો વ્યાસ બરાબર અડધો ઇંચ છે, જ્યારે .૩૦૩ બોરની ગોળીનો વ્યાસ એક તૃતીયાંશ ઇંચ કરતાં થોડોક ઓછો છે. આ માપણીઓ અને ઉપરોક્ત માનક ગ્રંથમાં સમાવાયેલ નિષ્ણાતના અભિપ્રાયને સાથે જોતા, અમારા મનમાં શંકાને કોઈ સ્થાન રહેતું નથી કે દુધ નાથની ઇજા .૩૦૩ ગોળીથી થઈ હતી, .૫૦૦ ગોળીથી નહીં; અને અમે આ પણ સૂચવવા ઇચ્છીએ છીએ કે જો ફરિયાદ પક્ષનો આ કેસ સાચો હોત કે તહસીલદારે આંક ૧ માં દર્શાવેલ .૫૦૦ બોરની રાઈફલ ચલાવી હતી, તો દુધ નાથની પ્રવેશ અને નિસ્સરણ ઇજાઓ તે કરતાં મોટી હોત જે વૈધકીય અધિકારીએ નોંધેલી હતી. હકીકતમાં, વૈધકીય અધિકારીએ જે ઇજાઓ વાસ્તવમાં નોંધેલી હતી, તે .૩૦૩ ગોળીથી થતી ઇજાઓના લક્ષણાત્મક પ્રકારની છે. આ નિષ્કર્ષથી

દુધ નાથની હત્યાના આરોપમાંથી અપીલકર્તાને મુક્તિ મળે છે. અનુસંગિક રીતે, અધીન અદાલતોના હિતાર્થે અમે સૂચવવા ઇચ્છીએ છીએ કે જ્યાં કોઈ નિશ્ચિત હથિયારને કોઈ ચોક્કસ ઇજાનું કારણ ગણાવવામાં આવે, ત્યાં અદાલતે વૈધકીય સાક્ષીને ખાસ કરીને પૂછવું જોઈએ કે તે હથિયાર પ્રસ્નાસ્પદ ઇજા કરી શકે છે કે નહીં. વર્તમાન કેસમાં દુધ નાથ અને કર્ણાની ઇજા અંગે એવું ન કરવાથી અનાવશ્યક મુશ્કેલી ઊભી થઈ છે.

ઉપરોક્ત પરિચ્છેદમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મૃતકના શરીર પર મળેલા પ્રવેશ ઘા તથા નિર્ગમન ઘાના કદ અંગે પુરાવામાં વિરોધાભાસ હતો અને અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કર્યો હતો કે નિર્ગમન ઘા પ્રવેશ ઘા કરતાં નાનો હશે કે કેમ તે બાબતે કોઈ સત્તાધિકૃત આધાર અથવા પ્રામાણિક સામગ્રી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી નહોતી. તેથી, અદાલતે .૫૦૦ અને .૩૦૩ બોરની ગોળીઓ મંગાવી અને તે અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી, તેમજ તેમનું માપ લેવામાં આવ્યું. બીજી તરફ, બે નિષ્ણાતો દ્વારા આપવામાં આવેલા પુરાવાના સંદર્ભમાં, તેમજ બેલિસ્ટિક નિષ્ણાત શ્રી મોદી દ્વારા પુરાવાનો અભાવ હોવાથી, કારણ કે તેઓ પ્રવેશ ઘાના કદ અંગેના મુદ્દે નિશ્ચિત પુરાવો આપી શક્યા નહોતા, અમે અમારો અભિપ્રાય અને નિષ્કર્ષ અગાઉથી જ વ્યક્ત કર્યો છે. અલાહાબાદ વડી અદાલતના ઉદ્દેશિત નિર્ણયમાં ચામડીની લવચીકતા તથા તેની સાથે જોડાયેલા સ્નાયુઓની સરખામણીએ તેનો જે તત્વ છે, તે સ્પષ્ટપણે વિચારવામાં આવ્યું નહોતું, કારણ કે તે બાબત ત્યાં હાજર નહોતી. અહીં વર્તમાન મામલામાં, ડૉક્ટર દ્વારા કાઢવામાં આવેલ ચામડીનો એક ટુકડો સીલબંદ હાલતમાં એફએસએલને મોકલવામાં આવ્યો હતો અને તેનું પરીક્ષણ શ્રી મોદીએ કર્યું હતું. અમને સમક્ષ એવી કોઈ વિવાદિત બાબત રજૂ કરવામાં આવી નથી કે મુદામાલ ગોળી

નિશાની-“એફ” તથા ચામડીના ટુકડા ધરાવતાં પાર્સલ પર મળેલું સીલ જુદું હતું અથવા એવું કહેવાય કે એ એકસરખું નહોતું. તેથી, શ્રી મોદીને નિષ્ણાત તરીકે અભિપ્રાય આપવા માટે પૂરતું અવકાશ હતું અને નોંધપોથી પર ડૉ. ભિસે અથવા શ્રી મોદી એમ પૈકી કોઈનો પણ એવો પુરાવો નથી કે ચામડીના ટુકડા પર મળેલા કદનું પ્રવેશ ઘા ગોળી નિશાની-“એફ”થી સર્જઈ શક્યું ન હોત. એ સાચું છે કે ડૉ. ભિસેને ગોળી અને/અથવા હથિયાર બતાવીને ચોક્કસ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવી શક્યો હોત, પરંતુ આ મુદામાલ વસ્તુઓનું પરીક્ષણ બેલિસ્ટિક નિષ્ણાત દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું અને એવો કોઈ પુરાવો નોંધપોથી પર આવતો નથી, જેને ફરિયાદ પક્ષના મામલાને નકારી કાઢે એવો ગણાવી શકાય. તેથી, સ્પષ્ટ અભિપ્રાયનો અભાવ ફરિયાદ પક્ષ વિરુદ્ધ જાય છે કે હકારાત્મક પુરાવાની અનુપલબ્ધતાની તેમની સ્થિતિ, નોંધપોથી પર ઉપલબ્ધ અન્ય પુરાવાના પ્રકાશમાં અને તેની પૃષ્ઠભૂમિમાં જોવામાં આવવી જોઈએ કે કેમ, એ પ્રશ્ન છે; અને માત્ર આ જ પૃષ્ઠભૂમિમાં અમે અમારા ચુકાદાના અગાઉના પરિચ્છેદોમાં પુરાવાની ચર્ચા કરી છે અને અમે એવો નિષ્કર્ષ નોંધીએ છીએ કે શ્રી મોદી અથવા ડૉ. ભિસે દ્વારા કોઈ હકારાત્મક અભિપ્રાય ન આપવાથી ફરિયાદ પક્ષના મામલાને પ્રતિકૂળ અસર થતી નથી અને વિદ્વાન સરકારી વકીલે મુદામાલ નિશાની-“એફ” ગોળી ડૉ. ભિસેને ન બતાવવાની જે ભૂલ કરી છે તેને અમે મહત્વપૂર્ણ ખામી તરીકે ગણતા નથી. તેથી, દિનેશ અને અન્ય વિ./એસ. હરિયાણા રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ એસસી ૨૩૭૪ના મામલામાંના નિર્ણયનો સિદ્ધાંત આરોપીને મદદરૂપ થતો નથી. આ ઉદ્દેખિત નિર્ણયમાં એવો આક્ષેપ હતો કે આરોપીએ તીક્ષ્ણ ધારવાળા હથિયારથી દ્રષ્ટા-સાક્ષી પર હુમલો કર્યો હતો. તેમ છતાં, તેને કોઈ દેખાતી ઈજા થઈ નહોતી. સર્વોચ્ચ અદાલતે દ્રષ્ટા-સાક્ષીના વર્ણન અને વૈધકીય પુરાવા વચ્ચે અસંગતતા નોંધેલી. જમ કરાયેલ હથિયાર તીક્ષ્ણ

ધારવાનું હોવાનું જણાયું હતું, છતાં મૃતકના શરીર પરની ઇજા તે હથિયારથી થઈ શકી હતી કે નહીં તે અંગે અભિપ્રાય મેળવવા માટે ડૉક્ટરને તે બતાવવામાં આવ્યું ન હતું. તેથી, દ્રષ્ટા-સાક્ષીના વર્ણનને સ્વીકારવામાં ન આવતા, ડૉક્ટરને હથિયાર ન બતાવવાની ખામી સ્વાભાવિક રીતે સર્વોચ્ચ અદાલત માટે અત્યંત સપ્રસંગ બની ગઈ હતી. ચુકાદાનું સાધારણ વાચન અને ખાસ કરીને તેના પરિચ્છેદ ૧૭ અને ૧૮ પરથી, અમે એ મત ધરાવીએ છીએ કે ઉદ્દેશિત નિર્ણયનો સિદ્ધાંત આરોપીને મદદરૂપ થતો નથી. ઉદ્દેશિત નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૧ અને ૧૮માં કરવામાં આવેલા અવલોકનોને ધ્યાનમાં લેતાં, અમે એ મત પણ ધરાવીએ છીએ કે રાજુ રામ અને અન્ય વિ./એસ. રાજસ્થાન રાજ્ય, ૧૯૯૪ સીઆરએલજે ૨૩૪૮ના મામલામાં રાજસ્થાન વડી અદાલતના નિર્ણયનો સિદ્ધાંત પણ આરોપીને મદદરૂપ થતો નથી. તથ્યો મૂળભૂત રીતે ભિન્ન છે. અમે ઉપરોક્ત નિર્ણયના સંબંધિત પરિચ્છેદ ૨૨ અને ૨૪ અહીં પુનઃઉતારવા ઇચ્છીએ છીએ, જેથી દર્શાવી શકાય કે તથ્યો મૂળભૂત રીતે અલગ છે અને રાજસ્થાન વડી અદાલતે એવી નોંધ કરી હતી કે સંભાવિત આંગળીના નિશાન ધરાવતા બે મુદામાલ લેખોની પુનઃપ્રાપ્તિ બનાવટી, ઘડાયેલ અને સંદિગ્ધ જણાય છે. અહીં વર્તમાન મામલામાં માત્ર એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે કે પંચોની હાજરીમાં સીલ કરવામાં આવ્યું ન હોવાથી પોલીસે સીલમાં ચેડાં કરીને હથિયાર અને મુદામાલ વસ્તુ નિશાની-“એફ” ગોળી બદલી નાખી છે. પરિચ્છેદ ૨૨ અને ૨૪ આ પ્રમાણે છે:-

“૨૨. વર્તમાન મામલામાં, સ્ટીલની “કટોરી” અને અરીસાની કથિત જમી બનાવટી અને શંકાસ્પદ જણાય છે. સ્ટીલની “કટોરી” : (વસ્તુ ૮) અને અરીસો (વસ્તુ ૯) ધરાવતા આવરણને ન તો અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું અને ન તો

એ સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું હતું કે તેના પર મોતબીરોના હસ્તાક્ષરો હતા. અગાઉ જણાવ્યા મુજબ, ઉક્ત પેકેટને પોલીસ સ્ટેશનના માલખાનામાં ૧૫.૫.૮૩ના મોડા દિવસે જમા કરવામાં થયેલા વિલંબ અંગે પણ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા કોઈ જ સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં આવ્યું નથી. ૧૧.૫.૮૩ના રોજની જમી ચાટી આંક પી.૫ મુજબ રાજુ રામના કહેવાથી કથિત રીતે જમ કરાયેલ છરી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ર. ડૉ. પ્રદીપ પારખને, જેમણે બસ્તીમલ અને સુશ્રી સુઆ દેવીના મૃતદેહો પર મૃત્યુોત્તર પરીક્ષણ કર્યું હતું, બતાવવામાં આવી નહોતી અને એમને એવો કોઈ સૂચન પણ કરવામાં આવ્યો નહોતો કે બસ્તીમલ અને સુશ્રી સુઆ દેવીને થયેલી, જેમના બંને પગ કાપી નાખવામાં આવ્યા હતા, એવી ઈજાઓ આવી છરીથી થઈ શકી હોત કે કેમ. એફ.એસ.એલ.ના અહેવાલ આંક ૫.૪૮ મુજબ, છરી પર માનવીય રક્ત લાગેલું મળ્યું હતું, પરંતુ વિઘટનને કારણે તેનો રક્તસમૂહ નિર્ધારિત કરી શકાયો નહોતો. મૃતક વ્યક્તિઓના રક્તથી ભીંજાયેલા કપડાંના રક્તસમૂહો પણ સેરોલોજિસ્ટ દ્વારા નક્કી કરી શકાયા નહોતા. તેથી, આ મુદ્દે ફરિયાદ પક્ષનો પુરાવો અસ્પષ્ટ, અધૂરો અને અપૂરતો છે અને તેનાથી નિશ્ચિત રીતે આ સાબિત થતું નથી કે મૃતક વ્યક્તિઓને થયેલી ઈજાઓ અપીલકર્તા રાજુ રામના કહેવાથી જમ કરાયેલી છરીથી જ થઈ હતી.

૨૪. વર્તમાન મામલામાં, સંજોગવશાત્ આંગળીના છાપા ધરાવતી સ્ટીલની “કટોરી” (વસ્તુ ૮) અને અરીસો (વસ્તુ ૯) ની થયેલી બરામદગી અમને સ્પષ્ટપણે ગોઠવેલી, બનાવટી અને શંકાસ્પદ જણાય છે. બીજું, અપીલકર્તાઓને તા. ૧૦.૫.૮૩ના રોજ પાટોડી ગામમાં જોવામાં આવ્યા હતા તેવો અણુમાત્ર પણ

પુરાવો નથી. તપાસ અધિકારીએ મૃતક વ્યક્તિઓના મકાનની બહાર તેની ઉત્તર બાજુએ કુલ સાત પગલાંના નિશાન મળ્યાં હતાં. તે પગલાંના નિશાનો સાચવી રાખવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ ફરિયાદ પક્ષને જ શ્રેષ્ઠ રીતે જાણીતા કારણોસર, તે પગલાંના નિશાનો તપાસ અને સરખામણી માટે પગલાંના નિશાનના નિષ્ણાતને મોકલવામાં આવ્યા નહોતાં. અપીલકર્તાઓના નમૂના સ્વરૂપ પગલાંના નિશાનો પણ લેવામાં આવ્યા નહોતાં. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષીર ડૉ. પ્રદીપ પારખ દ્વારા સાબિત કરવામાં આવેલ બસ્તીમલ અને સુશ્રી સુઆના અનુક્રમે આંક પી-૧ અને આંક પી-૨ એવા પોસ્ટમોર્ટમ પરીક્ષણ અહેવાલોના અવલોકનથી ખુલાસો થાય છે કે મૃતકોને ગળા, પેટ તથા શરીરના અન્ય ભાગો પર અનેક ઈજાઓ પહોંચાડવામાં આવી હતી અને સુશ્રી સુઆ દેવીના બંને પગ પણ કાપી નાખવામાં આવ્યા હતા. અપીલકર્તાઓ સાથે સહ-આરોપી મોહદ. બક્ષ અને અલાદ્દીન વિરુદ્ધ પણ આરોપ મૂકવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ મોહદ. બક્ષ અને અલાદ્દીનને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨, ૪૬૦ અને ૪૦૪ હેઠળના આરોપોમાં નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવ્યો હતો. તેથી, અમારી વિવેચિત મતાનુસાર, અપીલકર્તા રાજુ રામ વિરુદ્ધનો પુરાવો એવો નિશ્ચિત અને અંતિમ સ્વરૂપનો નથી કે જે નિર્ભ્રાંતપણે માત્ર રાજુ રામે જ અને અન્ય કોઈએ નહીં, બસ્તીમલ અને સુશ્રી સુઆના ભયાનક તથા ક્રૂર હત્યા કૃત્યો આચર્યા હતા, એવું દર્શાવે.”

રામનાથન વિ./સ. તમિલનાડુ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૮ એસ.સી. ૧૨૦૪ના કેસમાં, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે મુદામાલની ગોળીઓના ફોટોગ્રાફ્સ અગ્નિશસ્ત્ર નિષ્ણાત દ્વારા લેવામાં

આવ્યા નહોતા. સર્વોચ્ચ અદાલતે પુરાવાની મૂળવણી કરતાં એવું નિષ્કર્ષ કાઢ્યું કે નિશાનીઓના મિલાનનું ચિત્રણ કરવા માટે અદાલતમાં ફોટોગ્રાફ્સના ઉપયોગ અંગે તપાસકર્તાઓ વચ્ચે મતભેદ નોંધપાત્ર પ્રમાણમાં રહ્યા હતા. નિષ્ણાત રામૈયાહ (ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૨૩)ના પુરાવાની મૂળવણી કર્યા બાદ, સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ણયના પરા-૨૬માં આ મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:-

૨૬. અદાલતમાં નિશાનીઓની મેળવણી દર્શાવવાના હેતુસર ફોટોગ્રાફોના ઉપયોગ અંગે તપાસકર્તાઓમાં મતોમાં નોંધપાત્ર ભિન્નતા રહી છે, તે સાચું છે; અને એવું હોઈ શકે કે માઈક્રોસ્કોપિક ફોટોગ્રાફો, જ્યારે યોગ્ય કાળજી રાખીને અને સર્વોત્તમ પરિસ્થિતિઓમાં લેવામાં આવે, ત્યારે પુરાવાને દૃશ્ય સ્વરૂપે નોંધ પર મૂકવાની સગવડ આપે; છતાં, માત્ર એટલા કારણસર કે નિષ્ણાતે ફોટોગ્રાફો લેવાં આવશ્યક માન્યાં ન હતા, અને તેણે તુલનાત્મક માઈક્રોસ્કોપ હેઠળ નિશાનીઓનું પરીક્ષણ કર્યું હતું, એવા નિષ્ણાતના અભિપ્રાયને નકારવામાં અદાલત ન્યાયસંગત ઠરી શકે નહીં, એ નકારી શકાય તેમ નથી. તેથી, રામૈયા (ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૨૩) ના પુરાવાને અમે નામંજૂર કરી શકતા નથી, જેમણે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે તેમણે તુલનાત્મક માઈક્રોસ્કોપ હેઠળ ગોળીઓ પરના લેન્ડ અને ગ્રૂન્સના નિશાનોની તુલના કરી હતી, માત્ર એટલા માટે કે તેમણે ફોટોગ્રાફો લેવાનું આવશ્યક માન્યું નહોતું.

આ નોંધવું સંબંધિત છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૭ અને ૪૬૦ તથા શસ્ત્ર અધિનિયમની કલમ ૨૭ હેઠળ મદ્રાસ વડી અદાલતે નોંધાવેલા દોષિત ઠરાવવાના આદેશ અંગે

વિચારણા કરી રહી હતી. વડી અદાલતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં મૃત્યુદંડની સજા યથાવત્ રાખી હતી અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૭ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં આજીવન કેદની સજા તથા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૬૦ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં ૧૦ વર્ષની સખત કેદની સજા યથાવત્ રાખી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલત એવો મામલો વિચારતી હતી જેમાં ઇજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓના પતિ અને પુત્રનું ગોળી વાગવાથી મૃત્યુ થયું હતું અને હોસ્પિટલમાં ઇજાગ્રસ્ત દ્વારા પોલીસને અપાયેલ નિવેદનમાં આરોપીનું સંતોષકારક વર્ણન સમાવેશ પામેલું હતું. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે માત્ર એ કારણસર કે ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિએ તે સમયે હુમલાખોરે પાઘડી પહેરી હતી એવું જણાવ્યું નહોતું, ઇજાગ્રસ્ત દ્વારા આપવામાં આવેલ વર્ણન નકારવામાં આવ્યું જોઈએ નહીં. સાક્ષીનું આ સ્પષ્ટીકરણ કે વ્યથા હોવાથી તે પોતાના નિવેદનમાં પાઘડીનો ઉલ્લેખ કરી શકી નહોતી, અસંતોષકારક ગણાવી શકાય તેમ નહોતું. અહીં હાલના મામલે, દોષિત ઠરાવાયેલ વ્યક્તિનું નામ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારને આપવામાં આવ્યું હતું, એવો ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનનો કહ્યો છે. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી બોદારનો પુરાવો ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનના કહ્યાની પુષ્ટિ કરે છે અને તેને સમર્થન આપે છે. આરોપીએ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદાર સમક્ષ કરેલ કબૂલાતનો વિચાર ન કરવામાં આવે તો પણ, પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારની પોતાની તરફથી થયેલી થોડી બેદરકારીના કારણે ઊભી થયેલી ખામીઓને કેટલું મહત્વ આપવું જોઈએ, જ્યારે અન્યથા શ્રી બોદારે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનની ફરિયાદ અથવા તો આરોપી પાસેથી પોતે જ ફરિયાદના સ્વરૂપનું નિવેદન નોંધાવી શક્યા હોત, કારણ કે સમયનો મોટો તફાવત ન હતો અને ગુનામાં આરોપીને ખોટી રીતે સંડોવવાનો કોઈ અવકાશ ન હતો, એ પ્રશ્ન છે. અદાલત તમામ પાસાઓનો વિચાર કરી શકે છે અને ઉપલબ્ધ પુરાવાના સાદા વાંચનથી

પ્રગટ થતી કેટલીક વિસંગતિઓને અવગણી શકે છે. ફરિયાદ પક્ષે વાજબી શંકાથી પર કેસનો મૂળતઃ પુરાવો સ્થાપિત કરવો અપેક્ષિત છે. તેથી, વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી દવે દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલોને ઉદ્દેખિત નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલ અવલોકનોમાંથી થોડી શક્તિ મળે છે, ભલે તે નિર્ણયને “રેશિયો ડેસિડેન્ડાઈ” ના સિદ્ધાંતોના આધારે બંધનકારક બળ ધરાવતો માનવામાં ન આવે.

૪૮. સ્ટેટ બાય ડેપ્યુટી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ઓફ પોલીસ, રેલવે, હુબળી વિ./એસ. દશરથ એસ/ઓ માર્થડપ્પા માલગે એન્ડ અધર્સ, ૧૯૯૧ ક્રિએલજે ૨૬૩૨ ના કેસમાં થયેલ નિર્ણયનો ઉદ્દેખ, આરોપીની વિરુદ્ધના દોષારોપક પુરાવાને ક્રિ.પ્ર.સં.ની કલમ ૩૧૩ હેઠળ તેની પૂછપરછ કરતી વખતે પ્રશ્નોના સ્વરૂપમાં મૂકવામાં અધ્યક્ષતા કરનાર વિદ્વાન ન્યાયાધીશે કરેલી ભૂલ અંગે રજૂ કરાયેલ દલીલોને સમર્થન આપવા માટે કરવામાં આવ્યો છે. ઉદ્દેખિત નિર્ણયમાં આરોપી વિરુદ્ધની કેટલીક મહત્વની પરિસ્થિતિઓ તેને વિશિષ્ટ રીતે પૂછવામાં આવી નહોતી અને પૂછપરછ કરવાની રીત એવી હોવાનું જણાયું નહોતું જેને આરોપીને આપવામાં આવેલ ન્યાયસંગત અને વાજબી અવસર કહી શકાય. કર્ણાટક વડી અદાલતે મામલો આરોપીની નવી સિરેથી પૂછપરછ કરવા માટે પરત મોકલ્યો હતો. હાલના કેસમાં દલીલ કરવામાં આવે છે કે આ ખામી ફરિયાદ પક્ષના કેસ માટે ઘાતક માનવી જોઈએ. હાલના કેસમાં, દોષિત આરોપીને અદાલતે પૂછેલા પ્રશ્નો અમે સાવધાનીપૂર્વક વાંચ્યા છે. સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિ મુજબ, અદાલતે આરોપી વિરુદ્ધ ઘડવામાં આવેલ આરોપના સંદર્ભમાં ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલો પુરાવો આરોપી સમક્ષ મૂકવો જોઈએ અને અદાલતે પૂછેલ નિવેદન તથા પ્રશ્નોના સમગ્ર સમૂહને એકંદરે જોવો જોઈએ. તેવી જ રીતે, અદાલત જવાબોને અલગ અલગ ભાગોમાં વહેંચી શકતી નથી. જ્યારે પુરાવો નિષ્ણાતના

અભિપ્રાયરૂપ પુરાવાનો હોય, ત્યારે દરેક અભિપ્રાય બાબતે જુદો પ્રશ્ન પૂછવાથી આરોપીની જરાખરી પૂછપરછ થવાની શક્યતા રહે છે. તેથી, જ્યારે અદાલતને લાગે કે કેટલીક સામાન્ય પ્રકારની પૂછપરછ પરિસ્થિતિ સમજાવવા માટે પૂરતી છે, ત્યારે એવો પ્રશ્ન ઘડી શકાય અને ભલે કોઈ ભૂલ થઈ હોય અથવા ક્રિ.પ્ર.સં.ની કલમ ૩૧૩ ની જોગવાઈઓના કડક અર્થમાં પાલનમાં કોઈ ચૂંક રહી હોય, તો તે માત્રથી વિચારણાને બગાડતી નથી. આ સ્થિતિ છે કે અદાલતે પુરાવામાં પ્રગટ થતી તમામ સંબંધિત હકીકતસભર પરિસ્થિતિઓ આરોપીને પૂછવામાં કાળજી લેવી જોઈએ જેથી ફરિયાદ પક્ષના કેસ અંગે તેને પોતાના બચાવમાં જે કહેવું હોય તે કહી શકે અને તેના વિરુદ્ધ દેખાતી પરિસ્થિતિઓનું સમર્થન કે સ્પષ્ટીકરણ આપી શકે. પરંતુ સર્વોચ્ચ અદાલતે રામ શંકર સિંહ વિ./એસ. સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસસી ૧૨૩૯ તથા અજિતકુમાર ચૌધરી વિ./એસ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૨ એસસી ૨૦૫૮ ના કેસોમાં નિરીક્ષણ કર્યું છે તેમ, આરોપીએ વિશિષ્ટ રીતે દર્શાવવું જોઈએ કે કોઈ ચોક્કસ પ્રશ્ન ચોક્કસ રીતે ન પૂછવાના પાલનભંગથી અન્યાય સર્જાયો છે. તેથી, જ્યાં સુધી એવું સ્થાપિત ન થાય કે આવા પાલનભંગથી બચાવને ગંભીર રીતે પૂર્વગ્રહિત અસર પહોંચી છે, ત્યાં સુધી આરોપી એવો વાદ કરી શકતો નથી કે તેથી વિચારણા બગડી ગઈ છે. તેથી, અમારા મત મુજબ, ઉદ્દેખિત નિર્ણયો આરોપીને મદદરૂપ થવાના નથી અને દોષારોપક પરિસ્થિતિઓ સમજાવવા માટે આરોપીઓને પૂછાયેલા પ્રશ્નોના સમૂહથી અમે સંતોષ પામ્યા છીએ. સર્વોચ્ચ અદાલતનો વધુ એક ચુકાદો દાતાર સિંહ વિ./એસ. ધ સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ એસસી ૧૧૯૩ ના કેસમાં ઉદ્દેખિત કરવામાં આવ્યો છે અને દલીલ કરવામાં આવી છે કે આરોપીને ઉદ્દેખિત નિર્ણયમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતનો લાભ આપવામાં આવવો જોઈએ. ઉદ્દેખિત નિર્ણયના ફકરા ૪, ૫, ૭, ૧૦,

૧૧, ૨૨ અને ૨૩ નો સંદર્ભ આપીને રજૂ કરવામાં આવે છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના કેસમાં ફરિયાદ પક્ષનો કેસ બે કથિત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના નિવેદનો પર આધારિત હતો, જેઓનો પુરાવો માત્ર અવિશ્વસનીય જ નહોતો, પરંતુ અસ્વાભાવિક પણ હતો અને આરોપીને ગુનાથી સાંકળવો અસુરક્ષિત હતો. પરંતુ ચુકાદાનું નજીકથી વાંચન કરતાં અમને એવો મત થાય છે કે ઉદ્દેખિત નિર્ણયનો સિદ્ધાંત અંતે ફરિયાદ પક્ષને જ મદદરૂપ થાય છે. નિશ્ચિતપણે સર્વોચ્ચ અદાલતે અપીલકર્તા આરોપી દાતાર સિંહને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો, પરંતુ સાથે સાથે એવું પણ નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે પિતૃહત્યાની જેવી અસ્વાભાવિક ગુનાહિત કૃત્ય કરવા માટે પૂરતું મજબૂત હેતુ ન હોવું અથવા તેના અમલની રીત માત્રથી આરોપીને કોઈ મદદ મળી શકતી નથી. માત્ર શંકાસ્પદ પરિસ્થિતિ એવી કે આરોપીએ આત્મસમર્પણ કર્યું નહોતું અથવા માત્ર એક વર્ષ સુધી તેનો પત્તો મળ્યો નહોતો, તેમાંથી ફરિયાદ પક્ષ લાભ મેળવી શકતો નથી. તેથી, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉદ્દેખિત નિર્ણયમાં આરોપીના વર્તન અને હેતુના પ્રશ્ન સહિત તમામ પાસાઓનું મૂલવણી કરી હતી. હસ્તપ્રત કેસમાં હેતુના તત્ત્વ અંગે પૂરતો પુરાવો ઉપલબ્ધ છે. કેટલાક કેસોમાં, જો હાલના કેસમાં આરોપીનું વર્તન હેતુ બાબતે તથા અગાઉ ચર્ચાયેલ તેના સંડોવણી અંગે ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપે, તો તે મુદ્દે જુદો પુરાવો રજૂ કરીને હેતુને સ્પષ્ટ રીતે રજૂ અને સાબિત કરવાની આવશ્યકતા પણ રહેતી નથી. શક્ય છે કે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં થોડા જ મિનિટોમાં આરોપીની હાજરી માત્ર સંયોગ હોય અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનના પિતાની હાજરી જેવી કે સ્વયં ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનની હાજરી જેવી હોય, પરંતુ બે આરોપીઓ દ્વારા ઈજાગ્રસ્તનું શરીર પોતાની કારમાં શાંતિવાન ફાર્મમાંથી લાવવામાં આવ્યું હોવું અને ત્યારબાદ દોષિત આરોપીની હોસ્પિટલમાં હાજરી, આ બધું તેના અન્ય અનુગામી વર્તનની પૃષ્ઠભૂમિમાં જોવું જોઈએ, જેમ કે

પોતાના નાનકડા પુત્રના મૃતદેહને હોસ્પિટલમાં છોડીને અને એક ડોક્ટરની મદદ લઈ હકીકતમાં સ્થળ પરથી નીકળી જવું જેથી તે પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારને વિનંતી કરી શકે અને પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારની મદદ મેળવી પોતાને કર્ણાવતી હોસ્પિટલ ખસેડાવી શકે, જ્યારે તે કદી પણ ગંભીર હાલતમાં ન હતો. પુરાવામાં આવતું નથી કે તેને સ્ટ્રેચર પર કે વ્હીલ-ચેરમાં ખસેડવામાં આવ્યો હતો, તેમજ નોંધ પર સીધા કે પરોક્ષ રીતે આવું કંઈ નથી કે તેને કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાંથી બોલાવવામાં આવેલી એમ્બ્યુલન્સમાં ખસેડવામાં આવ્યો હતો. વિપરીત રીતે, પુરાવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ડૉ. શ્રી પટેલની ભલામણને આધારે પોલીસ બંદોબસ્ત સાથે તેને કર્ણાવતી હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને પરીક્ષણ કરાયેલા ફરિયાદ પક્ષના એક સાક્ષી, એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિએ એવું કહ્યું નથી, અને બચાવ પક્ષના વકીલે તેને એવું પૂછ્યું પણ નથી, કે દોષિત આરોપી ગંભીર હાલતમાં હતો અને તેને કોઈ ખાસ રીતથી ખસેડવામાં આવ્યો હતો.

૪૯. “રેશિયો ડિસિડેન્ડી” તરીકે શું કહી શકાય તે અંગેની દલીલ વિકસાવતા શિ. વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કરે અમારી સમક્ષ પાંચ નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. કેસના તથ્યો ધ્યાનમાં રાખવા જરૂરી છે. એ સુસ્થાપિત છે કે એક કેસમાં પ્રગટ થતી તથ્યપરિસ્થિતિને બીજા કેસ માટે દાખલા તરીકે કહી શકાય નહીં. તેથી, ઉલ્લેખિત ચુકાદો લાગુ પાડતી વખતે, તેના તથ્યો ધ્યાનમાં રાખવા આવશ્યક છે. સર્વવિદિત છે કે કોઈ નિર્ણય તે શું નક્કી કરે છે તેના માટે જ અધિકૃત હોય છે, અને તેમાંથી તર્કસંગત રીતે શું નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય તેના માટે નહીં. અમે કલ્યાણ ચંદ્ર સરકાર વિ/એસ રાજેશ રંજન ઉર્ફે પપ્પુ ચાદવ અને અન્ય, (૨૦૦૫)૨ એસ.સી.સી. ૪૨, ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનો સંબંધિત

ભાગ પુનઃપ્રસ્તુત કરવા ઇચ્છીએ છીએ, જેમાં પરિચ્છેદ ૪૧ અને ૪૨માં સર્વોચ્ચ અદાલતે આ મુજબ અવલોકન કર્યું છે:—

“૪૧. અમારા વિનમ્ર મત મુજબ, જયેન્દ્ર સરસ્વથીના મામલામાં આ અદાલતે માત્ર તે મામલાના તથ્યોને હાલ હાથવગા મામલાના તથ્યોથી ભિન્ન ઠેરવ્યા હતા અને તથ્યોના આધારે કોઈ ચુકાદાને અપ્રભાવી ઠેરવવાનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી, સિવાય કે, નિશ્ચિતપણે, જે ચુકાદાને ભિન્ન ઠેરવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે તેના વિરુદ્ધ અદાલત અપીલમાં બેસી હોય. આ અદાલતે કલ્યાણ ચંદ્ર સરકારમાં ઉક્ત મામલાનો નિર્ણય માત્ર તે મામલાના તથ્યોના આધારે કર્યો હતો, તેથી અન્ય કોઈ મામલામાં ઉક્ત મામલો અપ્રભાવી ઠેરવાયો હોવાનું કહેવાનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. જયેન્દ્ર સરસ્વથીના મામલા તેમજ કલ્યાણ ચંદ્ર સરકારના મામલાના અવલોકનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે બન્ને મામલાઓનો નિર્ણય આ અદાલતે માત્ર તેમના વ્યક્તિગત તથ્યોના આધારે કર્યો છે.

૪૨. હકીકતોના આધારે કેસોનો નિર્ણય કરતી વખતે, ખાસ કરીને ફોજદારી કેસોમાં, અદાલતે આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે દરેક કેસ પોતાની જ હકીકતો પર આધારિત હોવો જોઈએ અને એક કેસમાં હકીકતોની સમાનતાનો ઉપયોગ બીજા કેસમાં હકીકત અંગેના નિષ્કર્ષને ધ્યાનમાં લેવા માટે કરી શકાતો નથી. (જુઓ : પાંડુરંગ વિ. સ્ટેટ ઓફ હૈદરાબાદ). આ પણ એક સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે એક કેસમાં નિર્ધારિત અનુપાતનો વિચાર કરતી વખતે, અદાલતે આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી પડે છે કે દરેક ચુકાદો તે ખાસ હકીકતો પર જ લાગુ પડે તેવી રીતે વાંચવો જોઈએ, જે

સાબિત થયેલી હોય અથવા સાચી માનવામાં આવેલી હોય, કારણ કે તેમાં જોવા મળતી અભિવ્યક્તિઓની સામાન્યતા સમગ્ર કાયદાનું નિરૂપણ કરવાનો ઉદ્દેશ ધરાવતી નથી, પરંતુ જે કેસમાં આવી અભિવ્યક્તિઓ જોવા મળે છે તેની ખાસ હકીકતોથી નિયંત્રિત અને મર્યાદિત હોય છે. કોઈ કેસ માત્ર તે જે વાસ્તવમાં નિર્ણય કરે છે તેના માટે જ અધિકૃતતા ધરાવે છે, અને તેમાંથી તાર્કિક રીતે જે અનુસરે છે તેના માટે નહીં. જુઓ: (૧) કિવન વિ. લીથેમ, (૨) સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા વિ. સુધાંસુ સેખર મિશ્રા, (૩) અમિકા કવોરી વર્ક્સ વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત. ”

અમે લર્નેડ સિનિયર કાઉન્સેલ શ્રી ઠક્કર સાથે અમારી સંમતિ વ્યક્ત કરીએ છીએ કે હાલના કેસમાં આરોપી વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરતાં, ફરિયાદ પક્ષે આધારિત ચુકાદો ચાંત્રિક રીતે લાગુ કરવો જોઈએ નહીં અને માત્ર કેટલાક તથ્યો સમાન હોય એટલા માટે ઉદ્દેખિત કેસના નિર્ણયને અનુપાતના સિદ્ધાંત તરીકે ઉપયોગમાં લઈ શકાય નહીં, કારણ કે અન્ય ઘણા તથ્યો ઉદ્દેખિત નિર્ણયના તથ્યોથી સદૃશ ન પણ હોઈ શકે. સર્વોચ્ચ અદાલતે ધ રીજનલ મેનેજર એન્ડ અનધર વિ./સ. પવન કુમાર દુબે, (૧૯૭૬) ૩ એસ.સી.સી. ૩૩૪ ના કેસમાં અવલોકન કર્યું છે કે “કોઈ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પર કાયદાના પ્રયોગમાંથી જે નિયમ તારવી શકાય તે જ તેનું રેશિયો ડેસિડેનડી બને છે અને માત્ર એવા તથ્યોના આધારે પહોંચેલા કોઈ નિષ્કર્ષથી નહીં, જે દેખાવમાં સમાન જણાતા હોય. એક વધારાનો અથવા ભિન્ન તથ્ય પણ, જ્યારે દરેક કેસમાં સમાન સિદ્ધાંતો સમાન તથ્યો પર લાગુ કરવામાં આવ્યા હોય ત્યારે પણ, બે કેસોના નિષ્કર્ષોમાં વિશાળ ફરક પેદા કરી શકે છે.” તેમ છતાં, અમારા મતે, હાલના કેસમાં, લર્નેડ એ.પી.પી. શ્રી દવે દ્વારા એવી કોઈ દલીલ કરવામાં આવી નથી અને ન તો અમે આ અદાલત કે

સર્વોચ્ચ અદાલતના કોઈ નિર્ણયના ચાંત્રિક પ્રયોગના આધાર પર ફરિયાદ પક્ષના કેસની શક્તિનું મૂલવણી કર્યું છે. ન તો તે લર્નેડ નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશનું તારણ છે અને ન તો અમે એવું કહેવા પ્રવૃત્ત છીએ કે આરોપી વિરુદ્ધનો કેસ, અમારી સમક્ષ આ અદાલત તેમજ સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉદ્દેખિત કોઈ વિશિષ્ટ નિર્ણયથી આવરી લેવાયો છે. પરંતુ, પુરાવાના વિવિધ પાસાઓનું મૂલવણી કરતી વખતે, બહુ શક્ય છે કે પુરાવાનો કોઈ એક ભાગ સ્વભાવથી નબળો હોય, છતાં તે પુરાવાનો એક ભાગ તો રહેશે જ અને એવો નબળો પુરાવાનો ભાગ દોષિત ઠેરવવા માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય નહીં, પરંતુ એવો નબળો પુરાવાનો ભાગ નીચલી અદાલત સમક્ષ એકત્રિત કરીને રજૂ કરાયેલા અન્ય પુરાવાને કંઈક બળ પૂરું પાડી શકે.

સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા વિ./એસ. રણબીર @ રાણા, (૨૦૦૬)૫ એસ.સી.સી. ૧૬૭ ના મામલામાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો નિર્ધાર કર્યો છે કે કોઈ નિર્ણય, જેમ કે સર્વવિદિત છે, તે જે નક્કી કરે છે તે બાબત માટે જ પ્રાધિકૃત હોય છે અને તેમાંથી તર્કસર રીતે જે નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય તે માટે નહીં. તેથી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે, કોઈપણ નિર્ણયમાં કરાયેલા નિરીક્ષણોનો અમલ એવાં મામલામાં પણ કરવો નહીં જ્યાં હકીકતો સમાન હોઈ શકે અથવા અદાલત “વ્યાપક રીતે” “પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા” જેવી સંકલ્પનાની ચર્ચા કરતી હોય. ઉદ્દેખિત નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૧૨ થી ૧૬ માં પ્રતિબિંબિત થયેલી ચર્ચા પછી, સર્વોચ્ચ અદાલતે અંતે એવો નિર્ધાર કર્યો છે કે “માનનીય વકીલ દ્વારા જે દલીલ કરવામાં આવી હતી તે મુજબ પવન કુમારના મામલામાં સહ-સમાન પીઠના ચુકાદાને અનુસરવો પીઠ માટે આવશ્યક નથી.” હાલના મામલામાં, ન તો નીચલી અદાલતનો અને ન તો આ અદાલતનો એવો પ્રયત્ન છે કે કોઈ વિશિષ્ટ બંધનકારક નિર્ણયના કારણે અથવા અમારા સમક્ષ ઉદ્દેખિત કોઈપણ નિર્ણયોમાં

સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલા નિરીક્ષણોના કારણે, અમે કોઈ વિશિષ્ટ મુદ્દો ફરિયાદ પક્ષ કે બચાવ પક્ષના પક્ષમાં અથવા વિરોધમાં નક્કી કરીએ. પરંતુ, એક મૂળભૂત સિદ્ધાંત ધ્યાનમાં રાખવો આવશ્યક છે કે સમગ્ર પુરાવાસમૂહની મૂલવણી કરતી વખતે અને એવી દલીલો સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે કે કોઈ વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિ અથવા નોંધપર ન હોય તેવો પુરાવો નબળો પ્રકારનો પુરાવો કહેવાઈ શકે કે નહીં, અથવા એવો નબળો પુરાવો સાવચેતીપૂર્વક પુષ્ટિકારક પુરાવા તરીકે પણ ઉપયોગમાં લઈ શકાય કે નહીં, અથવા આપવામાં આવેલ હકીકતોના સમૂહમાં અદાલત સંતોષકારક રીતે એવો નિર્ધાર કરી શકે કે પરિસ્થિતિઓ વચ્ચેની કડી અસ્તિત્વમાં છે અને ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કર્ય મુજબ તેને નિશ્ચિત સ્વરૂપની કહી શકાય કે નહીં, તેવા પ્રશ્નો સ્પષ્ટપણે વિવિધ એવા નિર્ણયોનો પરિપ્રેક્ષ્ય ધ્યાનમાં રાખીને ઉકેલી શકાય છે, જેઓ અમારી નોંધમાં લાવવામાં આવ્યા છે અથવા જેના આધારે અમારી ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રે એક મૂળભૂત તંતુ નિર્ધારિત કર્યો છે અને તેનો વિકાસ કર્યો છે. આવો મૂળભૂત તંતુ સ્પષ્ટપણે નોંધપર લાવવામાં આવેલ પુરાવાના દાણાઓને એકમેકમાં ગોઠવવા માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે.

૫૦. હાલનો કેસ મુખ્યત્વે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસ બની ગયો, કારણ કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા તપાસવામાં આવેલા બે મહત્વના સાક્ષીઓ વેરી બની ગયા હતા અને તેમની ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળની નોંધાયેલ નિવેદનો પણ ફરિયાદ પક્ષ પાસે ઉપલબ્ધ હતા, જે આહમદાબાદ (ગ્રામીણ) ના વિદ્વાન જે.એમ.એફ.સી. દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા હતા. તેથી, જો હાલનો કેસ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હોય, તો તેમાં નિર્ણય પર પહોંચવું પડશે. તેથી, જ્યાં ફરિયાદ પક્ષ સંપૂર્ણપણે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર

નિર્ભર હોય એવા કેસોની અદાલતે વિચારણા કરવી યોગ્ય રહેશે. પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના કેસમાં, નીચે મુજબનું સિદ્ધાંત સુસ્થાપિત છે:—

(૧) કે.પુરશોથમાન વિ./રાજ્ય કેરળના કેસમાં, (૨૦૦૫)૧૨ એસ.સી.સી. ૬૩૧, સર્વોચ્ચ અદાલત એવો કેસ વિચારણા હેઠળ લઈ રહી હતી જેમાં અપીલકર્તા આરોપી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૧૨૦-એ, ૧૨૦-બી, ૪૦૩ અને ૪૭૭-એ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં સંકળાયેલો હોવાનું જણાયું હતું. ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતનું, ખાસ કરીને પરિચ્છેદ ૧૦ થી ૧૫, ૧૮ અને ૧૯નું, નજીકથી વાચન કરતાં, આ અદાલતનો એવો મત છે કે તે, સંભાવ્ય રીતે, આરોપી નં. ૪ ઘનશ્યામ પ્રકાશદાસજી સ્વામીને મદદરૂપ થાય, કારણ કે અપીલકર્તા આરોપી વિરુદ્ધ ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો હતો કે તે મૂળ આરોપી નં. ૩ સાથે ગયો હતો, જેને વાસ્તવમાં “દેવાસ્વોમ બોર્ડ”નું સોનું સોંપવામાં આવ્યું હતું. ઉક્ત નિર્ણયનાં તારણનો સાર સર્વોચ્ચ અદાલતે તે નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૧૮ અને ૧૯માં દર્શાવ્યો છે. તે અહીં પુનઃઉત્પન્ન કરવો સંબંધિત રહેશે:—

૧૮. વડી અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલા આ નિષ્કર્ષોના આધારે કે દેવાસ્વોમ બોર્ડ દ્વારા સોનું એ-૩ ને સોંપવામાં આવ્યું હતું અને આભૂષણ ગોલકા બનાવવાની કામગીરીના કારોબારની દેખરેખ તે જ રાખતો હતો, માત્ર એટલા કારણે કે આરોપી-અપીલકર્તા તેની સાથે કોઈમ્બતુર ગયો હતો, એમ અનુમાન કરી શકાય નહીં કે સોનાની ગેરવહેચાત કરવા માટે તેમની વચ્ચે કોઈ કરાર થયો હતો. કાવતરું રચાયું હોવાનું માનવા માટે ગેરકાયદેસર કૃત્ય કરવા, અથવા ગેરકાયદેસર ઉપાયો દ્વારા કૃત્ય કરવા, બે અથવા તેથી વધુ વ્યક્તિઓ વચ્ચે કરાર હોવો અનિવાર્ય તત્ત્વ છે. ભલે

કાવતરાખોરો વચ્ચેનો કરાર આવશ્યક નિષ્કર્ષરૂપે અનુમાનથી બહાર પાડી શકાય, છતાં એવું અનુમાન માત્ર પુરવાર થયેલા તથ્યોના પરિમાણો પર, પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના સ્વરૂપમાં જ દોરી શકાય. જે કોઈપણ દોષારોપક પરિસ્થિતિ હોય, તે વિશ્વસનીય પુરાવાથી સ્પષ્ટપણે સ્થાપિત થવી આવશ્યક છે અને તે તમામ પરિસ્થિતિઓ એવી સંપૂર્ણ કડી રચવી જોઈએ કે જેના આધારે આરોપીના દોષ વિશેનો નિષ્કર્ષ નિર્ભયપણે કાઢી શકાય. ભલે અમે એવું માનીએ કે કોઈ એક સમયે અપીલકર્તા-આરોપીને એ-૩ ને સોંપવામાં આવેલા સોનાની કપટપૂર્ણ ગેરવહેચાત અંગે એ-૩ પ્રવૃત્ત હતો તે બાબતે કંઈક જાણકારી અથવા શંકા હતી, તો પણ તે બાબતે કરાર હતો એવું દર્શાવતો કોઈ સકારાત્મક પુરાવો ગેરહાજર હોય ત્યારે કાવતરાનું અનુમાન કરી શકાય નહીં. વડી અદાલતે જ નોંધેલા તારણોના આધારે અમે એવું ઠરાવી શકતા નથી કે અપીલકર્તા-આરોપી એ-૩ સાથે મળીને સોનાની ગેરવહેચાત કરવા માટે કાવતરાખોર હતો.” ૧૯. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા સમગ્ર તથ્યોની તપાસ કરતાં, કાવતરાનો આક્ષેપ ટકી શકતો નથી, કારણ કે સોનાનું આભૂષણ તૈયાર થઈ રહ્યું હતું તે દરમિયાન કાવતરાખોરોએ સોનાની ગેરવહેચાત કરવા માટે સહમતી દર્શાવી હતી એવો કોઈ સંબંધસૂત્ર દર્શાવતું કંઈ નથી.

(૨) હરિયાણા રાજ્ય વિ./એસ. જગબીર સિંહ અને અન્ય, (૨૦૦૩)૧૧ એસીસીસી ૨૬૧ ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર સંપૂર્ણપણે આધારિત કેસનો વિચાર કરતી હતી. ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત નિર્ણયનો અનુપાત એ છે કે દોષિતતાનો અનુમાન ત્યારે જ ચુકિતસંગત ઠરી શકે જ્યારે બધા દોષારોપક તથ્યો

અને પરિસ્થિતિઓ આરોપીની નિર્દોષતા અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિના દોષ સાથે અસંગત હોવા અનિવાર્ય હોય. ઉક્ત નિર્ણયના પેરા ૮ થી ૧૦ માં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલ નિરીક્ષણો અને ચર્ચાને ધ્યાનમાં લેતાં, અદાલત પરની ફરજ એ છે કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસમાં આરોપીને દોષિત ઠરાવતા પહેલાં, અદાલતે દરેક પરિસ્થિતિને અલગથી લેવી જોઈએ અને હનુમંત ગોવિંદ નરગુન્ટકર અને અન્ય વિ./એસ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, એઆઈઆર ૧૯૫૨ એસસી ૩૪૩ (૧૯૫૩ કિ.એલજે ૧૨૯) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા સંબંધિત કાનૂની કસોટી પર તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. વર્તમાન કેસમાં, સિદ્ધ થયેલ પરિસ્થિતિઓના સંચિત પ્રભાવને ધ્યાનમાં રાખીને માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે દોષિતતાનો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો છે. તેથી, વર્તમાન કેસના તથ્યાત્મક પાસાનું વિશ્લેષણ કરતાં એવું કહેવું શક્ય છે કે કોઈ ગુનો સાબિત કરવા માટે એ જરૂરી નથી કે તે ગુનો જોવામાં આવ્યો જ હોય અથવા તે દરેક સંજોગોમાં પ્રત્યક્ષ દષ્ટિસાક્ષી પુરાવાથી જ સાબિત થવો જોઈએ અથવા દરેક પરિસ્થિતિ પ્રત્યક્ષ દષ્ટિસાક્ષી પુરાવા જેટલી જ તેજસ્વી હોવી જોઈએ. હવે આ સ્થિર કાનૂની સ્થિતિ છે કે અદાલતે સુનાવણી દરમિયાન કાનૂની રીતે ઉપલબ્ધ અને સાબિત થયેલ પરિસ્થિતિઓનું મૂલવણ કરવું જોઈએ, કારણ કે વિવિધ પરિસ્થિતિઓને નોંધ પર લાવી ગુનો સાબિત કરી શકાય છે. તે સંખ્યામાં એક અથવા વધુ હોઈ શકે, પરંતુ જો તે વધુ સંખ્યામાં હોય, તો આ પરિસ્થિતિઓ વચ્ચે દૃશ્યમાન કડી હોવી જોઈએ. પરિસ્થિતિઓ વચ્ચેની કડીનું અસ્તિત્વ સ્પષ્ટ/દૃશ્યમાન દેખાવું જોઈએ. મુખ્ય તથ્યને વિવાદાસ્પદ મુદ્દા સંદર્ભે સ્થાપિત માનવામાં આવી શકે છે અને તે પણ પુરાવાની સગતતા દ્વારા. જો આ જ બાબત થોડું ભિન્ન રીતે કહીએ, તો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો વિવાદાસ્પદ મુદ્દા સાથે સીધો સંબંધિત ન હોવા છતાં, એવા અન્ય વિવિધ તથ્યો સંદર્ભે પુરાવાની સગતતા હોય છે, જે

વિવાદાસ્પદ તથ્ય સાથે એટલા નજીકથી સંકળાયેલા હોય છે કે તેમને એકત્રિત રીતે લેવાય તો એવી સાંકળ અથવા પરિસ્થિતિ રચાય છે, જ્યાંથી મુખ્ય તથ્યનું અસ્તિત્વ કાનૂની રીતે અનુમાનિત અથવા અનુમાન કરીને માન્ય ઠરી શકે. (વર્તમાન ચુકાદાના હેતુસર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે). ઉપમારૂપે, અમે પરિસ્થિતિને ઝગમગતા તારાની સમતા આપી શકીએ. આકાશમાં વિવિધ તારાઓનો સમૂહ હોઈ શકે. એક તારો બીજાને એટલો પ્રકાશ આપી શકે કે એવું કહી અથવા દાવો કરી શકાય કે બે તારાઓ મળીને ઝગમગી રહ્યા છે. તે નક્ષત્રમંડળ સમાન છે. તેથી, અંધકારમય આકાશની પૃષ્ઠભૂમિમાં આવેલા તારાઓને તકનીકી રીતે એકબીજા સાથે જોડાયેલા અથવા સંલગ્ન કહેવાય નહીં, છતાં તેમનો સમૂહ નક્ષત્રમંડળ રચી શકે છે અને એકાગ્રતા, અનુભવ અથવા દૃષ્ટિ દ્વારા સહેલાઈથી બતાવી શકાય કે તારાઓનો કોઈ વિશેષ સમૂહ નક્ષત્રમંડળ બનાવે છે અને વિશિષ્ટ આકાર રચે છે, અને આ બધા તારાઓ પ્રથમ દ્રષ્ટિએ અને પ્રત્યક્ષ રીતે આકાશમાં અલગ અલગ રીતે ઝગમગતા/ટમટમતા દેખાય છે, છતાં તે મળીને એક ચિત્ર રચે છે, જેને લોકપ્રિય રીતે “નક્ષત્ર” કહેવામાં આવે છે. માત્ર એટલા માટે કે વર્તમાન આરોપી જેવા કેટલાક વ્યક્તિઓ દલીલ કરે છે કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા નોંધ પર લાવવામાં આવેલી પરિસ્થિતિઓ વચ્ચે કોઈ કડી નથી, તો પણ ફરિયાદ પક્ષ સમકાલીન રીતે સમાન રીતે દલીલ કરી શકે છે કે અદાલતે પરિસ્થિતિઓ વચ્ચેની કડીનું દર્શીકરણ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને એવા પ્રયત્નોમાં માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધ્યું કે પરિસ્થિતિઓ વચ્ચેની કડી અસ્તિત્વમાં છે. આ ચુકાદાના પૂર્વવર્તી પેરાઓમાં, માનનીય વકીલ શ્રી ઠક્કરે તેમજ સીબીઆઈ તરફથી માનનીય વકીલ શ્રી રવાણી અને માનનીય સરકારી વકીલ શ્રી કે.ટી. દવે દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ મુકવામાં આવેલા તથ્યો અને મુદ્દાઓ સંદર્ભે આ અદાલતે જે વિસ્તૃત ચર્ચા કરી છે, તેના આધારે અમે એવું કહેવા

પેરાયેલા છીએ કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા નોંધ પર લાવવામાં આવેલા ઝગમગતા તથ્યો ખરેખર નક્ષત્રમંડળ રચે છે અને શ્રી ઠક્કરની આ દલીલો સ્વીકાર્ય નથી કે ફરિયાદ પક્ષ સુનાવણી દરમિયાન નોંધ પર આવેલા પરિસ્થિતિઓ વચ્ચેની કડી સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે, કારણ કે કેટલીક પરિસ્થિતિઓ તો સાબિત જ થઈ નથી અથવા અગ્રાહ્ય પુરાવાના આધાર પર સાબિત માનવામાં આવી છે. અમે પરિસ્થિતિઓનો નબળો ભાગ અથવા એવું કહીએ કે અગ્રાહ્ય પુરાવા અથવા અપૂરતા પુરાવા પરથી સાબિત માનવામાં આવેલી પરિસ્થિતિઓ અવગણેલી છે, પરંતુ આ પરિસ્થિતિઓનું નક્ષત્રમંડળ એવી મજબૂત કડીને વિવાદાસ્પદ બનાવતું નથી, જે નક્ષત્રમંડળ અથવા સાબિત થયેલ તથ્યોના અસ્તિત્વને અનુભવી શકાય તેવી બનાવે છે. અહીં, ગુરા સિંહ વિ./એસ. રાજસ્થાન રાજ્ય, ૨૦૦૧ ક્રિ.એલજે ૪૮૭ ના પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા આધારિત કેસનો વિચાર કરતી વખતે સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલ નિરીક્ષણોનો ઉલ્લેખ કરવો પ્રાસંગિક રહેશે, જે આ અદાલતે આ ચુકાદાના પૂર્વવર્તી પેરામાં પુનઃઉત્પન્ન કર્યા છે.

(૩) રાજ્ય રાજસ્થાન વિ./એસ. ગોપાલ, (૧૯૯૮) ૮ એસ.સી.સી. ૪૪૯, તથા બક્ષિશ સિંહ વિ./એસ. રાજ્ય પંજાબ, ૧૯૭૧(૩) એસ.સી.સી. ૧૮૨, આવા કેસોમાં થયેલા નિર્ણયના સિદ્ધાંતના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, અને જો આજે સુધી તે યોગ્ય કાયદા તરીકે સ્વીકાર્ય માનવામાં આવે તો પણ, તે ફરિયાદ પક્ષના વિરોધમાં નહીં જાય, કારણ કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસમાં, જેમાંથી દોષિત્વનો નિષ્કર્ષ કાઢવાનો હોય તેવી પરિસ્થિતિઓ સંપૂર્ણ રીતે સાબિત થવી જોઈએ, તે પ્રથમ મુખ્ય શરત છે; અને આવી પરિસ્થિતિઓ પોતે જ નિશ્ચિત સ્વરૂપની હોવી જોઈએ, તે બીજી શરત છે. વધુમાં, બધી પરિસ્થિતિઓ સંપૂર્ણ હોવી જોઈએ, અર્થાત્ દરેક પરિસ્થિતિ પૂર્ણ હોવી જોઈએ, અને આ રીતે નોંધમાં લાવવામાં આવેલી આવી પૂર્ણ

પરિસ્થિતિઓ સુસંગત હોવી જોઈએ તથા એક સાંકળ રચે તેવી હોવી જોઈએ, તે ત્રીજો મહત્વનો પાસો છે; અને ચોથો મહત્વનો પાસો એ છે કે પરિસ્થિતિઓની સાંકળમાં કોઈ ખાલીપો બાકી ન રહેવો જોઈએ. ફરિયાદ પક્ષ માટે આ ફરજિયાત છે કે આવી પરિસ્થિતિઓ માત્ર આરોપીના દોષિત્વના અનુમાન સાથે જ સુસંગત હોવી જોઈએ અને તેની નિર્દોષતા સાથે સંપૂર્ણ અસંગત હોવી જોઈએ. સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું છે તેમ, પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસમાં જો હેતુ સંતોષકારક રીતે સાબિત થાય, તો હેતુનો એવો પુરાવો કડીરૂપ જોડાણ પૂરું પાડે છે. (રાજ્ય ગુજરાત વિ./એસ. અનિરુદ્ધસિંહ ૧૯૯૭ ક્રિ.એલ.જે. ૩૩૯૭). નોંધમાં લાવવામાં આવેલ વિવિધ સ્ટ્રિક્ટસ્વરૂપ પરિસ્થિતિઓ કદ, આકાર અને તેજમાં ભિન્ન હોઈ શકે, પરંતુ તે નક્ષત્રમાળાની સાંકળ રચવા માટે આંતરિક દોરાથી જોડાઈ શકે છે. તેથી, મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા દ્વારા ગુનાહિત કૃત્ય કરવા માટેના હેતુને નોંધમાં લાવવામાં આવેલ મહત્વપૂર્ણ સફળતા ફરિયાદ પક્ષના કેસને એ કહેવામાં મજબૂત બનાવે છે કે અલગ અલગ રીતે અને/અથવા સામૂહિક રીતે એકત્રિત અને સાબિત કરાયેલ પરિસ્થિતિઓને રજૂ કરાયેલ અને સાબિત કરાયેલ હેતુના આંતરિક દોરા સાથે જોવી જોઈએ; કારણ કે અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, ગુનાહિત કૃત્ય કરવાનો હેતુ સામાન્ય રીતે ફરિયાદ પક્ષ માટે સાબિત કરવો એક મુશ્કેલ ક્ષેત્ર છે અને સામાન્ય રીતે કોઈ અન્યના મનમાં શું છે તે જોવું શક્ય નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતે નથુની યાદવ વિ./એસ. રાજ્ય બિહાર, (૧૯૭૮) ૯ એસ.સી.સી. ૨૩૮, ના કેસમાં નોંધ્યું છે તેમ, હેતુ એ એવી ભાવના છે જે માણસને કોઈ વિશિષ્ટ કૃત્ય કરવા પ્રેરિત કરે છે. આવું પ્રેરક કારણ ગુનો કરવા માટે અનિવાર્યપણે અને આવશ્યકપણે અનુપાતમાં ગંભીર જ હોવું જરૂરી નથી. ઘણા ખૂનો કોઈ જાણીતા અથવા પ્રબળ હેતુ વિના પણ થયેલા છે અને તેથી એવી શક્યતા રહે છે કે આરોપીને ગંભીર ગુનાની દિશામાં દોરી જનાર પ્રેરક

તત્ત્વ શોધી શકાય તેમ ન રહે. આ અદાલતે આ ચુકાદાના ઉપરોક્ત પરિચ્છેદોમાં ચર્ચાયેલી અનેક પરિસ્થિતિઓની મૂલવણી કરી છે અને નોંધમાંથી ઉદ્ભવતી દરેક સ્ફટિકસ્વરૂપ પરિસ્થિતિ અથવા પરિસ્થિતિની શક્તિ અને સ્પષ્ટતાની પણ કસોટી કરી છે, અને નીચલી અદાલતના માનનીય ન્યાયાધીશે કરેલી એવી ટિપ્પણીઓને અવગણી છે, જે સ્થાપિત કાયદાની સીમા બહારની છે. આ અદાલત સમક્ષ અનેક પ્રાધિકરણો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ભિન્ન તથ્યપરિસ્થિતિઓ આધારિત એવા કેસોમાં નિર્ણય આપ્યા છે, જેમાં ફરિયાદ પક્ષના કેસો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હતા; પરંતુ જ્યારે પુરાવાની તેમજ વિરોધી રજૂઆતોની તપાસ કરતી વખતે ઉદ્ભવિત નિર્ણયોમાં કરાયેલ અવલોકનો ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યા છે, ત્યારે દરેક નિર્ણય પર ટિપ્પણી કરવી આવશ્યક નથી.

૫૧. જ્યારે ફરિયાદી આર્તીબેને તેના પતિને ગોળી વાગવાથી થયેલી ઈજાના જવાબદાર વ્યક્તિ તરીકે દોષિતનું નામ જાહેર કર્યું હતું અને જણાવ્યું હતું કે તેના સસરા અમૃતભાઈએ આ ઈજા પહોંચાડી હતી તથા તેણે એ પણ દર્શાવ્યું હતું કે તે હોસ્પિટલમાં હાજર છે, ત્યારે પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારે આર્તીબેન ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી દ્વારા જણાવાયેલા તથ્યો અંગે પુષ્ટિ મેળવવા અમૃતભાઈ તરફ જે દરેક પગલાં લીધાં, તે પોલીસ અધિકારી તરીકે લીધેલાં પગલાં હતા. સંભવિત છે કે તેમને તે હકીકત અંગે આરોપી પાસેથી પુષ્ટિ મળી ન હોય. વર્તમાન મામલામાં ફરિયાદ પક્ષનું કહેવું એ છે કે આરોપીએ મુકાયેલ આક્ષેપ સ્વીકારી લીધો હતો, અર્થાત્ તેણે કૃત્યની કબૂલાત કરી હતી, પરંતુ નિર્વિવાદ રીતે જોવામાં આવે તો, તે એવા વ્યક્તિનો જવાબ હતો જેને આરોપી તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો હતો અને જે જવાબ પોલીસ અધિકારીને આપવામાં આવ્યો હતો; તેમજ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારે દોષિત આરોપી અમૃતભાઈ પટેલને ગુનાના શંકાસ્પદ તરીકે, મુખ્યત્વે

મૃત્યુ પામનારની પત્ની એટલે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેન દ્વારા તેનું નામ જાહેર કરવામાં આવેલ હોવાથી, પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો. તેથી, જેમ અમે અગાઉ નોંધ્યું છે તેમ, હકીકતની એવી કબૂલાતને પુરાવાના એક ભાગ તરીકે વાંચી શકાય નહીં અને તે પણ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ અને ૨૬ ની યોજનાને ધ્યાને લેતાં અગ્રાહ્ય હોવા કારણે; પરંતુ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારનું નિવેદન આંક ૧૦૧ ચોક્કસપણે પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારના વર્ણનને સમર્થન આપતા સહાયક પુરાવા તરીકે આ એક હકીકત સ્થાપિત કરવા ઉપયોગમાં લઈ શકાય કે ફરિયાદી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેને તેમના સમક્ષ દોષિત આરોપીનું નામ જાહેર કર્યું હતું. નોંધ આંક ૧૦૪ નો ઉપયોગ બચાવ પક્ષે ફરિયાદીએ તાત્કાલિક રીતે આરોપી પીડિતનું નામ જાહેર કર્યું હતું કે કેમ તે અંગે શંકાની છાયા ફેંકવા માટે ક્યો છે અને તે જ રીતે પી.સી. મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિનો પુરાવો પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારના પુરાવા સાથે વિરોધાભાસી છે. તેમ છતાં, આ પરિસ્થિતિ માત્ર આ બંને પોલીસ અધિકારીઓના વર્તનને વિલક્ષણ અને શંકાસ્પદ બનાવે છે અને અમારા મત મુજબ તે પરિસ્થિતિઓની કડીને તોડી નાંખતી નથી કે ફરિયાદ પક્ષની શક્તિને પ્રતિકૂળ રીતે અસર કરતી નથી, કારણ કે ત્યારબાદ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારે દોષિત આરોપી પર નજર રાખવાની કાર્યવાહી કરી અને માત્ર અન્ય ડૉક્ટર એટલે કે ડૉ. આર.કે. પટેલની વિનંતી અને ભલામણ પર તેને પોલીસ જામા હેઠળ અન્ય હોસ્પિટલમાં જવાની પરવાનગી આપી, તે બાબત ફરિયાદ પક્ષને નિશ્ચિતપણે મદદરૂપ થાય છે. ડૉ. ભિસેની જિરહનું તથા મૃત્યુનો સમય વિષયક અમારી સમક્ષ પણ કરાયેલા દલીલોનું, મૃત્યુપશ્ચાત નોંધમાં સંબંધિત કોલમમાં મૃત્યુ પામનારના જઠરમાં મૃત્યુપશ્ચાત સમયે મળેલા ખોરાકની સ્થિતિ અંગે કરવામાં આવેલી નોંધના આધારે, સૂક્ષ્મ વાંચન કરતાં આરોપીનું સારરૂપ કહેવું એ છે કે મૃત્યુ પામનારનો સાંજે ૫.૦૦ વાગ્યા પહેલાં મૃત્યુ થયો જ

ન હોવો જોઈએ અને તેથી સંબંધિત નોંધ નં. ૧૦૪ માં દોષિત આરોપીનું નામ દર્શાવાયેલ નથી. પીડિતની પત્ની અર્થાત્ ફરિયાદી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેને કદાચ તે સંબંધિત સમયે નામ જાહેર ન કર્યું હોય, પરંતુ અભિલેખ પર વિશ્વસનીય સ્વરૂપનો પૂરતો પુરાવો ઉપલબ્ધ છે જે બતાવે છે કે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં દાખલ થતાં જ ઈજાગ્રસ્ત અરવિંદભાઈને મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. અમારી સમક્ષ દલીલ કરાઈ તેમ, જો મૃત્યુ પામનાર સાંજે ૫.૦૦ વાગ્યા સુધી જીવિત હોત, તો આરોપીનું વર્તન વધુ વિલક્ષણ અને અશક્યતાસભર ગણવું પડે, કારણ કે નિર્દોષ પિતા પોતાના ધીરે ધીરે અસ્તવ્યસ્ત થતા પુત્રને, ભલે તે અતિસંકટગ્રસ્ત ન બન્યો હોય, તેમ છતાં છોડીને જતો નથી. પુરાવાથી બહાર આવે છે કે દોષિત આરોપી કર્ણાવતી હોસ્પિટલ ગયો હતો અને તેને પોલીસ જામા હેઠળ કર્ણાવતી હોસ્પિટલ મોકલવામાં આવ્યો હતો. એવો ન તો કોઈ કેસ છે અને ન તો એવો કોઈ પુરાવો છે કે તેને તાત્કાલિક રીતે કર્ણાવતી હોસ્પિટલ ખસેડવામાં આવ્યો હતો કારણ કે તેની સ્થિતિ ગંભીર બની ગઈ હતી. અમુક કેસોમાં પોલીસ જે પદ્ધતિ અપનાવે છે તેના વિષે ટિપ્પણી કરવી અમારી માટે આવશ્યક નથી, કારણ કે અમુક કેસોમાં અદાલતો આ નિષ્કર્ષે પહોંચી શકતી નથી કે જે વ્યક્તિ ઘટનાસ્થળે હાજર હતી અથવા થોડા જ મિનિટોમાં ઘટનાસ્થળે પહોંચી હતી અથવા પોલીસ સ્ટેશનમાં બેસેલી હતી અને જેને ગંભીર ગુનાની જાણ માટે જાણકર્તા દ્વારા સંપર્ક કરવામાં આવ્યો હતો, તેના મનમાં શું ચાલી રહ્યું હતું અથવા કોઈ પોલીસ અધિકારીના મનમાં શું અંકિત થયું હતું. ગંભીર, જઘન્ય ગુનાના મામલામાં અથવા જ્યાં સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા અને પૃષ્ઠભૂમિ ધરાવતા લોકો આવા ગુનાઓમાં સંકળાયેલા જોવા મળે છે, ત્યાં આવી ખામીઓ જોવા મળે છે અને અમારા દેશની અદાલતો દ્વારા “એન” સંખ્યાના નિર્ણયોમાં નોંધવામાં પણ આવી છે અને નીચલી અદાલતમાં ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલા અન્ય પુરાવાની પૃષ્ઠભૂમિમાં આવી ખામીઓનું

નિરાકરણ કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ હવે સુસ્થાપિત છે કે ખામીનું મૂલવણ સમગ્રતા અને અન્ય પરિસ્થિતિઓના પ્રકાશમાં થવું જોઈએ અને જો એવું જણાય કે તપાસ એજન્સી સાથે જોડાયેલ વ્યક્તિ તેના માટે જવાબદાર હોઈ શકે છે, તો એવી ખામીને જરૂરી જેટલા કરતાં વધુ મહત્વ આપવાની કે તેને વધારી ચઢાવી જોવાની જરૂર નથી. જ્યારે બચાવ પક્ષ ફરિયાદ પક્ષના કેસને કાપવા અને/અથવા ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા કેસના વિરુદ્ધ સંભાવ્યતાના સિદ્ધાંતને જન્મ આપવા માટે આવી ખામીને હથિયાર તરીકે રજૂ કરે છે, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાનું મૂલવણ કરતાં સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ પંજાબ વિ. કર્નેલ સિંહ, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૩૬૦૯ માં કરેલ અવલોકનોને ધ્યાનમાં રાખી, અદાલત દ્વારા તેને પ્રાથમિકતાપૂર્વક કસોટી પર ચકાસવાની જરૂર પડે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૦ વગેરે હેઠળ દંડનીય ગુનો થયાના આક્ષેપ પર સ્થાપિત ફરિયાદ પક્ષના કેસનો વિચાર કરતાં નોંધ્યું છે કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ પ્રશ્ન ન પૂછવાને કારણે રહી ગયેલી ઊણપ અથવા અમુક પ્રક્રિયાત્મક ભૂલોને, જ્યારે અભિલેખ પર અન્ય ભારપૂર્ણ પુરાવો ઉપલબ્ધ હોય, ત્યારે અતિશય મહત્વ આપવું જોઈએ નહીં. અમે સર્વોચ્ચ અદાલતે વિસ્વસ્વરન વિ. સ્ટેટ રેપ. બાય એસ.ડી.એમ., એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૨૪૭૧ કેસમાં કરેલ અવલોકનોનો સંબંધિત ભાગ પણ ઉદ્ઘૃત કરવા ઇચ્છીએ છીએ, જે નીચે મુજબ છે:—

“૧૧. ઉપરોક્ત તથ્યો હોવા છતાં પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડ યોજાઈ નહોતી, તે દુર્ભાગ્યપૂર્ણ છે. કેસનો એક મહત્વપૂર્ણ પાસો એ છે કે ફરિયાદ પક્ષ તરફથી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષીરનું સાક્ષી તરીકે પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું ત્યારે અપીલકર્તાને દાઢી અને મૂછ હતી. ઘટનાના સમયે એવી સ્થિતિ

નહોતી. તેથી, સ્પષ્ટ છે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૧ અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૨ અદાલતમાં તેની ઓળખ કરી શક્યા નહોતા અને તેમણે પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તે વ્યક્તિ અદાલતમાં હાજર નથી. તેનો એવો અર્થ થતો નથી કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૧ અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૨ના નિવેદનોના સ્વાભાવિક અનુસંધાન તરીકે નિર્દોષ છૂટકારો આપવો જ પડે. પ્રત્યેક કેસમાં પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પેડમાં કે અદાલતમાં આરોપીની ઓળખ થવી એ અનિવાર્ય પૂર્વશરત નથી, જો અન્યથા સ્થાપિત થયેલ પરિસ્થિતિઓમાંથી દોષિતતા સાબિત થતી હોય. ઘણીવાર અંધકારના આડશમાં ગુનાઓ કરવામાં આવે છે, ત્યારે કોઈપણ વ્યક્તિ આરોપીની ઓળખ કરી શકતી નથી. ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવાનું પરોક્ષ પુરાવાથી પણ સાબિત કરી શકાય છે. વર્તમાન કેસમાં એવી દૃઢ પરિસ્થિતિઓ છે જે કોઈપણ વાજબી શંકાથી પર અપીલકર્તા તરફ જ આરોપની આંગળી નિર્વિવાદ રીતે નિર્દેશ કરે છે.

૧૨. અપીલકર્તા વિરુદ્ધના કેસને સાબિત કરતી અને તેની ઓળખને ચુકિતસંગત શંકાથી પર સ્થાપિત કરતી પરિસ્થિતિઓનો ઉલ્લેખ કરીએ તે પહેલાં, આ બાબત ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે આવા કેસોમાં અદાલતો દ્વારા અપનાવવાનો અભિગમ અલગ હોવો જોઈએ. આવા કેસોનો સર્વોચ્ચ સંવેદનશીલતાથી નિવેડો કરવો આવશ્યક છે. બળાત્કારના આરોપ પર આરોપીની વિચારણા કરતી વખતે અદાલતોએ વધુ જવાબદારી દર્શાવવી પડે છે. આવા કેસોમાં વિશાળ સંભાવનાઓનું પરીક્ષણ કરવું જરૂરી છે અને અદાલતો નાની વિરોધાભાસી બાબતો અથવા ગૌણ સ્વરૂપની તુચ્છ અસંગતતાઓથી પ્રભાવિત થવી નહીં. પુરાવાની મૂલવણી સમગ્ર

કેસની પૃષ્ઠભૂમિને ધ્યાનમાં રાખીને કરવી જરૂરી છે, એકાંતમાં નહીં. વાસ્તવિક પરિસ્થિતિઓ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. આ બાબત પણ ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે તપાસમાં રહેલી દરેક ખામી અનિવાર્ય રીતે નિર્દોષ છૂટકારામાં પરિણમે તેવી જરૂર નથી. ખામીયુક્ત તપાસના પ્રસંગે, પુરાવાનું મૂલવણ કરતી વખતે અદાલતો દ્વારા વધારાની સાવચેતી રાખવી એ જ એકમાત્ર આવશ્યકતા છે. માત્ર ખામીયુક્ત તપાસના પરિણામે આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપવો ન્યાયસંગત નહીં બને. તપાસમાં કોઈપણ ખામી અથવા અનિયમિતતા, જો ફરિયાદ પક્ષનો કેસ અન્યથા સાબિત થતો હોય, તો અનિવાર્ય રીતે તેના કેસના અસ્વીકાર તરફ દોરી જવી જ જોઈએ એવું નથી.” (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે).

અવશ્ય, આ નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલત આરોપી દ્વારા બળાત્કાર પામેલી યુવતીના પ્રત્યક્ષ પુરાવાથી વિશ્વસ્ત થઈ હતી, પરંતુ આ સિદ્ધાંત તેવા તમામ કેસોમાં સમાન રીતે લાગુ પડશે જ્યાં કોઈ પરોક્ષ પુરાવો ઉપલબ્ધ હોય જે કોઈ નિશ્ચિત હકીકતની સ્થાપના અંગે અદાલતના મન પર અસરકારક રીતે તોલાય શકે અને તેવી સ્થાપિત હકીકતોની વિવિધ સંખ્યાઓ મળીને એવી પરિસ્થિતિ અથવા પરિસ્થિતિઓની શ્રેણી રચવામાં સક્ષમ હોય જે વાજબી શંકાથી પર આરોપીને ગુનાની સાથે સાંકળવા માટે પૂરતી હોય, ત્યારે તપાસ એજન્સી અથવા લર્નેડ સરકારી વકીલ દ્વારા તપાસ દરમિયાન કે નીચલી અદાલતમાં રહી ગયેલી ખામી માર્ગમાં અવરોધરૂપ બનશે નહીં, કારણ કે અદાલતનો પ્રયત્ન હંમેશા સત્યની શોધ માટે હોવો જોઈએ. અમારી દૃષ્ટિએ, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ૧૮ પ્રજાપતિ બાબુભાઈ નારણભાઈની વિરોધી વૃત્તિ માત્ર એટલા કારણે અવરોધરૂપ બનશે નહીં કે તેણે

જાણાવ્યું છે કે ઘટના ના દિવસે કોઈપણ વ્યક્તિ તેના સ્થળે –ભક્ષા પર ટેલિફોન કરવા આવ્યો ન હતો. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સાબિત કરાયેલા વિરોધાભાસો એટલા માટે પૂરતા છે કે તેનો રોજગારસ્થળ શાંતિવાન ફાર્મની નજીક છે અને તેણે જાણાવ્યું છે કે તેનું કામનું સ્થળ એટલે કે ભક્ષા પર ટેલિફોન જોડાણ છે. દલીલના હેતુસર એવું સ્વીકારી લેવામાં આવે કે કોઈપણ વ્યક્તિ આ સાક્ષી પાસે આવી તેને ટેલિફોન કરવાની મંજૂરી આપવા વિનંતી કરવા અને જાણાવાયેલા મુલાકાતીએ આપેલો ટેલિફોન નંબર જોડવા કહેવા આવી ન હતી, તો પછી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબહેન પ્રેરણા હોસ્પિટલ તરફ દોડી જવાની શું કારણભૂત પરિસ્થિતિ હતી અને તેઓ નજીકના સગાને જાણ કરવાનો પ્રયત્ન શા માટે કરે જેથી તેઓ પણ પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચી શકે. શાંતિવાન ફાર્મ અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબહેનના નિવાસસ્થાન વચ્ચેનું અંતર જો ધ્યાનમાં લેવામાં આવે અને શાંતિવાન ફાર્મથી તેમજ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબહેનના ઘરેથી પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચવા માટે લાગતો સમય પણ વિચારવામાં આવે, તો એવી હકીકતી પરિસ્થિતિ સર્જાય છે કે જ્યાં સુધી કોઈ વ્યક્તિ “એસ.ઓ.એસ.” પ્રકારનો સંદેશ મોકલે નહીં ત્યાં સુધી તે પોતાના ઈજાગ્રસ્ત/મૃત પતિના શરીરના આગમન સાથે સમકક્ષ સમયે પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચી શકી હોત નહીં. તેથી, જ્યારે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબહેને અદાલત સમક્ષ કહ્યું છે કે તેમને શાંતિવાન ફાર્મમાંથી ટેલિફોન સંદેશ મળ્યો હતો, ત્યારે શાંતિવાન ફાર્મની નજીકના પરિસરમાં અને ખૂબ જ ઓછી દૂરીએ ટેલિફોન જોડાણ હોવાનો પુરાવો આ એક હકીકત સ્થાપિત કરવા ધ્યાનમાં લઈ શકાય કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબહેન ખોટું બોલી રહ્યા નથી અથવા તેમને ટેલિફોન સંદેશ મળ્યો હતો એવી વાર્તા ઘડી રહ્યા નથી; અન્યથા નોંધપર આવેલ સામગ્રી પરથી એવું બહાર આવ્યું હોત કે શાંતિવાન ફાર્મની નજીકના પરિસરમાં કોઈ ટેલિફોન જોડાણ નહોતું અથવા જો કોઈ સબસ્ક્રાઈબરનું

આવું જોડાણ હતું તો તે બંધ હાલતમાં હતું. તેથી, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ૧૮ શ્રી પ્રજાપતિના પુરાવાનો ઉપયોગ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબહેનના આ નિવેદનને સમર્થન આપવા માટે કરી શકાય કે તેમને શાંતિવાન ફાર્મથી ટેલિફોન કોલ આવ્યો હતો. એવું જણાય છે કે દોષિત ઠરાવવામાં આવેલ આરોપી પાસે તેના ફાર્મહાઉસ પર ટેલિફોન જોડાણ છે કે નહીં તે અંગે કોઈ તપાસ કરવામાં આવી નથી, કારણ કે પુરાવામાં એ છે કે શાંતિવાન ફાર્મનો જે ભાગ દોષિત આરોપીના હિસ્સે પડ્યો હતો, ત્યાં એક બંગલો બાંધેલો છે. તપાસ અધિકારીએ, જો હોય તો, ટેલિફોન જોડાણનું પ્રિન્ટ આઉટ મેળવવા પ્રયાસો કરવા જોઈતા હતા અથવા વિભાગ પાસેથી એવો નકારાત્મક પુરાવો એકત્રિત કરી શક્યા હોત કે દોષિત આરોપીના ફાર્મહાઉસમાં કોઈ ટેલિફોન જોડાણ નથી. પુરાવામાંથી એવું જણાય છે કે જે કારમાં મૃતક અરવિંદભાઈને પ્રેરણા હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવી રહ્યા હતા તે શાંતિવાન ફાર્મમાંથી નીકળી શકે તે પહેલાં જ પ્રેરણા હોસ્પિટલને સતર્ક રહેવા માટે જાણ કરવામાં આવી હોવી જોઈએ કે ગંભીર હાલતમાં કોઈ દર્દીને હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવી રહ્યો છે, કારણ કે પુરાવામાંથી જે બહાર આવે છે તે મુજબ પ્રેરણા હોસ્પિટલ ડોક્ટર હાઉસના ૩૫/૪થા માળે છે અને અરવિંદભાઈનું શરીર બહાર કાઢવામાં આવી રહ્યું હતું ત્યારે સ્ટ્રેચર પહેલેથી જ કારની પાસે લાવવામાં આવ્યું હતું. પ્રેરણા હોસ્પિટલ સત્તાધિકારીઓને કોણે જાણ કરી, પ્રેરણા હોસ્પિટલ દ્વારા તૈયાર કરાયેલા કાગળોનું શું થયું, પ્રેરણા હોસ્પિટલના ડોક્ટરોએ પોલીસને જાણ કરવાની કાળજી શા માટે લીધી નહીં, પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં ફરજ પર રહેલા ડોક્ટરનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું કે નહીં, દોષિત આરોપી હોસ્પિટલમાં હતો ત્યારે પ્રેરણા હોસ્પિટલએ તેની સારવાર કરી હતી કે નહીં, તેવા ક્ષેત્રો તપાસ માટે આવશ્યક હતા. તેમ છતાં, એવું જણાય છે કે આરોપીને પોલીસ બંદોબસ્ત સાથે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી જવા દેતા

પહેલાં પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડારે કશું કર્યું નથી અથવા પી.એસ.આઈ. મેર હોસ્પિટલ પહોંચે ત્યાં સુધી દોષિત આરોપીને અટકાયતમાં રાખવું પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડાર માટે અશક્ય ન હતું, કારણ કે દોષિત આરોપીની સ્થિતિ વાસ્તવમાં ગંભીર ન હતી. પરંતુ આ બધી બાબતો ફરિયાદ પક્ષના કેસની મજબૂતીમાં વધુ ઉમેરો કરી શકી હોત, કારણ કે દોષિત આરોપી પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં હાજર હતો તે બતાવવા પૂરતો પુરાવો છે અને આ પુરાવો નોંધપર ત્રણથી વધુ સાક્ષીઓ પાસેથી આવ્યો છે, જેમાં પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડારનો પણ સમાવેશ થાય છે, જેમને ફરિયાદી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબહેનના કુટુંબના સભ્યોની સરખામણીએ સ્વતંત્ર વ્યક્તિ કહી શકાય. શાંતિવાન ફાર્મ પર દીવાલ ઊભી કરવાની કામગીરી માટે મજૂરોને બોલાવવામાં આવ્યા હતા જેથી તેમને તે કામે લગાડી શકાય, તેમણે ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી. મૃતકના શરીર પર મળેલી ઇજાઓની સંખ્યાને કારણે, એવી સંપૂર્ણ સંભાવના છે કે આ સાક્ષીઓએ એ ભય હેઠળ ઘટના સ્થળે પોતાની હાજરીનો ઇનકાર કર્યો હોય કે અદાલત દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૯ હેઠળ તેમને સંડોવાયેલા અથવા આરોપી તરીકે દર્શાવે, કારણ કે શરીર પર મળેલી અન્ય ઇજાઓનું સ્વરૂપ કઠોર અને મંદ વસ્તુથી થઈ શકતું હોય એવું શક્ય છે. એ જ રીતે, પંચની વિરોધી વૃત્તિ અથવા વિભાજક દીવાલ ઊભી કરવાનું કામ હાથ ધરનાર કાંતિભાઈના પુરાવાની અપ્રાપ્યતા પણ ફરિયાદ પક્ષના વિરોધમાં નહીં જાય, કારણ કે પોલીસ સાક્ષીઓનો પૂરતો પુરાવો ઉપલબ્ધ છે. ઘટના સ્થળના પંચનામાના સ્વરૂપમાં એવો પુરાવો છે અને વિરોધી સાક્ષીઓ સહિત ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી મુબારકખાનના પુરાવામાં પણ છે કે પાચો ખોદવાનું કામ થયું હતું અને પાચાની ખાઈની લંબાઈ અસ્તિત્વમાં જોવા મળી હતી; તેથી અદાલતે એવો અનુમાન ન કરવો જોઈએ કે કોન્ટ્રાક્ટરે વિભાજક દીવાલ બાંધવાનું કામ કોઈ ચોક્કસ સામગ્રીનો અને તે પણ

ચોક્કસ જથ્થામાં ઉપયોગ કરીને જ હાથ ધર્યું હશે અને તેને દીવાલની બન્ને બાજુએ અથવા ઊભી કરેલી દીવાલની કોઈ એક બાજુએ પ્લાસ્ટર કરવાનું કહેવામાં આવ્યું ન હતું. ઓછીમાં ઓછી સિમેન્ટ અને તૈયાર બનાવટની સિમેન્ટ ઇંટોનો ઉપયોગ કરીને કમ્પાઉન્ડ દીવાલ ઊભી કરવી અશક્ય નથી. કારણ કે આવી દીવાલોએ ભારે ભાર વહન કરવો કે સહન કરવો હોતો નથી, કેટલીક સામગ્રી માત્ર પાયામાં પાથરી દેવામાં આવી શકે. આવી દીવાલો માત્ર મિલકતને અલગ પાડે છે અને ક્યારેક ભવિષ્યમાં અચળ મિલકત અંગે વિવાદ ટાળવા માટે પ્રતિકાત્મક રૂપે પણ રહેતી હોય છે, એવો સમાજનો અનુભવ છે. તેથી, દીવાલ બાંધવામાં ઉપયોગી થઈ શકતી કોઈ સામગ્રી ન મળવી, માત્ર એટલા માટે ફરિયાદ પક્ષના કેસને ઘટના સ્થળ અંગે શંકાસ્પદ બનાવશે નહીં. ઘટના સ્થળ, વ્યાપક અર્થમાં, શાંતિવાન ફાર્મ અને તે સ્થાન હતું જ્યાં મૃતક અરવિંદભાઈ તથા દોષિત આરોપીના હિસ્સે પડેલી જમીન વચ્ચેની સરહદ ધારણાત્મક રીતે નક્કી કરાઈ હતી અને જ્યાં તારનું વાડ અસ્તિત્વમાં હતું. આ એવો કેસ નથી જેમાં ઘટના સ્થળ અંગેનો કોઈ ગૂંચવારો ફરિયાદ પક્ષના કેસને શંકાસ્પદ બનાવે. અનેક કેસોમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત તથા આ અદાલતે આંખે જોનારા સાક્ષીઓના પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે, સાક્ષીની સત્યતા નક્કી કરતી વખતે આ પાસાને ધ્યાનમાં લીધો છે અને એવા કેસોમાં જ્યાં અદાલતને લાગે છે કે ઘટના આંખે જોનારા સાક્ષીએ દર્શાવેલા સ્થળ કરતાં બીજા કોઈ સ્થળે બની હોવી જોઈએ, તે સ્થિતિમાં ઘટના સ્થળે તેની હાજરી અથવા ઘટનાનો આંખે જોનારો સાક્ષી હોવાનો તેનો દાવો શંકાની નજરે જોવામાં આવ્યો છે. પરંતુ આવા અથવા સમાન કેસોમાં કરવામાં આવેલા અવલોકનો, સ્પષ્ટપણે, “રેશિયો ડિસિડેન્ડી” ચુકાદાઓના સિદ્ધાંતોની પૃષ્ઠભૂમિમાં શ્રી ઠક્કરે અમારી સમક્ષ જે દલીલ કરી છે તેના કોઈ ભાગમાં આરોપીને મદદરૂપ થશે નહીં.

પર. દલીલો દરમિયાન એક તબક્કે, જેમ અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેમ, વિધાવાન વકીલ દ્વારા આર્ટીબેનના આ દાવાને ખોટો ઠેરવવાનો એક ગંભીર પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો કે તેણીએ પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારને જાણ કરી હતી કે તેના પતિને તેના સસરાએ ગોળીની ઈજા પહોંચાડીને મારી નાખ્યો છે અને મૃતક કદાચ સાંજે ૫.૦૦ વાગ્યા સુધી જીવિત હોઈ શકે, અને તેથી ઘાતક પ્રહારના કર્તા તરીકે તેના સસરાનું નામ જાહેર ન કરવાનો તેણીને કોઈ કારણ નહોતું. દોષિતના વતી કરવામાં આવેલા આ પ્રયત્નના પ્રકાશમાં, શું આ અદાલત એવો પ્રશ્ન મૂકી શકે કે આ પ્રકારની રજૂઆતને સીધી કે પરોક્ષ રીતે આરોપી વિરુદ્ધ ગણવી જોઈએ, કારણ કે ત્યારબાદ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા કાયદેસર રીતે એવી દલીલ થઈ શકે કે ત્રણેય આરોપીઓ તે મૃતકની સાથે હતા જેને હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો. તેથી, મૃતકે કેવી રીતે અને ક્યારે ગોળીની ઈજાઓ પ્રાપ્ત કરી તે અંગેનું કારણ દર્શાવવા માટે તેઓ જ શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિઓ છે, કારણ કે સંતોષકારક પુરાવો એવો દર્શાવે છે કે ઈજાગ્રસ્તને આરોપી નં. ૨ અને ૩ દ્વારા હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો અને ફરિયાદી આર્ટીબેન તે જ લિફ્ટમાં હતી જેમાં મૃતક અરવિંદભાઈને ડૉક્ટર હાઉસ સ્થિત પ્રેરણા હોસ્પિટલના પરિસરમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો. પુરાવામાંથી એવું બહાર આવે છે કે ડૉક્ટર હાઉસ એક મોટી ઇમારત છે અને આ મોટી ઇમારતના એક ભાગમાં પ્રેરણા હોસ્પિટલ આવેલી છે અને મૃતકને ચોથા માળે લઈ જવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં આઈ.સી.યુ. આવેલ છે. પરંતુ આરોપી વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ કોઈ અનુમાન કર્યા વિના, કારણ કે આરોપીઓ તરફથી હાજર રહેલા વિધાવાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ પરિકલ્પનાનો ઉપયોગ ફરિયાદ પક્ષ કોઈપણ રીતે કરી શકે તેમ નથી અને તેને ધ્યાનમાં લઈ શકાય તેમ નથી, કેમ કે આરોપીઓને વૈકલ્પિક અથવા કેટલાંક કેસોમાં પરસ્પર વિરુદ્ધ બચાવ રજૂ કરવાની તથા શંકાની ગાઢ છાયા ઉભી કરવા

માટે બધી સંભવિત દરખાસ્તો મુકવાની છૂટ છે. સંક્ષેપમાં, અમારું કહેવું એટલું છે કે અમારી દૃષ્ટિએ નીચે મુજબની પરિસ્થિતિઓ અમારાં સમક્ષ દુર્બળતાઓ અથવા ખામીઓ તરીકે રજૂ કરવામાં આવી છે અને અમારી દૃષ્ટિએ, તેમાંની કેટલીકને તો દુર્બળતા અથવા ખામી કહી જ શકાય તેમ નથી. અમારા ચુકાદાના અગાઉના પરિચ્છેદોમાં અમે અન્ય દુર્બળતાઓ અને ખામીઓ અંગે ચર્ચા કરી છે અને માત્ર આ દુર્બળતાઓ વાંચતાં પણ કોણને દોષારોપિત કરી શકાય અથવા આવી દુર્બળતાઓ કે ખામીઓ માટે કોને જવાબદાર ઠેરવવો જોઈએ તે અનુમાનિત અથવા મૂલવિત કરી શકાય છે. અમારાં સમક્ષ રજૂ કરાયેલ દુર્બળતાઓ આ મુજબ છે :—

(૧) અરવિંદભાઈને થયેલી ગોળીની ઈજાના કારણે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ભારતભાઈ પટેલ અને તેમના પુત્ર ચિરાગ એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન ખાતે તેમની સાથે પ્રેરણા હોસ્પિટલ જવા વિનંતિ સાથે તાત્કાલિક પહોંચ્યા ત્યારે તેમની મુલાકાત બાબતે પોલીસ નોંધપોથીમાં નોંધ ન કરવી;

(૨) પ્રેરણા હોસ્પિટલ જવા પહેલાં, પોલીસ કર્મચારીઓ તથા તેમના બકલ નંબરો સાથે, પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદર અથવા એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના પી.એસ.ઓ. દ્વારા નીકળવાની નોંધ ન કરવામાં આવવી. (૩) પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચ્યા પછી પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદરે મેળવેલી વિગતોની નોંધ અન્યથા ફોન દ્વારા અથવા વાયરલેસ દ્વારા ન કરતાં, તેઓ પોતાના પોલીસ સ્ટેશન, અર્થાત્ એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનને આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દંડનીય ગંભીર ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવા અંગે તથા આરોપીઓનાં નામ અંગે જાણ કરી

શકતા હતા, કારણ કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ વિધાવાન જે.એમ.એફ.સી. સમક્ષ આપેલા નિવેદનમાં પણ તેમનું એવું જ કહેવું છે કે પ્રેરણા હોસ્પિટલ ખાતે તેમણે પૂછતાં ફરિયાદી પક્ષના સાક્ષી આર્ટીબેને આરોપીનું નામ જણાવ્યું હતું.

(૪) પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારે, જેમાં મૃત્યુ પામેલાને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો તે કારને રોકી અથવા જમ ન કરીને. ઓછામાં ઓછું, પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદાર માટે તે કારને પોલીસ કર્મચારીઓની દેખરેખ હેઠળ મુકવી શક્ય હતી, વિશેષ કરીને જ્યારે તેઓ થોડા સમય માટે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન ગયા હતા અને ત્યારબાદ પોલીસ કોન્સ્ટેબલ શ્રી મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિ સાથે ફરીથી પ્રેરણા હોસ્પિટલ પરત આવ્યા હતા.

(૫) પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર દ્વારા શક્ય તેટલી વહેલી તકે અને બે-એક કલાકની અંદર કાર કબ્જે ન કરવી તથા તેને એફ.એસ.એલ. તપાસ માટે ન મોકલવી.

આંક ૧૨૫નો પંચનામો તા. ૨૬.૦૨.૨૦૦૨નો શોધ-શોધખોળ પંચનામો છે, એટલે કે ઘટના બાદ અનેક દિવસો વીતી ગયા પછીનો છે. કાર જમ કરવામાં આવી હતી, જે તે પાર્ક કરવામાં આવી હતી તે “ખાંચા” તરીકે વર્ણવાયેલ નાની સૂની ગલી આવેલા બીજા વિસ્તારથી યુક્તિસંગત રીતે સારાં અંતરે મળી આવી હતી.

(૬) પી.એસ.આઈ. બોદાર અથવા પી.એસ.આઈ. મેર, જેઓ પ્રેરણા હોસ્પિટલ ખાતે પહોંચ્યા હતા અને જ્યાં તેમણે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનની ફરિયાદ નોંધેલી હતી, તેમના દ્વારા ચિકિત્સા-કાનૂની મામલામાં અતિસંગત

એવા દસ્તાવેજો જાળવી રાખવા માટે પ્રેરણા હોસ્પિટલને સૂચના ન આપવાથી. (૭) આર્ટીબેને આરોપી હુમલાખોરનું નામ જાહેર કર્યું હોવા છતાં તેની ફરિયાદ નોંધ ન લેવાથી અને એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાં “૦” નંબર એફ.આઈ.આર. તરીકે નોંધણી માટે મોકલી ન આપવાથી, કારણ કે તે સમયે અનુસંધાન સંબંધિત પોલીસ સ્ટેશનને હસ્તાંતરિત કરવું અશક્ય નહોતું.

(૮) ડૉ. આર.કે. પટેલ, જેમણે પીએસઆઈ શ્રી બોદારને દોષિત આરોપી અમૃતભાઈને ડાયાબિટીસના દર્દી હોવાને કારણે કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં લઈ જવાની મંજૂરી આપવા વિનંતી કરી હતી, તેમની પાસેથી વિગતો મેળવવામાં ન આવી અને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં તેમની સ્થિતિ શું હતી તથા તેઓ કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાંથી હતા કે કેમ તે અંગે તપાસ કરવામાં આવી નહીં; તેમજ તેઓ જ આરોપીને પોતાની સાથે લઈ જવા માટે જવાબદાર વ્યક્તિ છે અને આરોપીને તેની ઉપર પોલીસ દેખરેખ રાખવાની શરતે સારવાર આપવી પડશે, એવો તેમનો નિવેદન નોંધવામાં આવ્યો નહીં.

(૯) એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાંથી મળેલ સંદેશાના આધારે પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર દ્વારા શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે પ્રથમ મુલાકાતના સમયે, તેઓ સ્થળ પર પોલીસની નજર રાખવાની વ્યવસ્થા મૂકી શક્યા હોત.

(૧૦) મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ શાંતિવાન ફાર્મ પર પોતાની કોન્ટેસા કારમાં ગઈ હતી તે પુરાવામાં હોવા છતાં, શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ લઈને આવેલી કારની હાજરી અંગે તથા કારની સ્થિતિ અંગેનો પુરાવો એકત્રિત ન કરીને.

(૧૧) મૃતક અને આરોપી નં. ૨ તથા ૩ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન પાસેથી પ્રેરણા હોસ્પિટલ સુધી જેમાં મુસાફરી કરીને આવ્યા તે વાહનનો નંબર, અને જો દોષિત આરોપી અલગ વાહનમાં પ્રેરણા હોસ્પિટલ આવ્યો હોય, તો તે વાહનના ચાલકના નામ સાથે તે વાહનનો નંબર તપાસ દરમિયાન પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર દ્વારા એકત્ર કરી શકાય તેમ હતું, જે કરવામાં આવ્યું નથી. (૧૨) ધરપકડ બાદ ત્રણેય ઇજાગ્રસ્તોને વિગતવાર તબીબી તપાસ માટે ન મોકલવાથી તથા મૃતક વ્યક્તિના શરીર પર જોવામાં આવેલી ઇજાઓની સંખ્યા અને ઇજાઓના પ્રકારની પૃષ્ઠભૂમિમાં હથિયાર એકત્ર ન કરવાથી.

(૧૩) કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં દોષિત આરોપીને દાખલ કર્યા બાદ તેને આપવામાં આવેલી સારવાર સંબંધિત કાગળપત્રો તથા પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી દોષિત આરોપીને કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં લઈ જનાર ડૉ. આર.કે. પટેલની તે હોસ્પિટલમાં રહેલી ભૂમિકા અંગેના દસ્તાવેજો એકત્રિત કરવામાં આવ્યા નહોતા. દસ્તાવેજ આંક ૧૧૯ એક પત્ર છે, જેના પર મેડિકલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટે ૨૦.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ હસ્તાક્ષર કર્યા છે, જે દર્શાવે છે કે આરોપી અમૃતભાઈને ૨૦.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ ૧૭.૩૯ કલાકે કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં દર્દી તરીકે દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા અને ડૉ. આર.કે. પટેલે દર્દીની તપાસ કરી હતી. નિરીક્ષણ માટે તેને

આઈ.સી.યુ.માં દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. દર્દીની ઉંમર ૫૮ વર્ષ દર્શાવવામાં આવી છે. દર્દીનો ઇતિહાસ એક નટુભાઈ પટેલ દ્વારા ડૉક્ટરને આપવામાં આવ્યો હતો. તેમ છતાં, ઉક્ત નટુભાઈની તપાસ કરવામાં આવી નથી અને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ રજૂ કરાયેલા અંતિમ અહેવાલમાં સાક્ષીઓની યાદીમાં પણ નટુભાઈના નામનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી.

(૧૪) શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે બનેલી ઘટનાના અંગે પુષ્ટિનો સંદેશ મોકલવામાં આવ્યો હોવા બાબતે સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનમાં કોઈ નોંધ નથી.

(૧૫) ૧૭.૧૦ કલાકની એન્ટ્રીમાં પોલીસ અધિકારીની સહી ભૂંસાઈ જવા બાબતે સ્પષ્ટ પુરાવો રજૂ ન કરીને અને પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારના કહ્યા મુજબ પોલીસ દેખરેખ હેઠળ આરોપીની કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં હાજરી અંગેની વિગતોનો ઉલ્લેખ ન કરીને.

(૧૬) ઘટના થયેલી તારીખે લાલ રંગની મારુતિ કારનો ઉપયોગ કોના દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો તે અંગે, ત્રણ આરોપીઓમાંથી કોના પાસે તેની માલિકી અને નિયંત્રણ હતું તેની તપાસ અને તે આરોપીની પૂછપરછ.

(૧૭) સમગ્ર શાંતિવાન ફાર્મનો તેમજ તારની વાડ, તેની ઊંચાઈ અને કુલ લંબાઈ દર્શાવતો કથિત ભાગલાનો વિગતવાર નકશો તૈયાર કરવા માટે આવકવેરા વર્તુળ નિરીક્ષકને કહેવામાં ન આવવાથી.

(૧૮) આરોપી દ્વારા નિર્મિત ફાર્મહાઉસમાં ટેલિફોનિક જોડાણ

ઉપલબ્ધ હતું કે નહીં તે અંગેનો પુરાવો એકત્ર કરવામાં ન આવવાથી.

(૧૯) પ્રેરણા હોસ્પિટલ પાસેથી આ અંગે પુરાવા એકત્રિત ન કરીને કે હોસ્પિટલ સત્તાધિકારીઓને ટેલિફોન દ્વારા અથવા અન્ય રીતે જાણ કરવામાં આવી હતી કે ગંભીર હાલતમાં રહેલા દર્દીને લાવવામાં આવી રહ્યો છે અને હોસ્પિટલ સત્તાધિકારીઓ પોતાને તૈયાર રાખી શકે.

(૨૦) આરોપીને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં લઈ જવા માટે જવાબદાર રહેલા ડૉ. આર.કે. પટેલને નીચલી અદાલતમાં સાક્ષી તરીકે તપાસવામાં ન લવાથી.

(૨૧) મૃત્યુ પામનારને મૃત જાહેર કરનાર પ્રેરણા હોસ્પિટલના ડૉક્ટરને તથા ડૉક્ટરે કાગળો સાથે ઇતિહાસ નોંધ્યો હોય તો તેની તપાસ કરવામાં ન લવાથી.

(૨૨) કર્ણાવતી હોસ્પિટલના તે ડૉક્ટરની તપાસ ન કરીને, જેમણે દોષિત આરોપી અમૃતભાઈ પટેલને હોસ્પિટલમાં દાખલ કર્યો હતો અને આરોપીને સારવાર આપવાનું શરૂ કર્યું હતું, જો કોઈ સારવાર આપવામાં આવી હોય તો તેની અને આપવામાં આવેલી સારવારના સ્વરૂપની તપાસ ન કરીને.

(૨૩) ઘટના સ્થળના પંચનામું બનાવતી વખતે, જ્યાં પાયાના ખાડો જોવા મળ્યો હતો તે ઘટના સ્થળ અથવા વિસ્તારના ફોટોગ્રાફ્સ ન લઈને.

(૨૪) ઘટનાની તારીખે કેટલા ટેલિફોન કોલ કરવામાં આવ્યા હતા અને કયા નંબર પર કરવામાં આવ્યા હતા તેની વિગતો મેળવવા

માટે ભક્ષાના ટેલિફોન નંબરોના ટેલિફોન પ્રિન્ટ આઉટ એકત્ર ન કરવામાં આવ્યા, કારણ કે ક્ષેત્ર કોડ દર્શાવે છે કે મકરબા ગામની સીમમાં આવેલ ભક્ષા ખાતે સુવિધા ધરાવતા ટેલિફોન જોડાણનો ગ્રાહક અલગ એક્સચેન્જનો હતો.

(૨૫) મૃતકએ રાત્રિભોજન/બપોરનું ભોજન કયા સમયે લીધું હતું અને તેણે કયા પ્રકારનો ખોરાક લીધો હતો તે બાબતે પી.એમ. નોંધો પ્રાપ્ત થયા બાદ ફરિયાદી આર્તીબહેનનું નિવેદન નોંધવામાં ન આવ્યું.

(૨૬) અંબાલાલ જેઠીદાસ — માતૃક પક્ષના કાકાસસર — જેઓએ ૨૦.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે આશરે ૧૦.૨૦ વાગ્યે ટેલિફોન કૉલ કર્યો હતો અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબહેનને શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે ભાગલાવાળી દિવાલ બાંધવા બાબતે દોષિત આરોપીની પ્રવૃત્તિઓ અથવા ઇરાદાપૂર્વકની પ્રવૃત્તિઓ વિશે જાણ કરી હતી, તેમના પરીક્ષણનો અભાવ. (૨૭) દશરથ ખોડીદાસ — ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબહેનના કાકાસસર — જેઓનો ફરિયાદી આર્તીબહેને તરત જ સંપર્ક કર્યો હતો અને જેના પ્રતિસાદરૂપે જણાવેલ દશરથભાઈ ખોડીદાસે તેણીને જણાવ્યું હતું કે અરવિંદભાઈને ડૉક્ટર હાઉસ ખાતે લઈ જવામાં આવી રહ્યા છે, તેમના પરીક્ષણનો અભાવ. (૨૮) દોષિત આરોપીની પૂછપરછ કર્યા પછી અથવા દારૂગોળો વેચવા માટે અધિકૃત વેપારીઓ પાસેથી, કારણ કે આવા વેપારીઓની વિગતો સમગ્ર રાજ્યમાં સહેલાઈથી ઉપલબ્ધ છે, દોષિત આરોપીએ દારૂગોળાની ખરીદી અને ઉપયોગ અંગેનો પુરાવો એકત્રિત ન કરવાથી.

(૨૯) ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ રજૂ કરાયેલા અંતિમ અહેવાલમાં શ્રી ચૌધરી, માનનીય જે.એમ.એફ.સી.નો સાક્ષી તરીકે ઉદ્દેખ ન કરીને, જ્યારે તેઓ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનો સાબિત કરવા માટે સક્ષમ સાક્ષી હતા;

(૩૦) સી.આર.પી.સી.ની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નિવેદન નોંધનાર તરીકે કોઈ નિશ્ચિત મેજિસ્ટ્રેટ ગંભીર કેસમાં મહત્વના સાક્ષી છે તે બાબતની ગોપનીય અહેવાલ દ્વારા માનનીય જિલ્લા ન્યાયાધીશને જાણ ન કરીને, અને તેથી જો તેને ભારત છોડવાની પરવાનગી આપવાની હોય, તો ભારતની બહાર પ્રવાસ કરવાની પરવાનગી આપતાં સમયે તપાસ અધિકારીને જાણ કરવામાં આવી શકે.

(૩૧) પંચોની હાજરીમાં તપાસ અધિકારીને મુદ્દામાલ રિવોલ્વર સોંપનાર આરોપીની પત્નીને સાક્ષી તરીકે રજૂ ન કરીને. તે પ્રથમ શોધખોળ અથવા પોલીસ દ્વારા કરવામાં આવેલી પ્રથમ મુલાકાત દરમિયાન મળ્યો ન હતો તેવા જીવંત અને વપરાયેલા કારતૂસો સાથે મુદ્દામાલ રિવોલ્વર તે કેવી રીતે શોધી અને મેળવી શકી તે અંગેનો પુરાવો એકત્ર ન કરીને. (૩૨) પંચનામું આંક ૧૪૪ માં પાંચમી વસ્તુનો, એટલે કે ગોળી ધરાવતા સીલબંધ પેકેટનો, ઉદ્દેખ પંચનામું પૂર્ણ થયા બાદ અનુવર્તી રીતે કરવામાં આવેલા ઉમેરા જેવો લાગે છે. આવી સ્થિતિ શા માટે ઊભી થઈ, તે એક ખામી છે. (૩૩) આરોપીની પત્ની પાસેથી તપાસ દરમિયાન જપ્ત અને કબજે લેવાયેલા ગ્રાહક નં. ૯૮૨૪૦ ૨૩૯૮૧ ધરાવતા સેલ્યુલર ફોનના ઉપયોગ અંગેની વિગતો એકત્ર ન કરવી

પંચનામું આંક ૪૭ હેઠળ ધર્મેન્દ્ર @ ટીકુ ચંદુલાલ પટેલ. આ ટેલિફોનનું સિમ કાર્ડ, સાક્ષી તરફથી અસહકાર થવાની સ્થિતિમાં, નિષ્ણાતને આપવામાં આવી શકતું હતું અને તે

મોબાઈલને સીલ કરેલા કપડાના પેકેટમાં મૂકવાનું કોઈ કારણ નહોતું. મોબાઈલ ફોન જમ કરવાની ક્રિયાથી આવી નિષ્ણાત તપાસ વ્યવહારિક રીતે અશક્ય બની જાય, જો સુધી સીલના પુનઃનવિકરણ વગેરેની ઔપચારિકતા ફરીથી કરવામાં ન આવે.

૫૩. સુસ્થાપિત કાનૂની સ્થિતિ અનુસાર, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન અને તેમના મૃત્યુ પામેલ પતિ વચ્ચે થયેલી વાતચીત (અર્થાત્, મૃતકે ઉચ્ચારેલા શબ્દો) પુરાવામાં સ્વીકાર્ય બની શકતી નથી, કારણ કે મનીષ દિક્ષિત તથા અન્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો અભિગમ અપનાવ્યો છે. જોકે, અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનનું એ નિવેદન કે તેમને અંબાલાલ જેઠીદાસનો ટેલિફોન કોલ મળ્યો હતો, તે માત્ર સાંભળેલી વાત હોવાના આધાર પર અગ્રાહ્ય ઠરતું નથી. એ સાચું છે કે અંબાલાલ જેઠીદાસે તેમને જે તથ્યો જણાવ્યું હતા, તે અંબાલાલ જેઠીદાસની તપાસ ન થતાં, વિશ્વસનીય પુરાવાના ભાગરૂપે પુરાવામાં લઈ શકાય નહીં; પરંતુ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન દ્વારા જણાવાયેલ આ હકીકત પર અદાલત વિશ્વાસ મૂકી શકે કે તેમને આશરે ૧૦.૩૦ વાગ્યે અંબાલાલ જેઠીદાસનો ટેલિફોન કોલ મળ્યો હતો અને તેમણે એવું કહ્યું હતું કે તેમના પતિ શાંતિવાન ફાર્મ પર ગયા હતા. એ જ રીતે, આશરે ૧૨.૩૦ વાગ્યે તેમના પતિ ફાર્મ પરથી પરત આવ્યા હતા તે અંગેનું તેમનું નિવેદન પણ પુરાવામાં લઈ શકાય, કારણ કે તેમના દ્વારા ઉચ્ચારાયેલ આ વાક્ય મૃતકના મૃત્યુના સમય સાથે સંબંધિત હદ સુધી પ્રાસંગિક બને છે, તેમજ તેમણે જણાવેલી આ હકીકત કે રવિવાર હોવાથી મૃતક અર્પિંદભાઈ આરામ કરતા હતા. એ જ રીતે, દશરથભાઈ ખોડીદાસની તપાસ ન થતાં, દશરથભાઈ ખોડીદાસે ઉચ્ચારેલા શબ્દો તેમની તપાસના અભાવે પુરાવામાં લઈ શકાય નહીં; પરંતુ એક હકીકત

પુરાવામાં લઈ શકાય છે અને અદાલત પુરાવાના તે ભાગનો વિચાર કરી શકે છે કે તેમણે પોતાના કાકાસસરા દશરથભાઈ ખોડીદાસને ટેલિફોન કર્યો હતો અને તેમને જાણ થઈ હતી કે તેમના પતિને ડોક્ટર હાઉસ ખાતે લઈ જવામાં આવ્યા હતા, કારણ કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેન અનુસાર, શાંતિવાન ફાર્મ પરથી તેમના ડ્રાઈવર દશરથ ઠાકોરનો ટેલિફોનિક સંદેશ મળતા તેમને માત્ર એટલું જ જાણવા મળ્યું હતું કે અર્વિંદભાઈને હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા છે. તેથી, સ્થળ વિશે તેમને જાણ ન હતી અને પોતાના કાકાસસરા દશરથ ખોડીદાસ સાથે સંપર્ક સ્થાપિત કરવાનો પ્રયાસ કર્યા પછી તેમને સ્થળ વિશે જાણ થઈ હતી. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબીના ટેલિફોન કોલના અનુસંધાને આશરે ૨.૩૦ વાગ્યે મૃત્યુ પામેલા અર્વિંદભાઈએ પોતાનું ઘર છોડ્યું હતું, તે હકીકત પુરાવામાં લઈ શકાય, કારણ કે નોંધ પર આવ્યું છે કે તેમણે આ હકીકત તેમના પતિ અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી વચ્ચે થયેલી વાતચીત પછી જાણી હતી. વિપરીત રીતે, એવું બહાર આવે છે કે જ્યારે તેમના પતિ આરામ કરતા હતા, ત્યારે તેમને ચોકીદાર ગુલામનબીનો ટેલિફોન કોલ મળ્યો હતો; નહીં તો ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી “મોટા સાહેબ, વિરેનદ્રભાઈ અને ટીકુભાઈ ફાર્મ પર આવ્યા છે અને તેઓ દિવાલ બાંધવાનું કામ શરૂ કરી રહ્યા છે” એવા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા ન હોત. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી પ્રતિકૂળ સાક્ષી બન્યા હોવાથી, બચાવ પક્ષ દ્વારા સંપૂર્ણપણે જિરહ કરવામાં આવી નથી; તેથી ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા નોંધ પર લાવવામાં આવેલા વિરોધાભાસો, આ બાબતમાં ફરિયાદી આર્ટીબેનના વર્ણન પર વિશ્વસનીય પુરાવા તરીકે આધાર મૂકવા માટે પૂરતા છે.

૫૪. અમારા મત અનુસાર, પંચનામું આંક ૪૪ ને સમગ્રરૂપે વાંચવાની જરૂર છે, કારણ કે એક જગ્યાએ તેમાં સ્પષ્ટપણે ઉલ્લેખ છે કે

હોસ્પિટલ/ડૉક્ટર પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલ વસ્તુઓની ઔપચારિક જમી કરવા માટે પંચનામું તૈયાર કરવામાં આવી રહ્યું છે અને મૃત્યુ પામેલના ચાર વસ્તુઓ, અર્થાત કપડાં વગેરે, સીલબંદ ન હોવાથી, તે સીલબંદ કરવામાં આવ્યા. તેથી, એવી સંપૂર્ણ સંભાવના છે કે પંચોના હસ્તાક્ષર મેળવવા અને પંચનામું પૂર્ણ થવા પૂર્વે, જમી અધિકારીએ કદાચ આ બાબતનું ભાન કર્યું હશે કે હોસ્પિટલ/ડૉક્ટર પાસેથી મળેલ તમામ વસ્તુઓ માટે ઔપચારિક પંચનામું તૈયાર કરવામાં આવી રહ્યું છે અને તેથી ઔપચારિક જમી માટે પ્રાપ્ત સીલબંદ બોક્સ માટે અલગ પંચનામું તૈયાર કરવું આવશ્યક બનશે, અથવા પંચોની હાજરીમાં સીલ કરવામાં આવેલી અન્ય ચાર વસ્તુઓની જમી માટે તૈયાર કરાયેલા પંચનામામાં ડૉક્ટર પાસેથી મળેલ પાંચમી વસ્તુનો ઉલ્લેખ કરી શકાય. એવો ન તો કેસ છે અને ન તો એવો આક્ષેપ છે કે મૃતદેહમાંથી કોઈ ગોળી ક્યારેય બહાર કાઢવામાં આવી નહોતી અથવા તે જ ડૉક્ટર દ્વારા સીલબંદ કરવામાં આવી નહોતી અથવા પોલીસને સીલબંદ પાત્રમાં સોંપવામાં આવી નહોતી. તેના વિરુદ્ધ, ડૉ. ભિસેનો પુરાવો આ મુદ્દે અત્યંત સ્પષ્ટ છે. તેથી, નં. ૧ પર જો કોઈ ઉમેરો પંચનામું તૈયાર થતી વખતે અને પંચોના હસ્તાક્ષર લેવાતી વખતે અથવા અધિકારીની હાજરીમાં તૈયાર થયેલ પંચનામા પર હસ્તાક્ષર કરતી વખતે કરવામાં આવ્યો હોય, તો ડૉક્ટર પાસેથી મળેલ પાંચમી વસ્તુનો ઉલ્લેખ તેમાં થઈ શકે. અમારા મત મુજબ, આ રેકૉર્ડમાં કોઈ ખામી કે અંતરક્ષેપ ગણાતો જ નથી, કારણ કે અન્ય વિશ્વસનીય અને સંતોષકારક પુરાવાના સમૂહને જોતા તેનો પરિણામરૂપ અસર શૂન્ય રહેશે. ઉપરોક્ત ખામીઓમાંથી અનેક ખામીઓ તો કાં તો વિદ્વાન સરકારી વકીલ દ્વારા અથવા અદાલત દ્વારા દૂર કરી શકાત, અને વિદ્વાન સરકારી વકીલને આવશ્યક દિશામાં તપાસ કરવા પોલીસને દિશા આપવા અદાલતને વિનંતી કરતાં કોઈએ અટકાવ્યા નહોતા. વધુ તપાસ કરીને ટેલિફોન પ્રિન્ટ-આઉટ વગેરે મેળવી

અદાલતમાં રજૂ કરી શકાયા હોત. લાલ રંગની મારુતિ કારની ઓળખ અંગે પણ તે જ પ્રક્રિયા હાથ ધરવામાં આવી શકી હોત. નોંધનીય છે કે આ કાર આરોપી નં. ૨ વિરેન્દ્રના બતાવ્યા મુજબ મળી આવી હતી. તે કૃષ્ણા સોસાયટી, લો ગાર્ડનનો રહેવાસી છે. પંચનામું આંક ૧૨૫ મુજબ મળેલ કારનો નોંધણી નં. જી.જે.-૧-બી.પી.-૧૮૭૪ છે. કારના રંગ સાથે એન્જિન અને ચેસિસ નંબરનો પણ ઉલ્લેખ છે. આ પંચનામાના કૌંસમાં દર્શાવેલ અગ્રાહ્ય ભાગને અવગણીને જોવામાં આવે તો, એ સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત થાય છે કે કાર આરોપી નં. ૨ વિરેન્દ્રની છે અને તે બિનહાજર દેખરેખ હેઠળ પડેલી મળી આવી હતી. દસ્તાવેજોની યાદી આંક ૩૩ માં કરાયેલ નોંધ અનુસાર આ પંચનામું આંક ૧૨૫ સ્વીકારાયેલ દસ્તાવેજ છે. નિશ્ચિતરૂપે, એફ.એસ.એલ. પરીક્ષણથી અદાલત અથવા ફરિયાદ પક્ષ બહુ આગળ ન વધ્યા હોત, પરંતુ તે આરોપી નં. ૨ અને ૩ ને ગુનાથી સાંકળવામાં ઉપયોગી બન્યું હોત. પુરાવાનો તે ભાગ ફરિયાદ પક્ષને મહત્વપૂર્ણ રીતે મદદગાર થઈ શક્યો હોત. એ જ રીતે, આરોપીઓમાંથી એક દ્વારા સેલ્યુલર ફોનના ઉપયોગ અંગે થયેલી તપાસથી, આરોપી સંબંધિત પુરાવાના તે ભાગમાં ફરિયાદ પક્ષના કેસને કેટલીક વધારાની મજબૂતી મળી શકી હોત. ઉપરોક્ત ખામીઓમાં, નં. (૪), (૫), (૧૧), (૧૨), (૧૪), (૧૮), (૨૯) અને (૩૩) ની ખામીઓ (કુલ ૮ ખામીઓ) એવી છે કે જે વ્યક્તિગત રીતે કે સંયુક્ત રીતે ફરિયાદ પક્ષના કેસની મજબૂતી નષ્ટ કરવાની ક્ષમતા ધરાવતી નથી. વિરુદ્ધ રીતે, જેમ અગાઉ નોંધાયું છે, તે ફરિયાદ પક્ષના કેસમાં વધુ મજબૂતી ઉમેરી શકી હોત. માત્ર એટલા માટે કે પ્રેરણા હોસ્પિટલના તબીબી કાગળો મળ્યા નથી અથવા આ બે હોસ્પિટલોના ડૉક્ટરોની તપાસ કરવામાં આવી નથી, એથી ફરિયાદ પક્ષના આ પુરાવાનો પ્રભાવ નષ્ટ થઈ જતો નથી કે ઈજાગ્રસ્ત અરવિંદભાઈને પ્રેરણા હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને તે સમયે ત્રણેય આરોપીઓ ત્યાં

હાજર હતા, જેમાંથી બે લોકોએ ફરિયાદી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્ટીબેનની હાજરીમાં મૃતકને પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચાડવામાં ભાગ લીધો હતો અથવા દોષિત આરોપીને પ્રેરણા હોસ્પિટલથી કર્ણાવતી હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યો હતો. એ સાચું છે કે શ્રેષ્ઠ પુરાવાના નિયમ મુજબ ફરિયાદ પક્ષે શ્રેષ્ઠ પુરાવો રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને જો કોઈ દસ્તાવેજ શ્રેષ્ઠ પુરાવો હોય, તો એવો દસ્તાવેજ પણ નોંધપોથી પર લાવવામાં આવવો જોઈએ, પરંતુ અમારા મત મુજબ, આ બે હોસ્પિટલોના દસ્તાવેજો શ્રેષ્ઠ પુરાવો નહોતા; તેમ છતાં, ફરિયાદ પક્ષે નોંધપોથી પર લાવેલ આ તમામ સંબંધિત પાસાઓ અંગેના પ્રત્યક્ષ, પ્રાથમિક પુરાવાને સમર્થન આપતા પૂરક પુરાવા તરીકે તેનો ઉપયોગ થઈ શક્યો હોત. કર્ણાવતી હોસ્પિટલ દ્વારા અપાયેલ પ્રમાણપત્ર આંક ૧૧૯ સ્વીકારાયેલ દસ્તાવેજ છે. તેથી, દસ્તાવેજના સમાવિષ્ટો પુરાવામાં વાંચી શકાય છે અને આ પ્રમાણપત્ર દર્શાવે છે કે દર્દી ન તો ગંભીર હતો અને ન તો નાજુક સ્થિતિમાં હતો. તે બેભાન પણ નહોતો અને તેને નિરીક્ષણ માટે આઈ.સી.યુ.માં રાખવામાં આવ્યો હતો. ડૉક્ટરે જમણા હાથની આંગળીમાં થોડી પીડા અને ઈજા નોંધેલી હતી. અમે પ્રમાણપત્રમાં દર્શાવેલ સચોટ શબ્દો અહીં ઉલ્લેખ કરવા ઇચ્છીએ છીએ, જે આ મુજબ છે:- “એચ/ઓ સ્કોટલ ઈન્જરી એન્ડ આર.ટી. ફિંગર પેઇન”. આ દસ્તાવેજ સ્વીકારાયેલ દસ્તાવેજ હોવાથી, આરોપીના વર્તન અને તેના વિરુદ્ધ કરાયેલા આક્ષેપો કે તેણે મુદ્દામાલ રિવોલ્વરથી ગોળી ચલાવી હતી, તેનું મૂલવણ કરતાં તેને ધ્યાનમાં લઈ શકાય. જ્યારે ઘટનાસ્થળે તેની હાજરી પુરાવાની અપૂરતા આધારે પડકારવામાં આવે છે, ત્યારે દર્શાવેલ ઈજાઓનો ઉલ્લેખ વિચારણા માટે લઈ શકાય. તેથી, અમે આ માન્યતા સ્વીકારવા તૈયાર નથી કે ઉપરોક્ત કોઈપણ ખામીથી બચાવ પક્ષને કોઈ ગંભીર હાનિ પહોંચી છે. વિરુદ્ધ રીતે, ફરિયાદ પક્ષને વર્તમાન કેસ કરતાં પણ વધુ મજબૂત કેસ, અર્થાત હાલના કેસથી વધુ મજબૂત,

દોષિત આરોપી સામે રજૂ કરવાની તકથી વંચિત રાખવામાં આવ્યું છે. અમારો મત છે કે આ પ્રકારના પુરાવાની સંભાવનાથી વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધેલ નિર્દોષ છૂટકારાની બદલે આરોપી નં. ૨ અને ૩ ની દોષિત ઠરાવમાં પરિણતિ થઈ શકી હોત. પી.એસ.આઈ. બોદારના જણાવ્યા મુજબ, ડૉ. આર.કે. પટેલ નામના એક ડૉક્ટરે અમૃતભાઈ પટેલને કર્ણાવતી હોસ્પિટલ લઈ જવાની પરવાનગી આપવા વિનંતી કરી હતી. પ્રમાણપત્ર આંક ૧૧૮ ના સમાવિષ્ટો સૂચવે છે કે ડૉ. આર.કે. પટેલ નામના ડૉક્ટરે દર્દીને સારવાર આપી હતી. કોઈ વિશિષ્ટ તથ્યપરિસ્થિતિના અભાવે, અદાલત દ્વારા વાજબી અનુમાન દોરવામાં આવી શકે કે દર્દીને સારવાર આપનાર ડૉ. આર.કે. પટેલનો કર્ણાવતી હોસ્પિટલ સાથે સંબંધ હોવો જોઈએ. તેથી, કર્ણાવતી હોસ્પિટલનો એક ડૉક્ટર પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદાર પાસેથી પરવાનગી મેળવવા પ્રેરણા હોસ્પિટલ પહોંચ્યો હતો. અદાલતને ડૉ. આર.કે. પટેલના વર્તન સાથે લેવાદેવા નથી, પરંતુ આરોપી અમૃતભાઈ પટેલને પ્રેરણા હોસ્પિટલ છોડવાની પરવાનગી આપતા પહેલાં, પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદારે તે લાભ વિશે પૂછપરછ કરવી જોજીતી હતી. કોઈક વ્યક્તિએ ચોક્કસ હેતુસર ડૉ. આર.કે. પટેલને પ્રેરણા હોસ્પિટલ આવવા માટે પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી જ જાણ કરી હોવી જોઈએ અને કર્ણાવતી હોસ્પિટલના ડૉ. પટેલના આગમનની વ્યવસ્થા કરનાર વ્યક્તિ અંતે દોષિત આરોપીને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી કર્ણાવતી હોસ્પિટલ લઈ જવામાં સફળ રહ્યો, અર્થાત એવી જગ્યાથી જ્યાં ગુનો નોંધાતાં જ અથવા તે પહેલાં પણ પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર દ્વારા તેને તરત જ પકડી શકાય તેમ હતું અને તેની સઘન પૂછપરછ થઈ શકી હોત. પોલીસના કબજામાંથી બહાર નીકળવાના આ પ્રયત્નો આરોપી વિરુદ્ધની એક પરિસ્થિતિ છે, જ્યારે તે પોતાને એક નિર્દોષ વ્યક્તિ તરીકે રજૂ કરે છે, જેણે એક દુર્ભાગ્યપૂર્ણ ઘટનામાં પોતાનો યુવાન પુત્ર ગુમાવ્યો હોવાનું કહે છે.

પપ. અહીં, અમે પી.એસ.આઈ. શ્રી મેરના પુરાવાના કેટલાક ભાગનો ઉલ્લેખ કરવાનું ઇચ્છીએ છીએ, કારણ કે અમારા મત મુજબ, હાલના કેસમાં બહાર આવેલી અનેક ખામીઓ માટે તેઓ પણ જવાબદાર અધિકારીઓમાંના એક છે. કાગળપુસ્તકના પાનું નં. ૮૩૧ પર, અર્થાત્ તેમના આંક ૧૨૨ તરીકેના હલફીયા નિવેદનમાં, તેમણે જણાવ્યું છે કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી ગુલામનબી મુબારકજાનનું નિવેદન નોંધ્યા બાદ, તેઓ કર્ણાવતી હોસ્પિટલ ગયા હતા, કારણ કે તેમને જાણ થઈ હતી કે આરોપી કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં છે. તે સમયે, ડૉ. કિશોર પટેલ અને ડૉ. આર.કે. પટેલે તેમને જણાવ્યું હતું કે આરોપીની તબિયત સારી નથી, તે બેભાન છે અને બોલી શકતો નથી, અને તેથી તેઓ પોલીસ સ્ટેશન પરત ફર્યા હતા. તે દિવસે પ્રમાણપત્ર માંગવામાં આવ્યું હોવા અંગે તેમના હલફીયા નિવેદનમાં કોઈ ઉલ્લેખ નથી. એવું જણાય છે કે તેમણે આરોપીની માનસિક સ્થિતિ વિશે કદી કોઈ માહિતી આપી નહોતી, કારણ કે તા. ૨૦.૦૨.૨૦૦૨ ના આંક ૧૧૯ દસ્તાવેજમાં એવું કશું જ નથી કે આરોપી બેભાન હતો અથવા અન્ય રીતે અસ્થિર હતો, અથવા કોઈ નિવેદન આપવા સક્ષમ ન હતો. તેને માત્ર નિરીક્ષણ માટે આઈ.સી.યુ.માં રાખવામાં આવ્યો હતો. તા. ૨૧.૦૨.૨૦૦૨ ના રોજ પણ, તેમણે ડૉ. દવે અને ડૉ. પટેલને મળ્યા હતા, દર્દીને નહીં. ત્યારબાદ, તા. ૨૪.૦૨.૨૦૦૨ ના રોજ, પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર કર્ણાવતી હોસ્પિટલ ગયા હતા અને તે સમયે, ડૉ. દવેએ તેમને જણાવ્યું હતું કે તેઓ, અર્થાત્ ડૉ. દવે, તેને સિવિલ હોસ્પિટલ, અમદાવાદ ખસેડવા ઇચ્છે છે અને ડૉ. દવેને પૂછવામાં આવ્યું હતું કે આરોપી હલનચલન કરી શકે છે કે નહીં, તો તેમણે અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે તે હલનચલન કરવાની સ્થિતિમાં નથી. ત્યારબાદ, આરોપીની પત્ની શાંતાબેનને તેમના નિવાસસ્થાન એટલે કે યુનિક પાર્કના બંગલો નં. ૧૦માંથી કારતૂસો રજૂ કરવા કહેવામાં આવ્યું હતું. આરોપી નં. ૨ અને ૩

તે દિવસે પણ, અર્થાત્ તા. ૨૪.૦૨.૨૦૦૨ ના રોજ, શોધી શકાયા નહોતા અને તેઓ અન્ય બે આરોપી વ્યક્તિઓ અંગે પણ પૂછપરછ કરી રહ્યા હતા. એક પુત્ર અરવિંદભાઈ એક દુર્ભાગ્યપૂર્ણ ઘટનામાં અવસાન પામ્યો છે. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે આરોપી નં. ૧ અમૃતભાઈ આઈ.સી.યુ.માં હતો. તેમ છતાં, આરોપી નં. ૨, એટલે બીજો પુત્ર વિરેંદ્ર, પોલીસને શોધી શકાયો ન હતો, એવો સંકેત ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી શ્રી મેર, તપાસ અધિકારીના પુરાવામાંથી બહાર આવે છે. આ અનેક બાબતો તરફ સંકેત કરે છે અને આ અદાલત નીચલી અદાલત ન હોવાથી તથા આ મુદ્દે શ્રી મેર પાસેથી સ્પષ્ટીકરણ માંગવાની તક ન મળેલી હોવાથી, અમે પુરાવાના આ ભાગ અંગે કોઈ ટિપ્પણી કરવાથી દૂર રહેશું. તેના એકથી વધુ કારણો હોઈ શકે, પરંતુ પ્રેરણા હોસ્પિટલ ખાતે અંબાલાલની મુલાકાત એક નિર્દોષ મુલાકાત હતી, અને મૃતક અરવિંદભાઈનું મૃતદેહ પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં હોય ત્યારે તે તેની નિર્દોષતાના વિરોધમાં નથી, એવી બાબત અમને સ્વીકારવી મુશ્કેલ છે; નહીં તો ૧૭.૩૯ કલાકે આરોપી કર્ણાવતી હોસ્પિટલ પહોંચ્યો ન હોત અને કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાંથી ડૉ. આર.કે. પટેલને બોલાવી પોતાને કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાં દાખલ કરાવ્યો ન હોત. એવું અનુમાન કરવું તર્કસંગત છે કે આરોપી પક્ષમાંથી કોઈકેએ કર્ણાવતી હોસ્પિટલમાંથી ડૉ. આર.કે. પટેલને પ્રેરણા હોસ્પિટલ આવવાની વ્યવસ્થા કરી હતી.

૫૬. પી.સી. મહેન્દ્રકુમર પ્રજાપતિના વર્ણનના જમા કરાયેલા નિવેદનના વિષયવસ્તુ અંગે પણ અમારી પ્રતિક્રિયા એ જ છે, કારણ કે તેણે અદાલતમાં પ્રતિવિચારણા દરમિયાન પૂછાયેલા પ્રશ્નના જવાબમાં નિવેદન આપ્યું છે કે તે દોષિત આરોપીને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાંથી કર્ણાવતી હોસ્પિટલ સુધી સાથે ગયો હતો. કોઈ પોલીસ કોન્સ્ટેબલ પોતાના પી.એસ.આઈ.ને એ પૂછે કે તેણે કોઈ ફરિયાદ નોંધેલી હતી કે

નહીં, એ જ પ્રશ્ન છે. આ સાક્ષીએ આ મહત્વપૂર્ણ સુધારો કર્યો છે અને આ સાક્ષીની પુનઃપરીક્ષા દરમિયાન કેટલાક પ્રશ્નો પૂછીને તે બાબત યોગ્ય રીતે નોંધ પર લાવવામાં આવી છે, અને તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તપાસ અધિકારી સમક્ષ પોતાના નિવેદનમાં તેણે આ રીતે કહ્યું નહોતું. એ જ રીતે, શ્રી બોડરને આરોપીઓના નામ જાહેર થયા હતા કે નહીં તે પૂછવાનો તેને કોઈ હક નહોતો; નહીં તો તેણે મુખ્ય પરીક્ષણમાં જ આ હકીકતો જણાવી હોત. આ સાક્ષી પી.સી. મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિને બપોરે ૩.૪૫ વાગ્યે સારી રીતે જાણ હતી કે શાંતિવન ફાર્મ ખાતે ગોળીબારની ઘટના બની હતી અને એક વ્યક્તિને ઈજા પહોંચી હતી તથા એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાંથી પોલીસ મદદ માગવામાં આવી હતી. એ જ સમયે, સરખેજ પોલીસને જાણ કરવી જોઈતી હતી અને કરી શકાય તેવી હતી. મુખ્ય પરીક્ષણ પછી, પ્રતિવિચારણામાં, આ સાક્ષીએ બચાવ પક્ષને અનુકૂળ થવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, એવો અમારો અભિપ્રાય તેની પ્રતિવિચારણાના સરળ વાંચનથી થાય છે અને એવું જણાય છે કે સંબંધિત સમયે વિદ્વાન વિશેષ સરકારી વકીલની નિષ્ક્રિયતાએ તેને કેટલાક દિવસોના અંતર બાદ, એટલે કે ૧૨.૦૮.૨૦૦૨ના રોજ, તે સાક્ષીને ફરી બોલાવવાની ફરજ પાડી હતી. તેના જમા કરાચેલા નિવેદનની તારીખ ૧૭.૦૭.૨૦૦૨ છે. આ સાક્ષી પોતાના જમા કરાચેલા નિવેદનના પરિછેદ-૪ માં ફરિયાદ પક્ષના કેસને વિરુદ્ધ એવી એક કથા રજૂ કરી રહ્યો છે; નહીં તો, જેમ અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવ્યું છે તેમ, શ્રી બોડરને ગોળી ચલાવનાર વ્યક્તિના નામની જાણ હતી.

૫૭. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે આંક ૧૦૭ની નોંધ આરોપીને આરોપપત્રના કાગળો સાથે આપવામાં આવી નહોતી અને તે જ આરોપીના કહેવાથી રજૂ કરવામાં આવી છે, પરંતુ એવું કહેવું ખોટું છે કે તે રજૂ કરવામાં આવી નહોતી. નોંધોની નકલ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં

આવી હતી. આંક ૧૦૫ની નોંધ, નોંધ નં. ૧૦૭ની સમકક્ષ છે. મૂળ દસ્તાવેજની ઝેરોક્ષ નકલ આરોપીને આપવામાં આવી નહોતી તે સાચું છે, પરંતુ અગાઉ ચર્ચા મુજબ, તે જ રજિસ્ટરની અન્ય નોંધોના સંદર્ભ અને પરિપ્રેક્ષ્યને જોતા, સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનની ૧૭.૧૦ કલાકની નોંધ પૂર્વસમયિત નોંધ હોવાની શક્યતા નકારી કાઢે છે.

૫૮. ઘટના સ્થળના ફોટોગ્રાફ લેવામાં આવ્યા હતા અને તે નોંધપોથી પર લાવવામાં આવ્યા હતા. અંદાજે ૧૬ થી ૧૭ ફોટોગ્રાફ છે. અવશ્ય, આ ફોટોગ્રાફો પુરાવામાં સ્વીકારવામાં આવ્યા નથી અને ન તો ફોટોગ્રાફરનું પરીક્ષણ કરીને તેઓ સાબિત કરવામાં આવ્યા છે, કારણ કે દસ્તાવેજોની યાદીમાં આ ફોટોગ્રાફોના સ્વીકાર અંગે કોઈ નોંધ દર્શાવી નથી. કેટલાક ફોટોગ્રાફો મૃતક અરવિંદભાઈના મૃતદેહના છે, પરંતુ આ પાસું કોઈ રીતે બચાવ પક્ષને મદદરૂપ થતું નથી અને ન જ ફરિયાદ પક્ષના મામલાને હાનિકારક છે, કારણ કે એવી દલીલ કરવી શક્ય છે કે આ ફોટોગ્રાફો થોડા કલાકોના વિલંબ પછી લેવામાં આવ્યા હોય, જેથી આ કલાકો દરમિયાન પરિસ્થિતિઓમાં ફેરફાર કે બદલાવ થઈ શક્યો હોય.

૫૯. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેન દ્વારા પોતાની અને પોતાના પતિ વચ્ચે થયેલી વાતચીત અંગેનું સાક્ષ્ય જ્યાં સુધી સંબંધિત છે, ત્યાં સુધી પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩૨ના પ્રતિબંધને ધ્યાનમાં લેતા તે પુરાવામાં સ્વીકાર્ય ન પણ ગણાય. અમારી દૃષ્ટિએ, શ્રી ઠક્કર દ્વારા ઉપર સંદર્ભિત મનિષ દિક્ષિત (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં દર્શાવાયેલા નિર્ણયો ((૨૦૦૧) ૧ એસ.સી.સી. ૫૯૬ = એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૯૩) આરોપીને સીધી રીતે મદદરૂપ થતા નથી, કારણ કે ઉદ્દેખિત નિર્ણયમાં ફરિયાદ પક્ષ આ સાક્ષી દ્વારા માઈકલ હેન્સે ગુલશન મખીજાના નિવાસીઓને કરેલું નિવેદન રેકૉર્ડ પર લાવવાનો પ્રયત્ન કરી

રહ્યું હતું અને એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે તે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૬ની વ્યાપ્તિમાં આવશે. અમારી દૃષ્ટિએ, ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં પ્રતિપાદિત અનુપાત સ્વીકારી લેવામાં આવે તો પણ, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી અરવિંદભાઈએ તેના પતિ દ્વારા ઉચ્ચારાયેલ શબ્દોના પ્રતિસાદરૂપે આપેલો જવાબ અને શાંતિવાન ફાર્મથી પરત ફર્યા પછી તેણીએ નોંધેલી સંતોષની લાગણીનો તથ્ય તેમજ ત્યારબાદ બપોરે ૨.૩૦ વાગ્યે ફરીથી શાંતિવાન ફાર્મ જવા માટે તેણે ઘર છોડ્યાનો તથ્ય, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૬ની યોજનાની પૃષ્ઠભૂમિમાં, સ્વીકાર્ય પુરાવાના ભાગ તરીકે નિશ્ચિતપણે વાંચી શકાય. જિરહના પરિચ્છેદ-૭માં આ સાક્ષી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેનને અપાયેલ એક સૂચન મહત્વનું બની જાય છે, જેમાં તેને પૂછવામાં આવ્યું હતું કે ગુલામનબીનો એવો ટેલિફોન સંદેશ મળ્યા પછી કે આરોપીઓ બાંધકામ શરૂ કરી રહ્યા છે, શું પોલીસને જાણ કરવામાં આવી હતી; અને તેના જવાબમાં તેણે બચાવ પક્ષના વકીલને કહ્યું હતું કે પોલીસને જાણ કરવામાં આવી નહોતી અને ટેલિફોન કોલની પ્રાપ્તકર્તા તો પોતે જ હતી, એટલે કે ઘટના પછી દ્વારફર દશરથ તરફથી તેને ટેલિફોન મળ્યો હતો. વાતચીતના ક્રમમાં તથા ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેન, તેના પિતા ભરતભાઈ અથવા તેના ભાઈએ વાપરેલા વાતચીતના વાસ્તવિક શબ્દોમાં થોડો વિરોધાભાસ સ્વાભાવિક જણાય છે અને અદાલતના મનમાં એવો કોઈ ભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી કે તેમણે કોઈ મહત્વપૂર્ણ બાબતમાં અજ્ઞાનતા દર્શાવતા જવાબો આપી, કંઈક દબાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. ઉલટું, સાક્ષ્યના સાદા વાંચનથી એવો ભાવ ઉપજે છે કે તેમની પાસે દબાવવાનું અથવા વધારીને કહેવાનું બહુ ઓછું હતું. એ જ રીતે, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેનને મળેલી એવી માહિતી કે અમૃતભાઈને પ્રેરણા હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવી રહ્યા છે, તે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૬૦થી અગ્રાહ્ય બનતી નથી, કારણ કે તેણીનું કહેવું એવું છે કે દ્વારફર

દશરથભાઈ પાસેથી મળેલા સંદેશ અંગે તે કહે એ પહેલાં જ ટેલિફોનની બીજી બાજુના વ્યક્તિએ તેને થોડું વધુ જણાવ્યું હતું. આ મુદ્દે કોઈ મહત્વપૂર્ણ વિરોધાભાસ ઉપલબ્ધ નથી. આ સાક્ષી કોઈ સુધારો કરતી હોવાનું પણ જણાતું નથી. અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલા વર્ણન અને પોલીસ સમક્ષ ઉદ્ઘાટિત કરાયેલા વર્ણનમાં કોઈ ફેરફાર નથી. સંક્ષેપમાં, વિજેન્દ્ર વિ./સ્ટેટ ઓફ દિલ્હી, ૧૯૯૭ એસ.સી.સી. (ક્રિ.) ૫૮૭ ના કેસમાં આવેલ નિર્ણયનું અનુપાત કાયદાનો એક સ્થિર સિદ્ધાંત પુનરોચ્ચાર કરે છે, તે ફરિયાદ પક્ષના માર્ગમાં આવતું નથી અને ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આરતીબેનના સાક્ષ્ય તથા આ નિર્ણાયક પાસાઓને આ રીતે કહીને અવગણવા યોગ્ય નથી કે તેને કાયદેસર પુરાવાના ભાગ તરીકે વાંચી શકાય નહીં.

૬૦. ઇજાગ્રસ્તને થયેલી ઇજાઓ, જેમ ડૉ. ભિસેએ અભિપ્રાય આપ્યો હતો, તે નજીકના અંતરેથી ચલાવવામાં આવેલી ગોળીથી થયેલી આગ્રેયાસ્ત્રજન્ય ઇજા હતી. નજીકના અંતરેથી ગોળી ચલાવવા માટે પસંદ કરાયેલ શરીરનો ભાગ પોતે જ ઇરાદો દર્શાવે છે. ગોળી શરીરના અંદર જેટલી ઊંડાઈ સુધી પ્રવેશી હતી તે પણ આ સંભાવનાને નકારી કાઢે છે કે ગોળી ઝપાઝપી દરમિયાન ચલાવવામાં આવી હતી, કારણ કે અન્યથા મૃતક પર કાબૂ મેળવી લેવો શક્ય હતો, કેમ કે બીજી બાજુથી દોષિત આરોપી પર સમૂહ હુમલો થયો નહોતો; નહિતર, આરોપીને અનેક ઇજાઓ પહોંચી હોત. તેથી, જ્યારે સંભાવનાનો પરિબળ અસંગત અને અતિ દૂરની શક્યતા તરીકે જણાય છે, ત્યારે આ અદાલત માટે પરોક્ષ રીતે પણ એવું માનવું શક્ય નથી કે ખાનગી બચાવમાં કંઈક કરવામાં આવ્યું હશે; નહિતર મૃતક ઇજાગ્રસ્તના શરીર પર ૯ ઇજાઓ પહોંચી ન હોત.

૬૧. એ સત્ય છે કે આરોપી નં. ૨ અને ૩, જે ઘટના સ્થળે સારી રીતે હાજર હતા, તેઓ આરોપી પાસેથી હથિયાર છીનવી લઈને તેને કાબૂમાં લઈ શક્યા હોત, પરંતુ દોષિત ઠરાવાયેલા આરોપી અને બાકી બે આરોપીઓ વચ્ચે કેટલું અંતર હતું તે અંગે અદાલત અવગત નથી અને આવી પ્રકૃતિની નિષ્ક્રિયતા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૦૭ ના અર્થમાં બેદરકારીજન્ય અવગણના કહી શકાય કે નહીં તે ફરી એક પ્રશ્ન બને છે; અન્યથા, આરોપી નં. ૨ અને ૩ તરફથી ગુનાહિત અને જાણપૂર્વકની અવગણના હતી તે બાબતે પુરાવાના અભાવે, આરોપી નં. ૨ અને ૩ ને ષડયંત્રકારી તરીકે અથવા દોષિત ઠરાવાયેલા આરોપી સાથે સમાન ઇરાદો વહેંચનાર વ્યક્તિ તરીકે અથવા દુષ્પ્રેરક તરીકે સંડોવવા અદાલત માટે મુશ્કેલ છે. કોઈએ પણ કદાચ અપેક્ષા રાખી ન હોય કે થોડા ધક્કામુક્કીનું પરિણામ આવી ગંભીર ઘટના અથવા એવો ગંભીર ગુનો બનવામાં આવશે. તેથી, માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે, નિશ્ચિતરૂપે, પડકારાધીન ચુકાદામાં નોંધાયેલા કારણોને આધારે, આરોપી નં. ૨ અને ૩ ને હત્યાના ગુના સાથે યોગ્ય રીતે સાંકળ્યા નથી. દસ્તાવેજી નોંધ પર એવો કોઈ સકારાત્મક પુરાવો નથી કે સ્થળ પરથી મળેલી એક લાકડીનો ઉપયોગ આ બેમાંથી કોઈ આરોપી, એટલે કે આરોપી નં. ૨ અને ૩, દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો, જોકે મૃતકના શરીર પરની અન્ય ઇજાઓ આ જ હથિયારથી થવી સંભવ હતી. પરંતુ અંતે, તે એક જ લાકડી છે અને એક જ લાકડીનો ઉપયોગ બે આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા થઈ શકતો નથી. તેથી, માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આરોપી નં. ૨ અને ૩ ને નિર્દોષ છૂટકારો આપતો જે અભિપ્રાય અપનાવ્યો છે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની આવશ્યકતા નથી, કારણ કે નિર્દોષ છૂટકારા સામેની અપીલ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે આ અદાલતનો અધિકારક્ષેત્ર, સ્થાપિત કાનૂની સ્થિતિ મુજબ, મર્યાદિત છે અને નિર્દોષ છૂટકારાના અંતિમ નિષ્કર્ષમાં કોઈ તર્કવિરુદ્ધતા

અથવા સ્પષ્ટ ગેરકાયદેસરતા ન હોય ત્યારે નીચલી અદાલતે નોંધેલો નિર્દોષ છૂટકારો અસ્વસ્થ કરવાનો નથી. તેથી, અમારી દ્રષ્ટિએ, આ બંને અપીલોમાં પડકારાધીન ચુકાદો સુસંતુલિત ચુકાદો છે. એ સત્ય છે કે પુરાવાની મૂલવણીમાં કેટલીક ભૂલો છે અને પુરાવાનો કેટલાક અગ્રાહ્ય ભાગ જાણીને કે અજાણતાં નીચલી અદાલતે ધ્યાનમાં લીધો છે અને તેથી અમે, દસ્તાવેજી નોંધ પર ઉપલબ્ધ પુરાવાને ધ્યાનમાં રાખી, સમગ્રતામાં ચુકાદાનું મૂલ્યાંકન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે અને અપીલકર્તા દોષિતની તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતોના અનુસંધાનમાં અમે પુરાવાની મૂલવણી કરી છે, કારણ કે અમારી સમક્ષ કરવામાં આવેલી રજૂઆતોમાંની એક રજૂઆત એવી હતી કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૭૪ સાથે વાંચવાની કલમ ૩૮૬ હેઠળ અદાલતમાં નિહિત અધિકારક્ષેત્રને ધ્યાનમાં રાખી આ અદાલતે સમગ્ર પુરાવાનું નવી સિરેથી મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ અને પોતાનો સ્વતંત્ર નિષ્કર્ષ નોંધવો જોઈએ.

૬૨. અમારાં મતે, અંબાલાલ જેઠીદાસ અથવા દશરથભાઈ ખોડીદાસ તરફથી અસહકાર મળ્યો હોવા માત્રથી અગાઉ ચર્ચાયેલ રીતે આર્તિબેનના પુરાવાની અસર નષ્ટ થતી નથી. માત્ર એટલા માટે કે ચોકીદાર ગુલામનબી અને ડ્રાઈવર દશરથભાઈ ઠાકોરે ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપ્યો નથી, આર્તિબેન, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી અને આ બે સાક્ષીઓ વચ્ચે થયેલી વાતચીત અંગેનો દસ્તાવેજી નોંધમાં ઉપલબ્ધ પુરાવો વિચારણા માટે લેવામાં આવી શકે છે અને વિશ્વસનીય પુરાવા તરીકે સ્વીકારવામાં આવી શકે છે, અને અમે પુરાવાનો આ ભાગ વિશ્વસનીય પુરાવા તરીકે સ્વીકારીએ છીએ. ગુલામનબી અને દશરથભાઈ ઠાકોરના નોંધાયેલા નિવેદનો રજૂ ન કરવામાં આવ્યા હોવા છતાં, અદાલતમાં તેમની તપાસ દરમિયાન દસ્તાવેજી નોંધમાં આવેલ પુરાવો

રદબાતલ થતો નથી અને આ સાક્ષીઓના પુરાવાના તે જ ભાગનો ફરિયાદ પક્ષ ઉપયોગ કરી શકે છે, અને અમે વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી ડેવ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોના પ્રકાશમાં સમગ્ર પુરાવાની મૂલવણી કરી છે. પી.એસ.આઈ. શ્રી બોડાર સમક્ષ કરાયેલ આરોપીનું કબૂલાતનામું પુરાવામાં ગ્રાહ્ય નથી, પરંતુ વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધેલી દોષિત ઠેરવવાની નોંધ માત્ર આવી કબૂલાત પર આધારિત નથી. બે અલગ નિષ્ણાતોના બુલેટના માપ અંગેના અભિપ્રાયોમાં મતભેદ હોવા છતાં, મુદ્દામાલ નિશાની-“એફ” બુલેટને સીલ કરવાના સંબંધમાં રહેલા અન્ય પુરાવાની પૃષ્ઠભૂમિમાં શ્રી ઠક્કર દ્વારા અમારી સમક્ષ મૂકાયેલા મુદ્દાનો અમે જવાબ આપ્યો છે અને આ બાબતે કરવામાં આવેલી રજૂઆત અમે સ્વીકારી શકતા નથી, તેમજ અગાઉ નોંધ્યા મુજબ અહીં બે જુદા જુદા પ્રકારના પુરાવાના સમૂહો નથી. મૃતકના મૃત્યુના સમય અંગે કોઈ વિસંગતિ નથી અને પુરાવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે મૃતકને પ્રેરણા હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો ત્યારે તેને મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે પંચનામું આંક ૧૨૫ સ્વીકારેલ દસ્તાવેજ છે અને આવરણ આરોપીઓમાંથી એક, એટલે કે આરોપી નં. ૨ વિરેન્દ્રના કહેવાથી કબજે લેવામાં આવ્યું છે, ત્યારે કારની માલિકી અંગે દસ્તાવેજ પુરાવો લાવવાની કોઈ જરૂર હતી એવું અમને જણાતું નથી. ઘટનાસ્થળે વાસ્તવમાં હાજર રહેલા અનેક સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ થઈ જવાને કારણે વર્તમાન કેસ બંને પ્રકારના પુરાવા પર આધારિત કેસમાંથી પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસ બની જાય છે, પરંતુ ફરિયાદ પક્ષનો કેસ મૂળભૂત રીતે યથાવત રહ્યો હોય ત્યારે અદાલત માટે આરોપીઓને ગુનાથી સાંકળવું શક્ય બને છે. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી આ રજૂઆત સાથે અમે સહમત નથી કે પરિસ્થિતિઓની એવી કોઈ શૃંખલા નથી જેને નિર્દોષતાથી અસંગત કહી શકાય. અમારાં મતે, દસ્તાવેજ નોંધમાંથી ઉપલબ્ધ

પુરાવાના સ્વરૂપે ઉપસી આવતી પરિસ્થિતિઓ એટલી પૂરતી છે કે આરોપી નં. ૧ના દોષિતપણાં સિવાય અન્ય કોઈ અનુમાન નોંધવું શક્ય નથી. સ્પષ્ટ છે કે ફરિયાદ પક્ષ ઘટના સ્થળ સાબિત કરવામાં પણ નિષ્ફળ ગયું છે અને ડૉ. ભિસે તથા શ્રી મોદી ના અભિપ્રાયોમાંનો મતભેદ અયોગ્ય છે એવી દલીલ પણ અમે સ્વીકારી શકતા નથી. અહીં, અમે મણી રામ વિ./સ્ રાજ્ય રાજસ્થાન, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૩ એસ.સી. ૨૪૫૩ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલ કેટલીક નોંધો પુનઃઉત્પાદિત કરવા ઇચ્છીએ છીએ, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે આ મુજબ નોંધ્યું હતું:

૮. અપરાધનું હથિયાર એવા પિસ્તોલનો કબજો અપીલકર્તા પાસેથી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષીક એસ.એચ.ઓ. ભીમ સિંહે લીધો હતો. તે અપીલકર્તાનું લાઇસન્સવાળું પિસ્તોલ છે. બેલિસ્ટિક નિષ્ણાત ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૧૧ ના પુરાવા અનુસાર, તપાસ માટે તેને મોકલવામાં આવેલા ખાલી કારતૂસો તે જ પિસ્તોલમાંથી ચલાવવામાં આવ્યા હતા અને માત્ર તે જ પિસ્તોલમાંથી, અન્ય કોઈ સમાન હથિયારમાંથી નહીં. અવશ્ય, પિસ્તોલ અને કારતૂસો ધરાવતા સીલબંધ પેકેટો બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતને ઘણાં વિલંબ બાદ મોકલવામાં આવ્યા હતા અને પોલીસ પાસે તે પેકેટો રહેલા દરમિયાન કારતૂસોની અદલાબદલી થવાની સંભાવના અંગે કેટલાક સંશયો ઊભા થઈ શકતા હતા, પરંતુ નોંધ પરનો પુરાવો આવી કોઈપણ અદલાબદલીની શક્યતાને સંપૂર્ણપણે નકારી કાઢે છે. ત્રણ સીલબંધ પેકેટો પૈકી એકમાં પિસ્તોલ હતું, બીજામાં સ્થળ પરથી મળેલા ખાલી કારતૂસો હતા અને ત્રીજામાં અપીલકર્તા પાસેથી પિસ્તોલ સાથે જપ્ત કરાયેલા ત્રણ ખાલી કારતૂસો હતા; તે બધા પોલીસ સ્ટેશનના માલખાનામાં જમા કરાયા હતા. ઘટના

બન્યાના બીજા જ દિવસે, એટલે કે ૨૩.૦૬.૧૯૭૨ ના રોજ, તે પેકેટો હેડ કોન્સ્ટેબલ મણી રામ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૧૦ એ પ્રાપ્ત કર્યા હતા. તેણે તે જ પેકેટો ગંગાનગરની પોલીસ લાઇન્સમાં મોકલ્યા હતા. ફરિયાદ પક્ષે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૧૨ અમર સિંહનું પરીક્ષણ કર્યું, જેણે પોલીસ સ્ટેશનથી ગંગાનગરની પોલીસ લાઇન્સ સુધી આ ત્રણ પેકેટો લઈ ગયો હતો. તેણે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે પેકેટો તેની પાસે રહેલા દરમિયાન તેમા બિલકુલ ચેડાં કરવામાં આવ્યા ન હતા. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૧૦ મણી રામે પણ સોગંદે જણાવ્યું હતું કે સીલબંધ પેકેટો માલખાનામાં રહેલા સમયગાળામાં કોઈએ તેમા ચેડાં કર્યા ન હતા અને તે જ હાલતમાં તે અમર સિંહ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૧૨ ને સોંપવામાં આવ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૭ રામ ચંદ્રના જણાવ્યા મુજબ, તેણે આ ત્રણ પેકેટો અમર સિંહ પાસેથી પ્રાપ્ત કર્યા અને પોતાના કબજામાં લીધા પછી નોંધપોથીમાં નોંધ કરી હતી, તથા પેકેટો તેની કસ્ટડીમાં રહેલા દરમિયાન કોઈએ તેમા ચેડાં કર્યા ન હતા. ત્યારબાદ પેકેટો બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતને મોકલવામાં આવ્યા અને ત્યાં જસવંત સિંહ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૮ અને મમરાજ સિંહે તે પ્રાપ્ત કર્યા. જસવંત સિંહે, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૮ તરીકે હાજર રહી, સોગંદે જણાવ્યું હતું કે પેકેટો પ્રાપ્ત થયાના બીજા જ દિવસે તેણે તે બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતને સોંપી દીધા હતા અને પેકેટો તેની કસ્ટડીમાં રહેલા દરમિયાન કોઈએ તેમા ચેડાં કર્યા ન હતા. બેલિસ્ટિક નિષ્ણાત, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૧૧ ના જણાવ્યા મુજબ, જ્યારે તેને આ પેકેટો મળ્યા ત્યારે તે યોગ્ય રીતે સીલબંધ હતા અને સીલ અખંડ હતી તથા તેને મોકલવામાં આવેલા નમૂનાત્મક સીલ સાથે મળતી હતી. આ સાક્ષીઓ પૈકી કોઈની પણ જરાય જિરહ કરવામાં આવી ન હતી. તેમનામાંથી કોઈને પણ એવો સૂચન પણ કરવામાં

આવ્યો ન હતો કે સીલબંધ પેકેટો તેમની કસ્ટડી દરમિયાન કથિત રીતે ચેડાં કરાયેલા હતા. એસ.એચ.ઓ. ભીમ સિંહ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષીક ને પણ એવો કોઈ સૂચન કરવામાં આવ્યો ન હતો કે તેણે બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતને મોકલાયેલા કારતૂસોની અદલાબદલી કરી હતી અથવા અન્ય રીતે સીલબંધ પેકેટોમાં ચેડાં કર્યા હતા. તેથી, કારતૂસોની અદલાબદલી થવાની શક્યતા નકારી શકાય તેમ નથી એવી દલીલ કરવી નિર્રથક છે. આવી દલીલ માટે કોઈ આધાર નથી. બેલિસ્ટિક નિષ્ણાત, શ્રી જી.આર. પ્રસાદ, ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૧૧ ના પુરાવા સાથે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૮ ના વૈધકીય પુરાવા તથા પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી૧ અને ૨ ની સાક્ષી વાંચતાં સ્પષ્ટપણે સ્થાપિત થાય છે કે અપીલકર્તાએ પોતાના લાઈસન્સવાળા પિસ્તોલથી મૃતક પર ગોળી ચલાવી હતી અને મૃતકનું મૃત્યુ તેને થયેલી પિસ્તોલની ગોળીની ઇજાઓના પરિણામે થયું હતું. અમે વડી અદાલતના માનનીય ન્યાયાધીશ સાથે સહમત છીએ કે પુરાવામાં એવો કોઈપણ શંકાસ્પદ પાસો દેખાતો નથી જે ફરિયાદ પક્ષની આ આવૃત્તિ અંગે કોઈ શંકા ઊભી કરે કે મૃતકને અપીલકર્તાએ પિસ્તોલથી ગોળી મારી હતી અને તેનાથી થયેલી ઇજાઓના પરિણામે તેનું મૃત્યુ થયું હતું.

ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં લેતા, અમારી દૃષ્ટિએ, સ્થાપિત થયેલા તથ્યો માત્ર દોષિત ઠરાવવામાં આવેલા આરોપીના દોષિત હોવાના અનુમાન સાથે જ સુસંગત છે અને તેની નિર્દોષતાના દરેક અનુમાનને નકારી કાઢે છે, અને પુરાવાની કડી વાજબી રીતે અમને એ નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચાડે છે કે આરોપીના દોષ સાથે અસંગત એવું કશું નથી.

અમારા માટે વાસ્તવિક પરિસ્થિતિઓનું અથવા વિધાવાન વિશેષ સરકારી વકીલના મનમાં રહેલી મુશ્કેલીઓ અને આશંકાઓનું પૂર્વાનુમાન

કરવું પણ શક્ય નથી. તેથી, તે પાસા અંગે કોઈ ટિપ્પણી કર્યા વિના, આ નોંધવું આવશ્યક છે કે અંબાલાલ જેઠીદાસ અને દશરથ ખોડીદાસની તપાસ ન કરવા માટે કોઈ યોગ્ય કારણો પ્રગટ થતા નથી. તે જ રીતે, દોષિત આરોપીને કર્ણાવતી હોસ્પિટલ લઈ ગયેલા ડૉ. આર.કે. પટેલ, કર્ણાવતી હોસ્પિટલના ડૉક્ટરોને ઇતિહાસ આપનાર નટુભાઈ પટેલ, દોષિત આરોપીની પત્ની શાંતાબેન તેમજ અંદાજે ૧૭ ફોટોગ્રાફ લીધેલા ફોટોગ્રાફરનું આરોપપત્રમાં અને ઉદ્દેખિત ૫૩ સાક્ષીઓની યાદીમાં નામ દર્શાવવામાં આવ્યું નથી અને નોંધાયેલ હકીકતોમાંથી પ્રગટ થાય છે કે તેમની તપાસ થઈ શકતી હતી. કોઈ યોગ્ય કારણ વિના તેમની તપાસ કરવામાં આવી નથી. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૧ હેઠળ અદાલતમાં નિક્ષેપિત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને અદાલત તેમને બધા અથવા તેમાંથી કેટલાંકને સાક્ષી તરીકે બોલાવવાનો વિચાર કરી શકતી હતી, પરંતુ માત્ર આ કારણે જ તેને ઘાતક ખામી ગણાવી શકાય તેમ જણાતું નથી.

૬૩. અમે વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કર દ્વારા કરવામાં આવેલી આ રજૂઆત સાથે સહમત નથી કે દોષિત આરોપી અમદાવાદ શહેરનો અત્યંત સમૃદ્ધ વ્યક્તિ હતો અને તેની પાસે વિશાળ સ્થાવર મિલ્કતો હતી, તેથી તેને મીડિયામાં ચલાવવામાં આવેલી કાર્યવાહીનો ભોગ બનવું પડ્યું અને વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ કદાચ તેના પ્રભાવ હેઠળ હતા અને તેથી, જોડતાં પુરાવાના અભાવે તેમણે કેટલીક કલ્પનાઓ આકરી અને કેટલીક ધારણાઓ તથા અનુમાનોના આધારે નિષ્કર્ષ નોંધ્યો. એ સાચું છે કે કેટલાક કેસોમાં મીડિયાનું અહેવાલીકરણ ક્યારેક ફરિયાદ પક્ષનો કેસ બગાડે છે અથવા ફરિયાદ ચલાવતી એજન્સીને અનુચિત રીતે મદદરૂપ થાય છે, પરંતુ જ્યારે આ અદાલતે બંને પક્ષકારો દ્વારા અદાલત સમક્ષ કરાયેલી રજૂઆતો અનુસાર પુરાવાની

વાસ્તવમાં નવેસરથી મૂલવણી કરી છે, ત્યારે અદાલત માટે એમ કહેવું શક્ય નથી કે જોડતાં પુરાવા કરતાં મીડિયાની ભૂમિકાએ આરોપીને જેલ સુધી પહોંચાડ્યો. ફરિયાદી ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેનને પણ સમૃદ્ધ સ્ત્રી કહી શકાય, કારણ કે તેમના પતિ પણ જાણીતા બિલ્ડર હતા અને તેઓ પોતે પણ અત્યંત સમૃદ્ધ પરિવારમાંથી આવે છે અને તેમના કહેવા મુજબ, તેમના અનુરોધે ટ્રાયલમાં લગભગ ત્રણ વિશેષ સરકારી વકીલો હાજર રહ્યા હતા. પરંતુ પુરાવાના સહજ વાંચનથી અમારા મનમાં એવો અભિપ્રાય બને છે કે આથી કોઈ રીતે આરોપીને અન્યાયકારક હાનિ પહોંચી નથી, પરંતુ કંઈક હદ સુધી ફરિયાદ પક્ષના કેસ પર અસર થઈ છે અને તેથી જ આવા પ્રકારની દલીલો વિકસાવવાનો થોડોક અવકાશ રહ્યો હતો. અમે આ મુદ્દે ટિપ્પણી કરવી ઇચ્છતા નથી, કારણ કે તે કોઈ ચોક્કસ અભિયોજકની ટીકા સમાન બનશે. અંતે, અદાલતે એક હકીકત અવગણવી જોઈએ નહીં કે ફરિયાદપક્ષે સાક્ષી આર્તીબેન-ફરિયાદી એવી સ્ત્રી હતી જે સત્યનું પ્રાબલ્ય સ્થાપિત થાય તે માટે સંઘર્ષ કરી રહી હતી. આ અદાલત માટે એ સ્વીકારવું શક્ય નથી કે વિલંબિત એફ.આઈ.આર. દ્વારા, શિક્ષિત અને સમૃદ્ધ પુત્રવધૂએ પોલીસની મદદથી તમામ આરોપીઓને ફસાવ્યા. અમે કારણો સોંપીને નિરીક્ષણ કર્યું છે કે આ કેસ વિલંબિત એફ.આઈ.આર.નો કે વિચારવિમર્શ પછી ગૂંથવામાં આવેલી એફ.આઈ.આર.નો નથી, કારણ કે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ એ અનુમાન થવું સ્વાભાવિક છે કે ત્રણેય આરોપી ગુનાના કૃત્ય માટે જવાબદાર હોવા જોઈએ, ખાસ કરીને જ્યારે મૃત્યુ પામનારના શરીર પર વિવિધ સ્વરૂપની અને સંખ્યામાં વધુ ઈજાઓ હતી અને ઘટના બનતી વખતે સ્થળ પર તેમની સિવાય બીજો કોઈ હાજર નહોતો કે જેણે આવી ગંભીર રીતે હુમલો કર્યો હોય, અને તે પણ તેના પિતા, સહોદર ભાઈ અને બનેલીની હાજરીમાં. સંક્ષેપમાં, અમને દોષિત આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલી અપીલમાં કોઈ સાર જણાતો નથી, કારણ કે અંતે નીચલી અદાલતે

દોષિત આરોપી નં. ૧ વિરુદ્ધ નોંધેલો દોષારોપણ અને સજાનો નિષ્કર્ષ ટકી શકે એવો છે. તે જ રીતે, નીચલી અદાલતે આરોપી નં. ૨ અને ૩ વિરુદ્ધ નોંધેલા નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ સામે રાજ્ય દ્વારા કરવામાં આવેલી અપીલ પણ આ ચુકાદામાં દર્શાવેલ કારણોસર નામંજૂર થવા પાત્ર છે. આ અદાલત માટે આ બેમાંથી કોઈપણ નિર્દોષ છૂટકારો મેળવનાર આરોપીને ગુનાહિત કૃત્ય સાથે સાંકળવું શક્ય નથી, કારણ કે દોષિત આરોપીના ઈરાદા સાથે ષડયંત્ર રચવાનો અથવા તેમાં જોડાવાનો કોઈ અવકાશ નહોતો અને આરોપીને ગુનાહિત કૃત્ય સાથે, સહાયકાર તરીકે પણ, સાંકળે એવો પૂરતો પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી. માત્ર શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે આરોપી નં. ૨ અને ૩ની હાજરી એ ઘટના સમયે શાંતિવાન ફાર્મ ખાતે તેમની હાજરીનો પૂરતો પુરાવો બની શકે નહીં અને માત્ર એટલા માટે કે નીચલી અદાલત અન્ય કોઈ દૃષ્ટિકોણ અપનાવી શકતી હોત, આરોપી નં. ૨ અને ૩ના પક્ષમાં નોંધાયેલા નિર્દોષ છૂટકારાના નિષ્કર્ષને પલટાવવા માટે તે પૂરતું નથી. અમારા મત મુજબ, આરોપી નં. ૨ અને ૩ના કેસમાં નિર્દોષ છૂટકારા સિવાય બીજો કોઈ દૃષ્ટિકોણ શક્ય નહોતો અને ઓછામાં ઓછું તેમને સંદેહનો લાભ અપાઈ શક્યો હોત. તેથી, અમે પણ નીચલી અદાલતે આરોપી નં. ૨ અને ૩ના પક્ષમાં નોંધેલા નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ સામે ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા રજૂ કરાયેલી ક્રિમિનલ અપીલ નામંજૂર કરીએ છીએ અને નીચલી અદાલતે આપેલો નિર્દોષ છૂટકારાનો આદેશ યથાવત્ રાખીએ છીએ. સંક્ષેપમાં, નીચલી અદાલતના આક્ષેપિત ચુકાદામાંથી ઉદ્ભવેલી બન્ને ફોજદારી અપીલો આથી નામંજૂર કરવામાં આવે છે. દોષિત આરોપી નં. ૧ વિરુદ્ધ નોંધાયેલ દોષારોપણ અને સજાનો આક્ષેપિત ચુકાદો અને આદેશ આથી યથાવત્ રાખવામાં આવે છે અને પરિણામે, દોષિત આરોપી નં. ૧ અમૃતભાઈ પટેલ દ્વારા રજૂ કરાયેલ ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૫૯/૨૦૦૪ આથી નામંજૂર કરવામાં આવે છે. તે જ રીતે, નીચલી અદાલતે આક્ષેપિત

ચુકાદા દ્વારા આરોપી નં. ૨ અને ૩ના પક્ષમાં નોંધેલો નિર્દોષ છૂટકારાનો આદેશ પણ આથી યથાવત્ રાખવામાં આવે છે અને પરિણામે, આરોપી નં. ૨ અને ૩ના નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા રજૂ કરાયેલ ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૮૫૬/૨૦૦૫ પણ આથી નામંજૂર કરવામાં આવે છે. મૂળ આરોપી નં. ૨ અને ૩ જામીન પર છે. તેમના જામીનબોન્ડમાંથી મુક્ત કરવામાં આવે છે.

૬૪. ચુકાદાથી વિદાય લેતાં પહેલાં, અમે વ્યથા અને ચિંતા સાથે ત્રણ પાસાઓનો ઉલ્લેખ કરવા ઇચ્છીએ છીએ; વિજ્

(૧) કે રાજ્ય સરકાર, જો કાયદાના પૂર્ણ શાસનમાં રસ ધરાવતી હોય, તો ચુકાદામાં નામોદ્દેશિત પોલીસ અધિકારીઓ વિરુદ્ધ તથા સંબંધિત પરિચ્છેદોમાં અને પુરાવાની સમગ્ર ચર્ચાની પૃષ્ઠભૂમિમાં અમારી દ્વારા કરવામાં આવેલ અવલોકનોનો વિચાર કરવો જોઈએ. આ તબક્કે અમે આ સાક્ષીઓને વ્યક્તિગત રીતે દોષારોપિત કરતા નથી. જોકે, અમે એવું અવલોકન કરવા પ્રેરાયેલા છીએ કે ગૃહ વિભાગ દ્વારા ઉપરોક્ત ત્રણ પોલીસ અધિકારીઓ, અર્થાત્ (૧) પી.એસ.આઈ. શ્રી બોદર (સંબંધિત સમયે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના), (૨) પી.એસ.આઈ. શ્રી મેર (સંબંધિત સમયે સરખેજ પોલીસ સ્ટેશનના) અને (૩) પોલીસ કોન્સ્ટેબલ મહેન્દ્રકુમાર પ્રજાપતિ (સંબંધિત સમયે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના) વિરુદ્ધ સવિસ્તર તપાસ કરાવવી જરૂરી છે અને ગૃહ વિભાગે એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવું જોઈએ કે ફરજ પર રહેલા વ્યક્તિઓ તરીકે તેમની નિષ્ક્રિયતા અથવા અતિસક્રિયતા બાબતે તેમની સામે કે તેમનામાંથી કોઈ એક સામે કોઈ વિભાગીય કાર્યવાહી આરંભ કરવાની શક્યતા છે કે નહીં; કારણ કે અમારમાંથી એક, આ અદાલતના ન્યાયાધીશ તરીકે, એવા એક કેસમાં એલિસબ્રિજ પોલીસ દ્વારા લેવાયેલા પગલાં વિશે અવગત છે જેમાં ઘાયલને

કારમાં હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને તરત જ ત્યારબાદ કારના ચાલક વિરુદ્ધ પોલીસે કાર્યવાહી કરી હતી તેમજ મુદામાલ કારમાંથી પુરાવો તાત્કાલિક એકત્ર કરવાની કાર્યવાહી હાથ ધરાઈ હતી. તેથી, વર્તમાન કેસમાં એવા અથવા સમાન પગલાં કેમ લેવાયા નહોતા વગેરે તેવા પ્રશ્નો છે, જેઓના ઉત્તર આપવાના જરૂરી છે, અને આ કાર્ય કાર્યક્ષમ તથા નિષ્પક્ષ રીતે હાથ ધરવા સક્ષમ એકમાત્ર તંત્ર ગૃહ વિભાગ જ છે. તે સુધી, આ ત્રણેય પોલીસ અધિકારીઓમાંથી કોઈપણ, જો તેઓ સેવામાં હોય, તો તેમને કોઈ ગંભીર અથવા સંવેદનશીલ ગુનાની તપાસ સોંપવામાં ન આવવી જોઈએ અથવા આવા પ્રકારના ગંભીર અથવા સંવેદનશીલ કેસો/ગુનાઓની તપાસમાં ભાગ લેવા માટે પરવાનગી આપવામાં ન આવવી જોઈએ.

(૨) રાજ્ય સરકારે વડી અદાલતની સ્થાપના સાથે પરામર્શ કરીને, ન્યાયિક અધિકારીને ભારત છોડવાની મંજૂરી આપતાં અને ન્યાયિક અધિકારીના પદ પરથી રાજીનામું સ્વીકારતાં સંબંધે નીતિ ઘડવી જોઈએ, અને તે પણ એવી પરિસ્થિતિમાં જ્યારે ખાસ કરીને દર્શાવવામાં આવ્યું હોય કે વિભાગ છોડ્યા પછી તે અધિકારી ભારત છોડશે, કારણ કે હાલના કેસમાં, ફરિયાદી સાક્ષી ગુલામનબી અને ફરિયાદી સાક્ષી દશરથભાઈ ઠાકોરના નિવેદનો નોંધનાર આદરણીય જે.એમ.એફ.સી., અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) શ્રી ચૌધરીનું રાજીનામું, તેમની તપાસ ન થવાને કારણે, ફરિયાદ પક્ષને હાનિકારક સાબિત થયું છે; અન્યથા, નીચલી અદાલત અને/અથવા આ અદાલત, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ તેમના દ્વારા આપવામાં આવેલા નિવેદનોના વિરોધમાં કંઈક જણાવવા બદલ, યોગ્ય કાનૂની કાર્યવાહી આરંભ કરવા

નોટિસ જારી કરી શકત, નહિતર, ચાલાકીપૂર્વક, તપાસ દરમ્યાન એકત્રિત કરાયેલ પુરાવાના મહત્વપૂર્ણ સંબંધિત ભાગનો નાશ કરી શકાય.

(૩) કે જ્યારે અમે વર્તમાન મામલામાં ચુકાદો ડિક્રેટ કરવાનું શરૂ કર્યું હતું, ત્યારે આશ્ચર્યજનક અને ચોંકાવનારી રીતે રજિસ્ટ્રી પાસેથી કોઈ પૂછપરછ કરવામાં આવી હતી અને કાગળો મેળવવાનો પ્રયાસ પણ કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ પેપરબુક અને સંબંધિત નોંધો અમામાંના એકના નિવાસસ્થાને હોવાથી, માત્ર અદાલતનો ડોકેટ અદાલતના શેરીસ્તેદાર પાસેથી મંગાવવામાં આવ્યો હતો અને અમામાંના એક પાસેથી વડી અદાલતના ડોકેટ્સ અને અપીલના કાગળો એકત્ર કરવાની કોશિશ કરનાર અધિકારીને પૂછપરછ કરતાં અમને એવી માહિતી આપવામાં આવી છે કે માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ અને એક વરિષ્ઠ ભાઈ ન્યાયાધીશના કહ્યા પર તેણે એવો પ્રયાસ કર્યો હતો, કારણ કે રજિસ્ટ્રીને એ બાબતની કેટલીક માહિતી રજૂ કરવા જણાવાયું હતું કે અન્ય બાકી ફોજદારી અપીલોની સરખામણીએ તુલનાત્મક રીતે નવી હોવા છતાં આ અપીલોની સુનાવણી કેવી રીતે અને શા માટે ત્વરિત રીતે થઈ રહી છે વગેરે. અમને એ પણ જાણ કરવામાં આવી છે કે મામલામાં અન્યથા કંઈ કરવાની આવશ્યકતા નહોતી અને ફોજદારી વિભાગ પાસેથી, જેણે મામલાઓ અદાલત સમક્ષ સૂચિબદ્ધ કર્યા હતા, કોઈ સમજૂતી માગવામાં આવી હતી. અમે અધિકારીનું નામ તેમજ માનનીય વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશનું નામ પણ ઉલ્લેખી શકતાં. જોકે, શિષ્ટાચાર અને ન્યાયિક મર્યાદાનો નિયમ અમને એવું કરવાથી રોકે છે. આ દુઃખદ પરિસ્થિતિ ટાળવી અસંભવ નહોતી, કારણ કે અદાલતે અનેક દિવસોથી અપીલની સુનાવણી હાથ ધરી હતી અને શિ. સરકારી વકીલે દલીલોનો

સામનો કરવા માટે સંપૂર્ણ ૧ ½ દિવસ દલીલો કરી હતી. અદાલતને જાણ કરવામાં આવી હતી અને શિ. પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કર દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બે કરતાં વધુ ખંડપીઠોએ જણાવ્યું છે કે મામલો તેમની સમક્ષ સૂચિબદ્ધ ન કરવો અને તેથી માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ આ મામલાઓ આ ખંડપીઠને સોંપ્યા છે અને પૂર્વ ન્યાયિક આદેશ તથા આરોપીની વૃદ્ધાવસ્થા, તેની બગડતી તબિયત અને હૃદયરોગ તથા હવે તેને સોરાયસિસ પણ વિકસ્યો હોવાથી, અદાલતે આ મામલાઓ સાંભળવા જોઈએ; નહીતર માત્ર મુલતવી કરાવવા માટે જ આ ખંડપીઠ સમક્ષ આ મામલાઓ સૂચિબદ્ધ કરવાનો કોઈ ઉપયોગ નથી. શિ. સરકારી વકીલ શ્રી દવે પણ સુનાવણી માટે સંમત થયા હતા. એ સાચું છે કે વર્તમાન મામલા કરતાં જૂના અનેક મામલાઓ નિકાલ માટે બાકી છે અને આરોપીઓ તેમની સંબંધિત અપીલોની ત્વરિત સુનાવણીની રાહ જોઈ રહ્યા છે, પરંતુ તે સંબંધિત સમયે આ ખંડપીઠ નિર્દોષ છૂટકારાના મામલાઓ સંભાળી રહી હતી, તેથી શિ. પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઠક્કર દ્વારા કરવામાં આવેલી વિનંતી સ્વીકારવામાં આવી હતી. જો વડી અદાલતના સ્થાપન તંત્રમાં બેઠેલી કોઈ વ્યક્તિનો એવો અભિપ્રાય હતો કે મામલાઓ અમારી સમક્ષ સૂચિબદ્ધ હોવા છતાં અમારે તે મામલાઓ સાંભળવા જોઈએ નહીં અથવા કોઈ બીજી ખંડપીઠે સુનાવણી હાથ ધરવી જોઈએ, તો પછી મામલાઓ અમારી સમક્ષ સૂચિબદ્ધ જ ન કરવા જોઈએ હતા. આ મામલાઓ અમારી સમક્ષ સૂચિબદ્ધ થયેલા હોવાથી તેમને ખાસ સોંપાયેલા મામલા તરીકે ગણવા માટે અમારા પાસે કારણો છે. સુનાવણી પૂર્ણ થયા પછી અને તે પણ સારી રીતે જાણતા હોવા છતાં કે હવે અપીલો સી.એ.વી. ચુકાદાઓના ઉચ્ચાર માટે મુકવામાં આવી છે, કાગળો અને અદાલતી ડોકેટ્સ મંગાવી, જો

ફાઈલો ચેમ્બરમાં ઉપલબ્ધ હોય તો તે સુરક્ષિત કરવા માટે કરાયેલ આ કાર્યવાહી કોઈ રીતે આવશ્યક નહોતી. અમે એવું નથી કહેતા કે આ અદાલતના અવમાનના સમાન છે, પરંતુ વડી અદાલતના સ્થાપન તંત્રએ દરેક તબક્કે અને દરેક પગલે, મામલાઓ સોંપતા પહેલાં અને અંતિમ સુનાવણી માટે સૂચિબદ્ધ કરતાં પહેલાં, કંઈક વિવેક દાખવવો જોઈએ. જો ફોજદારી બોર્ડ વિભાગ દ્વારા મૌખિક સંકેત હેઠળ કોઈ વહીવટી ભૂલ થઈ પણ હોય, તો અમે સુનાવણીને માર્ગભ્રષ્ટ કરી શકતાં અને રજિસ્ટ્રીને માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ પાસેથી યોગ્ય આદેશ મેળવવા દિશાનિર્દેશ આપી શકતાં. અમારું કહેવું એટલું જ છે કે અપીલોની સુનાવણી પૂર્ણ થયા પછી, અને તે પણ સુનાવણી પૂર્ણ થયાને કેટલાંક દિવસો વીતી ગયા પછી, જે કંઈ બન્યું છે તેનાથી અમારા મનમાં ભારે હતાશા અને નિરાશા ઉત્પન્ન થઈ છે. નિશ્ચિતપણે, અમે એટલું કહી શકીએ કે આ ટાળી શકાય તેવી પરિસ્થિતિનો અમારા અંતિમ નિષ્કર્ષ પર કોઈ અસર કે પ્રભાવ નથી અને આ અદાલતના ન્યાયાધીશો તરીકે અમારી ફરજો બજાવતા અમે અમારી શ્રેષ્ઠ ક્ષમતા, શ્રદ્ધા અને અંતરાત્મા મુજબ આ મામલાઓનો વ્યવહાર કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

[ન્યાયમૂર્તિ સી.કે. બુચ]

[ન્યાયમૂર્તિ કે.એ. પૂજ]

*The translation of this judgment has been provided by
M/s. Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.